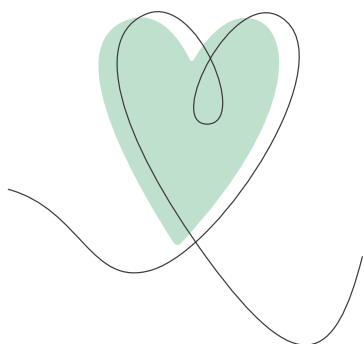

KLP

Årsrapport 2018

KLP – på lag med fellesskapet

Kommunal Landspensjonskasse (KLP) er kommune- og helse-Norges eget pensjons-selskap med 457.000 medlemmer, over 294.000 pensjonister og 229.000 tidligere medlemmer med pensjonsrettigheter. Vi startet i 1949 som et spleiselag av små kommuner over hele landet for å sikre gode pensjoner i et sterkt fellesskap. I dag er KLP kommune- og helse-Norges foretrukne pensjonsleverandør, et av Norges største finansselskaper og en bærebjelke i det norske velferdssystemet. Vi er et annerledes finansselskap, fordi våre kunder eier oss. Vår verdiskapning kommer kundene til gode. Som kommune- og helse-Norges pensjons-selskap er det viktig for KLP å levere god avkastning på pensjonspengene som vi forvalter, tilby brukervennlige løsninger for både medlemmer og arbeidsgivere, samt opprettholde vårt lave kostnadsnivå.

KLP ER ET LØNNSOMT FELLESKAP

Når KLP går med overskudd, bruker vi dette enten til å styrke soliditeten vår, eller vi gir det til eierne våre. I begge tilfeller er resultatet at de må betale mindre. Vi har lavest mulig kostnader for at de skal få så mye som mulig til skole og sykehjem, eller andre prioriterte oppgaver som eierne våre har ansvaret for. Hvordan KLP driver virksomheten har dermed direkte påvirkning på hvordan eierne får løst sine samfunnsoppgaver.

VERDIER FOR DAGENS OG FREMTIDENS GENERASJONER

KLPs samfunnsansvar er å levere trygg og konkurransedyktig pensjon på en ansvarlig og bærekraftig måte. Vårt arbeid er basert på internasjonale normer, som FNs konvensjoner, og vi er åpne om hvordan vi jobber og investerer. Ansvarlig forretningspraksis er nøkkelen til bærekraftig utvikling. Målet er å gjøre en forskjell. Det betyr at vi i tillegg til å sikre pensjonspengene for fremtiden, gjør det på en måte som skaper en trygg fremtid – for oss som lever nå og de neste generasjonene.

KLP

Årsrapport 2018

Hvordan KLP driver virksomheten
har direkte påvirkning på hvordan eierne
får løst sine samfunnsoppgaver.

Foto:
Ole Jørgen Gangsøy
Ansatt i KLP

Innhold

KLP ÅRSRAPPORT 2018

KONSERNSJEFENS FORORD	6
DETTE ER KLP	12
KLPS HISTORIE	16
UTVIKLING SISTE FEM ÅR	18
VEKST OG LØNNSOMHET	21
KLP I TALL	22
OFFENTLIG TJENESTEPENSJON FOR NYBEGYNNERE	26
ENDRET OFFENTLIG TJENESTEPENSJON	27
VERDIKJEDE FOR KLPS HOVEDPRODUKT OFFENTLIG	
TJENESTEPENSJON	30
MILEPÆLER I KLP 2018	32
KLPS DATTERSELSKAPER	34
DETTE ER LEDELSEN I KLP	40
LEDELSE, STYRE OG UTVALG I KLP	42
BALANSERT MÅLSTYRING	45
HVA ER KLPS SAMFUNNSANSVAR?	46
MEDARBEIDERREGNSKAP	50
VESENTLIGHETSANALYSE	52
SÅRBARHETSANALYSE	54
RISIKOSTYRING OG INTERNKONTROLL I KLP	58
KLPS ARBEID MED KLIMARISIKO	60
NUES	64
ÅRSBERETNING 2018	71
STYRET I KLP	90
ÅRSREGNSKAP KLP KONSERN	
Resultatregnskap	97
Balanse	98
Egenkapitaloppstilling	100
Kontantstrømoppstilling	101
Noter til regnskapet	103
BÆREKRAFTREGNSKAP	187
ÅRSREGNSKAP KOMMUNAL LANDSPENSJONSKASSE	
Resultatregnskap	215
Balanse	217
Egenkapitaloppstilling	221
Kontantstrømoppstilling	222
Noter til regnskapet	223
REVISORS BERETNING	330
FORETAKSFORSAMLINGENS UTTALELSE	337
STYRER I KLP	338
TILLITSVALGTE I KLP	339

Klar for ny konkurranse

Konkurrenter har varslet comeback på markedet for offentlig tjenstepensjon. Vi er godt forberedt.

Etter flere år med sterk avkastning, preges 2018 av mer urolige aksjemarkeder og stigende renter her hjemme. Avkastningen på kundenes midler ble for 2018 på 1,5 prosent. Da kommer det godt med at vi de siste ti årene har brukt mye av våre overskudd til å styrke konsernets soliditet. Slik kan vi fylle på fra reservene, bokføre en avkastning på 3,5 prosent for fjoråret og gi 2,9 milliarder kroner tilbake til kundene.

Som kommune- og helse-Norges pensjonsselskap er det viktig for KLP å levere god avkastning på pensjonspengene som vi forvalter. Selv om vi i fjor leverte moderate resultater, var avkastningen blant de beste av de som forvalter offentlig tjenstepensjon. Det er også viktig for KLP å tilby brukervennlige løsninger for både medlemmer og arbeidsgivere, samt opprettholde vårt lave kostnadsnivå.

Dette blir enda viktigere fremover med et pensjonssystem i endring. I fjor ble partene i arbeidslivet og regjeringen

enig om å endre den offentlige tjenstepensjonen. Og i sommer er det ventet at Stortinget vedtar endringene som trer i kraft fra 1. januar 2020. Det følger et stort ansvar med å levere riktig og nøyaktig informasjon til ulike grupper av kommende pensjonister i årene som kommer.

På nytt ser det ut til at kommunene snart får flere pensjonsleverandører å velge blant. DNB og Storebrand har begge varslet at de er interessert i å gjøre comeback i markedet for offentlig tjenstepensjon, riktignok med visse forbehold. Også etter at konkurrentene trakk seg ut av markedet, har KLP fortsatt arbeidet med å forbedre våre leveranser i nær dialog med våre kunder. Vi opplever oss derfor som godt forberedt på å møte krefter mot andre.

Vi har allerede satt i verk et omfattende arbeid for å bygge fremtidens pensjonsplattform. Det betyr at vi investerer tungt for å utnytte de mulighetene som teknologien gir. Utviklingen vil pågå over flere år, og skal gi bedre kundeopplevelser i

form av den beste digitale pensjonsveiledningstjenesten for både arbeidsgivere og medlemmer. Arbeidet gjør at vi kan fortsette å gi den beste servicen og sikre effektivitet som legger til rette for fortsatt lave kostnader. Slik tar vi KLP inn i fremtiden.

Så følger det et stort ansvar med å forvalte 676 milliarder kroner på vegne av fellesskapet. Fordi KLP ønsker å bidra til en bærekraftig utvikling, ble vi allerede i 2003 en del av FN-initiativet Global Compact, som handler om samfunnsansvar i næringslivet. Det betyr at KLP har forpliktet seg til å følge ti prinsipper om vern av blant annet menneskerettigheter og klima. Som stor investor forsøker vi med ulike virkemidler også å påvirke de selskapene som vi investerer i til å følge de samme prinsippene. Vi ser det gir resultater.

Klima er et nøkkelord her. Jeg kjenner selv et stort ansvar og engasjement for å bidra til å begrense den globale oppvarmingen med alle de irreversible skader

det vil medføre. Godt er det å kjenne at vi heies frem i dette arbeidet av våre kunder og eiere. KLP har vedtatt å fortsette å øke sine klimarelaterte investeringer med 6 milliarder kroner i året, hvert år fremover. Det er store og små investeringer i inn- og utland, i skog, solkraft og vindkraft, for å nevne noen. I 2018 gikk vi blant annet inn i solenergisekskapet Otovo som hjelper boligeiere til å bygge solcellepaneler på hustaket. Samtidig samarbeider vi med andre investorer for å få selskapene vi investerer i til å legge ambisiøse planer om hvordan de kan bidra til et bedre klima.

Det er ikke bare på klimaområdet vi er engasjert. Vi har tatt utgangspunkt i FNs 17 bærekraftsmål og definert fem områder hvor vi tror vi kan påvirke

i positiv retning. Et av disse områdene er knyttet til arbeidet for anstendige arbeidsforhold. Høsten 2018 arbeidet vi overfor Nordic American Tankers (NAT) for å sikre at skip de solgte til opphugging ikke skulle ende sine dager på en strand i Asia. Da arbeidet ikke førte frem, valgte vi ved begynnelsen av 2019 å ekskludere NAT fra KLPs investeringsunivers. Av og til er det nødvendig å sette ned foten.

Jeg håper at du finner årsrapporten nyttig, at du blir bedre kjent med KLP og våre ulike virksomheter, og at du får svar på spørsmål du måtte ha, og kanskje finner inspirasjon til glede i eget arbeid.

God lesing!

SVERRE THORNES
Konsernsjef

Jeg kjenner selv et stort ansvar for å bidra til å begrense den globale oppvarmingen.

”

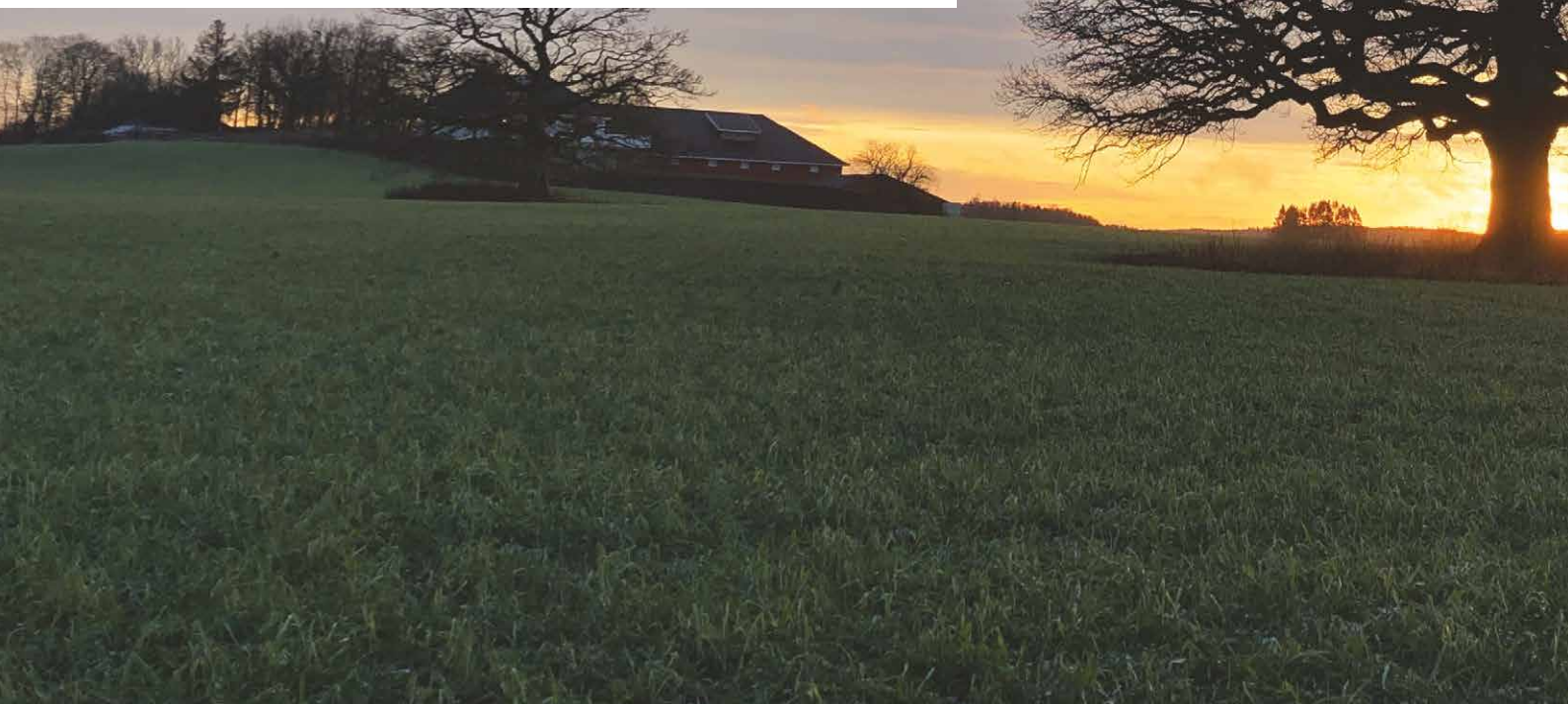

Foto:
Vidar Stenseth
Ansatt i KLP

FOTOKONKURRANSE

KLP i bilder

KLPs årsrapporter er illustrert med bilder fra den årlige interne fotokonkurransen vår. Tema for årets konkurranse var: *Dette er KLP*. Bildene skal illustrere hvorfor KLP er til, og hva KLP betyr for medlemmene våre. Våre ansatte leverte 166 flotte bidrag til konkurransen. I denne rapporten kan du se noen av dem.

”

Ved å bruke bilder fra hverdagsliv, ferier og høytider viser KLP sine kjerneverdier til medlemmene på en gjenkjennelig måte.

FOTOGRAF OLAV ERIK STORM,
JURYLEDER I KLPS FOTOKONKURRANSE

Foto:
Marianne Wright Pedersen
Ansatt i KLP

”

***Fotoene gir et bilde av det livet
som de fleste av oss lever, og hvor
KLP har sin grunntanke og profil.***

FOTOGRAF OLAV ERIK STORM, JURYLEDER I KLPS FOTOKONKURRANSE

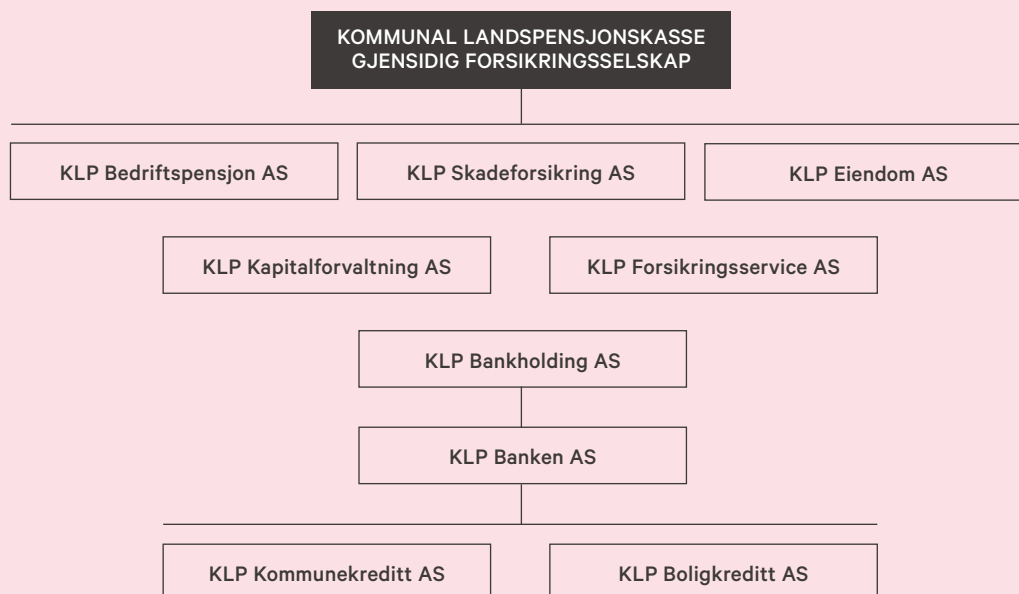

Foto:
Karoline Baltzersen
Ansatt i KLP

ORGANISASJONSKART

KLP skal levere trygge og konkurransedyktige pensjons-, finans- og forsikringstjenester til offentlig sektor, virksomheter med tilknytning til denne og deres ansatte.

KLPS FORRETNINGSIDÉ

KLPS KUNDER MED OFFENTLIG TJENESTEPENSJON

399

Kommuner

2450

Bedrifter

26

Helseforetak
inkludert regionale
helseforetak

15

Fylkeskommuner

Dette er KLP

KLP er kommune- og helse-Norges pensjonsselskap og er eid av kommuner, bedrifter og helseforetak med offentlig tjenstepensjon.

Selskapet tilbyr tjenester innen pensjon, bank, fond og forsikring til kunder i det offentlige. KLP har 676 milliarder kroner i forvaltningskapital ved utløpet av 2018.

KLP SKAPER TRYGGHET FOR DAGENE SOM KOMMER

At kundene eier KLP har stor betydning: All verdiskapning tilfaller eierne. Selskapets oppgave er å levere best mulig tjenester til lavest mulig pris. Noe av det viktigste KLP gjør, er å passe på at eierne får den beste avkastningen på pensjonsmidlene.

Pensjon er KLPs kjerneprodukt og største virksomhet. Vi har lang erfaring med pensjon og jobber alltid med å forstå hva som er viktig for kundene våre, og gi gode kundeopplevelser både i dag og for dagene som kommer.

Vi vet at pensjon kan oppleves som komplisert, derfor jobber vi i KLP bevisst med å forenkle det vanskelige og være en god veileder når det gjelder pensjon.

VÅRT OVERORDNEDE MÅL

KLP skal være den foretrukne leverandør av pensjon til offentlig sektor. For å nå dette målet må vi levere konkurransedyktig avkastning på pensjonsfondene vi forvalter, og vi må ha en effektiv drift som gir markedets laveste administrasjonskostnader. Samtidig er behovet for informasjon om pensjon både for arbeidsgivere og arbeidstagere stort og må dekkes på en god måte ved tilgang til god personlig service og gode nettløsninger.

KLPs kunder innen offentlig tjenstepensjon er også selskapets eiere. Dette skal merkes ved at løsninger, produkter og kommunikasjon bygger på denne nærheten på en måte som skiller KLP positivt fra andre konkurrenter. KLP skal være ledende innen samfunnsansvar og bærekraft.

SELSKAPSFORM

KLP er fellesbetegnelsen på morselskapet, Kommunal Landspensjonskasse - et gjensidig forsikringsselskap med seks heleide datterselskaper organisert som aksjeselskaper:

- KLP Banken AS
- KLP Bedriftspensjon AS
- KLP Eiendom AS
- KLP Forsikringsservice AS
- KLP Kapitalforvaltning AS
- KLP Skadeforsikring AS

Den gjensidige selskapsmodellen er med på å sikre at kundenes interesse settes først. Selskapet har ingen eksterne investorer som skal ha betalt for å stille egenkapital til rådighet for virksomheten.

KLPS KJERNEVIRKSOMHET

Pensjons- og livsforsikring utgjør kjernevirksomheten i KLP-konsernet. En stor andel av offentlig sektor er forpliktet til å ha offentlig tjenstepensjon for sine ansatte gjennom tariffavtaler. KLP er den største leverandøren av offentlig tjenstepensjon til kommuner, fylkeskommuner, helseforetak og bedrifter med offentlig tilknytning.

ÅRETS RESULTATER

KLP opprettholder posisjonen som den ledende leverandør av offentlig tjenstepensjon i markedet. I 2018 valgte to kommunekunder å avvikle sin pensjonskasse i forbindelse med kommunesammenslåingen og flytter til KLP 1.1.2020. Blant bedrifter med offentlig tilknytning er det enkelte som velger alternative pensjonsløsninger til offentlig tjenstepensjon.

Som følge av vekst i offentlig sektor øker antall medlemmer i pensjonsordningen. Ved inngangen av 2019 var det 980.000 medlemmer og pensjonister i ordningen. Dette utgjør en økning på 31.000 fra fjoråret.

KLP oppnådde i 2018 et resultat før skatt på 2424,6 millioner kroner. Totalresultatet etter skatt ble 1779,8 millioner kroner. Året ble avsluttet med turbulens i finansmarkedene. Selskapet leverte et finansresultat med 1,5 prosent verdijustert avkastning og bokført avkastning på 3,5 prosent i kollektivporteføljen.

FREMTIDIGE UTFORDRINGER OG MÅL

KLP skal være den foretrukne leverandør av pensjon til offentlig sektor og virksomheter med tilknytning til denne. Hovedproduktet som KLP tilbyr er offentlig tjenstepensjon. Dersom kunder ønsker andre pensjonsordninger, tilbyr vi dette gjennom datterselskapene. Den viktigste utfordringen er å jobbe for fortsatt konkurransekraft. For å beholde den sterke posisjonen, er det viktig å levere godt på områdene avkastning, kostnader og service. I 2018 har KLP startet et

Åpen
Tydelig
Ansvarlig
Engasjert

KLPS VERDIER

ÅRETS RESULTATER - KLP

2424,6

Resultat før skatt
(millioner kroner).

1,5 %

Verdijustert
avkastning.

3,5 %

Bokført
avkastning.

Den beste partner for dagene som kommer.

KLPS VISJON

omfattende arbeid med å bygge fremtidens digitale pensjonsplattform. Det skal gi bedre kundeopplevelser digitalt både for arbeidsgiverkunder og medlemmer, sikre effektivitet og opprettholde lave kostnader i fremtiden. Offentlig tjenstepensjon er i endring. Les mer om dette under Endret offentlig tjenstepensjon.

NY MEDLEMSSTRATEGI MED MÅL OM Å ENGASJERE BREDERE

For å bli oppfattet som best på pensjon, må KLP levere verdi til de enkeltmenneskene som har sin pensjon i selskapet. Derfor har vi i 2018 utarbeidet en ny medlemsstrategi for konsernet. Pensjon påvirkes av valg man tar gjennom hele livet, og KLPs ambisjon er å skape en relasjon med medlemmer i alle livets faser. En relasjon der KLP

tar utgangspunkt i innsikt om medlemmenes behov og preferanser i ulike livsfaser, og tilpasser sin kommunikasjon og sitt medlemstilbud innenfor pensjon, bank, fond og forsikring.

Medlemstilbudet til KLP knytter seg både til hvordan vi sørger for at våre medlemmer får bedre kunnskap om sin pensjon, og ikke minst kjennskap til hvilke andre fordeler som følger det å ha pensjonen sin i KLP. KLP hadde i 2018 en netto vekst av medlemmer med personprodukter fra konsernet på 17 prosent fra 2017. Andel medlemmer som logget seg inn i vår digitale pensjonsveileder økte i samme periode med 20 prosent.

BEST PÅ KUNDEOPPLEVELSE

Befolkningen opplever KLP blant de

sterkeste merkevarene. I juni ble KLP kåret til norgesmester i KPMGs store undersøkelse om kundeopplevelse blant kjente merkevarer. KLP hevdet seg også i en internasjonal sammenheng. Undersøkelsen viser at integritet og tillit blir stadig viktigere for kundeopplevelsen fordi det utgjør fundamentet for en god og stabil kunderelasjon. Undersøkelsen bidrar til å forklare hvorfor KLP har de mest lojale kundene i Norge.

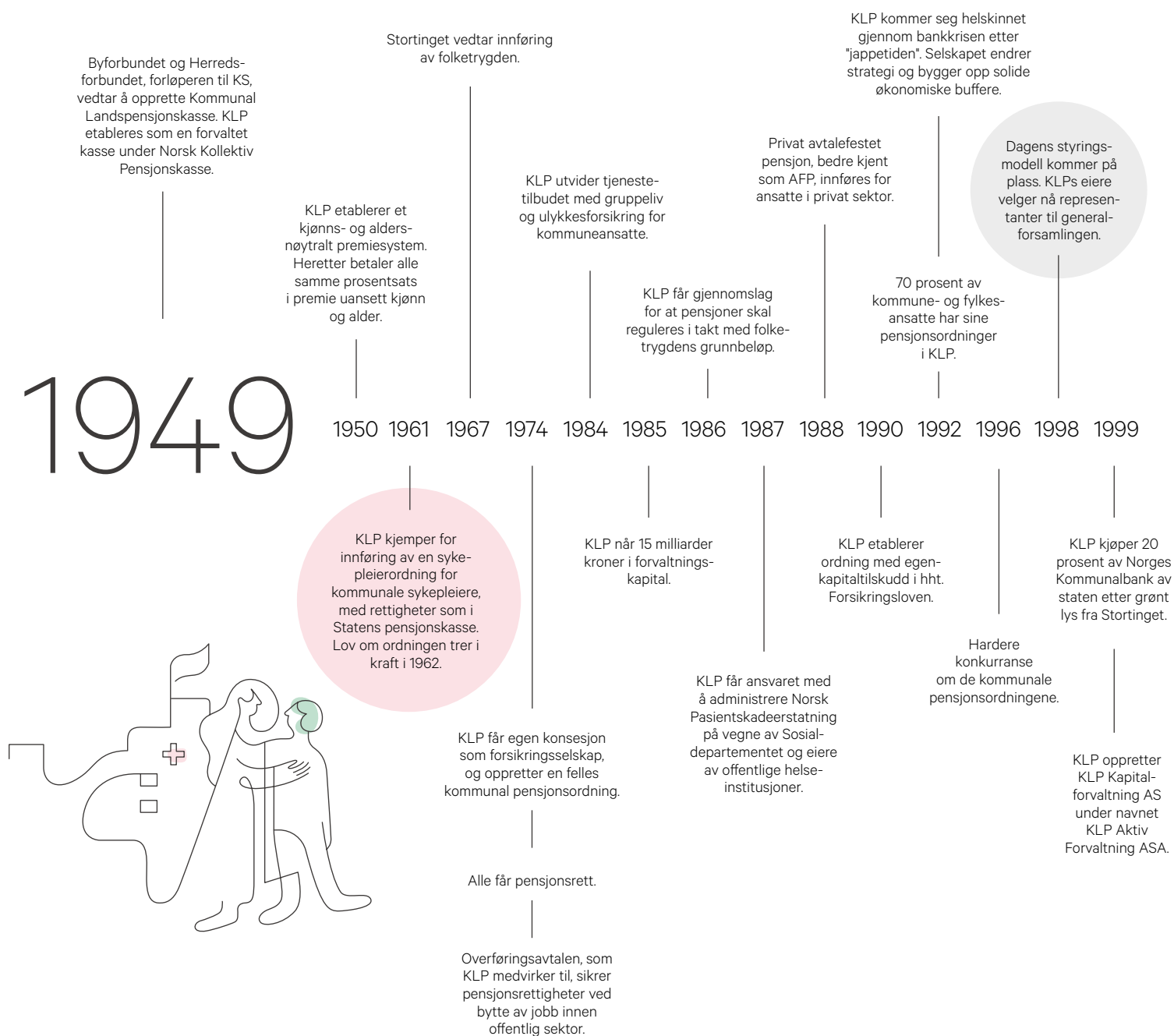
KLP gjennomfører også regelmessig egne kundeundersøkelser for alle forretningsområdene. Kundene forteller oss at de gjennomgående er meget fornøyd med opplevelsen når de er i kontakt med KLP. Og vi ønsker å forbedre oss på de områdene hvor de forteller at de ikke er helt fornøyd.

De aller fleste kommuner og fylkeskommuner har en kunderelasjon til KLP. KLPs hovedkontor ligger i Oslo. KLP har også et kontor i Bergen som ivaretar tjenester og service innen liv og pensjon. Eiendomsselskapet har kontorer i Oslo, Trondheim, København og Stockholm. Banken har kontorer i Trondheim og Oslo.

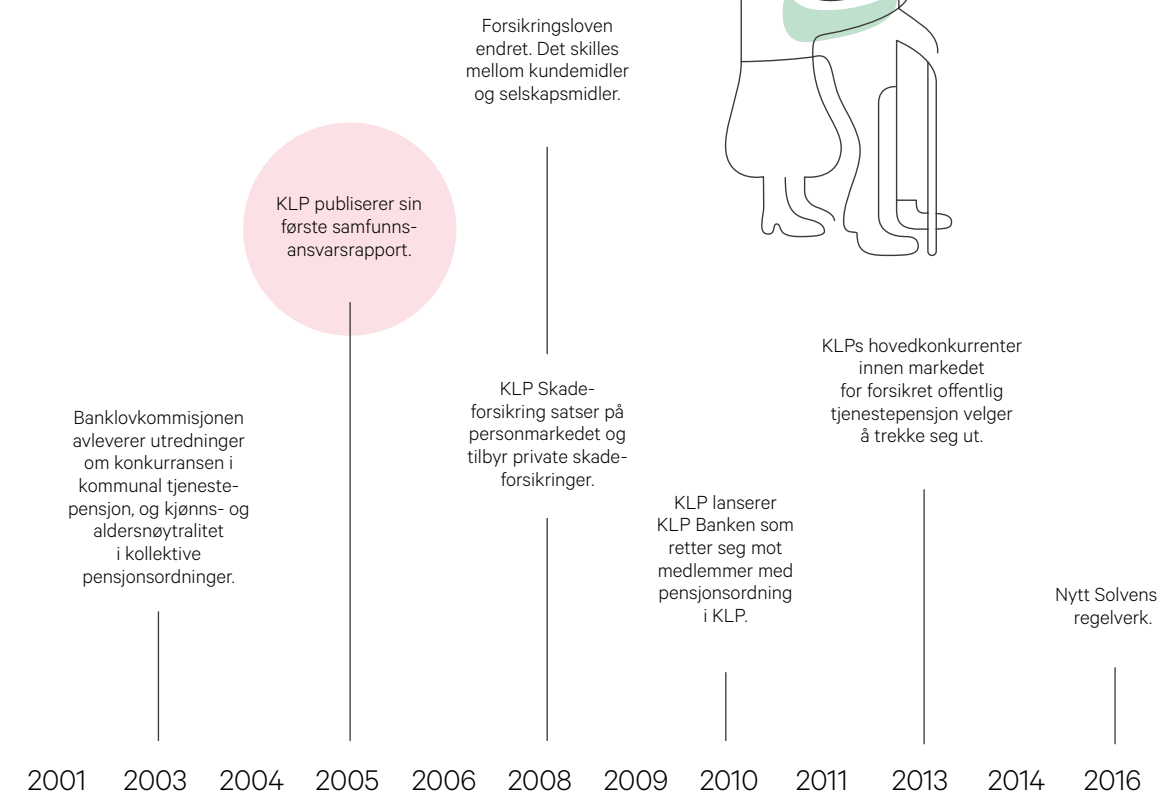
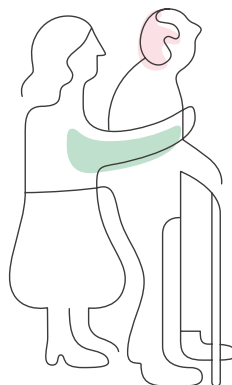

KLPs historie

KLP ble stiftet i 1949 av fellesstyret for Byforbundet og Herredsforbundet for å tilby tjenstepensjon til kommuneansatte.

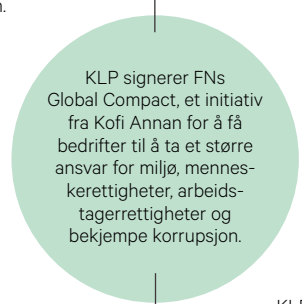
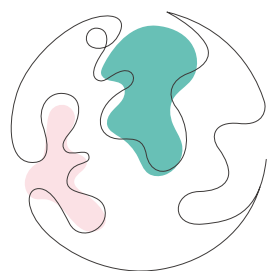

2018

KLP trekker seg ut av oljesand.

KLP vurderer omdanning til aksjeselskap, men oppnår ikke tilstrekkelig oppslutning på generalforsamlingen.

KLP lanserer en egen omfattende strategi for samfunnsansvar.

Sju kommuner og en fylkeskommune velger å ta sin tjenestepensjon ut på anbud. Etter endelig behandling velger sju av åtte KLP som leverandør av offentlig tjenestepensjon.

Utvikling siste fem år

MILLIONER KRONER	2018	2017	2016	2015	2014
KLP KONSERN					
Resultat før skatt	2 840	2 474	2 449	5 138	1 189
Forvaltningskapital	675 558	652 167	596 113	543 262	490 894
Egenkapital	33 857	29 564	27 823	23 665	17 558
Solvensgrad Solvens II	243 %	224 %	198 %	-	-
Kapitaldekning	-	-	-	11,5 %	9,2 %
Antall fast ansatte	990	961	950	939	899
KOMMUNAL LANDSPENSJONSKASSE					
Resultat før skatt	2 425	1 985	2 125	4 876	959
Premieinntekter (uten tilflyttede premiereserver)	38 723	32 119	33 605	29 541	32 280
Netto til-/raflytting av premiereserver og andre fond	-510	130	3 587	10 354	28 677
Resultat til kunder	5 528	7 124	8 339	20 650	6 959
herav til tilleggs- og bufferavsetninger	2 805	1 137	4 011	3 122	3 568
herav til premiefond	2 723	5 202	4 324	5 138	3 391
Forsikringsfond	505 182	489 159	452 375	412 363	378 602
Forvaltningskapital	558 719	534 784	496 663	457 858	415 030
Egenkapital	33 835	30 626	27 785	23 609	17 454
Soliditetskapital	108 825	116 648	98 856	84 577	73 909
Soliditetskapital målt mot forsikringsfond med rentegaranti	24,4 %	27,7 %	24,7 %	22,8 %	21,6 %
Solvensgrad Solvens II	263 %	242 %	209 %	-	-
Kapitaldekning	-	-	-	12,0 %	9,5 %
Avkastning kollektivportefølje:					
- bokført avkastning	3,5 %	3,9 %	4,4 %	3,6 %	4,3 %
- verdijustert avkastning	1,5 %	6,7 %	5,8 %	4,0 %	6,9 %
- verdijustert avkastning inkl. merverdier i eiendeler bokført til amortisert kost	0,5 %	6,7 %	5,4 %	2,8 %	9,5 %
Avkastning investeringsvalgportefølje	0,6 %	7,5 %	6,2 %	4,0 %	6,7 %
Forsikringsrelaterte administrasjonskostnader målt mot gjennomsnittlig kundefond	0,24 %	0,23 %	0,28 %	0,25 %	0,23 %
Antall premiebetalende medlemmer	547 219	451 443	446 895	435 363	418 133
Antall pensjonister	293 726	278 459	262 877	247 300	230 241
Antall fast ansatte	561	534	528	533	524

MILLIONER KRONER	2018	2017	2016	2015	2014
KLP BEDRIFTSPENSJON AS					
Resultat før skatt	-21	-25	-27	-24	-23
Premieinntekter (uten tilflyttede premiereserver)	522	454	389	336	261
Netto til-/fraflytting av premiereserver	461	418	137	129	140
Resultat til kunder	20	17	33	18	24
Forvaltningskapital	5 601	4 869	3 571	2 943	2 270
Solvensgrad Solvens II	149,9 %	110,8 %	22,0 %	-	-
Kapitaldekning	-	-	-	35,4 %	12,7 %
KLP SKADEFORSIKRING AS					
Resultat før skatt	18	164	255	183	304
Årlig premie (brutto premie)	1 373	1 370	1 268	1 113	921
Forvaltningskapital	4 495	4 594	4 489	4 128	3 945
Totalkostnadsprosent (Combined ratio)	104,5 %	106,0 %	98,7 %	98,8 %	98,1 %
Solvensgrad Solvens II	242,5 %	232,8 %	260,9 %	-	-
Kapitaldekning	-	-	-	48,9 %	44,0 %
KLP BANKEN KONSERN					
Resultat før skatt	83	103	91	50	29
Innskudd	10 662	9 669	8 688	7 426	6 251
Utlån *)	33 474	30 763	29 962	26 359	24 946
Kapitaldekning	20,1 %	21,3 %	19,0 %	17,6 %	16,9 %
*Inkl. opptjente, ikke-forfalte renter					
KLP KAPITALFORVALTNING					
Resultat før skatt	17	47	18	46	56
Midler til forvaltning totalt	494 542	488 947	441 943	398 471	370 840
Herav midler til forvaltning fra eksterne kunder	63 136	70 878	54 003	44 797	36 130

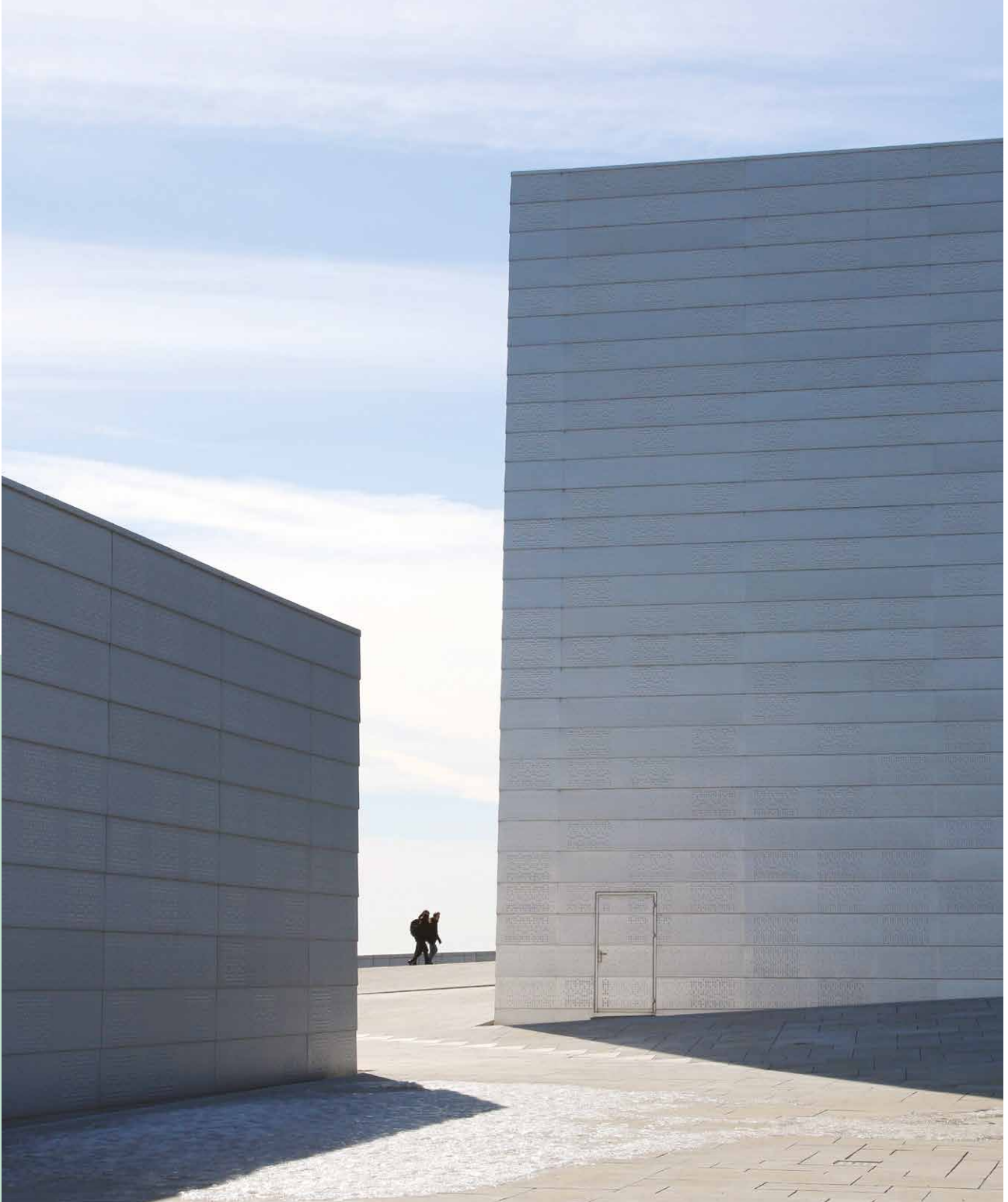
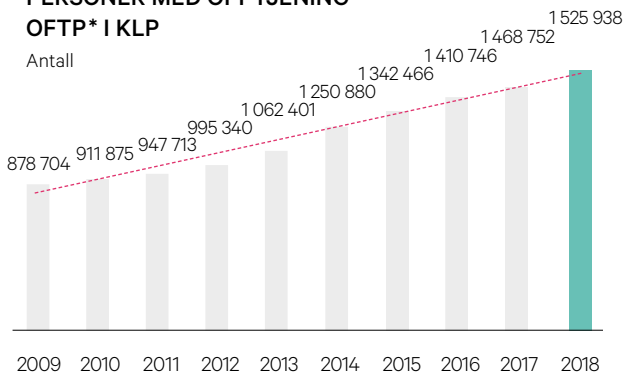

Foto:
Marianne Wright Pedersen
Ansatt i KLP

Vekst og lønnsomhet

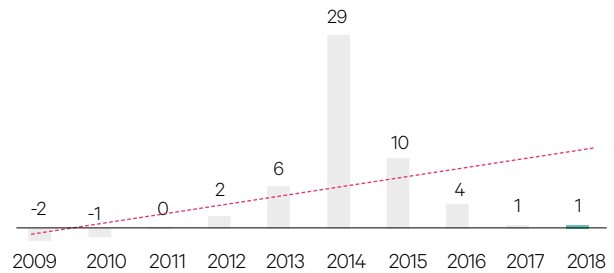
PERSONER MED OPPTJENING OFTP* I KLP

Antall

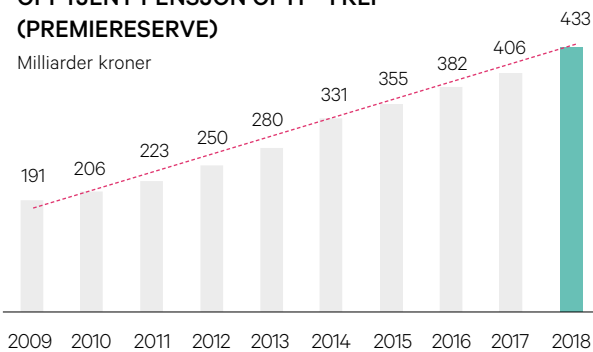
NETTO TILFLYTTING LIVSFORSIKRING

Milliarder kroner

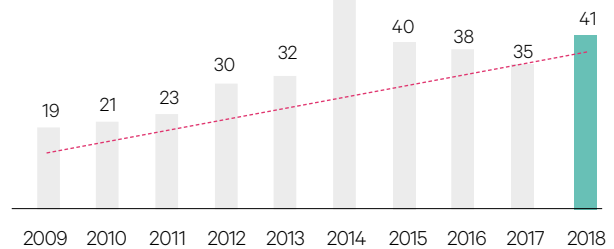
OPPTJENT PENSJON OFTP* I KLP (PREMIERESERVE)

Milliarder kroner

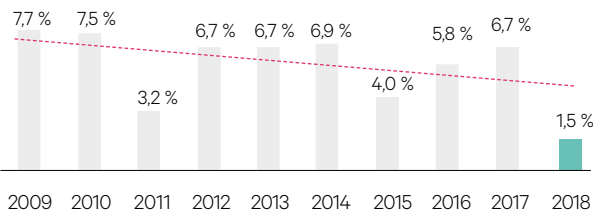
PREMIEINNTEKTER KONSERN

Milliarder kroner

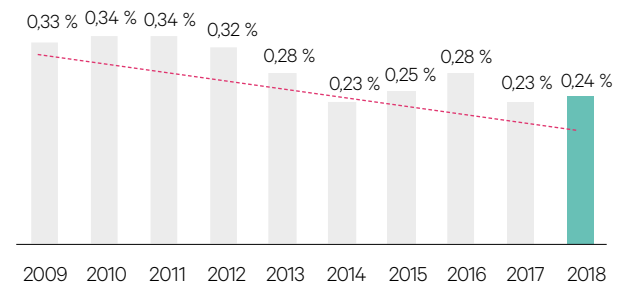
VERDIJUSTERT AVKASTNING PENSJONSFOND (KOLLEKTIVPORTEFØLJE OFTP*)

Prosent

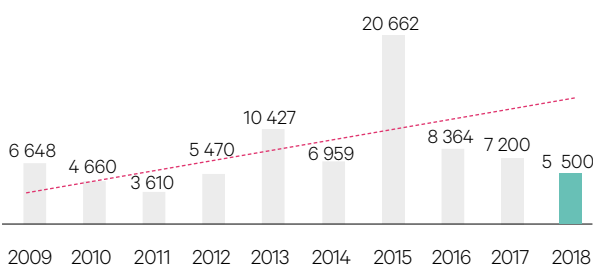
KOSTNADSPROSENT OFTP*

Prosent

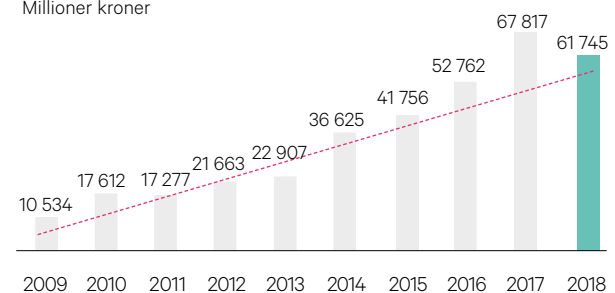
RESULTAT TILFØRT FORSIKRINGSKUNDER

Millioner kroner

KUNDEBUFFERE (TILLEGGSAVSETNINGER OG KURSREGULERINGSFOND)

Millioner kroner

*Offentlig tjenestepensjon

KLP i tall

MEDLEMMER I OFFENTLIG TJENESTEPENSJON

	2018	2017	2016	2015	2014
Kommuner	399	399	403	402	387
Fylkeskommuner	15	15	16	16	16
Helseforetak	26	25	24 *	29	25
Bedrifter med OfTP	2 450	2 500	2 500	2 500	2 500
Medlemmer	457 000	451 000	447 000	435 000	418 000
Oppsatte rettigheter **	229 000	220 000	210 000	200 000	167 000
Pensjonister	294 000	278 000	263 000	241 000	231 000

* Inkl. regionale helseforetak.

** Personer tidligere ansatt mer enn tre år hos arbeidsgiver med offentlig tjenstepensjon.

OFFENTLIG TJENESTEPENSJON

	2018	2017	2016	2015	2014
Opptjente pensjonsrettigheter (milliarder)	420 *	394 *	371 *	345 *	321 *
Fakturert premie (milliarder)	38,8	31,9	32,6	26,5	33,2
Utbetalte pensjoner (milliarder)	17,4	16,2	15,4	14,1	12,5
Administrasjonskostnader (millioner)	1 097	1 001	1 140 **	922	752
Antall ansatte i livselskapet	459	445	451	453	444

* Tallene har tidligere vært oppgitt inkluderer administrasjonsreserveavsetning, men er nå endret siden dette er midler i premiereserven som skal dekke kostnadene til utbetaling av pensjon uten at pensjonsytelsen reduseres.

** Nedskrivning på IT utgjør 165 millioner kroner.

PRIVAT TJENESTEPENSJON (TOTAL PORTEFØLJE)

	2018	2017	2016	2015	2014
Avtaler	2 811	2 572	2 249	2 033	1 815
Pensjonskapitalbevis	27 341	21 913	14 728	10 602	7 518

294.000

KLP-pensjonister.

457.000

medlemmer.

PENSJONSUTBETALINGER PER 31.12.18

2018

ANTALL PENSJONSUTBETALINGER * PER PENSJONSTYPE

Særalderspensjon	6 132
AFP 62-64	5 529
AFP 65-66	6 428
Alderspensjon	169 714
Ektefellepensjon	25 429
Barnepensjon	2 002
Uførepensjon	64 026

* Et medlem kan ha flere pensjonsutbetalinger.

GJENNOMSNI TT LIG ÅRLIG UT BETALING AV PENSJON PER PENSJONSTYPE

	2018
Særalderspensjon	292 000
AFP 62-64	223 000
AFP 65-66	267 000
Alderspensjon	76 000
Ektefellepensjon	50 000
Barnepensjon	67 000
Uførepensjon	50 000

ALDERSFORDELING SAMLET FOR ALLE SEGMENTER OG RISIKOFELLESKAP

ALDER	ANDEL
0-19	1,95 %
20-24	7,30 %
25-29	9,87 %
30-34	10,19 %
35-39	10,56 %
40-44	11,30 %
45-49	12,62 %
50-54	12,41 %
55-59	11,64 %
60-64	9,32 %
65-69	2,53 %
70+	0,31 %

76.000

Gjennomsnittlig årlig utbetaling
av alderspensjon.

9,32 %

Andel i alder 60-64 år.

KLP i tall - forts.

FORDELING PÅ HVOR MEDLEMMENE VÅRE JOBBER

KOMMUNER

ALDER	ANDEL
0-19	2,57 %
20-24	8,83 %
25-29	9,78 %
30-34	9,86 %
35-39	10,29 %
40-44	10,97 %
45-49	12,60 %
50-54	12,26 %
55-59	11,33 %
60-64	8,88 %
65-69	2,34 %
70+	0,30 %

301.139

medlemmer jobber
i kommuner.

FYLKESKOMMUNER

ALDER	ANDEL
0-19	1,46 %
20-24	2,98 %
25-29	5,96 %
30-34	8,38 %
35-39	9,73 %
40-44	11,24 %
45-49	14,56 %
50-54	15,26 %
55-59	13,97 %
60-64	12,12 %
65-69	4,03 %
70+	0,32 %

16.622

medlemmer jobber
i fylkeskommuner.

HELSEFORETAK

ALDER	ANDEL
0-19	0,13 %
20-24	4,74 %
25-29	12,10 %
30-34	12,20 %
35-39	12,00 %
40-44	12,53 %
45-49	12,18 %
50-54	11,72 %
55-59	11,00 %
60-64	8,89 %
65-69	2,27 %
70+	0,23 %

96.620

medlemmer jobber
i helseforetak.

BEDRIFTER

ALDER	ANDEL
0-19	1,79 %
20-24	4,70 %
25-29	7,82 %
30-34	8,93 %
35-39	9,65 %
40-44	10,91 %
45-49	13,04 %
50-54	13,76 %
55-59	13,79 %
60-64	11,56 %
65-69	3,52 %
70+	0,52 %

46.157

medlemmer jobber
i bedrifter.

BANK

	2018	2017	2016	2015	2014
Nye utlån (milliarder)	21,1	16,8	16,3	14,3	11,8
Utlån på egen balanse (milliarder)	33,5	30,8	29,7	25,9	24,5
Utlån som forvaltes for KLP (milliarder)	61,7	57,0	52,7	51,0	41,7
Antall kunder *	62 500 (71 % medlemmer)	54 568 (70 % medlemmer)	46 801 (71 % medlemmer)	39 759 (69 % medlemmer)	33 104 (69 % medlemmer)

* Aktive medlemmer

EIENDOM

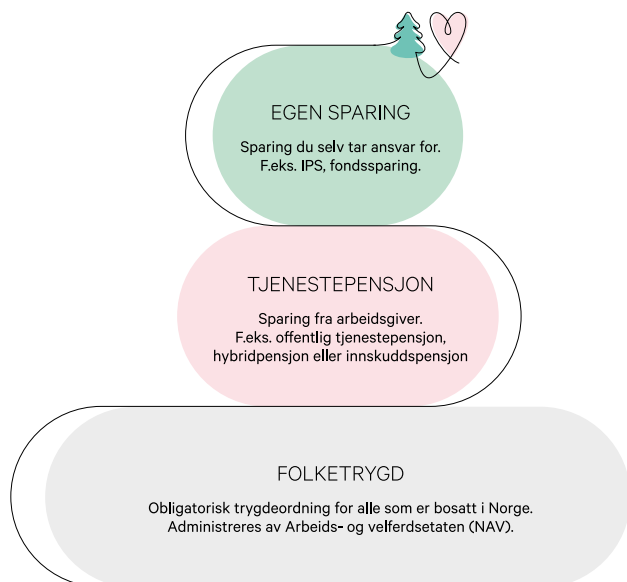
	2018	2017	2016	2015	2014
Eiendomsverdi (milliarder)	66,5	62,7	59,2	56,9	45,7
Verdijustert virksomhetsavkastning inkl. eiendomsfond (prosent)	8,2	8,8	12,7	11,2	7,3
Økonomisk utleiegrad (prosent)	96,3	96,6	96,0	95,4	95,4

KAPITALFORVALTNING

	2018	2017	2016	2015	2014
Samlet forvaltningskapital (milliarder)	495	490	440	399	371
Forvaltning konserneksterne kunder (milliarder)	64	68	54	45	36
Antall kunder i KLP Kapitalforvaltning	100 000	70 000	57 000	48 000	38 000

SKADEFORSIKRING

	2018	2017	2016	2015	2014
Antall kunder i offentlig/bedriftsmarkedet					
Kommuner	318	337	337	318	315
Fylkeskommuner	13	13	14	14	14
Helseforetak	14	15	29	29	31
Bedrifter	2 659	3 625	3 168	2 885	2 864
Antall kunder i personmarkedet	55 440	48 767	45 249	33 250	28 000

Offentlig tjenestepensjon for nybegynnere

Det folk flest forbinder med offentlig tjenestepensjon er en avtale som skal gi deg 66 prosent av lønnen i pensjon inkludert folketrygden. Tjenestepensjon + folketrygd = 66 prosent av sluttlønn.

Tjenestepensjon er en pensjonsordning som arbeidsgiveren din betaler for. De som jobber i offentlig sektor har offentlig tjenestepensjon. Den kalles en bruttoordning fordi det er en nær sammenheng mellom tjenestepensjon og folketrygden. Du får alltid alderspensjon fra folketrygden utbetalt, og tjenestepensjonen betaler resten opp til 66 prosent av sluttlønnen. Sluttlønnen er den lønnen du har når du går av med pensjon. Tjenestepensjonen beregnes ved å ta 66 prosent av lønnen og trekke fra en beregnet folketrygd. Denne beregningen kalles for samordning og er litt mer komplisert.

MÅ HA FULL OPPTJENING FOR FULL PENSJON

For å få rett til en samlet pensjon på 66 prosent må du ha jobbet i offentlig sektor i 30 år på heltid når du går av med alderspensjon. For å være litt mer presis må du ha jobbet i en stilling med rett til offentlig tjenestepensjon. Har du færre enn 30 år får du en forholdsvis andel av tjenestepensjonen.

LEVEALDERSJUSTERING GIR LAVERE PENSJON

I pensjonsreformen ble levealdersjustering innført. Siden vi lever lenger enn før må pensjonen deles på flere år. Levealdersjustering gjelder for både folketrygd og offentlig tjenestepensjon. Alderspensjonen blir litt lavere for hvert årskull om de vil ta ut pensjonen fra samme tidspunkt som tidligere årskull. Du kan jobbe utover 67 år (pensjonsalderen) for å kompensere for levealdersjusteringen eller akseptere at pensjonen blir litt lavere som andel av lønnen.

INDIVIDUELL GARANTI SIKRER DE ELDSTE MED FULL OPPTJENING

Har du full opptjening og er født i 1958 eller tidligere har du en individuell garanti. Hvis alderspensjonen din etter levealdersjustering og samordning blir lavere enn 66 prosent får du et garanti tillegg som sikrer deg 66 prosent likevel. For årskullene 1959 – 1962 skal denne garantien fases ut, mens årskullene 1963 – 1967 får en kompensasjon basert på pensjonsgrunnlaget, opptjening før 2011 og årskullet.

DU KAN FÅ MINDRE FRA TJENESTEPENSJONEN HVIS DU JOBBER ETTER 67 ÅR

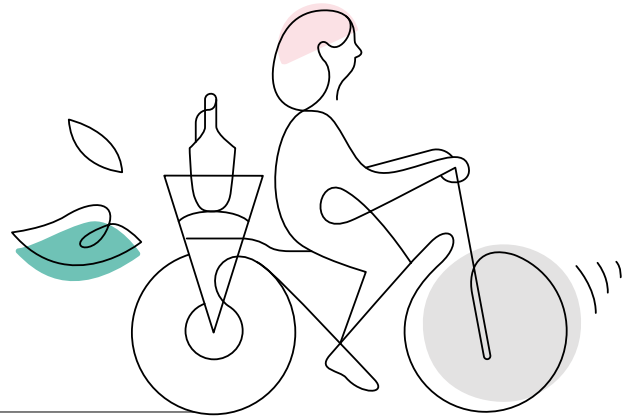
Noen får ingenting fra den offentlige tjenestepensjonen om de jobber lenge utover 67 år. Mange får mindre enn de ville fått om de gikk av ved 67 år. Den enkle forklaringen er at de får mer i alderspensjon fra folketrygden (NAV) og at denne pensjonen gir 66 prosent av lønnen i pensjon. Da får de mindre fra offentlig tjenestepensjon (KLP).

ENDRINGER I OFFENTLIG TJENESTEPENSJON FOR DEG FØDT I 1963 ELLER SENERE

Alle som har offentlig tjenestepensjon og som er født i 1963 eller senere vil få opptjening i offentlig tjenestepensjon med endrede regler fra 2020. De får også en ny livsvarig AFP. Mange vil få pensjon både etter dagens regler og nye regler i fremtiden. Stortinget skal behandle detaljene i avtalen før den blir gjeldende.

Siden vi lever lenger enn før må pensjonen deles på flere år.

Endret offentlig tjenstepensjon

Se hvordan de endrede opptjeningsreglene for alderspensjon i offentlig tjenstepensjon blir.

Alle som er født i 1963 eller senere vil fra 2020 tjene opp pensjon etter de endrede reglene for offentlig tjenstepensjon og komme inn i ny AFP-ordning.

Offentlig tjenstepensjon skal bli bedre tilpasset folketrygden og AFP i privat sektor. Det skal lønne seg å jobbe lenger og det skal bli enklere å skifte jobb mellom offentlig og privat sektor. Mange vil tjene opp pensjon både i dagens og i fremtidens pensjonsordning.

Det er ventet at Stortinget behandler regjeringens lovforslag i løpet av sommeren 2019.

HVEM FÅR TJENSTEPENSJON ETTER DE NYE REGLENE?

- De som er født i 1963 og senere får endret tjenstepensjon. Du får opptjening etter de endrede opptjeningsreglene fra 2020 og beholder eventuell opptjening fra den tidligere ordningen.
- De som er født i årene 1954 til 1962 beholder tjenstepensjon etter

dagens regler. Nye samordningsregler styrer hvordan offentlig tjenstepensjon skal beregnes sammen med den nye folketrygden.

- De som er født i 1953 eller tidligere beholder gamle regler fullt ut både for tjenstepensjonen og folketrygden.

LØNNSOMT Å JOBBE LENGRE

Med dagens regler har du pensjonsmessig lite å tjene på å stå i jobb etter at du har full opptjening (30 år) i offentlige tjenstepensjon.

Med de endrede opptjeningsreglene tjener du opp alderspensjon i tjenstepensjonen for alle år du jobber frem til du fyller 75 år. Du kan ta ut pensjon fra du er 62 år og i tillegg jobbe ved siden av uten at pensjonen blir redusert for arbeidsinntekten. Men, jo lenger du venter med å ta ut pensjon og jo lenger du jobber, desto høyere blir den årlige pensjonen din.

Du tjener opp pensjon etter de endrede reglene som en andel av lønnen. Etter

de nye reglene vil pensjonen opptjent etter 2020 være uavhengig av folketrygden. Det vil si at KLP ikke skal beregne fradrag for ytelser fra folketrygden slik det gjøres med dagens regler om samordning.

HVORDAN BLIR OPPTJENINGEN AV ALDERSPENSJON?

Pensjonsopptjeningen blir fra 2020 i praksis svært lik reglene for folketrygden for 1963-kullet og yngre. Det er satsene som blir forskjellig:

- Alderspensjonen tjenes opp ved at 5,7 prosent av den årlige lønnen legges i en pensjonsbeholdning for tjenstepensjonen. Dette gjelder inntil 7,1 G (i dag 687.869 kr).
- For lønn du har mellom 7,1 G og 12 G (i dag 1.162.596 kr) får du en sats på 23,8 prosent. Satsen er høy fordi du ikke får opptjening i folketrygden utover 7,1 G.

Pensjonsbeholdningen blir omregnet til en årlig pensjon ved å dele den på de såkalte delingstallene i folketrygden.

Delingstall gjenspeiler forventet gjenstående levealder for ditt årskull ved uttak av pensjon. Pensjonen utbetales livsvarig.

HVORDAN BLIR AVTALEFESTET PENSJON (AFP) ETTER DE ENDREDE REGLENE?

En av de viktigste endringene er at Avtalefestet pensjon (AFP) for offentlig ansatte endres til å bli en livsvarig pensjon. Den nye AFP-en vil komme i tillegg til eventuell pensjon fra folketrygden, tjenestepensjon og/eller arbeidsinntekt. Dette er det samme prinsippet som gjelder i privat sektor.

Dagens AFP for offentlig ansatte er en tidligpensjon man bare får mellom 62 og 67 år. Den blir redusert for arbeidsinntekt. De som er født i 1962 eller tidligere vil ha rett til dagens AFP.

Den nye AFP-en tjenes opp fra du er 13 til 61 år, og den kan tas ut fra du er 62 år til du er 70 år. Den tjenes opp ved at 4,21 prosent av lønn inntil 7,1 G legges i en pensjonsbeholdning. Lønn fra både privat og offentlig sektor tas med. AFP-beholdningen omregnes til pensjon ved å dele den på delingstallet på uttakstidspunktet slik som tjenestepensjonen. Jo lenger du venter med å

ta ut AFP, jo høyere blir også AFP-utbetalingen per år.

Ny AFP i offentlig sektor blir i hovedtrekk mer lik AFP i privat sektor. Det blir også enklere å bytte jobb mellom offentlig og privat sektor med AFP uten å tape retten til AFP. Bytter du fra offentlig sektor til privat sektor uten AFP, kan du likevel miste retten til AFP.

Hvis det blir endringer i AFP i privat sektor kan det også bli endringer i ny AFP i offentlig sektor.

HVA SKJER OM MAN IKKE FÅR AFP?

AFP er en kvalifikasjonsordning som blant annet krever at du står i jobb i en stilling med AFP for å få rett til AFP. De som ikke oppfyller kravene mister retten til AFP. De som ikke får AFP hverken i offentlig eller privat sektor kan få en «betinget tjenestepensjon» i stedet. Satsen for opptjening er tre prosent, og det er bare opptjeningstid fra offentlig sektor som gjelder. 1963-kullet er det første årskullet som kan få denne og opptjeningen starter fra 2020. Det er ikke avklart om uføre skal få rett til betinget tjenestepensjon.

HVA SKJER VIDERE?

Forslaget til endret offentlig tjeneste-

pensjon er basert på avtalen som partene ble enige om i mars 2018. I vinter hadde regjeringen et forslag på høring. Regjeringens lovforslag behandles trolig av Stortinget i løpet av sommeren 2019.

TRINN 1: Folketrygd

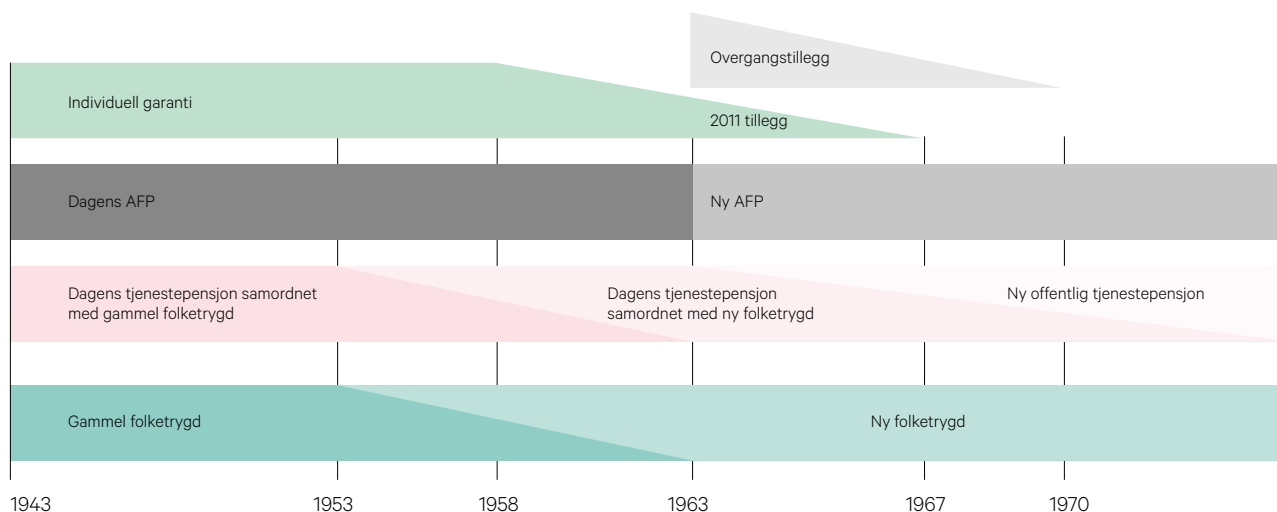
Gammel folketrygd består av grunnpensjon og tilleggspensjon. Den skal fases ut gradvis fra 1954 til 1962 årskullet. Samtidig skal ny folketrygd fases inn. De som er født i 1963 eller senere får hele alderspensjonen fra ny folketrygd. Ny folketrygd tjenes opp på beholdningsform over alle år i arbeid.

TRINN 2: Dagens offentlige tjenestepensjon vil si bruttopensjonsordningen på 66 %

Den skal beregnes sammen (samordnes) med henholdsvis gammel og ny folketrygd med samme fordeling som du får fra folketrygden.

De som er født i 1963 eller senere får endret reglene for opptjening og beregning av alderspensjon fra 2020. Gradvis vil mer og mer av tjenestepensjonen for yngre årskull komme fra den endrede beregningsmåten som kalles for påslagspensjon. Men det vil likevel ta mange tiår før dagens tjenestepensjon er utfaset.

TIDSLINJE FOR ENDRET OFFENTLIG TJENESTEPENSJON

TRINN 3: Dagens og ny AFP

Dagens AFP er en førtidspensjon som kan utbetales i perioden 62–67 år. Den legger forenklet sagt til grunn at du ikke jobber. Ny AFP skal bli en livsvarig alderspensjon som kan tas ut fleksibelt fra 62 år. Den vil ligne på AFP i privat sektor og du kan jobbe samtidig som du mottar AFP.

TRINN 4: Individuell garanti skal fases ut

De som er født i 1958 eller tidligere og som har full opptjening (30 år) i offentlig sektor når de går av med pensjon, har en individuell garanti på 66 prosent. Bli alderspensjonen fra folketrygden og offentlig tjenestepensjon, etter levealdersjustering og samordning, til sammen lavere enn 66 prosent får de et garantitillegg som sikrer dem 66 prosent likevel. Garantien oppfylles gjennom et garantitillegg. Dette garantitillegget fases gradvis ut for 1959–1962 kullet. Årskullene 1963–1967 får en kompensasjon som kalles 2011-tillegget, for at de ikke får noe av den garantien som eldre årskull får glede av. Dette kompensasjonstillegget fases også gradvis ut.

TRINN 5: Overgangstillegg

De som er født i årene 1963–1970 får et lite overgangstillegg dersom de slutter å jobbe før 67 år. Tillegget fases gradvis ut. Det kan betraktes som en bro fra gammelt til endret system.

KONKURRANSE PÅ OFFENTLIG TJENESTEPENSJON

Offentlig tjenestepensjon tilbys i dag av KLP og kommuner og fylkeskommuner med egen pensjonskasse. Som del av kommunesammenslåinger har noen kommuner bestemt seg for å flytte dagens pensjonsforvaltning i KLP over i egen pensjonskasse. Andre kommuner har valgt å gå motsatt vei.

1. januar 2020 trer endrede regler for offentlig tjenestepensjon i kraft. I den forbindelse har selskaper som inntil 2013 tilbød slik pensjon, varslet at de ønsker å komme tilbake på dette markedet. Disse selskapene hadde inntil da en betydelig markedsandel, men opplevde det blant annet krevende å vokse videre og valgte derfor å trekke seg ut.

Derfor har det formelt sett vært åpent for konkurranse i dette markedet, også etter 2013. Men det er ingen selskaper som har tilbudt produktet offentlig

tjenestepensjon. Derfor har KLP i praksis vært den eneste foruten egne pensjonskasser som tilbyr produktet til kommune- og helse-Norge.

Da de andre leverandørene trakk seg ut av markedet, risikerte mange kommuner å bli stående uten en pensjonsleverandør. KLPs eiere tilbød derfor disse kommunene å bli en del av KLPs kundefellesskap. Alle de berørte kommunene tok imot tilbudet og flyttet pensjonsforpliktelse på rundt 50 milliarder kroner til KLP. KLP skiller seg også fra andre tilbydere ved at vi er kundeeid, og dermed går overskuddet tilbake til kommunene. Slik blir det mer til skole, sykehjem og andre viktige samfunnsoppgaver.

KLP bygger nye digitale tjenester for å fortsette å tilby den beste servicen til medlemmer og arbeidsgivere. De skal også sikre effektivitet slik at vi kan fortsette å ha lave kostnader. KLP har også som mål å gi den beste avkastningen på pensjonskapitalen.

Skal vi vinne konkurransen, må vi fortsette å være best. Vi føler oss godt rustet for eventuell ny konkurranse.

1. januar 2020 trer endrede regler for offentlig tjenestepensjon i kraft.

Verdikjede for KLPs hovedprodukt offentlig tjenestepensjon

PENSJON ER SPARING

Verdikjeden i KLPs forretningsmodell tar utgangspunkt i at kundene betaler premie til selskapet. KLP sørger for at riktig sparebeløp blir avsatt og sørger for en trygg og ansvarlig forvaltning av sparekapitalen fram til den kommer til utbetaling.

Premien dekkes i hovedsak av arbeidsgiver. Yrkesaktive medlemmer trekkes to prosent i lønn av arbeidsgiver som et bidrag til pensjonsordningen. Premien

er i hovedsak en sparing til fremtidige pensjoner. Etter de årlige lønns- og trygdeoppgjørene innbetaler arbeidsgiver en reguleringspremie for å justere opp pensjonsrettighetene til yrkesaktive og pensjonister.

Sparemidlene (opptjent pensjon) blir hovedsakelig plassert i aksjer, eiendom, obligasjoner og utlån.

KLP garanterer å tilføre pensjonssparing en minsteavkastning hvert år. For 2018

var denne garantien på 2,5 prosent i gjennomsnitt. Avkastning ut over dette tilhører forsikringskundene og disponeres enten til tilleggsavsetninger eller premiefond. Midlene på premiefond kan benyttes til å betale fremtidig pensjonspremie.

Hvis avkastningen er lavere enn den garanterte avkastningen kan man ved årets slutt tilføre midler fra tilleggsavsetninger. Er dette ikke tilstrekkelig, står selskapet ansvarlig med sin egenkapital.

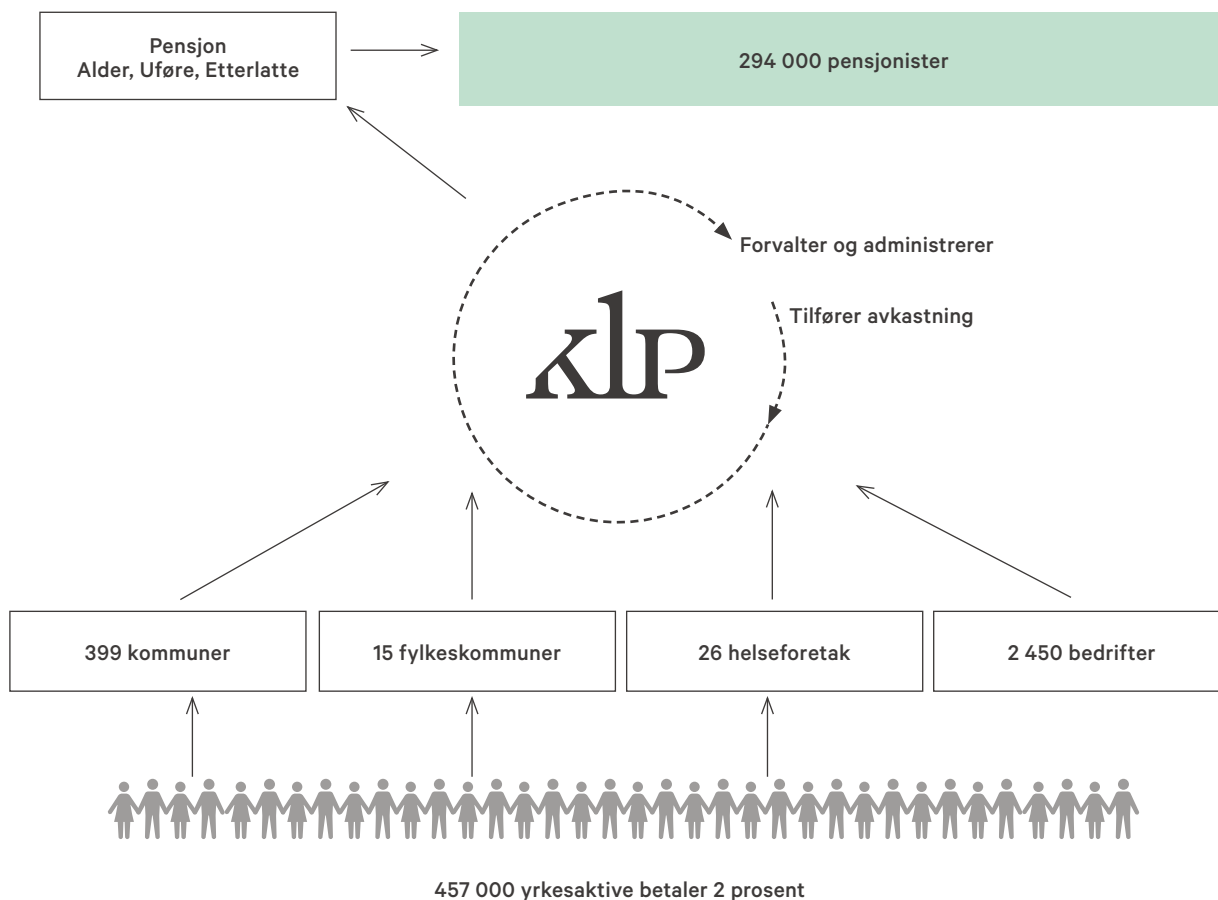
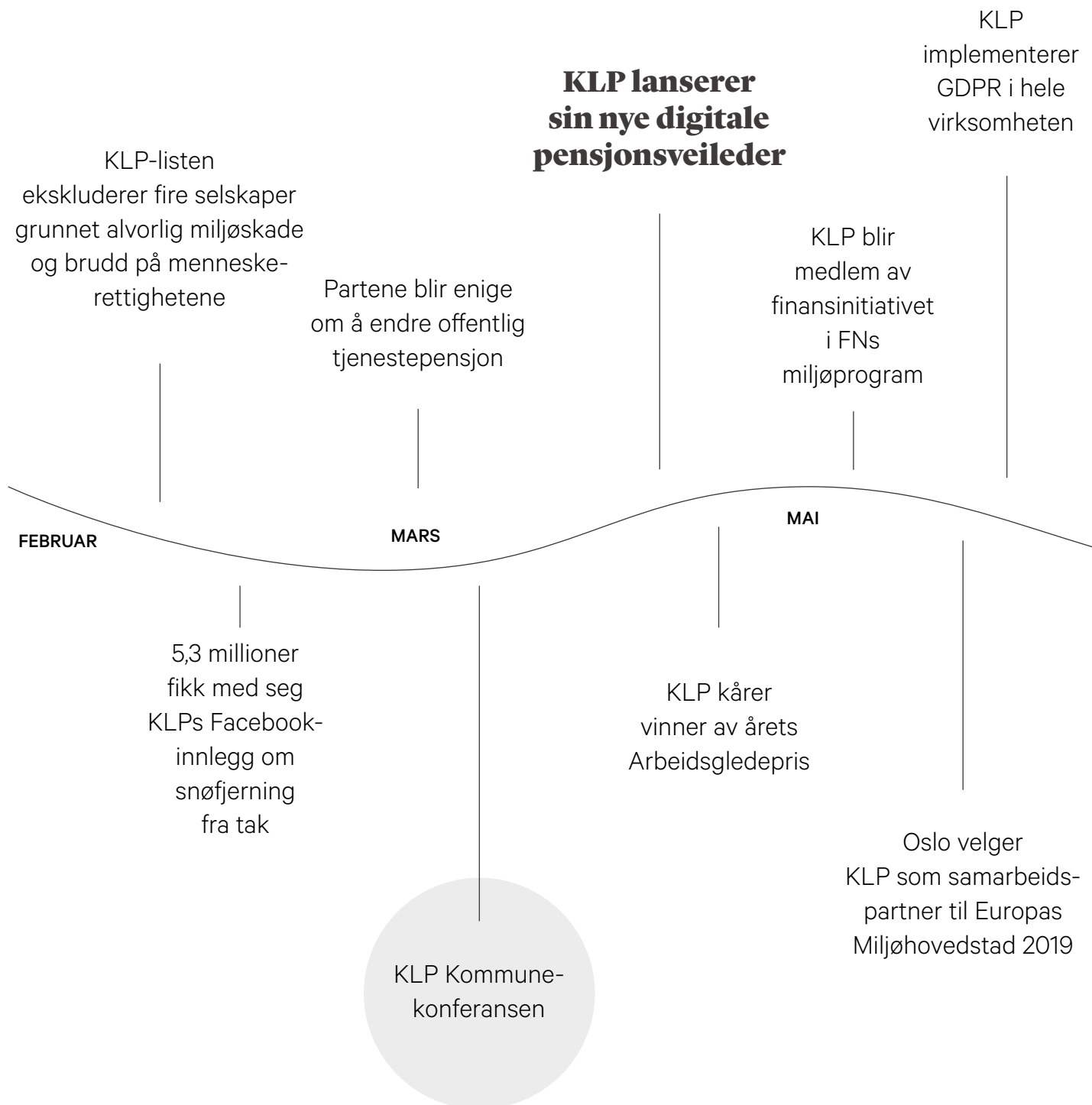

Foto:
Anne-Therese Sande
Ansatt i KLP

Milepæler i KLP 2018

KLP har forsikringsbransjens mest fornøyde bedriftskunder for åttende år på rad

Finansnæringen
enige om
klimaveikart

KLP deltar på
Arendalsuka

KLP lanserer
pensjonstilbudet
KLP Kontrast

KLP deltar
i klimatopp-
møtedebatt
på FNs klima-
konferanse

KLP AksjeGlobal
Mer Samfunnsansvar
blir Norges første
Svanemerkede fond

JUNI

AUGUST

DESEMBER

KPMG kårer KLP
til Norgesmester
i kundeopplevelse

Banken lanserer
Grønt Boliglån

KLP-listen ekskluderer
fire selskaper for
kullvirksomhet

**KLP investerer
120 millioner i nytt
fond som styrker
velferden til spesielt
fattige kvinner i
utviklingsland**

DNB og Storebrand
varsler comeback
i markedet for offentlig
tjenestepensjon

KLPS DATTERSELSKAPER

KLP Banken AS

KLP Bedriftspensjon AS

KLP Eiendom AS

KLP Forsikringservice AS

KLP Kapitalforvaltning AS

KLP Skadeforsikring AS

Se resultater og les mer om
KLPs datterselskaper på klp.no

KLPs datterselskaper

KLPs andre forretningsområder og datterselskaper understøtter KLPs hovedprodukt, pensjon. Datterselskapene skal bidra til økt vekst og lønnsomhet gjennom å tilby konkurransedyktige personmarkedsprodukter og tjenester til medlemmer.

KLP BANKEN-KONSERNET

KLP Banken AS er et heleid datterselskap av KLP og er en nettbank for personkunder med spesielt gode vilkår for KLPs medlemmer og pensjonister. KLP Banken AS finansierer også lån til kommuner, fylkeskommuner og selskaper som utfører offentlige oppgaver. Banken og datterselskapene KLP Kommunekreditt AS og KLP Boligkreditt AS har hovedkontor i Trondheim i tillegg til lokaler i Oslo. Konsernet har cirka 70 ansatte.

Banken forvalter utlån for totalt 95,0 milliarder kroner, hvorav 61,7 milliarder kroner er finansiert av KLP og 33,3 milliarder kroner på egen balanse. KLP Banken har 62.000 personkunder, hvorav rundt 71 prosent er medlemmer i KLP. Utlån til offentlige låntakere teller nærmere 2000 bedrifter og kommuner, hvorav 84 prosent er eiere i KLP.

Årets resultater

Bankvirksomheten oppnådde i 2018 et årsresultat før skatt på 83,4 millioner kroner, mot 103,1 millioner kroner i 2017. Resultat etter skatt ble 62,2 millioner kroner mot 77,2 millioner kroner året før.

Konkurransesituasjon

Banken har hatt en god vekst på personmarkedsproduktene i 2018, men markedsandelene er fortsatt små målt mot de nasjonale totalmarkedene. På

offentlige lån er banken og KLP samlet derimot en betydelig aktør. Alle hovedproduktområdene, inkludert forvaltede utlån for KLP, har hatt større vekst enn anslagene for markedet og dermed gitt økte markedsandeler.

Fremtidige utfordringer og mål

En stor del av Norges befolkning inngår i KLP Bankens målgruppe, og mulighetene til å videreutvikle KLP Bankens posisjon i dette segmentet vurderes som gode.

Ny teknologi og nye aktører fra andre bransjer utfordrer banknæringen. KLP Banken har som mål å utnytte utprøvd teknologi for å kunne tilby relevante, kundevennlige og effektive tjenester til kundene. Dette innebærer behov for omfattende IT-investeringer også i årene fremover, men vil være en vesentlig forutsetning for at KLP Bankens ambisjoner om vekst og lønnsomhet kan oppnås.

KLP Banken vil også framover søke å utvikle lønnsomme bankprodukter og samtidig opprettholde fokuset på at medlemmene skal ha gode og forutsigbare betingelser.

KLP Kommunekreditt AS er landets eneste kredittforetak som utsteder obligasjoner med sikkerhet i en utlånsmasse bestående av lån til offentlig sektor. Tilstedeværelsen av bankens datterselskap KLP Kommunekreditt AS,

sammen med KLP i markedet for offentlige utlån, bidrar til konkurranse og derved til at offentlig sektor får tilgang til langsiktig finansiering til gunstige betingelser.

I personmarkedet har KLP Banken et forretningsmessig mål om 64.000 medlemmer innen utløpet av 2021, en vekst på 6500 i løpet av de neste tre årene i gjennomsnitt. Innen utløpet av 2021 er det forretningsmessige målet totale utlån til offentlig marked på 77 milliarder kroner, en vekst på 3,5 milliarder kroner årlig de neste tre årene.

KLP BEDRIFTSPENSJON AS

KLP Bedriftspensjon AS er et heleid datterselskap av KLP. Selskapet tilbyr innskuddspensjon og forvaltning av pensjonskapitalbevis til bedrifter i privat og offentlig sektor. Selskapet ble etablert i 2006. I tillegg forvalter selskapet et portefølje av foretakspensjon. KLP Bedriftspensjon AS utnytter konsernets konkurransefortrinn i form av høy pensjons- og forvaltningskompetanse, lave kostnader og klar etisk profil i forvaltningen. Selskapet tilbyr innskuddspensjon til offentlige virksomheter som kan velge innskuddspensjon som alternativ til en offentlig pensjonsordning.

Årets resultater

Selskapet har 5,6 milliarder kroner i forvaltningskapital per 31.12.18. Dette er en økning på 732 millioner kroner. Økningen er i hovedsak knyttet til tilflytting av

pensjonskapitalbevis og vekst i selskapets innskuddspensjonsportefølje, som nå utgjør 3,4 milliarder kroner.

Selskapet har en netto tilvekst på 239 bedriftskunder i 2018, og det er mottatt flyttemidler på over 4000 pensjonskapitalbevis.

I 2018 har selskapet gjort tilgjengelig fire nye spareprofiler for innskuddspensjonskundene. Dette er fire profiler som gir medlemmene tilgang til spareprofiler uten en nedtrapping av aksjeandel som følge av alder.

Konkurransesituasjon

KLP Bedriftspensjon vokser innenfor salg av private tjenestepensjoner til bedrifter. Innskuddspensjonsordninger, inklusive pensjonskapitalbevis er den dominerende løsningen for privat pensjonssparing i Norge. Markedet for privat tjenestepensjon preges av sterk konkurranse, spesielt i segmentet for større bedrifter og virksomheter, og viser at konkurrenter posisjonerer seg i forhold til innføring av egen pensjonskonto. Arbeidstaker som har pensjonskapitalbevis i KLP bør være oppmerksom på at de har anledning til å reservere seg mot utflytting.

Fremtidige utfordringer og mål

Per 31.12.2018 forvaltet selskapet

private tjenestepensjoner for 2800 bedrifter med til sammen 53.000 yrkesaktive og pensjonister.

Markedet for privat tjenestepensjon er preget av sterk konkurranse, spesielt i segmentet for større bedrifter og virksomheter.

KLP har en ambisjon om å være den foretrukne leverandøren av innskuddspensjon til virksomheter tilknyttet offentlig sektor.

KLP EIENDOM AS

KLP Eiendom AS er et heleid datterselskap av KLP, og forvalter eiendommer med en markedsverdi på 66,5 milliarder kroner.

Selskapet er en av Skandinavias største aktører innen forvaltning, utvikling og drift av eiendom. Eiendomsporteføljen på 2,0 millioner kvadratmeter består av kjøpesentre, hoteller og kontorbygg i tillegg til tomter og prosjekter.

KLP Eiendom AS er KLPs verktøy for investeringer i eiendomsmarkedet. Selskapet har virksomheter i Norge, Sverige, Danmark, Luxembourg og London, og har kontorer i Oslo, Trondheim, Luxembourg, Stockholm og København.

Eiendommene i porteføljen har god beliggenhet, høy bygningsmessig standard og effektiv arealutnyttelse.

Årets resultater

Direkte eiendomsinvesteringer

KLP Eiendom hadde i 2018 inntekter på 3,2 milliarder kroner fra direkte eide eiendommer, og kollektivporteføljens direkte eiendomsinvesteringer utgjorde ved årsskiftet 12,1 prosent av finansielle eiendeler i porteføljen.

Eiendomsinvesteringer og forvaltning foretas kun på vegne av selskapene i eget konsern og har derved primært bidratt til avkastning på investert kapital for kundene i livsforsikring. Verdijustert tidsvektet virksomhetsavkastning var 8,4 prosent i 2018 (7,5 prosent i kollektivporteføljen).

Eiendomsverdiene ble, uten å ta hensyn til valutakontrakter, brutto oppskrevet med 1,7 milliarder i 2018 (hvorav oppskrivningen i kollektivporteføljen utgjorde 1,4 milliarder kroner).

Indirekte eiendomsinvesteringer – Eiendomsfond

Verdien på KLPs investeringer i norske og internasjonale eiendomsfond utgjorde 2,3 milliarder ved utgangen av 2018. Kollektivporteføljens investeringer i eiendomsfond utgjorde ved årsskiftet

Datterselskapene skal bidra til økt vekst og lønnsomhet gjennom å tilby konkurransedyktige personmarkedsprodukter og tjenester til medlemmer.

0,5 prosent av finansielle eiendeler i porteføljen.

Konkurransesituasjonen

KLPs eiendomsvirksomhet er avhengig av markedsverdiutviklingen på næringseiendom og markedsutviklingen i utleiemarkedet. Eiendom oppleves fortsatt som et attraktivt investeringsobjekt i Norden. Det er gode utsikter til at eiendom fortsatt vil være attraktive investeringsobjekter med hard konkurranse om de beste objektene, samtidig som utviklingen i rentemarkedet påvirker eiendomssektorens attraktivitet.

Med god prosjektportefølje, gode eiendommer og kompetente medarbeidere er KLP Eiendom godt rustet til å møte utfordringene.

KLP FORSIKRINGSSERVICE AS

KLP Forsikringsservice AS (KLP FS) tilbyr et bredt spekter av pensjonskassetjenester gjennom egen og konsernets spesialkompetanse på offentlige pensjonsordninger.

Årets resultater

KLP FS er en ledende leverandør av aktuærtjenester til kommunale pensjonskasser, og er ansvarshavende aktuar for 10 av de 23 pensjonskasser som er opprettet av kommuner og fylkeskommuner.

Gjennom året har KLP FS opprettholdt posisjonen som en av Norges ledende leverandør av aktuærtjenester til kommunale pensjonskasser.

Konkurransesituasjonen

Pr. 1. januar 2020 skjer det en rekke kommunesammenslåinger. Noen av disse omfatter kommuner med egen pensjonskasse. Det gjør at både valget mellom pensjonskasse og forsikret løsning, og eventuelt valg av tjenesteleverandør til pensjonskassen, er kommet i spill. Det forventes flere kommunesammenslåinger i de kommende år med ytterligere konkur-

ranse mellom leverandørene. KLP FS er godt rustet for denne konkurransen, både gjennom høy kompetanse hos egne ansatte og tilgangen til ressurser andre steder i KLP-konsernet.

Fremtidige utfordringer og mål

KLP FS skal forbli en ledende leverandør av aktuærtjenester til pensjonskasser og over tid vinne en posisjon som leverandør av totalløsninger for drift av nye og eksisterende kasser som kommer på anbud.

KLP KAPITALFORVALTNING AS

KLP Kapitalforvaltning AS er et heleidatterselskap av KLP som forvalter cirka 495 milliarder kroner for virksomheter i KLP og eksterne kunder. Selskapet er et av Norges største kapitalforvaltnings-selskaper, og Norges ledende indeksforvalter.

Siden 2002 har selskapet hatt en ansvarlig investeringsstrategi for å bidra til langsiktig verdiskapning og bærekraftig utvikling. Det innebærer blant annet at 189 selskaper er ekskludert fra KLPs investeringer på grunn av retningslinjer for ansvarlige investeringer. KLP Kapitalforvaltning AS har 65 ansatte.

I KLP Kapitalforvaltning er forvaltningsvirksomheten organisert i de tre områdene indekxnær forvaltning, aktiv forvaltning og private equity, alle med ulik tilnærming til sin investeringsvirksomhet.

KLP Kapitalforvaltning forvaltet ved utgangen av året 47 fond, fordelt på fire fondspakker, ti rentefond, et aktivt aksjefond, fem faktorfond, 25 indekxnære aksjefond og to spesialfond.

Årets resultater

Kapitalforvaltningsvirksomheten oppnådde et resultat før skatt på 13,9 millioner kroner i 2018.

Ved utgangen av 2018, forvaltet Kapitalforvaltning 64 milliarder kroner på

vegne av eksterne investorer og personkunder. Totalt er det cirka 100.000 andelseiere i fondene. De institusjonelle kundene er klart største gruppe-ring målt etter forvaltningskapital. Kundene betjenes direkte eller via samarbeidspartnere.

Konkurransesituasjonen

KLP Kapitalforvaltning har en solid posisjon både i det institusjonelle og i det private fondsmarkedet.

Kundeundersøkelser både i person- og institusjonsmarkedet viser at KLP-fondene og KLP har stor tillit hos kundene og har levert resultater i forhold til forventningene. Selskapet følger nøye med på konkurrenter og observerer økt satsning fra nye utfordrere i markedet for indeksfond. Vi skal fortsette å levere konkurransedyktige, effektive og ansvarlige forvaltnings-tjenester for å opprettholde den gode markedsposisjonen.

Fremtidige utfordringer og mål

Markedsutsiktene for selskapet vurderes som gode. Det vil over tid være en vekst i KLP-konsernets forvaltningskapital, der hovedtyngden forventes investert i produkter levert av KLP Kapitalforvaltning. Stabilt gode resultater fra indeksforvaltningen og økt interesse fra eksterne kunder gir grunnlag for videre vekst i kapital til forvaltning. Gode forvaltningsresultater fra selskapets meravkastningsstrategier gir mulighet for at også aktivt forvaltede fond vil bli etterspurt både av interne og eksterne kunder.

KLP Kapitalforvaltning har et forretningsmessig mål om å øke kapital til forvaltning. Det er også målsetning om å øke antall personkunder i KLP-fondene. Det er et mål om fallende driftskostnader knyttet til forvaltningskapitalen.

KLP SKADEFORSIKRING AS

KLP Skadeforsikring AS leverer forsikringer til kommuner, fylkeskommuner, bedrifter med offentlig tilknytning og andre utvalgte grupper. Selskapet tilbyr

også private forsikringer, med spesielle fordeler for medlemmer i konsernets pensjonsordninger.

Årets resultater

Som følge av svak finansavkastning ble driftsresultatet lavere enn forventet, men selskapet opplevde en god vekst i forsikringsporteføljen, særlig i det offentlige markedet. For personmarkedet var veksten på 10,3 prosent, tilsvarende 55 millioner kroner. I 2018 økte andelen personkunder som er KLP-medlemmer til 87,4 prosent. Resultatet før skatt ble 17,5 millioner kroner i 2018 (164,1).

2018 var et år preget av økende antall brannskader på kommunale utleieboliger og for renovasjon- og avfallsselskaper. KLP Skadeforsikring fikk i løpet av året meldt 29 skader på kommunale utleieboliger som samlet utgjør 57 millioner kroner i erstatningsutbetalinger. Selskapet har observert en økning i antall mellomstore skader, det vil si mellom to og ti millioner kroner. Disse utgjør

samlet erstatning på 168 (108) millioner kroner. Bare 4 (5) skader var over ti millioner kroner, med samlet skadereservering på 85 (95) millioner kroner.

Konkurransesituasjonen

KLP Skadeforsikring er ved inngangen av 2019 markedsleder innen forsikring til kommuner og fylkeskommuner. Markedsandelen vil øke som følge av godt salgsresultat i 2018, noe som først vil ha virkning fra og med 1. januar 2019. Markedsandelen innen privatforsikring har vært stigende siden oppstart i 2008, og var 1,5 prosent ved utgangen av 2018. Selskapet hadde i 2018 nest høyest vekst i det norske forsikringsmarkedet. Samlet, for alle kundesegment er selskapets markedsandel ved utgangen av 2018 på 2,0 prosent.

Fremtidige utfordringer og mål

Selskapet er fortsatt en betydelig aktør i det offentlige markedet, og vil i 2019 jobbe for å forsvare og øke markedsposisjonen på drøye 32 prosent. Selskapet viderefører også ambisjonene om å

styrke markedsposisjonen i bedrifts-markedet, og satser særlig mot segmenter som hotell, varehandel og andre tjenesteytende næringer.

I personmarkedet er det også sterk konkurranse, med 16 prosent årlig mobilitet i markedet. Det stiller store krav til å være best på pris, service, kompetanse og digitale løsninger. Selskapet har ambisjoner om at en stor andel av medlemmene skal velge KLP som sitt forsikringselskap, og retter alle markedsaktiviteter mot denne målgruppen.

KLP Skadeforsikring har god soliditet og stabil inntjening. Flere kundeundersøkelser i 2018 viser at selskapets kunder i alle markedssegmenter er svært godt fornøyd. Selskapet har satt inn store ressurser på utvikling av gode digitale selvbetjeningsløsninger for alle kundegrupper, og jobber målrettet med å effektivisere arbeidsprosesser. Selskapet er derfor godt rustet til å møte den sterke konkurransen i markedet.

Foto:
Vidar Stenseth
Ansatt i KLP

LEIF MAGNE ANDERSEN
Administrerende direktør
KLP Banken

Leif Magne Andersen kom til KLP og stillingen som administrerende direktør i KLP Banken 1. desember 2011. Han har jobbet i Postbanken- og DnB NORsystemet siden 1997 hvor han blant annet har vært regiondirektør for personmarkedssatsingen. Før det jobbet han som avdelingsleder i Intentia og han har også bakgrunn fra Forsvaret. Andersen har en Executive MBA i Strategic management fra Norges Handelshøyskole.

GUNNAR GJØRTZ
Administrerende direktør
KLP Eiendom

Gunnar Gjørtz har vært administrerende direktør i KLP Eiendom siden 1. januar 2011. Før det var han viseadministrerende direktør i samme selskap. Gjørtz har bakgrunn som finansdirektør i blant annet NetCom, Løvenskiold Vækerø og Hafslund. Gjørtz var også fire år i England og Frankrike med det franskbelske konsernet Suez Lyonnaise des Eaux og var i sin tid finansdirektør i det da børsnoterte Nora Eiendom som ble kjøpt opp av KLP i 1995. Han er utdannet Handelsøkonom fra Handelsakademiet i Oslo (nå BI).

GRO MYKING
Konserndirektør
Kommunikasjon og Marked

Gro Myking begynte i KLP og stillingen som konserndirektør for kommunikasjon og marked 1. februar 2016. Hun var markedsdirektør i Posten Norge AS fra 2007-2016. Myking har tidligere vært konserndirektør marked i Hakon Gruppen/ICA Norge, og har drevet eget konsultentselskap. Hun har styreefaring fra flere store norske selskaper. Myking er siviløkonom fra Norges Handelshøyskole.

TORE TENOLD
Administrerende direktør
KLP Skadeforsikring

Tore Tenold kom til KLP og stillingen som administrerende direktør i KLP Skade 1. oktober 2012. Han har vært administrerende direktør for SpareBank 1 Skadeforsikring AS, og har tidligere jobbet i Aktiv forsikring og Vesta forsikring. Tenold har sin utdanning fra politiskolen, universitetet og Forsikringsakademiet.

SVERRE THORNES
Konsernsjef KLP

Sverre Thornes har vært konsernsjef i KLP siden januar 2008. Før det var han konserndirektør med ansvar for Livsforsikring, og fra 2001 til 2006 ledet Thornes KLP Kapitalforvaltning. Han kom til KLP som renteforvalter i 1995, og har bred erfaring fra forsikring og kapitalforvaltning. Thornes har en Bachelor of Arts degree i administration fra The American College i Paris.

Foto: Nicolas Tourrenc

Dette er ledelsen i KLP

Fra venstre: Leif Magne Andersen, Gunnar Gjørtz, Gro Myking, Tore Tenold, Sverre Thornes, Aage E. Schaanning, Marianne Sevaldsen, Kirsten Grutle, Håvard Gulbrandsen og Rune Hørnes.

AAGE ELMENHORST SCHAANNING Konserndirektør Økonomi og Finans

Aage Schaanning har siden 2008 vært konserndirektør for økonomi og finans i KLP. Schaanning ledet KLP Kapitalforvaltning fra 2006-2008. Han har tidligere arbeidet med innlån, balansestyring og forvaltning i BNbank og Kredittkassen før han begynte i KLP i 2001 som investeringsdirektør i KLP Kapitalforvaltning. Schaanning har MBA fra University of Colorado i USA og er autorisert finansanalytiker.

MARIANNE SEVALDSEN Konserndirektør Liv

Marianne Sevaldsen har siden 2013 vært konserndirektør for Livdivisjonen i KLP. Hun kom fra stillingen som direktør for næringsliv i Sandnes Sparebank. Sevaldsen er jurist med forsikringsrett og selskapsrett som spesialfag.

KIRSTEN GRUTLE Konserndirektør HR og Interne tjenester

Kirsten Grutle begynte som konserndirektør for HR og Interne tjenester i KLP 1. september 2011 og kom da fra stillingen som HR-direktør i Accenture Norge. Hun har tidligere jobbet i Telenor, EDB Business Partner og Accenture. Grutle har sin utdanning fra Universitetet i Bergen.

HÅVARD GULBRANDSEN Administrerende direktør KLP Kapitalforvaltning

Håvard Gulbrandsen har vært administrerende direktør i KLP Kapitalforvaltning siden 1. september 2009. Han kom fra stillingen som Head of Asset Strategies Equities/ Head of Core Corporate Governance i Norges Bank Investment Management, og har tidligere jobbet som renteforvalter i Storebrand Kapitalforvaltning og investeringsdirektør i DnB Investor AS. Gulbrandsen har en MSc in Management Sciences fra University of Warwick (1988), Master in Finance & Investments (1989) og er autorisert finansanalytiker fra 1992.

RUNE HØRNES Konserndirektør IT

Rune Hørnes kom til KLP og stillingen som konserndirektør for IT 1. oktober 2016. Han kom fra stillingen som leder av IT (CIO) i Storebrand, hvor han har hatt ulike stillinger siden 2005. I tiden før Storebrand var Hørnes senior manager i Accenture, innen bank og forsikring. Han har lang og bred erfaring fra arbeidsoppgaver i krysningen mellom forretningsstrategi, IT, organisasjon og arbeidsprosesser. Hørnes er utdannet siviløkonom fra Norges Handelshøyskole i Bergen.

Ledelse, styre og utvalg i KLP

Kommunal Landspensjonskasse gjensidig forsikringselskap (KLP) eies av kunder med offentlig tjenstepensjon i selskapet. Eierne er kommuner, fylkeskommuner og helseforetak, samt bedrifter med tilknytning til offentlig sektor.

KLPs vedtekter og gjeldende lovgivning legger til rette for en hensiktsmessig eierstyring og selskapsledelse, og gir en klar rolledeling mellom styrende organer og daglig ledelse. Selskapet har ikke utstedt omsettelige egenkapitalinstrumenter og KLP er følgelig ikke notert på Oslo Børs eller annen markedsplass. KLP har noterte obligasjoner på børsen i London (KLP Banken har obligasjoner notert på Oslo Børs).

KLP har en bred eierstruktur. Utsendinger til Generalforsamlingen utpekes gjennom valg møter i de relevante valgkretsene hvor alle eiere er invitert. Stemmerett beregnes ut fra det enkelte medlems andel av foregående års ordinære premie. Største eier representerer om lag 3 prosent av stemmene. I generalforsamlingen har hver enkelt utsending en stemme.

Selskapets styre omfatter eierrepresentanter, representanter for arbeidstakerne fagforeninger, et medlem uten tilknytning til de foregående, samt representanter for KLPs ansatte.

KLP følger den norske anbefalingen for god eierstyring og selskapsledelse (NUES), så langt denne er hensiktsmessig i forhold til den gjensidige selskapsformen. Norsk anbefaling for god eierstyring og selskapsledelse gir uttrykk for allment aksepterte prinsipper for selskapsstyring. Se eget kapittel om NUES for KLPs redegjørelse i forhold til NUES anbefalinger.

Styret foretar en årlig gjennomgang av eierstyring og selskapsledelse. Det er videre et mål å bidra til god eierstyring og selskapsledelse også i de selskap der KLP har eierskap.

KONSERNLEDELSEN

Konsernledelsen består av Konsernsjefen, Konserndirektør Liv, Konserndirektør Økonomi og Finans, Konserndirektør Kommunikasjon og Marked, Konserndirektør IT, Konserndirektør HR, samt de administrerende direktører i KLPs datterselskaper KLP Banken AS, KLP Eiendom AS og KLP Kapitalforvaltning AS. KLP Bedriftspensjon AS og KLP Forsikringservice AS er representert ved Konserndirektør Liv. Se egen presentasjon av konsernledelsen.

KLP står trolig foran store endringer i hvordan vi vil arbeide. Ny teknologi vil gjøre det mulig å arbeide mer effektivt. Vi vil trenge kompetanse til å ta i bruk både ny teknologi og være åpen for nye arbeidsformer.

GENERALFORSAMLINGEN

Generalforsamlingen er selskapets øverste myndighet, og består av valgte representanter for selskapets eiere. Til generalforsamlingen for 2018 er det valgt 173 utsendinger fra 22 valgkretser. 17 av valgkretsene utgjøres av fylkeskommunene og kommunene i hvert fylke. De fire regionale helseforetakene med datterselskaper utgjør hver sin valgkrets. Bedriftene utgjør til sammen én krets. I hver valgkrets avholdes det valg møte som velger utsendinger til generalforsamlingen.

Generalforsamlingen skal godkjenne årsregnskapet og årsberetningen for selskapet og konsernet, herunder anvendelse av overskudd eller dekning av underskudd. Videre har Generalforsamlingen som oppgave å velge 24 av

Foretaksforsamlingens 45 medlemmer, samt fastsettelse av godtgjørelse til Foretaksforsamlingen.

FORETAKSFORSAMLINGEN

Foretaksforsamlingen har 15 medlemmer valgt av og blant de ansatte i KLP. 24 medlemmer velges av generalforsamlingen, og 6 medlemmer av arbeidstakerorganisasjonene eller deres forhandlingssammenslutninger. Foretaksforsamlingens oppgave er å føre tilsyn med styrets og konsernsjefens forvaltning av selskapet. Foretaksforsamlingen har blant annet også som oppgave å velge 5 styremedlemmer og styrets leder og nestleder.

STYRET I KOMMUNAL LANDSPENSJONSKASSE GJENSIDIG FORSIKRINGSSELSKAP

Styret er et kollektivt organ som skal ivareta selskapets og eiernes interesser. Styret skal følge opp selskapets etterlevelse av virksomhetsregelverk og konsesjonskrav.

Styret skal sørge for en forsvarlig organisering av virksomheten, fastsette planer og budsjetter, holde seg orientert om selskapets økonomiske stilling og plikter, og påse at virksomheten, regnskap og formuesforvaltning er gjensidig for betryggende kontroll. Styret skal føre tilsyn med den daglige ledelse og selskapets virksomhet for øvrig

Styret består av åtte medlemmer som velges for to år av gangen, slik at halvparten er på valg hvert år. Fem styremedlemmer med inntil like mange varamedlemmer velges av de medlemmene i Foretaksforsamlingen som er valgt av generalforsamlingen. To medlemmer med varamedlemmer velges av og blant de ansatte i KLP. Ett medlem med varamedlem oppnevnes av den arbeidstakerorganisasjon eller

forhandlingssammenslutning som har flest medlemmer i pensjonsordningene. I tillegg oppnevnes to observatører fra de organisasjonene som er nummer 2 og 3 med hensyn til antall medlemmer. Konsernsjefen er ikke medlem av styret.

Se også styrets årsberetning med presentasjon av styremedlemmene.

REVISJONSUTVALGET OG KOMPENSASJONSUTVALGET

Styret har tre arbeidsutvalg, et godtgjørelsesutvalg, et revisjonsutvalg og et risikoutvalg. Utvalgene treffer ikke beslutninger på vegne av styret, men fremlegger sine vurderinger og anbefalinger til styret.

GODTGJØRELSESUTVALG

Godtgjørelsesutvalget er et saksforberedende og rådgivende arbeidsutvalg for styrets behandling av kompensasjonsspørsmål. Finanstilsynet ga i 2011 tilatelse til et felles godtgjørelsesutvalg i KLP konsernet. Utvalget fungerer på denne bakgrunn også som godtgjørelsesutvalg for de styrer i KLP konsernet som etter loven skal ha godtgjørelsesutvalg.

Utvalget har blant annet ansvaret for å tilrettelegge for at kravene i lov og forskrift om godtgjørelsesordninger i finansinstitusjoner, verdipapirforetak og forvaltningsselskap for verdipapirfond, overholdes for de selskapene i KLP-konsernet som er underlagt dette regelverket.

Medlemmer: Jenny Følling, Susanne Torp-Hansen, Odd Haldgeir Larsen, Leif Ola Rød og Tom Tvedt (vara).

REVISJONSUTVALG

Revisjonsutvalget er et saksforberedende og rådgivende arbeidsutvalg for styret. Utvalget er opprettet i samsvar med kravene til et revisjonsutvalg som følger av Finansforetaksloven. Utvalget skal bistå i å kvalitetssikre styrets arbeide knyttet til finansiell rapportering, revisjon, risikostyring og internkontroll.

Medlemmer: Marit Torgersen (leder), Karianne Melleby, Lars Vorland, Freddy Larsen og Tom Tvedt (vara).

RISIKOUTVALG

Utvalget fungerer som risikoutvalg for

styret i KLP og dets konsernansvar. Risikoutvalgets hovedoppgaver er å bistå styret med å overvåke og styre selskapets samlede risiko og vurdere om selskapets styrings- og kontrollordninger er tilpasset risikonivå og omfang av den samlede virksomheten konsernet.

Utvalget skal videre sikre at selskapets har gode systemer for intern kontroll og risikostyring (etterlevelse) og at andrelinjefunksjonene; Risikofunksjonen, Compliance og Aktuarfunksjon fungerer tilfredsstillende.

Utvalget skal også påse at det foreligger tilfredsstillende organisering, klar organisasjonsstruktur, hensiktsmessig ansvarsfordeling og arbeidsfordeling mellom utøvende og kontrollerende funksjoner.

Risikoutvalget skal bistå styret ved å forberede styrebehandlingen i øvrige saker som angår risikostyring.

Medlemmer: Marit Torgersen (leder), Karianne Melleby, Lars Vorland, Freddy Larsen og Tom Tvedt (vara).

VALGKOMITEEN

Valgkomiteen er vedtektsbestemt og foreslår kandidater ved valg til følgende tillitsverv:

- De medlemmer av foretaksforsamlingen som velges av generalforsamlingen samt foretaksforsamlingens leder og nestleder.
- De styremedlemmer som velges av de generalforsamlingsvalgte medlemmer i foretaksforsamlingen, samt styrets leder og nestleder.

Foretaksforsamlingen har vedtatt instruks for valgkomiteens arbeid.

Medlemmer: Ole John Østenstad (leder), Steinar Marthinsen, Anita Eidsvold Grønli, Inger Torunn Klosbøle og Janne Fardal Kristoffersen (vara).

FORRETNINGS- OG RISIKOMESSIG STYRING OG KONTROLL

Risikostyringssystemet i KLP er tilpasset det europeiske solvensregelverket, Solvens II. De ulike funksjonene deles inn etter prinsippet om tre forsvarslinjer. Det primære ansvaret for god risikostyring ligger i første linje, de operasjonelle enhetene. Andre linje består av risikostyringsfunksjonen, aktuarfunksjonen og compliancefunksjonen. Tredjelinjen er Internrevisjonen. I tillegg er det etablert en Risikostyringskomité som er et rådgivende organ for konsernsjefen.

Risikostyrings- og aktuarfunksjonen er integrert i en avdeling som ledes av Risikodirektør. Avdelingen har ansvaret for å overvåke risikostyringssystemet og har oversikt over de risikoer virksomheten er eller kan bli eksponert for. Både denne avdelingen og compliance er direkte underlagt konsernsjefen for å sikre tilstrekkelig uavhengighet. Lederne for kontrollfunksjonene i andrelinjen har for øvrig rett og plikt til å rapportere til styret i saker som tilligger deres ansvarsområder.

I henhold til Solvens II inngår en nærmere redegjørelse for risikomessig styring og kontroll i en egen offentlig rapport, Rapport om Solvens og Finansiell Stilling, internasjonalt benevnt SFCR.

INTERNE OG EKSTERNE KONTROLL-ORGANER

Konsernets internrevisjon foretar uavhengige vurderinger av om selskapets vesentligste risikoer er tilstrekkelig håndtert og kontrollert. Internrevisjonen evaluerer også hensiktsmessigheten og effektiviteten av konsernets styrings- og kontrollprosesser.

Internrevisjonen arbeider etter instruks fastsatt av styret og rapporterer til styret. I tillegg til selskapets interne kontrollorganer er selskapet underlagt faglig

tilsyn fra Finanstilsynet. Finanstilsynet kontrollerer at finansinstitusjonene driver på en betryggende måte og i samsvar med lovgivningen.

KLP-konsernets eksterne revisor velges av generalforsamlingen. Revisor deltar på styremøte hvor årsregnskapets vedtas. Det avholdes årlig møte mellom ekstern revisor og styret uten at konsernsjefen eller andre fra ledelsen er til stede.

INTERN STYRING OG KONTROLL

Styret har fastsatt egen styreinstruks og instruks for konsernsjefen. Konsernsjefens instruks regulerer utøvelsen av den daglige ledelsen i KLP. KLPs konsernsjef er styreleder i KLP Skadeforsikring AS, KLP Kapitalforvaltning AS, KLP Eiendom AS, KLP Bankholding AS, KLP Banken AS og KLP Forsikrings-service AS.

KLP har etiske retningslinjer for ansatte og tillitsvalgte. Konsernsjefen har fastsatt et eget regelverk for egenhandel med verdipapirer. Regelverket er av særlig betydning for ansatte i KLP Kapitalforvaltning AS og ansatte i KLP med spesielt innsyn i investeringsvirksomheten.

KLP eies av kunder med offentlig tjenestepensjon i selskapet.

Balansert målstyring

KLP benytter balansert målstyring for å måle prestasjoner i de fire dimensjonene Finans, Kunde, Interne prosesser og Læring og vekst. Den balanserte målstyringen skal sikre at konsernets strategi implementeres og benyttes av organisasjonen fra avdelingsnivå og oppover. Konsernets forretningsplan definerer de sentrale forretningsmessige målene som operasjonaliseres og følges opp via målkortene.

Vesentlige, negative avvik fra måloppnåelse medfører krav til å rapportere en avviksanalyse, med beskrivelse av hvilke tiltak som iverksettes for å bedre måloppnåelsen. Rapportering gjennomføres kvartalsvis.

FINANSPERSPEKTIVET (vekt 35 prosent)

KLP-konsernet nådde ikke sine finansielle målsetninger i 2018. Urolige finansmarkeder og reduserte marginer innen bank og skadeforsikring trakk resultatene og måloppnåelsen ned. Kostnadsforbruket bidro også negativt til de finansielle målene ettersom IT-utviklingsaktivitetene i større grad enn forutsatt er kostnadsført direkte

i stedet for aktivert i balansen. I tillegg var aktivitetsnivået i det igangsatte endringsprogrammet for KLPs IT-systemer høyere enn antatt. Ett av KLPs finansielle mål er å plassere stadig mer av pensjonsmidlene som forvaltes i klimavennlige investeringer. KLP lyktes med en betydelig økning, men nådde ikke målet fullt ut.

KUNDEPERSPEKTIVET (vekt 30 prosent)

Konsernet har god måloppnåelse innenfor kundeperspektivet. KLPs kjennskap som pensjonsleverandør blant målgruppen offentlig ansatte har aldri vært høyere, og nyutviklet pensjonsveileder ble tatt i bruk i et langt større omfang enn antatt. Kundetilveksten er i tråd med målsetningene, med unntak for bedriftssegmentet hvor det er noe lavere vekst i bedrifter som har flere enn ett kundeforhold i konsernet enn målsatt. Kundesentrene var nær ved å innfri servicemålene som er satt.

INTERNE PROSESSER (vekt 20 prosent)

Konsernet har økt måloppnåelsen på interne prosesser sammenlignet med

fjoråret, og har nådd flere av målsetningene. Tiltak har økt gjennomførings-evnen på IT-utviklingsprosjekter selv om resultatene fortsatt ligger noe under målsetningen. I 2017 nådde ikke konsernet målet om en enklere og tydeligere kundekommunikasjon. Det ble derfor satt som mål for 2018 å gjennomføre tiltak for å forbedre kundekommunikasjonen, noe konsernet lyktes med.

LÆRING OG VEKST (vekt 15 prosent)

KLPs hovedprodukt offentlig tjenestepensjon er i endring, og den teknologiske utviklingen skyter fart. KLP har i 2018 hatt som mål å etablere et mål-bilde for framtidens KLP med henblikk på modernisering og automatisering av prosesser og teknologi. Dette arbeidet er gjennomført som forutsatt. Det ble videre satt mål knyttet til kompetanse og ressursstyring for å dekke mest mulig av behov for ny kompetanse uten å måtte øke antall ansatte tilsvarende. Det har dermed vært arbeidet med kompetansekartlegging, kompetanseutvikling, omstilling og intern mobilitet. Det ble oppnådd gode resultater selv om målsetningen ikke ble innfridd.

Hva er KLPs samfunnsansvar?

Vårt samfunnsoppdrag er å tilby trygge og konkurransedyktige finans- og forsikringstjenester til offentlig sektor. Vårt samfunnsansvar er å løse dette samfunnsoppdraget på en måte som sikrer avkastning og en forutsigbar økonomisk fremtid for våre kunder og deres ansatte, og samtidig er til fordel for miljøet og samfunnet.

Helt konkret jobber vi for å nå fire mål:

MÅL 1

Integrere samfunnsansvar i all vår virksomhet.

MÅL 2

Øke investeringer som fremmer bærekraftig utvikling og støtter opp om våre finansielle mål.

MÅL 3

Påvirke selskaper og bransjer til mer bærekraftig drift.

MÅL 4

Utvikle produkter og tjenester som bidrar til positiv samfunnsutvikling.

ALLE FNs BÆREKRAFTSMÅL FORPLIKTER, VI VIL LEVERE SÆRLIG PÅ DISSE FEM

FNs BÆREKRAFTSMÅL

KLPs ambisjon er å være ledende innenfor samfunnsansvar, og vi skal gjøre en forskjell for et bærekraftig samfunn. Derfor bruker vi FNs bærekraftsmål som et rammeverk for vårt arbeid med samfunnsansvar. Bærekraftsmålene gir en felles

retning for land, næringsliv og sivilsamfunn. Vi har alle et ansvar for å bidra. Vi bruker målene til å utfordre oss selv, og vi oppfordrer også selskaper i vår investeringsportefølje til å integrere dem i sin strategi.

Hvorfor er KLP så opptatt av klima?

Våre kunder med offentlig tjenestepensjon eier oss. Dette er helseforetak, kommuner, fylkeskommuner, og virksomheter med offentlig tilknytning. Enkelt sagt, er KLP eid av samfunnet. Vi skal sikre en trygg pensjonisttilværelse for nesten 1 million nordmenn.

Klimaendringer og klimapolitikk vil med stor sannsynlighet påvirke økonomien og samfunnet i stor grad de kommende tiårene. Så også KLP, våre eiere og medlemmer. Derfor er KLP opptatt av hva som skjer med klimaet, og hvordan vi best kan tilpasse oss de store klima- og miljøutfordringene verden står ovenfor.

2018 ble året da FNs klimapanelers spesialrapport om 1,5°C oppvarming ble en vekker for mange. Konklusjonen i denne er klar; endrer vi ikke vår adferd i større tempo enn i dag får det store conse-

kvenser. Mange av skadene ved en slik oppvarming vil være irreversible. Derfor er det gledelig at rapporten viser at det er mulig å begrense oppvarmingen til 1,5 grader, men det vil kreve meget store endringer og felles global innsats. Alle må gjøre det de kan.

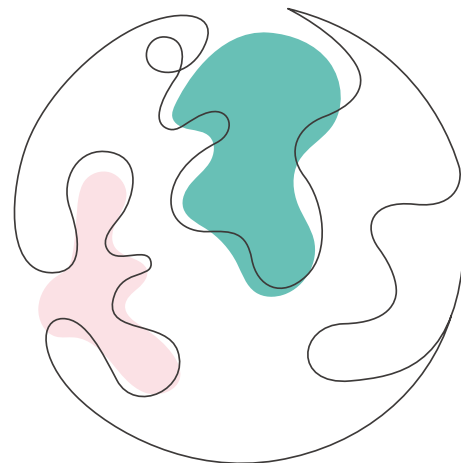
Vi har det siste året rettet spesiell oppmerksomhet mot klimaendringene, der vi mener pensjonskapital for alvor kan gjøre en forskjell. En betydelig andel av KLPs investeringer er derfor i fornybar energi og andre klimavennlige investeringer. Vi har en målsetning om å øke våre klimavennlige investeringer med seks milliarder kroner hvert år, for å fremskynde overgangen til lavutslippssamfunnet. Samtidig som vi stadig øker våre investeringer i fornybar energi, reduserer vi også våre investeringer i fossil energi.

Vi bruker vår eiermakt systematisk og aktivt til å påvirke selskaper og næringsliv i en bærekraftig retning, i tråd med FNs bærekraftsmål. Vi arbeider aktivt for å påvirke de selskapene vi investerer i til å gjøre det de kan for å redusere sin miljøpåvirkning, og opptre ansvarlig. Som investor er det viktig for oss at selskaper nå begynner å forstå og analysere sin klimarisiko.

I KLP er vi opptatt av å være en pådriver for bransjeinitiativer som fremmer en bærekraftig verdiskapning for å heve standarden i bransjer, ikke bare i enkelt-selskaper. Vi er blant annet en pådriver for at næringslivet skal redusere sitt klimaavtrykk og rapportere om klimarisiko. Derfor skrev vi i fjor rapporten Hvordan møte klimarisiko sammen med Norsk Klimastiftelse, som gir en innføring i hvordan virksomheter kan vurdere klimarisiko.

I KLP har vi en målsetning om å øke våre klimavennlige investeringer med seks milliarder kroner hvert år. Dette er finansielt attraktive investeringer som fremskynder overgangen til lavutslippssamfunnet.

Våre mål

Hvordan vi har påvirket i 2018

MÅL 1

Integrere samfunnsansvar i all vår virksomhet

I 2018 startet vi arbeidet med klimarisikokartlegging for vår egen virksomhet. Dette for å vurdere hvordan klimaendringer kan påvirke KLP som selskap, og hvilke konsekvenser dette vil ha. Vi rapporterer derfor i år for første gang etter anbefalingene fra Task Force on Climate Related Financial Disclosures (TCFD). TCFD er et rammeverk for hvordan selskaper skal rapportere om sin eksponering mot klimarisiko.

Som eiendomsutvikler har KLP i København satt i gang et stort kontorbyggprosjekt, som ikke bare tar opp i seg selve byggingutviklingen, men også områdene rundt. På den måten vil dette kunne bli et levende område også for de som bor i nærheten. I selve byggeperioden samarbeider KLP med naboskolen, for på den måten å gjøre elevene interessert i bygg- og ingeniørfag. *FNs bærekraftsmål 11*

MÅL 2

Øke investeringer som fremmer bærekraftig utvikling og støtter opp om våre finansielle mål

I 2018 har vi gjort flere nye investeringer, som blant annet Stena Renewable, og utlån til el-ferger til Fjord1.

fornybar energi, reduserer vi også våre investeringer i fossil energi.

Vi har en målsetning om å øke våre klimavennlige investeringer med seks milliarder kroner hvert år, for å fremskynde overgangen til lavutslippssamfunnet. Samtidig som vi stadig øker våre investeringer i

Dette gjør vi fordi det er økonomisk fornuftig. Samtidig kan vi, ved å styre investeringene til denne typen prosjekter, bidra direkte til å påskynde omstillingen til et lavutslippssamfunn. *FNs bærekraftsmål 7*

MÅL 3

Påvirke selskaper og bransjer til mer bærekraftig drift

Eierskapsutøvelse er en viktig del av hvordan vi jobber med våre investeringer. I 2018 har vi hatt diskusjoner med Hydro, og med det vist at vi som investor ikke overser de utfordringene de har hatt i Alunorte i Brasil. Vi har også forsøkt å påvirke Nordic American Tankers (NAT), når det gjelder beaching, det siste uten hell.

Klima er et prioritert tema for eierskapsutøvelsen, vi er opptatt av at selskaper vi investerer i skal forstå sin klimarisiko. Vi publiserte derfor rapporten "Hvordan møte klimarisiko?" Med råd og tips til selskaper, i samarbeid med Norsk klimastiftelse. *FNs bærekraftsmål 13*

MÅL 4

Utvikle produkter og tjenester som bidrar til positiv samfunnsutvikling

KLP jobber kontinuerlig overfor arbeidsgiverkundene med hvordan de skal kunne skape mest mulig helsefremmende arbeidsplasser. At folk er friske og står i jobb, er lønnsomt for samfunnet og øker den enkeltes livskvalitet. Derfor er arbeidet med å skape et sunnere og bedre arbeidsliv for våre medlemmer en viktig del av vårt samfunnsansvar. *FNs bærekraftsmål 3*

andre skader i kommunale utleieboliger. Fagdage har vært gjennomført i samarbeid med Norsk Brannbefals Landsforbund (NBLF) som stiller med ressurser fra sine lokallag. *FNs bærekraftsmål 11*

Skadeselskapet har fortsatt å fokusere på utfordringene i kommunale utleieboliger. Hovedtema er viktigheten av godt samarbeid mellom de ulike etatene i kommunen fordi det kan bidra til å redusere risikoen for brann og

I 2018 lanserte vi to grønne produkter til privatmarkedet: Det ene er Norges første globale svanemerkede fond. Fondet består av selskaper som er gode på bærekraft og samfunnsansvar. Det andre at Banken lanserte nytt produkt – grønt boliglån som med en rabatt vil stimulere til mer klimaeffektive boliger. *FNs bærekraftsmål 13*

Hvordan vi kan påvirke fremover

All vår verdiskapning tilfaller våre eiere – kommunene og helse-Norge. KLPs overskudd brukes til å trygge fremtidens pensjoner, men mye går også tilbake til eierne våre. Det gjør at de kan bruke midlene på sine viktigste oppgaver som; skoler, sykehjem og samfunnsutvikling.

Vi skal fortsette å se på samfunnet rundt våre bygg mer helhetlig, gjennom å lage gode og grønne byrom som kommer samfunnet og byene til gode.

Vi skal være synlige i debatten, og vil stille opp for å bygge befolkningens kunnskap om pensjon og livsvalg, og delta aktivt i pensjonsdebatten.

6

milliarder kroner per år i økte klimavennlige investeringer.

Dette handler om å påvirke både gjennom vår rolle som investor og som innkjøper. Gjennom å fokusere vår eierskapsutøvelse på bransjer av stor betydning for norsk næringsliv. Vi skal jobbe for å være en pådriver for at børsnoterte selskaper rapporterer om klimarisiko og strategi, og påvirke relevante bransjer og markeder ved å være en

aktiv høringsinstans og aktiv deltager i bransjeorganisasjoner og andre samarbeidsfora.

Vi skal være en pådriver for bransjeinitiativer som fremmer en bærekraftig verdiskapning, for å heve standarden i bransjer, ikke bare i enkelt-selskaper. Vi er blant annet en pådriver for at

næringslivet skal redusere sitt klimavetrykk og rapportere om klimarisiko.

Som en stor eiendomsforvalter og byggherre skal vi stille krav til våre kontraktører og deres underleverandører for å sikre ansvarlige arbeidsforhold og bærekraft på anleggsplasser.

Vi eies av kommuner og helse-Norge og vi er til for å trygge deres ansattes fremtid. Vi bruker vår størrelse og kraft til å gi våre eiere og medlemmer gode og rimelige produkter.

Alle våre fondsprodukter er et resultat av investeringer KLP selv gjør, og KLPs pensjonspenger utgjør brorparten av alle fond vi har etablert. Ved å slippe kundene inn som medinvestorer, får de mulighet til å være med på investeringene til lave priser. Samtidig kan kundene føle trygghet for at investeringene følger de samme prinsippene for ansvarlighet som KLP alltid legger til grunn.

Ved å slippe kundene inn som medinvestorer, får de mulighet til å være med på investeringene til lave priser.

Se også eget kapittel om KLPs arbeid med klimarisiko.

Medarbeiderregnskap

KLP jobber målrettet med sykefraværet, har fokus på kompetansestyring og kontinuerlig forbedring.

SYKEFRAVÆR

KLPs mål er å ha lavere sykefravær enn 4 prosent. Sykefraværet for 2018 ble totalt på 4,21 prosent, mot 4,56 prosent i 2017. Langtidsfravær over 16 dager utgjør 2,43 prosent og korttidsfravær under 16 dager 1,78 prosent. Langtidsfraværet har sunket mens korttidsfraværet har økt. KLP er på omtrent samme nivå som bransjen for øvrig.

Det er stort fokus på å jobbe systematisk og målrettet med tilrettelegging og oppfølging av sykemeldte. Det er i 2018 innført et heldigitalisert system for oppfølging av sykemeldte som forenkler sykefraværsoppfølgingen for ledere. HR har gjennomført opplæring for ledere i bruk av systemet samt i sykefraværsoppfølging generelt.

STRATEGISK KOMPETANSESTYRING
KLP har i 2018 fortsatt fokuset på strategisk kompetansestyring, hvor de ulike forretningsområdene har definert sine

viktigste kompetanseutviklingsbehov og igangsatt relevante utviklingstiltak. Dette arbeidet fortsetter i 2019.

ETISKE RETNINGSLINJER

Retningslinjene danner det overordnede rammeverket for hvordan KLP og KLPs medarbeidere skal opptre i forhold til hverandre som kollegaer, i møte med kunder, leverandører og andre forretningsforbindelser. Retningslinjene skal være tydelig, samtidig som de ikke kan gi alle svar. Retningslinje for etikk i KLP ble revidert i 2018. For å gjøre retningslinjene bedre kjent og nyttige for den enkelte, har vi presentert ulike dilemmaer som den enkelte ansatte kan vurdere ut fra sin rolle. Måling av etterlevelse vil inngå i medarbeiderundersøkelsen i 2019.

LEDERUTVIKLING – FRA ORD TIL HANDLING

Et viktig mål for lederutvikling i KLP er å gi ledere holdninger, adferd og kom-

petanse til å gjennomføre endringer, samt videreutvikle medarbeidere, seg selv og KLPs forretning. Verdier og prinsipper for godt lederskap i KLP er nedtegnet og forsterket i ledermodellen, og i 2018 har vi med god hjelp fra AFF/NHH jobbet med aktuelle temaer på ledersamlinger, i ledergrupper og individuelt. Dette samarbeidet vil fortsette i 2019. I 2019 vil vi videreføre et lederprogram for 24 ledere i tillegg til ledersamlinger og skreddersydde program for ulike ledergrupper. KLP gjennomfører også medarbeiderundersøkelser med fokus på arbeidsglede og blant annet ledelse. Det vises til gode resultater fra undersøkelsen i 2018, men gjennom lokale workshops og nye tiltak ønskes resultatene ytterligere forbedret i 2019.

KONTINUERLIG FORBEDRING MED KUNDEN I SENTRUM

KLP skal til enhver tid levere produkter og tjenester som kundene er tilfreds med.

Det er i 2018 innført et heldigitalisert system for oppfølging av sykemeldte som forenkler sykefraværsoppfølgingen for ledere.

Leveransen skal være enkel, effektiv og med høy verdi for kunden. Vi har i 2018 fortsatt å gjennomføre flere forbedringsprosjekter med utgangspunkt i filosofien/metodikken Lean hvor kundefokus og kundeverdi står helt sentralt. Videre er involvering av medarbeiderne og systematisk problemløsning viktig. Gjennom tavle-møter og god forbedringsstruktur erfarer vi meget gode resultater og vi fortsetter dette arbeidet i 2019.

MANGFOLD OG LIKESTILLING 2018

Det er påvist at grupper med mangfold tar bedre beslutninger enn homogene grupper og forskning viser også at selskaper som skårer høyt på mangfold har større sannsynlighet til å ha bedre økonomiske resultater. KLP ønsker å være en attraktiv arbeidsplass hvor alle medarbeidere gis like muligheter, uavhengig av alder, kjønn, funksjonsevne, politisk ståsted, seksuell orientering, kjønnsidentitet, kjønnsuttrykk og

etnisk bakgrunn. Som leverandør av pensjon og finanstjenester til ansatte i kommunene, må KLP speile samfunnet og kundene og være en arbeidsplass preget av likestilling og mangfold der alle ansatte respekterer tanken om likeverd og rettferdighet.

Likestilling og mangfoldutvalget i KLP jobber med mål og tiltak for arbeidet. I 2018 gjennomførte KLP flere interne lunsjseminarer for ansatte, med fokus på kjønn og likestilling (Sigtona Halrynjo og Helene Uri) samt seksuell orientering og kjønnsidentitet (Rosa kompetanse med foreningen FRI). KLP satte også likestilling og mangfold på agendaen ved eksterne arrangementer. I forkant av kommunekonferansen ble det utarbeidet en rapport om deltidsarbeid blant KLP sine medlemmer og kommunekonferansen dekket temaet kvinner og deltidsarbeid. Sammen med Finans Norge arrangerte KLP et frokostseminar med deltakere fra

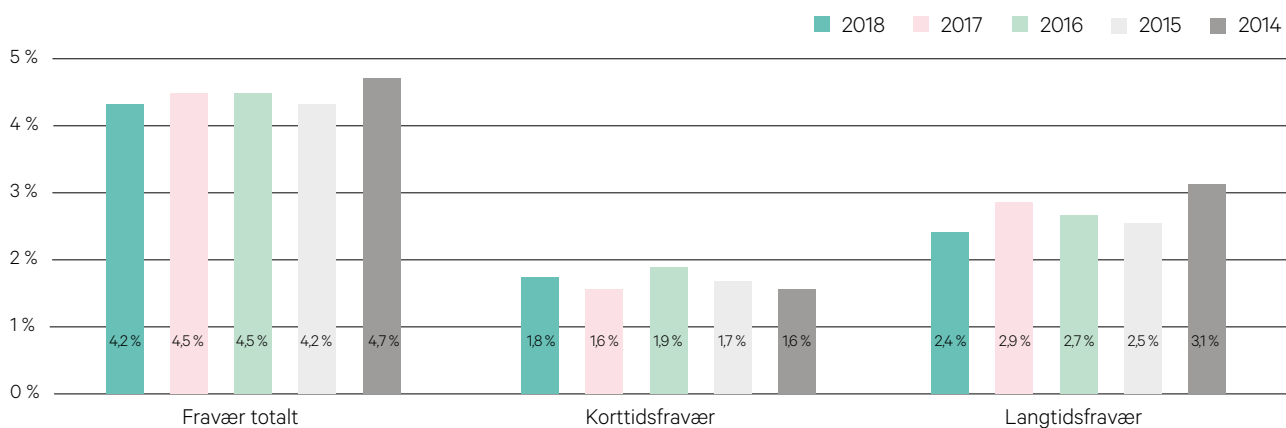
finansnæringen. Temaet var mangfold i finans og hvorfor mangfold er viktig for oss som arbeidsgiver. I forbindelse med foredraget gjennomførte HR bedriftsbesøk hos Telenor Open Mind som er et arbeidstreningsprogram for personer med nedsatt funksjonsevne eller personer med innvandrerbakgrunn fra ikke-EU-land.

Kvinnedagen 8. mars ble markert internt med stand og quiz. I juni endret KLP profil-bilde på sosiale medier til KLP-profil med regnbuefarger for å markere PRIDE.

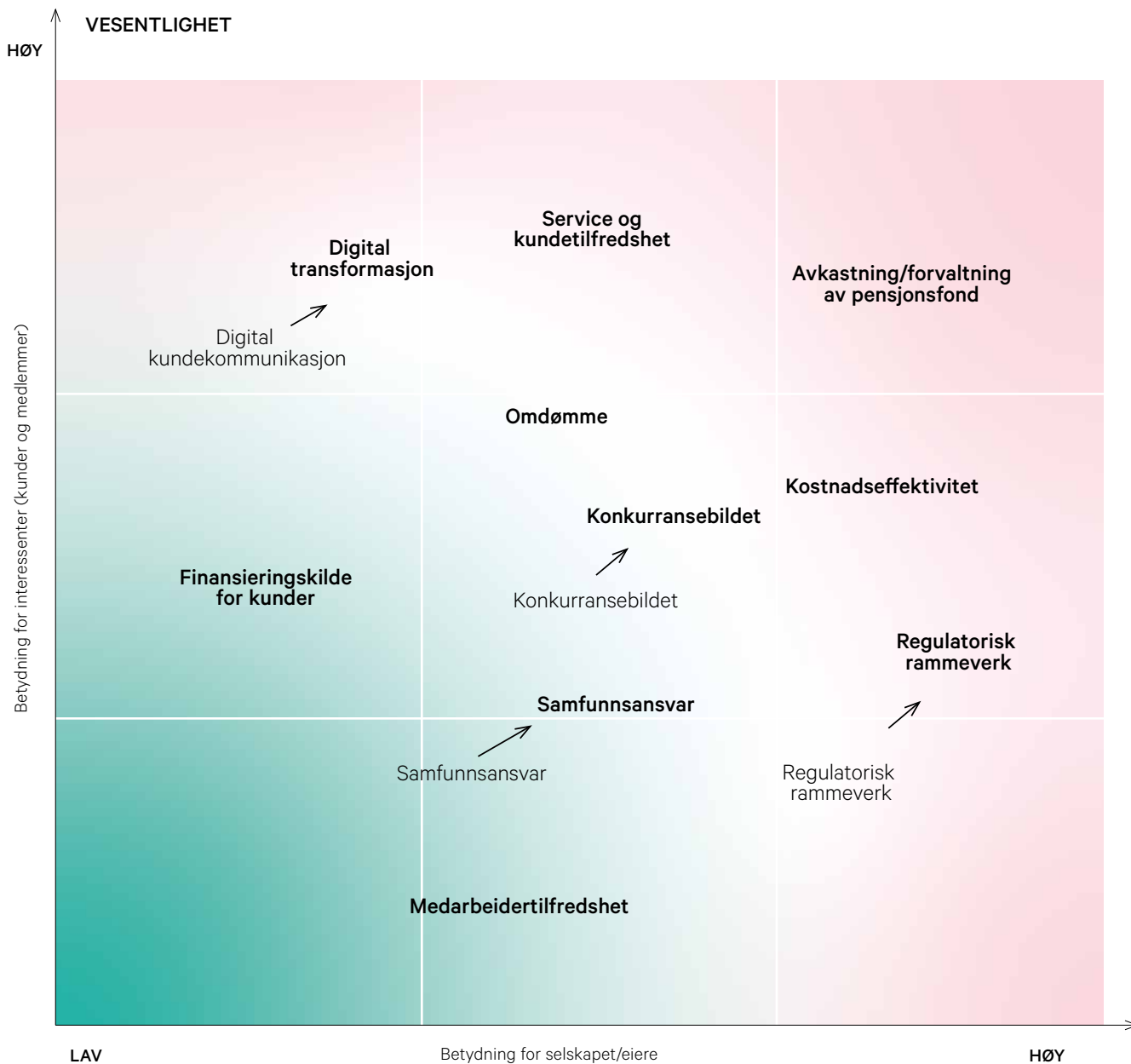
I 2019 vil vi jobbe med likestillingsarbeid gjennom en årlig handlingsplan med tiltak innen holdningsarbeid, rekruttering, likelønn, nettverksmøter og markeringer.

Les mer om ansatte, likestilling og faktisk avlønning mellom menn og kvinner i bærekraftregnskapet.

UTVIKLING I SYKEFRAVÆRET I KLP

Vesentlighetsanalyse

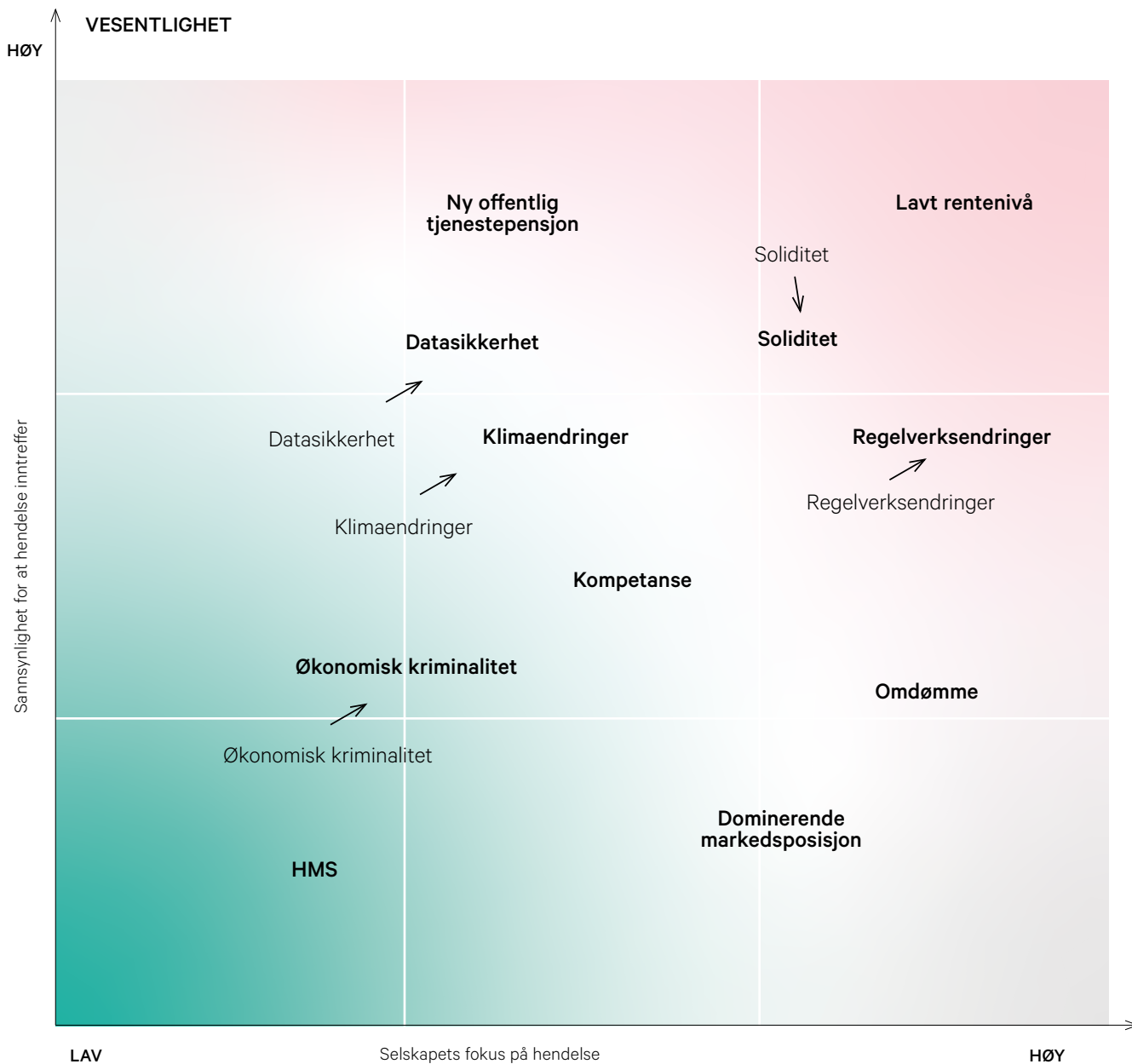

KLP foretar årlig en gjennomgang av temaer som har stor innvirkning på selskapets kunder og eiere i en vesentlighetsanalyse. Dette er viktige strategiske temaer som både styret og ledelsen jobber med gjennom året.

Pilene illustrerer endringer fra året før.

TEMA	BESKRIVELSE
Avkastning på, og forvaltning av, pensjonsfond	KLP forvalter store verdier i pensjonsfond. Det er viktig å forvalte disse trygt og sikkert for å sikre kundenes framtidige pensjoner. Samtidig søker KLP å oppnå god avkastning på midlene for å redusere økning i egenkapitalbidrag.
Kostnadseffektivitet	KLP drifter effektivt og rasjonelt slik at kostnadene holdes lave. KLPs kostnadseffektivitet kommer kundene til gode, da omkostningselementene i premien kan holdes på et lavt nivå.
Service og kundetilfredshet	God service og fornøyde kunder er viktig for at KLP skal være offentlig sektors foretrukne leverandør av pensjon. Hvor fornøyde våre kunder er, både innen pensjon, forsikring og bank, måles jevnlig.
Omdømme	KLPs produktspekter består av pensjon og andre finansielle tjenester som har betydning for kundenes og medlemmenes økonomi. Som leverandør av slike produkter er tillit fra kundene og markedet helt nødvendig. Godt omdømme er derfor avgjørende.
Regulatorisk rammeverk	KLPs virksomhet er underlagt et omfattende regelverk som stadig er i utvikling. KLP må hele tiden være ajour med, og bidra til regelverksutviklingen slik at kunder og eiere blir ivaretatt best mulig.
Samfunnsansvar	KLP som institusjon og de medlemsgrupper selskapet vender seg til, legger stor vekt på samfunnsansvar og bærekraftig utvikling. KLPs drift og forvaltning er derfor innrettet slik at virksomheten bidrar til en slik utvikling.
Digital transformasjon	Den digitale utviklingen skaper rom for nye tjenester og forretningsmodeller, og endrer både våre adferdsmønstre og forventninger til digitale opplevelser. Ny teknologi gir oss også nye muligheter for å effektivisere driften.
Finansieringskilde for kunder	KLP er en betydelig långiver til sine kunder innen offentlig sektor. I tillegg tilbys medlemmene boliglån til gunstige betingelser. Dette er en god måte for KLP å støtte opp om sine kunder og deres virksomhet.
Medarbeidertilfredshet	Motiverte og tilfredse medarbeidere er utslagsgivende for god service, omdømme og produktivitet. Det er derfor viktig å ha høy arbeidsglede.
Konkurransesbildet	KLP opererer i et åpent marked med konkurranse. Endringer i kommunesektoren og i ordningen for offentlig tjenstepensjon kan endre konkurransesituasjonen i fremtiden.

Sårbarhetsanalyse

Sårbarhetskartet viser hvordan enkelte risikotemaer påvirker selskapet. Pilene illustrerer endringer fra året før.

RISIKO	BEGRUNNELSE	HÅNDTERING
Lavt rentenivå	KLP har avgitt en avkastningsgaranti på kundenes pensjonsfond. Med et lavt rentenivå er det krevende å oppfylle denne garantien.	KLP søker å oppnå stabil god avkastning ved å ha en investeringssammensetning med moderat risiko. Solide buffere gir et godt fundament for å levere avkastningsgarantien i årene fremover, selv med lave renter.
Soliditet	Soliditet er avgjørende for risikotakning, forventet avkastning og stabilitet i innbetalinger til KLPs pensjonsordninger.	Planlegging av kapitalbehov og tilpasning av risikotakning. Selskapet styrker soliditeten ved blant annet å bygge finansielle buffere i gode tider.
Dominerende markedsposisjon	KLP er for tiden alene om å tilby offentlig tjenstepensjon med forsikret ordning.	Utnytte stordriftsfordeler ved å tilby helhetlig service til lav pris. KLP har konkurranse fra blant annet pensjonskasser.
Klimaendringer	KLPs forretning vil kunne påvirkes av endringer i klima og de mål og tiltak verdenssamfunnet setter for bærekraftig utvikling.	KLP er engasjert i ulike nasjonale og internasjonale initiativ som pådriver for løsninger til togradersmålet. En rekke tiltak, blant annet på investerings-siden, er igangsatt. KLPs tiltak står nærmere omtalt under avsnittet «Samfunnsansvar».
Datasikkerhet	KLPs virksomhet er i stor grad basert på IT, både i kunde-kommunikasjon og i intern saksbehandling. IT-systemene inneholder sensitive og forretningskritiske data.	Det foreligger beredskapsplaner for driftsbrudd, katastrofeøvelser, dialog mellom forretning og IT ved videreutvikling, og oppdaterte sikkerhets-løsninger.
Regelverks- endringer	Regelverket er i kontinuerlig endring, og generelt stilles det høye formelle krav til bransjen. I tillegg er pensjon et område i utvikling, der det forventes tilpasninger innenfor offentlig tjenstepensjon i fremtiden.	God dialog med partene innen offentlig tjenstepensjon der KLP også er en bidragsyter i høringsinstanser. KLP har et bredt nettverk til å fange opp nye endringer og prosesser rundt regelverk som påvirker pensjonsordningen.
Omdømme	KLP leverer viktige tjenester innen pensjon og andre finansielle tjenester. Kundene og markedets tillit er helt nødvendig for selskapet.	Strengt etiske retningslinjer med rutiner for revisjon, opplæring og dilemma-trening, i tillegg til forutsigbarhet og god forretningskultur, er med på å ivareta KLPs omdømme.
Økonomisk kriminalitet	KLP vil som en forvalter av betydelige finansielle plasseringer være sårbar for økonomisk kriminalitet.	Strengt sikkerhetstiltak er iverksatt innenfor alle forretningsområder og IT-plattformer. Kontinuerlig overvåking av systemer og aktiviteter er viktige tiltak for å unngå økonomisk kriminalitet.
Ny offentlig tjenstepensjon	KLPs hovedprodukt er offentlig tjenstepensjon. Endringer i pensjonsordning for offentlig ansatte vil påvirke selskapet.	Ny offentlig tjenstepensjon forhandles mellom arbeidsgiver og arbeidstakerorganisasjonene. KLP følger utviklingen tett.
HMS	KLPs forsikringsrisiko dekker blant annet uførhet. Dersom KLP bidrar til å redusere risikoen for uførhet, vil dette kunne bety lavere kostnader for KLPs kunder.	KLPs HMS-team bistår kunder med målrettede preventive tiltak for å redusere sykefravær og uførhet med mer.
Kompetanse	Teknologisk utvikling og endrede kunde- og markedsbehov vil resultere i redusert behov for ansatte i deler av virksomheten vår og økt behov i andre.	KLP skal gjennom sin kompetansestrategi utvikle organisasjonen i samsvar med dette og hovedmålene til KLP. Kompetansestrategien skal gi oss kontroll på hva slags kompetanse KLP har både på kort og lang sikt, og inkludere en plan for hvordan man skal fylle gapet mellom eksisterende og manglende kompetanse.

Foto:
Anne Westad
Ansatt i KLP

Foto:
Vidar Stenseth
Ansatt i KLP

Risikostyring og internkontroll i KLP

For å sikre at KLP leverer trygge og konkurransedyktige finans- og forsikrings-tjenester til kundene, samt å ivareta eiernes interesser og selskapets eiendeler, er det etablert et system for risikostyring og internkontroll.

Styret i KLP har vedtatt Retningslinje for risikostyring og internkontroll. I KLP handler god risikostyring og internkontroll om å sikre effektiv måloppnåelse. Ved å identifisere og analysere relevante risikoer kan selskapet iverksette effektive tiltak for å håndtere og kontrollere risikoer som kan hindre måloppnåelse. Dette gjøres løpende og ved alle beslutninger om vesentlige endringer i virksomheten.

DET OVERORDNEDE ANSVARET

Styret har det overordnede ansvar for at KLP har etablert hensiktsmessige og effektive prosesser for risikostyring og internkontroll. Styret fastsetter overordnet risikoappetitt og påser at styringen av vesentlige risikoer er hensiktsmessig organisert. Dette innebærer også å sikre uavhengig overvåkning av at risikoene håndteres i samsvar med overordnet risikoappetitt.

Det er konsernsjefens ansvar å sørge for at styrets føringer for styring og kontroll gjennomføres i virksomheten. KLP har en risikostyringskomité som er konsernsjefens rådgivende organ i alle saker som angår KLPs totale risiko-

eksponering. Komitéen behandler samlet risikovilje, strategi for samlet risiko, og risikoeksponering med fordeling på alle vesentlige risikofaktorer i morselskapets virksomhet, herunder eierrisiko knyttet til datterselskapene.

KONTROLLFUNKSJONER

KLPs risikostyringsfunksjon overvåker selskapets totale risiko og risikohåndtering, og sørger for at risikostyringskomiteen og styret i KLP til enhver tid er tilstrekkelig informert om konsernets samlede risikoprofil. Risikostyringsfunksjonen vurderer om forutsetningene som benyttes i selskapets risikoberegninger er fornuftige, og bistår ledelsen med å videreutvikle og implementere et helhetlig rammeverk for KLPs risikostyring, samt påser at dette er i samsvar med eksterne og interne krav.

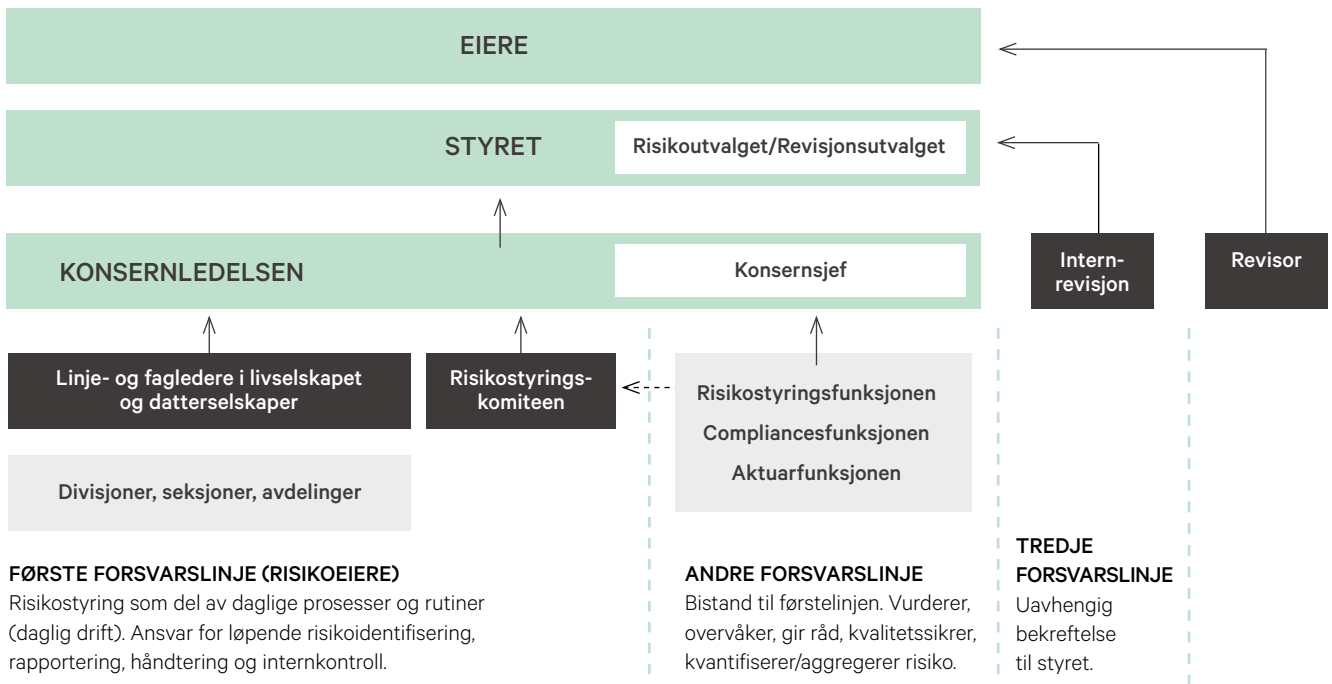
KLPs compliancefunksjon bistår ledelsen med å sikre at KLP ikke pådrar seg sanksjoner, økonomisk tap eller tap av omdømme som følge av manglende etterlevelse av lover, regler og etiske standarder. Compliancefunksjonen bistår ledelsen med å identifisere, vurdere og rapportere compliance-

risikoer og gir råd til ledelsen, styret og ansatte om etterlevelse av relevant rammeverk for virksomheten.

Aktuarfunksjonen har kontrollansvaret for blant annet samordning av beregningene av de forsikrings-tekniske avsetningene, samt sikre at metoder, modeller og forutsetninger i beregningen av forsikringstekniske avsetninger er hensiktsmessige. I tillegg skal beste estimat sammenlignes med KLPs erfaringer. Dataene som benyttes i beregningene skal vurderes i forhold til tilstrekkelighet og kvalitet. Aktuarfunksjonen skal også uttale seg om KLPs reassuranseprogram, og bidra til effektiv gjennomføring av risikostyringssystemet.

Risikostyringsfunksjonen, compliancefunksjonen og aktuarfunksjonen gjør selvstendige, uavhengige vurderinger av risikonivået i selskapet og vurderer om etablerte risikoreduserende tiltak er tilstrekkelige.

Selskapets internrevisjon foretar uavhengige vurderinger av forsikringsmessige-, finansielle- og operasjonelle

risikoer. Etter dialog med styret og ledelsen, foretas vurdering og testing av vesentlige og risikoutsatte områder med hensyn til tilfredsstillende styring og kontroll. Internrevisors rapporter og anbefalinger fremlegges for, og følges opp av ledelsen og styret. Internrevisjonen bidrar til å gi styret og ledelsen trygghet for at selskapet har hensiktsmessig risikostyring, internkontroll og virksomhetsstyring. Internrevisor avgir årlig en samlet rapport til styret om KLPs risikostyring, internkontroll og virksomhetsstyring.

ROLLER OG ANSVAR

Roller og ansvarsforhold knyttet til risikostyring og internkontroll i KLP kan oppsummeres gjennom en enkel modell for virksomhetsstyring med tre forsvarslinjer. Det primære ansvaret for risikostyring ligger i førstelinjen, som består av ledere og ansatte i virksomhetsområdene. Compliancefunksjonen, risikostyringsfunksjonen og aktuarfunksjonen er definert som andrelinjefunksjoner i KLP. Andrelinjen overvåker, vurderer, gir råd, aggregerer og rapporterer om risikosituasjonen. Tredjelinjeforsvaret omfatter internrevisors uavhengige bekreftelse på at

første- og andrelinjeforsvaret fungerer effektivt. I tillegg til de tre interne forsvarslinjene gir eksterntrevisor sin uavhengige tilbakemelding til selskapets eiere.

OVERVÅKING

KLPs ledere, på alle nivåer, følger løpende opp risikobildet knyttet til sitt målområde, sørger for etablering og gjennomføring av nøkkelkontroller og følger opp eventuelle uønskede hendelser innenfor sitt område. Andrelinjefunksjonene bistår lederne, følger opp risikonivået for KLPs vesentlige risikoområder og har et særlig fokus på risikoområder som ikke håndteres i tråd med styrets risikoappetitt.

ORGANISERING OG GJENNOMFØRING AV FINANSIELL RAPPORTERING

KLP offentliggjør fire kvartalsregnskaper i tillegg til årsregnskapet. KLPs kvartals- og årsregnskaper utarbeides av konsernregnskapsavdelingen som rapporterer til økonomidirektør. Det er etablert arbeidsdeling hvor verddivurderinger av aktiva og passiva gjennomføres utenfor konsernregnskapsavdelingen. I forkant av hver regnskapsavleggelse gjennomføres det møter mellom konsernregnskaps-

avdelingen og sentrale fagmiljøer for å identifisere risikoforhold, markedsforhold osv. som kan ha betydning for regnskapet. Det er etablert avstemmings- og kontrollrutiner som sikrer kvaliteten på den finansielle rapporteringen.

KLPs virksomhet er revisjonspliktig, og eksterntrevisor gjennomfører årlig revisjon av årsregnskapet. KLPs styre har utnevnt et eget revisjonsutvalg som forbereder styrets regnskapsbehandling med vekt på oppfølging av regnskapsrapporteringsprosessen, sentrale prinsipper og vurderinger som er lagt til grunn i regnskapet. Selskapets eksterntrevisor deltar i revisjonsutvalgets behandling av regnskapet. Revisjonsutvalget vurderer og overvåker revisors uavhengighet.

Selskapets risikoutvalg forbereder styrets vurdering av risiko og kapitalbehov. Risikoutvalget overvåker at selskapets rutiner og kontroll rundt risikostyring blir fulgt opp.

I tillegg til kvartals- og årsregnskap utarbeides det månedlige driftsrapporter med sammenligning mot budsjett og analyser av utviklingen.

KLP har arbeidet aktivt med klimarisiko i mer enn ti år, blant annet ved å oppfordre selskaper i investeringsporteføljen til å rapportere om klimagassutslipp og klimastrategi. Siden 2014 har KLP redusert investeringer i sektorer med høye co2-utslipp, som kull og oljesand, og økt våre klimavennlige investeringer, spesielt i fornybar energi.

MÅLSETNINGER FOR ARBEIDET MED KLIMARISIKO FREMMER

1	Øke klimavennlige investeringer med 6 milliarder kroner per år.	5	Bedre integrering av klimarisiko i investeringsprosesser.
2	Øke kunnskapen om klimarisiko internt i selskapet.	6	Sette klimamål for investeringsporteføljen.
3	Integrere klimarisiko i etablerte risikostyringsprosesser på en mer systematisk måte.	7	Utvikle egne scenarier og vurdere de identifiserte klimarisiko og -muligheter vi anser som materielle opp mot disse.
4	Adressere klimarisiko i ORSA-prosessen, KLPs egenvurdering av risiko og solvens, i 2019.		

I 2018 initierte KLP en kartlegging av klimarisiko i alle deler av virksomheten. Formålet er å øke kompetansen om klima i selskapet, samtidig som det identifiserer hvordan klimarisikoperspektivet kan integreres i selskapets risikostyring.

KLPs arbeid med klimarisiko

I 2018 tok KLP initiativ til en kartlegging av klimarisiko i alle deler av virksomheten.

KLP har arbeidet aktivt med klimarisiko i mer enn ti år, blant annet ved å oppfordre selskaper i investeringsporteføljen til å rapportere om klimagassutslipp og klimastrategi. Siden 2014 har KLP redusert investeringer i sektorer med høye CO₂-utslipp, som kull og oljesand, og økt våre klimavennlige investeringer, spesielt i fornybar energi. Dette har vært motivert av et positivt klimabidrag, samtidig som vår eksponering mot potensiell finansiell risiko som følge av klimautviklingen reduseres.

Dette er første gangen KLP rapporterer på arbeidet vårt med klimarisiko i henhold til anbefalingene fra Task Force on Climate-related Financial Disclosures (TCFD). Dette er en arbeidsgruppe for klimarisiko nedsatt av G20-landenes

Financial Stability Board, hvis anbefaling er på vei til å etablere seg som en markedsstandard for klimarisikorapportering. TCFD anbefaler å gjøre rede for hvordan klimarisiko er integrert i 1. selskapsstyringen, 2. strategien, 3. risikostyringen samt 4. hvordan klimarisiko måles.

I 2018 initierte KLP en kartlegging av klimarisiko i alle deler av virksomheten. Formålet er å øke kompetansen om klima i selskapet, samtidig som det identifiserer hvordan klimarisikoperspektivet kan integreres i selskapets risikostyring. Klimarisiko er et nytt og utfordrende område som må modnes over tid. I årets TCFD-rapport beskrives hvordan KLP har kommet i gang med denne prosessen.

1. VIRKSOMHETSSTYRING

Hvert år gjennomfører styret i KLP en strategiprosess, som fastsetter KLPs overordnede målsetninger og strategier. I tillegg vedtar styret konsernovergripende strategier så som kapitalforvaltnings- og samfunnsansvarsstrategi hvor klima er et tema. Klimarelaterte problemstillinger blir på den måten behandlet årlig på styrenivå i de etablerte strategiske prosesser. Styret har diskutert KLPs kartleggingsarbeid og hvordan selskapet akter å jobbe med klimarisiko i årene som kommer, samt TCFD-rapporteringen. Styret og styrets risikoutvalg vil holdes løpende involvert.

KLP-konsernet benytter målkort som oppfølgingsverktøy av konsernstrategien.

HOVEDELEMENTER I TCFDS RAPPORTERINGSANBEFALINGER

Oversatt fra TCFD Final recommendations 2017

VIRKSOMHETSSTYRING

Organisasjonens virksomhetsstyring relatert til klimarelaterte risiko og muligheter.

STRATEGI

De faktiske og potensielle effekter av klimarelaterte risiko og muligheter på virksomhetens forretning, strategi og finansielle planer.

RISIKOHÅNTERING

Prosser benyttet av virksomheten til å identifisere, vurdere og håndtere klimarelatert risiko.

MÅLSETNINGER OG METODER

Målsetninger og metoder benyttet for å vurdere og håndtere relevante klimarelaterte risiko og muligheter.

Gjennom målkortrapporteringen informeres styret i KLP kvartalsvis om fremdrift, herunder utvalgte klimarelaterte målsetninger.

I KLP gjennomfører konsernledelsen en årlig prosess hvor det besluttes hvordan selskapet skal gjennomføre strategien styret har fastsatt. Strategien for samsfunnsansvar, hvor klimarelaterte problemstillinger adresseres, behandles i denne prosessen. Konserndirektørene skal konkretisere mål og tiltak for sitt virksomhetsområde. Utviklingen følges opp gjennom virksomhetsområdets målkort, og både styret og konsernledelsen informeres om utviklingen hvert kvartal. Klimarelaterte problemstillinger blir årlig behandlet av konsernledelsen.

2. RISIKOHÅNDTERING

KLPs retningslinje for risikostyring beskriver at alle vesentlige risikofaktorer skal vurderes. Selskapet anerkjenner at klimarisiko er en vesentlig usikkerhetsfaktor for KLP, og arbeider derfor med hvordan klimarisiko best kan integreres i de etablerte risikostyringsprosessene. Kartleggingen av klimarisiko er hittil gjort som en egen prosess som vil danne grunnlaget for hvordan KLP jobber med klimarisiko fremover.

KLP startet i 2018 kartlegging av klimarisiko innenfor alle konsernets forretningsområder. Målet er å få en dypere forståelse av virkningene den klimarelaterte utviklingen kan ha for vår forretning og strategi, samt å kvalitativt identifisere risikofaktorer. I et forsøk på å danne et mest mulig helhetlig risikobilde, har KLP også vurdert indirekte risikofaktorer som kan påvirke våre eiere.

Kartleggingen har hovedsakelig hatt som formål å øke vår kunnskap og kompetanse rundt klima som finansiell risiko, for å gi en bedre forståelse av klimarisikoen KLP står ovenfor og hvordan selskapet kan håndtere den. Vår tilnærming til å kartlegge klimarisiko er skjematisk fremstilt i figur 1.

Analysen skal identifisere forhold som er vesentlige for selskapets evne til å nå sine mål, i tilknytning til følgende problemstilling: Kan klimarelatert utvikling påvirke KLPs evne til å levere trygge og konkurransedyktige pensjons-, finans-, og forsikringstjenester?

KLP har identifisert risikofaktorer for konsernets virksomhetsområder: livsforsikring og investeringsporteføljen med bank, eiendom og verdipapirforvaltning, samt skadeforsikring. Risikofaktorene har blitt vurdert mot KLPs risikomål, og vurdert i ulike klimascenarier. Utfallet av denne øvelsen gir både en kompetanseheving i selskapet så vel som en initiell liste over risikofaktorer KLP vil fortsette å analysere. Viktig arbeid fremover blir vurderinger av risikobildet i ulike klimascenarier. Dette vil danne grunnlag for anbefalinger om risikohåndtering, overvåkning og gi videre læring i selskapet.

Som et ledd i kompetansehevingen rundt klimarisiko, har vi deltatt i et samarbeidsprosjekt i regi av finansinitiativet i FNs miljøprogram (UNEP FI) med hensikten å utvikle modell og verktøy for klimarisikoanalyse for større, internasjonale investeringsporteføljer. KLP deltar her, fordi selskapet tror på verdien av samarbeid, samt at KLP ønsker å bidra til kompetanseheving og standardisering når det gjelder klimarisikoanalyser i finansnæringen nasjonalt og internasjonalt. Dette er en felles utfordring for alle investorer med brede markedsporteføljer.

3. STRATEGI

KLP har jobbet målrettet med å redusere vår miljøpåvirkning i flere år – både i vår egen virksomhet og indirekte gjennom selskapets investeringer. Dette har resultert i en grunnleggende forståelse av tematikken på alle nivåer i organisasjonen, og en felles forståelse om at klimaendringer potensielt kan ha stor innvirkning på den langsiktige avkastningen til KLP. Likevel er det utfordrende å fastslå KLPs eksponering for klima-

risiko. Klimarisiko handler om å vurdere hvordan fremtidige klimatiske forhold og klimarelatert politikk kan utarte seg, og hvilke effekter dette kan ha for virksomhetens resultater. Å forstå dynamikken som skapes i markedene som følge av for eksempel skadelig ekstremvær, migrasjonskriser eller restriktiv klimapolitikk i fremtiden, er krevende å kvantifisere. Derfor vil KLP jobbe systematisk over tid for å heve klimarisikokompetansen, slik at risiko kan identifiseres, analyseres og rapporteres på en god måte.

Klimarisiko og muligheter kan påvirke KLP direkte i vår egen virksomhet, eller indirekte gjennom selskapets investeringer. Trolig vil det berøre KLP på begge måter samtidig, gjennom flere ulike klimarisiko- og mulighetsdriverne, som har gjensidig påvirkning på hverandre. Klimarisikoarbeidet er på et såpass tidlig stadium, både for KLP og for bransjen som helhet, slik det vil ta tid før det kan rapporteres på spesifikke risiko- og mulighetsfaktorer. For KLP handler ikke klimarisikoanalyser i denne omgang om riktige svar med to streker under svaret, men å fange opp mulighetsrommet av hvordan fremtidig klimautvikling kan påvirke vår virksomhet.

Når det gjelder KLPs investeringer, er det spesielt krevende å peke på konkrete risikofaktorer som er materielle, fordi selskapets investeringer trolig vil påvirkes på flere områder, både positivt og negativt. Et grunnleggende prinsipp i KLPs kapitalforvaltningsstrategi er å ha bredt sammensatte porteføljer. Selskapet har investeringer i rundt 6 000 selskaper, og inkluderer de fleste sektorer og geografiske lokasjoner. Denne investeringsstrategien er valgt for ikke å basere investeringsbeslutninger på et aktivt markedssyn, men gi en bred eksponering for det globale markedet. Derfor blir det visse begrensninger i forhold til å justere porteføljen med utgangspunkt i klimarisiko, samtidig som det er en bevisst strategi for risikospredning som også kan argumenteres

å gjelde for klimarisiko; KLP er investert både i de potensielle "vinnerne" og "taperne" i ulike klimascenarier. Eier-skapsutøvelse er også viktig i denne sammenhengen, og KLP har over mange år ført dialog med selskaper om deres forståelse av og arbeid med klimarisiko. Berørte selskap må nå gjøre sine egne klimarisikovurderinger, definere tilnærming til risikohåndtering, og rapportere eksternt på en hensiktsmessig måte. Selskapene må vise forståelse for hvorvidt de kan forbli lønnsomme, eller finne nye forretningsmuligheter som følge av klimautviklingen. Det kommer KLP som aksjonær til å følge opp i tiden fremover.

I vår egen virksomhet sees det gjennom den initielle kartleggingen at markedsendringer, enten basert på endrede rammebetingelser eller endrende kundepreferanser, er den faktoren som utgjør størst risiko, men som også innehar de største mulighetene for KLP. Med denne bakgrunnen arbeides det med å øke innsikt om kundepreferanser og markedsendringer, og videre analysere klimarisikoen innenfor de relaterte driverne. I tråd med våre eieres ønsker er klimavisjonene godt tilpasset selskaps tilpasning og strategi i forhold til klimaendringer. Som et kundeeiet

selskap nyter KLP tette relasjoner i klimaarbeidet, der både kundeperspektiv og eierønsker inngår som en naturlig del av dette. Dette understreker hvilken mulighet som ligger i KLPs eierstruktur når det gjelder arbeidet med klimarisiko og -muligheter.

4. MÅLSETNINGER OG METODER

I tråd med TCFDs syn, ser selskapet for seg at det vil ta flere år før KLP er i stand til å analysere klimarisiko på en god måte. I takt med at kvaliteten på metoder og klimarisikoanalyser øker, vil KLP bli i bedre stand til å sette mer presise mål og iverksette nye tiltak i retning av et lavutslippssamfunn.

Tall for klimagassutslipp, samt bedre og mer utstrakt rapportering av disse er viktig for å kunne redusere utslippene og forsøke å motvirke klimaendringer. Samtidig mener KLP at selskapers utslippsrapportering i dag gir et relativt snevert grunnlag for å vurdere klimarisiko. Utslippsdata bør derfor vurderes i sammenheng med andre indikatorer som et ledd i en bredere vurdering av ulike typer klimarisiko. Hva som er de mest korrekte indikatorene for å rapportere klimarisiko for KLP, og for øvrig hvordan klimarisiko best kan måles, er man per i dag ikke sikre på. KLP

rapporterer derfor i denne omgang på utslippsindikatorer i henhold til TCFDs anbefalinger, men vil fortsette arbeidet med å vurdere hvordan klimarisiko best kan måles og tallfestes.

For karbonmåling av investeringer og klimaregnskapstall, se bærekraftregnskapet.

KLP har følgende målsetninger for arbeidet med klimarisiko fremover:

1. Øke klimavennlige investeringer med 6 milliarder kroner per år.
2. Øke kunnskapen om klimarisiko internt i selskapet.
3. Integre klimarisiko i etablerte risiko styringsprosesser på en mer systematisk måte.
4. Adressere klimarisiko i ORSA-prosessen, KLPs egenvurdering av risiko og solvens, i 2019.
5. Bedre integrering av klimarisiko i investeringsprosesser.
6. Sette klimamål for investeringsporteføljen.
7. Utvikle egne scenarier og vurdere de identifiserte klimarisiko og -muligheter vi anser som materielle opp mot disse.

For karbonmåling av investeringer og klimaregnskapstall, se bærekraftregnskapet.

KLPS TILNÆRMING TIL Å KARTLEGGE KLIMARISIKO

Tilnærmingen er basert på anbefalingene til TCFD

Norsk anbefaling for eierstyring og selskapsledelse (NUES)

KLPs vedtekter og gjeldende lovgivning gir føringer for selskapets eierstyring, selskapsledelse og en klar rolledeling mellom styrende organer og daglig ledelse. Styret foretar en årlig gjennomgang av eierstyring og selskapsledelse i KLP.

KLPs verdigrunnlag er beskrevet gjennom selskapets visjon om å være "den beste partner for dagene som kommer" og kjerneverdiene åpen, ansvarlig, tydelig og engasjert. Dette gir felles mål og retning for KLPs fremdrift og strategiske prioriteringer. Visjonen forteller hva som er virksomhetens mål og ambisjon. Visjonen omtales nærmere i årsrapporten og på selskapets nettsider.

KLP skal levere trygge og konkurransedyktige finans- og forsikringstjenester til offentlig sektor, virksomheter med tilknytning til denne og deres ansatte.

Forretningsidéen slår fast hvilke kunder KLP er til for, og for hvem KLP skal utvikle produkter og tjenester. KLP tilstreber å ha en god balanse mellom konkurransedyktige priser til sine kunder og en tilfredsstillende avkastning til disse som eiere. Dette er egenskaper som bidrar til at KLP oppleves i tråd med selskapets visjon.

1. REDEGJØRELSE FOR EIERSTYRING OG SELSKAPSLLEDELSE

Ingen avvik fra anbefalingen.

KLP følger på de fleste områder anbefalingene for eierstyring og selskapsledelse slik de er beskrevet i prinsippene nedfelt av NUES. Avvik fra NUES er

primært en følge av at enkelte bestemmelser ikke er tilpasset KLPs gjensidige selskapsform.

I tillegg er det etablert retningslinjer for etikk, som omhandler blant annet taushetsplikt, habilitet og arrangementer, og en rutine for varsling om eventuelle brudd på disse. KLP har også retningslinjer for likestilling og mangfold.

2. VIRKSOMHET

Ingen avvik fra anbefalingen.

KLPs hovedformål er å ivareta medlemmenes behov innenfor offentlig tjenestepensjon, og vurderes av styret under årlig gjennomgang av strategiprosessen. Vedtektene finnes i sin helhet på konsernets nettside. Markedet oppdateres om KLPs mål og strategier gjennom kvartalsvis resultatfremleggelse og rapporter som offentliggjøres på selskapets nettsider.

Samfunnsansvar er en viktig del av KLPs virksomhet og verdigrunnlag. KLP skal bidra til en bærekraftig offentlig sektor og integrere samfunnsansvar i alle forretningsprosesser. Et eksempel på dette er at KLP integrerer samfunnsansvar og bærekraft i sin kapitalforvaltning og har en ambisjon om å være en av de ledende aktørene på dette

området. KLPs arbeid innenfor samfunnsansvar er basert på konsernets tilslutning til FNs Global Compact og FNs prinsipper for ansvarlige investeringer.

KLP rapporterer kvartalsvis på ikke-finansielle nøkkelindikatorer innen samfunn, miljø, humankapital og ansvarlige investeringer.

3. SELSKAPSKAPITAL OG UTBYTTE

Avvik fra anbefalingen.

KLP er et gjensidig forsikringsselskap som har som hovedmålsetting å bidra til en trygg forvaltning av medlemmenes pensjonsmidler til lavest mulig kostnader. Utbyttepolitikk blir i denne sammenheng ikke relevant fordi kundene eier det gjensidige selskapet. Av selskapsvedtektene fremgår det at medlemmene plikter å betale egenkapitalinnskudd i den utstrekning det er nødvendig for å gi KLP tilfredsstillende soliditet. KLPs finansielle soliditet, kapitalforhold og soliditetsutvikling omtales nærmere i styrets årsberetning.

Bestemmelsen i aksjeloven om styrefullmakt er ikke aktuell for KLP. I KLP er det styret som fastsetter og innkaller satsen for egenkapitaltilskudd som er "nødvendig for å gi KLP tilfredsstillende soliditet". For Pensjonsordningen

for Sykepleiere er det styret i pensjonsordningen som fastsetter egenkapitaltilskudd og Arbeids- og sosialdepartementet som godkjenner.

Styret i KLP vurderer til enhver tid selskapets kapitalbehov i lys av selskapets mål, strategi og risikoprofil. Styret vedtar årlig overskuddsdisponering i lys av at selskapet skal ha tilfredsstillende soliditet. Selskapet er et gjensidig selskap og forholder seg som sådan ikke til utbytte men til overskuddsdisponering.

4. LIKEBEHANDLING AV AKSJE EIERE OG TRANSAKSJONER MED NÆRSTÅENDE

Avvik fra anbefalingen.

Enkelte elementer i anbefalingen er ikke direkte overførbart til KLP som gjensidig selskap, men vi følger den prinsipielle intensjonen i anbefalingen. Avviket tilskrives spesielt det forhold at selskapet ikke har omsettelig egenkapitalinstrumenter.

5. AKSJER OG OMSETTELIGHET

Avvik fra anbefalingen.

Dette punktet er ikke relevant da KLP ikke har omsettelige egenkapitalinstrumenter.

6. GENERALFORSAMLING

Avvik fra anbefalingen.

KLP har valgt en løsning der generalforsamlingen består av valgte utsendinger og varautsendinger. Selskapet er delt inn i valgkretser. Fylkeskommunen sammen med kommunene i det aktuelle fylket, utgjør hver sin valgkrets bortsett fra Oslo kommune som inngår i Akershus valgkrets. De fire regionale helseforetakene sammen med sine datterselskaper utgjør også hver sin valgkrets. Selskapets øvrige medlemmer (bedriftsmedlemmer) utgjør en valgkrets. Antall utsendinger som velges fra de enkelte kretser er relatert til det premievolum som innbetales fra den aktuelle krets. Anbefalingen i NUES om å legge til rette

for stemmegivning ved fullmektig er således ikke relevant for KLP.

Innkalling og saksdokumenter til generalforsamlingen, inkludert valgkomiteens innstillinger på de valg som skal finne sted, sendes de valgte utsendingene senest 14 dager før møtet skal holdes. Fristen er lengre enn minstekravet etter aksjeloven, som er én uke. Praksis i KLP er imidlertid at det i starten av året sendes ut et forvarsel til utsendingene om når generalforsamlingen i KLP er berammet, og det opplyses også om dette på valg- og eiermøter.

Styrets leder, konsernsjefen, foretaksforsamlingens leder, valgkomiteen og revisor har rett og plikt til å være til stede på ordinær generalforsamling.

KLPs generalforsamling åpnes og ledes av foretaksforsamlingens leder.

7. VALGKOMITÉ

Avvik fra anbefalingen.

Ordningen med valgkomité følger av selskapsvedtektene. Det er foretaksforsamlingen som velger medlemmer av valgkomiteen, herunder komiteens leder, samt fastsetter honorar til komiteens medlemmer. Dette avviker fra NUES der man anbefaler at generalforsamlingen velger en valgkomité.

Valgkomiteen er sammensatt i samsvar med anbefalingen. Alle medlemmene er uavhengig av styret og ledende ansatte. De ulike eiergrupperingene er representert i komiteen. Hensynet til å oppnå en rimelig kjønnsbalanse skal vektlegges ved alle valg til selskapets organer.

Det informeres om valgkomiteen, hvem som er medlemmer og komiteens oppgaver i årsrapporten samt på selskapets nettside.

Valgkomiteen foreslår kandidater til de medlemmer av foretaksforsamlingen som velges av generalforsamlingen, samt foretaksforsamlingens leder og

nestleder. I tillegg foreslås de styremedlemmer som velges av de generalforsamlingsvalgte medlemmene i foretaksforsamlingen. Valgkomiteen skal videre avgi innstilling om godtgjørelse til medlemmene i foretaksforsamlingen, styremedlemmer og valgkomiteen. I denne prosessen har valgkomiteen aktiv dialog med selskapets forskjellige eiergrupperinger.

Medlemmene av valgkomiteen velges for en periode på to år. Gjenvalg kan skje to ganger.

Valgkomiteen gir skriftlige begrunnelser for sine innstillinger. I tillegg redegjør valgkomiteens leder muntlig for begrunnelsene i de organer der det foretas valg.

8. STYRE, SAMMENSETNING OG UAVHENGIGHET

Ingen avvik fra anbefalingen.

Anbefalingen om bred representasjon fra selskapsmedlemmene i foretaksforsamlingen er ivaretatt gjennom vedtektene. I vedtektene fremgår det at medlemmene i foretaksforsamlingen som velges av generalforsamlingen skal settes sammen slik at foretaksforsamlingen samlet avspeiler selskapets interessegrupper, kundestruktur og samfunnsfunksjon.

Fem styremedlemmer og to varamedlemmer velges av foretaksforsamlingen som er valgt av generalforsamlingen. Styret sammensettes slik at det samlede styret kan ivareta medlemmenes og selskapets interesser, selskapets behov for kompetanse, kapasitet og mangfold. Vurderingen som er gjort, er at bestemmelsen i tilstrekkelig grad ivaretar anbefalingens bestemmelser om uavhengighet i forhold til ledende ansatte, vesentlige forretningsforbindelser og selskapsmedlemmer med tilsvarende innflytelse som hovedaksjeeiere. Det vises til nærmere omtale under punkt 9 nedenfor.

Styrets leder og nestleder velges av foretaksforsamlingen.

Styremedlemmenes funksjonstid er to år. Det er ikke regulert nærmere hvor lenge et styremedlem kan ha vervet, men valgkomiteen har de senere år gått inn for at styremedlemmer normalt ikke bør sitte lenger enn åtte år.

Styret vurderes som uavhengig i forhold til NUES. De eksterne styremedlemmene er uavhengige av ledende ansatte. Ingen styremedlemmer har noen relasjon til selskapsmedlemmer i KLP som representerer mer enn 10 prosent av stemmene på generalforsamlingen. Alle styremedlemmer er uavhengige av vesentlige forretningsforbindelser.

9. STYRETS ARBEID

Ingen avvik fra anbefalingen.

Styret har fastsatt instruks for styret og konsernsjef. Disse er senest revidert i desember 2018.

Styret har tre underutvalg: Godtgjørelsesutvalg, risikoutvalg og revisjonsutvalg. Styret velger årlig minst tre medlemmer og eventuelt et varamedlem til underutvalgene blant styrets medlemmer, og oppnevner utvalgenes leder.

Styret evaluerer sitt eget arbeid og funksjon én gang per år. I denne forbindelse skal styret evaluere sitt arbeid og kompetanse knyttet til selskapets risikostyring og internkontroll. Resultatet av evalueringen presenteres for valgkomiteen som benytter denne i sitt arbeid.

Styret skal årlig evaluere arbeidsutvalgenes arbeid som en del av styrets egenevaluering. I tillegg foretar underutvalgene årlig en egenevaluering.

Styret har i 2018 avholdt ti ordinære styremøter og ett ekstraordinært styremøte.

Når det gjelder anbefalingen om uavhengig behandling av saker av vesentlig karakter der styreleder har vært aktivt

engasjert, anses denne dekket ved bestemmelsen om habilitet i styreinstruksen.

10. RISIKOSTYRING OG INTERN KONTROLL

Ingen avvik fra anbefalingen.

KLP har et vel etablert system for risikostyring og internkontroll tilpasset omfanget og arten av den virksomheten som drives i selskapet. Systemet for risikostyring og internkontroll er beskrevet i eget kapittel i årsrapporten. Internkontrollen omfatter også selskapets verdigrunnlag og retningslinjer for etikk og samfunnsansvar. Selskapets etiske retningslinjer er et særlig rapporteringspunkt for internkontrollen inn til styret i forbindelse med styrets årlige gjennomgang av de viktigste risikoområder og den interne kontroll.

11. GODTGJØRELSE TIL STYRET

Ingen avvik fra anbefalingen.

Godtgjørelse til styret reflekterer styrets ansvar, kompetanse, tidsbruk og virksomhetens kompleksitet.

12. GODTGJØRELSE TIL LEDENDE ANSATTE

Ingen avvik fra anbefalingen.

KLP er ikke omfattet av regler for godtgjørelse til ledende ansatte i børsnoterte selskaper. Som finansforetak vedtar KLPs styre retningslinjer for godtgjørelse til samtlige ansatte i selskapet, herunder særskilte regler for lønn til ledende ansatte.

KLP har ikke børsnoterte egenkapitalinstrumenter og tildeler ikke opsjonsprogrammer eller bonus til sine ansatte. Fremleggelse og vedtak av selskapets retningslinjer for godtgjørelse til ledende ansatte blir fremlagt for generalforsamlingen.

Mer informasjon om godtgjørelse til ledende ansatte finnes i årsrapporten og på kpl.no.

13. INFORMASJON OG KOMMUNIKASJON

Ingen avvik fra anbefalingen.

Styret har fastsatt retningslinjer for selskapets rapportering av finansiell- og annen informasjon, samt selskapets kontakt med medlemseiere utenfor generalforsamlingen. Dokumentasjonen som offentliggjøres er tilgjengelig på selskapets nettsider. KLP har også kontakt med selskapsmedlemmene utenfor generalforsamlingen, blant annet i forbindelse med valg møter, eier møter, ressursgruppemøter mv. All rapportering er basert på åpenhet og under hensyn til krav om likebehandling av aktørene i verdipapirmarkedet og reglene om god børsskikk.

14. SELSKAPSOVERTAKELSE

Avvik fra anbefalingen.

Her avviker vi fordi dette ikke er relevant for KLP som et gjensidig selskap.

15. REVISOR

Ingen avvik fra anbefalingen.

Revisor velges av generalforsamlingen, og foretar finansiell revisjon. KLP har valgt PwC som revisor.

Revisor avgir revisjonsberetning i forbindelse med årsregnskapet, og en uttalelse vedrørende forenklet revisorkontroll på kvartalsregnskapet dersom kvartalsregnskapet har vært gjenstand for en slik kontroll. Revisor utgir videre en uavhengig uttalelse vedrørende ikke-finansielt regnskap som KLP utarbeider og som inngår i KLPs årsrapport.

Revisor deltar i møter i revisjonsutvalget, og i styremøtet der årsregnskapet behandles. Revisjonsutvalget vurderer årlig revisors uavhengighet.

KLPs styre har fastsatt retningslinjer for kjøp av tilleggstjenester med videre fra revisor. Retningslinjene bidrar til å sikre at revisors uavhengighet blir ivaretatt. Revisor deltar på møtet i foretaksfor-

samlingen og generalforsamling hvor årsregnskapet behandles, og ellers ved behov.

Styret har i 2018 hatt ett møte med revisor uten at administrasjonen har vært til stede. Styrets revisjonsutvalg har avholdt tre møter med revisor uten at administrasjonen har deltatt.

Revisors godtgjørelse blir fastsatt av generalforsamlingen.

Redegjørelse

i henhold til regnskapsloven § 3-3b, 2. ledd

Her følger en oppsummering av de forhold KLP skal redegjøre for i henhold til regnskapsloven § 3-3b, 2. ledd. Punktene følger nummereringen i bestemmelsen.

Annet ledd nr. 1, 2, 3, 5 og 6 gjelder ikke for regnskapspliktige som ikke har utstedt aksjer eller egenkapitalbevis som er notert på et regulert marked eller på en multilateral handelsfasilitet, jf. Verdipapirhandelloven 2 § 2-3 fjerde ledd. KLP gir her henvisning til NUES redegjørelsen rundt alle punktene selv om kun nr. 4,7 og 8 gjelder for selskapet:

1. Prinsipper for eierstyring og selskapsledelse i KLP er utarbeidet i tråd med norsk lov, og basert på den norske anbefalingen for eierstyring og selskapsledelse utgitt av Norsk utvalg for eierstyring og selskapsledelse, NUES.
2. Anbefalingen fra Norsk utvalg for eierstyring og selskap er tilgjengelig på www.nues.no.
3. Eventuelle avvik fra anbefalingen er kommentert under hvert punkt i ovenstående redegjørelse.
4. Beskrivelse av hovedelementene i KLPs systemer for internkontroll og risikostyring knyttet til regnskapsrapporteringsprosessen er omtalt i punkt 10 ovenfor.
5. Vedtektsbestemmelser som gjelder bestemmelser i allmennaksje-lovens kapittel 5 vedrørende generalforsamlingen er omtalt i punkt 6 ovenfor.
6. Sammensetningen til ledende organer, samt beskrivelse av hovedelementene i gjeldende instruksjer og retningslinjer, følger i punktene 6, 7, 8 og 9 ovenfor.
7. Vedtektsbestemmelser som regulerer oppnevning og utskiftning av styremedlemmer er omtalt i punkt 8 ovenfor.
8. Vedtektsbestemmelser og fullmakter som gir styret adgang til å beslutte å kjøpe tilbake eller utstede egne aksjer er omtalt i punkt 3 ovenfor.

Foto:
Anders Eidsnes
Ansatt i KLP

Foto:
Anne Tømmerdal Kristoffersen
Ansatt i KLP

ÅRSRAPPORT 2018

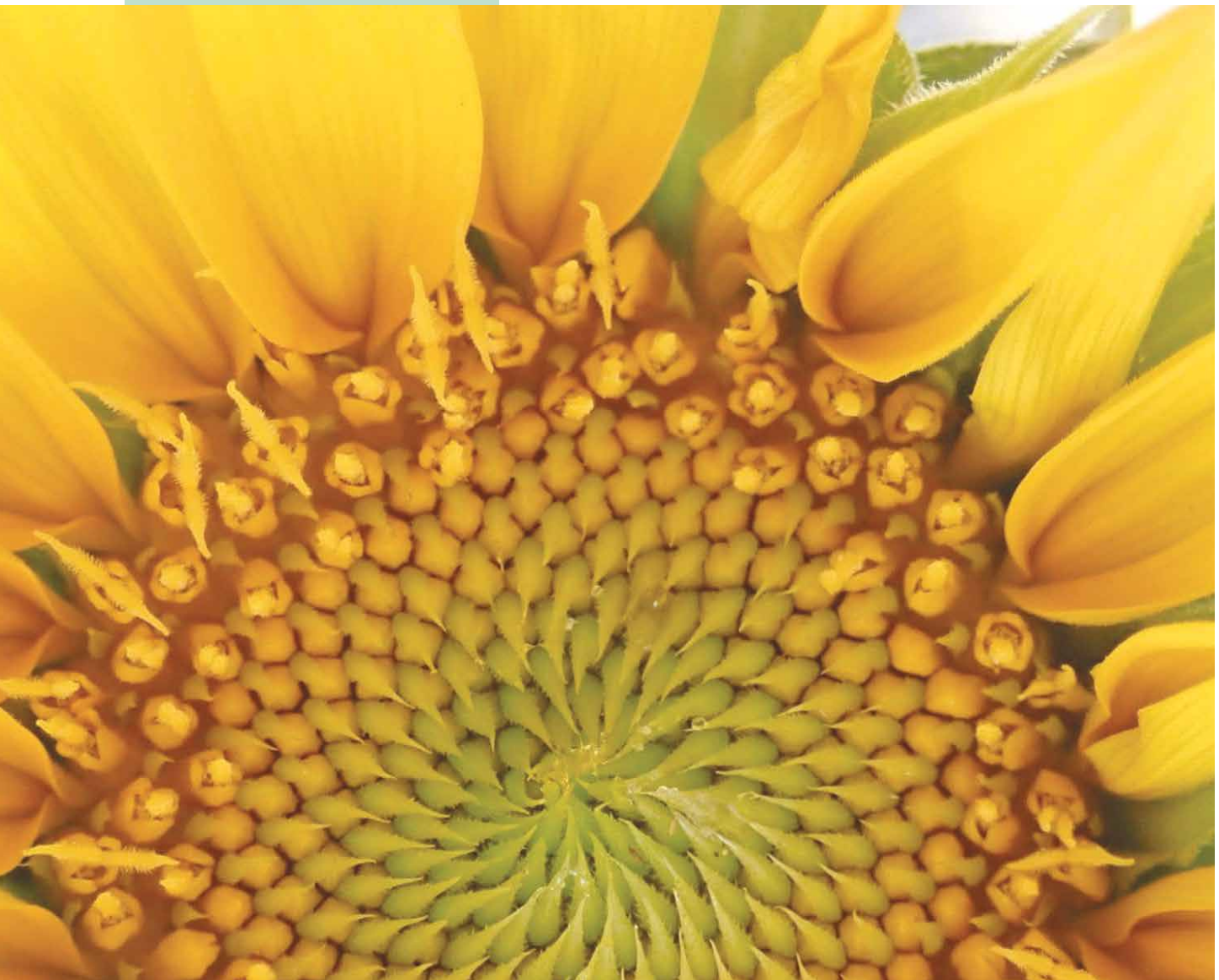
Årsberetning 2018

Foto:
Ole Jørgen Gangsøy
Ansatt i KLP

Foto:
Vidar Stenseth
Ansatt i KLP

”

KLP nyter stor tillit blant sine kunder. I KPMGs kundebarometer kommer KLP høyest i deres undersøkelse om kundeopplevelse blant norske selskaper.

KLP

Årsberetning 2018

Kommunal Landspensjonskasse gjensidig forsikringsselskap (KLP) oppnådde i 2018 et moderat avkastningsresultat som likevel gir overskudd til kundene. Den verdijusterte avkastningen ble 1,5 prosent. Bokført avkastning ble 3,5 prosent. Dette er over 2,5 prosent som er den avkastningen som selskapet har lovet sine kunder. Foretakets soliditet er sterk og solvenskapitaldekningen var 263 prosent ved årsslutt.

Kommunal Landspensjonskasse gjensidig forsikringsselskap (KLP) er morselskap i KLP-konsernet. KLP er opprettet av og for offentlig sektor for å ivareta dette markedets behov for tjenstepensjonsordninger. Hovedkontoret ligger i Oslo.

KONSERNETS RESULTAT

Konsernets totalresultat utgjør 2,9 milliarder kroner (1,4)¹.

Egenkapitalen i konsernet har i løpet av 2018 økt med 4,3 milliarder kroner, til 33,9 milliarder kroner. Av dette ble 1,4 milliarder kroner innbetalt som egenkapitaltilskudd.

Konsernets samlede forvaltningskapital økte med 23,4 milliarder kroner, til 675,6 milliarder kroner ved utgangen av 2018.

MORSELSKAPETS RESULTAT

KLP er et gjensidig livsforsikringsforetak som forvalter pensjonsmidler og forsikringsrisiko knyttet til levealder, død og uføre på vegne av sine medlemsvirksomheter. Overskudd fra denne virksomheten tilhører kundene, mens foretakets egenkapital står risiko ved underskudd. Foretakets resultater skapes gjennom forvaltning av foretakets ansvarlige kapital som utgjør selskapsporteføljen, marginer i premieelementet for kostnadsdekning, samt innkalling av premie som reflekterer verdien av avgitt avkastningsgaranti, med eventuell margin, på pensjonsmidlene. Som gjensidig foretak er det for KLP viktig å holde prisene nede slik at medlemsvirksomhetenes innbetalinger blir lavest mulig.

KLPs skaper resultater for sine medlemsvirksomheter både i egenskap av å være kunder og eiere av foretaket.

Resultatene for året ble preget av:

- Fall i aksjemarkedene
- God avkastning på eiendomsinvesteringene
- Svakt stigende renter i Norge og utlandet
- God uføreutvikling med høy reaktiveringsgrad
- Tilfredsstillende marginer for levealder
- Volumvekst i datterselskapene

RESULTATBIDRAG FRA VIRKSOMHETSOMRÅDENE I KLP

MILLIONER KRONER	2018	2017
Offentlig tjenstepensjon	2 818	1 403
Privat tjenstepensjon	-21	-25
Skadeforsikring	56	139
Bank	62	77
Kapitalforvaltning	12	33
Øvrige	-2	-1
Elimineringer	-60	-234
Totalt	2 866	1 393

MORSELSKAPETS RESULTAT

MILLIONER KRONER	Resultat til kunder	Resultat til selskap	Sum 2018
Avkastningsresultat	5 048	159	5 207
Risikoresultat	480	478	958
Rentegarantipremie		758	758
Administrasjonsresultat		137	137
Netto inntekter fra selskapsportefølje		1 109	1 109
Skatt		-624	-624
Bidrag fra foretaket til oppreservering i yrkesordningene	216	-216	0
Andre resultatelementer		-21	-21
Sum resultat	5 744	1 780	7 524

¹ Tall i parentes angir verdi for tilsvarende periode i 2017

Samlet bokført resultat tillagt andre resultatelementer, før fordeling mellom pensjonskundene og selskapet, ble 7,5 milliarder kroner i 2018 (8,6).

AVKASTNINGRESULTAT

Finansinntektene tilknyttet forvaltning av pensjonsmidlene utgjør 7,0 milliarder kroner (31,0), tilsvarende en avkastning på 1,5 prosent. I tillegg tilbakeføres 8,8 milliarder kroner av tidligere urealisert verdistigning på finansielle instrumenter avsatt i kursreguleringsfondet. Totalt utgjør dette 15,8 milliarder kroner, tilsvarende en bokført avkastning på 3,5 prosent. Dermed overstiger årets finansinntekter den garanterte avkastningen på 10,6 milliarder kroner eller ca 2,5 prosent. Avkastningsresultatet utgjør således 5,2 milliarder kroner (6,8).

KLP har et mål om å levere langsiktig, konkurransedyktig avkastning i kundeporteføljene, og stabil avkastning i selskapsporteføljen. Dette oppnås ved å spre oppsparte midler på ulike investeringstyper og geografiske områder.

Investeringene i kollektivporteføljen er fordelt mellom ulike kategorier finansielle eiendeler. Det var kun eiendomsinvesteringene og investeringene i hold-

til-forfall/anleggsobligasjoner som oppnådde en avkastning over den avgitte avkastningsgarantien på 2,5 prosent.

RISIKORESULTAT

Risikoresultatet er et uttrykk for hvordan utviklingen av dødelighet og uførhet i forsikringsstanden har vært sammenlignet med forventningene som er lagt til grunn ved den årlige premiefastssettelsen.

Av risikoresultatet knyttes 531 millioner kroner (247) til uførerisiko. Det gode resultatet skyldes stor grad av reaktivering av uføre i KLPs bestand. 402 millioner kroner (694) knyttes til levealder, og viser at det fortsatt er god margin i premietarifene som KLP benytter. Resten av uførerisikoresultatet på 27 millioner kroner (minus 43) knyttes til død.

Gruppelivsordningene i KLP viser et risikoresultat på minus 2,6 millioner kroner (minus 3).

ADMINISTRASJONSRESULTAT

Administrasjonsresultatet viser et overskudd på 137 millioner kroner mot et underskudd på 141 millioner kroner i 2017. Det stabile resultatet betyr at KLP har god kostnadskontroll og tilfredsstillende margin for kostnadsdekning. KLP har stordriftsfordeler som følge av

sin høye markedsandel innen offentlig tjenstepensjon, og kan dermed opprettholde god service til konkurransedyktig pris. KLPs kostnadsnivå i 2018 tilsvarer 0,25 prosent av premiereserven 31.12.2018.

NETTO INNTEKTER SELSKAPSPORTEFØLJE

Selskapsporteføljen, som er plassert i obligasjoner, eiendom, eierskap i datterforetak og andre strategiske aksjeposter, oppnådde en avkastning på 4,2 prosent (4,0) i 2018. God avkastning på eiendomsinvesteringene forklarer i hovedsak den gode avkastningen.

DISPONERING AV RESULTATET

Årets kunderesultat endte på 5,7 milliarder kroner. Dette anvendes til styrking av kundenes tilleggsavsetninger med 2,8 milliarder kroner, mens 2,9 milliarder kroner overføres til kundenes premiefond. Ettersom kursreguleringsfondet ble redusert gjennom 2018, er styret tilfreds med at kunderesultatet muliggjør en styrking av tilleggsavsetningene for å redusere svekkelsen av bufferkapitalen. Renten er fortsatt på et lavt nivå sammenlignet med den avgitte rentegarantien, og styrking av tilleggsavsetningene sikrer god og langsiktig forvaltning av pensjonsmidlene.

INVESTERINGENE I KOLLEKTIVPORTEFØLJEN

MILLIARDER KRONER	Allokering 31.12.2018 ¹	Avkastning 2018	Allokering 31.12.2017 ¹	Avkastning 2017
Aksjer	109,2	-3,6 %	110,3	16,5 %
Omløpsobligasjoner	94,9	-0,8 %	93,9	3,2 %
Likviditet/pengemarked	31,0	1,1 %	35,8	1,5 %
Anleggs- /HTF- obligasjoner	148,6	3,7 %	132,6	4,0 %
Utlån	62,0	2,3 %	57,0	2,2 %
Eiendom	64,7	7,3 %	60,4	8,9 %
Sum	510,4		490,1	

¹ Tallene som er oppgitt i tabellen viser nettoeksponering, mens de offisielle balansetall fra regnskapet er presentert brutto. Derfor vil det kunne oppstå avvik mellom tallene i denne tabellen og regnskapet.

Samtidig er det viktig at kundene får nytte godt av at KLP har holdt tilbake avkastningsresultater i gode tider for å sikre stabile tilbakeførslar av overskudd til premiefondet også i år med lavere avkastning.

KLP benytter muligheten til å sette av inntil halvparten av årets risikoresultat til risikoutjevningfond. Risikoutjevningfondet tilføres i tillegg sin egen avkastning. Øvrig resultat til foretaket tilføres annen opptjent egenkapital og bidrar til å sikre soliditeten.

Styret i KLP anser at resultatregnskapet og balansen for 2018 med noter, kontantstrøm-oppstilling og oppstilling over endringer i egenkapital, gir god informasjon om driften gjennom året og selskapets økonomiske stilling ved utgangen av året. Regnskapet er avlagt i samsvar med forutsetningen om fortsatt drift og styret bekrefter at denne forutsetningen er tilstede. Styret vurderer risikoen ved foretakets virksomhet som forsvarlig. Selskapsregnskapet for KLP er avlagt etter årsregnskapsforskriften for livsforsikringsforetak. Konsernregnskapet er avlagt i samsvar med internasjonale regnskapsstandarder (IFRS/IAS) som er godkjent for bruk i EU/EØS.

VIRKSOMHETSOMRÅDENE

Pensjon

Offentlig tjenestepensjon

Pensjonsordninger innenfor offentlig sektor tilbys og administreres av konsernets morselskap, KLP. Av konsernets forvaltningskapital på 675,6 milliarder kroner, utgjør 518,3 milliarder kroner pensjonsmidler tilhørende denne kundegruppen.

Konkurransesituasjonen

KLP er eneste aktør som tilbyr offentlig tjenestepensjon som forsikret ordning på bred basis. Konkurransen foregår i dag ved at kundene kan velge å etablere egen pensjonskasse eller inngå i en interkommunal pensjonskasse utenfor KLP. Det er varslet at andre, private livsforsikringsforetak vurderer å tre inn i markedet i forbindelse med at produktet offentlig tjenestepensjon blir endret fra og med 2020. KLP tilbyr administrasjon av pensjonskasser gjennom datterforetaket KLP Forsikringservice AS.

Det pågår en kommune- og regionreform hvor målet er en sammenslåing til færre og større enheter. Dette kan innebære at administrasjon av pensjonsordning settes på dagsorden, spesielt i kommuner og regioner hvor en av partene har egen pensjonskasse. Dette kan både lede til at noen velger å legge ned pensjonskassen

for å gå inn i forsikret ordning i KLP, eller at noen går ut av forsikret ordning i KLP og inn i en pensjonskasse. Så langt har omfanget vært begrenset sett i forhold til balansen til KLP.

God soliditet, gode resultater over tid og høy kundetilfredshet har lagt forholdene til rette for å styrke KLPs posisjon i markedet for offentlig tjenestepensjon.

Drift og forvaltning

Det forventes fortsatt organisk vekst i KLPs bestand som en følge av vekst i sysselsetting hos kundene. Dette vil igjen føre til en økning i årskullene som tar ut pensjon fremover.

Åjouritet og kvalitet i saksbehandlingen på pensjon er en av KLPs viktigste oppgaver. Foretaket har derfor vedtatt et endringsprogram med en ramme på 1,5 milliarder kroner de neste fem årene. Endringsprogrammet skal oppgradere IT-systemer og automatisere arbeidsprosesser på en måte som gir bedre service og lavere kostnader. Det er derfor gledelig å konstatere at kundetilfredshetsundersøkelser bekrefter at KLPs kunder er fornøyde, slik at vi har en god plattform å starte Endringsprogrammet fra. I 2018 mottok 258 072 pensjonister pensjon fra KLP.

DISPONERING AV RESULTATET

MILLIONER KRONER	Resultat til kunder	Resultat til selskap	Sum 2018
Til tilleggsavsetninger	2 805		2 805
Til premiefond	2 939		2 939
Til risikoutjevningfond	-	639	639
Til annen opptjent egenkapital	-	1 141	1 141
Sum disponert 2018	5 744	1 780	7 524
Sum disponert 2017	8 339	1 465	8 588

Privat tjenestepensjon

KLP tilbyr private tjenestepensjoner, herunder forvaltning av pensjonskapitalbevis gjennom datterforetaket KLP Bedriftspensjon AS. Primærmarkedet består av bedrifter med tilknytning til offentlig sektor. Virksomheten har også kunder i privat sektor. Porteføljen av innskuddspensjon inkludert pensjonskapitalbevis utgjorde 3 396 millioner kroner per 31.12.2018 (2 684), mens ytelsespensjon inkludert fripoliser utgjorde 1 684 millioner kroner (1 644).

Porteføljen av innskuddspensjonskunder har netto økt med 239 (323) nye kunder, hvorav 131 (119) av disse er tilflyttinger fra andre livsforsikringsforetak. Det var 49 (42) kunder som flyttet fra KLP Bedriftspensjon AS. Totalt er 520 millioner kroner (543) overført fra andre livselskap til foretaket. Overføring av premiereserve og pensjonskapital m.v. til andre forsikringsforetak utgjorde 72 millioner kroner (125).

Foretaket har gjennom året fortsatt en god tilflytting av pensjonskapitalbevis. Totalt er 4 020 pensjonskapitalbevis (6 244) flyttet til KLP Bedriftspensjon AS, mens 305 flyttet fra KLP Bedriftspensjon AS.

Per 31.12.2018 forvaltet foretaket private tjenestepensjoner for 2 811 bedrifter med til sammen 58 000 yrkesaktive og pensjonister. Markedet for privat tjenestepensjon preges av sterk konkurranse, spesielt i segmentet for større bedrifter og virksomheter.

Innskuddspensjonskundernes midler ble i snitt redusert med 3,8 prosent i 2018 grunnet fall i aksjemarkedene kombinert med lav avkastning i rentemarkedet.

På pensjonsmidlene på privat ytelsespensjon ble det imidlertid oppnådd en avkastning på 3,0 prosent. Hensyntas tilbakeføring av tidligere urealisert kursstigning på finansielle omløpsmidler fra kursreguleringsfondet, ble avkastningen 4,5 prosent. Garantert avkastning utgjorde 2,9 prosent. Porteføljen hadde en aksjeandel på 2,7 prosent ved utgangen av 2018, dermed var porteføljen relativt sett lite eksponert mot fallet i aksjemarkedet mot slutten av året.

Solvenskapitaldekning var ved årsslutt 150 prosent (uten overgangsregler, og med overgangsregler for tekniske avsetninger ble solvenskapitaldekningen 308 prosent (299)).

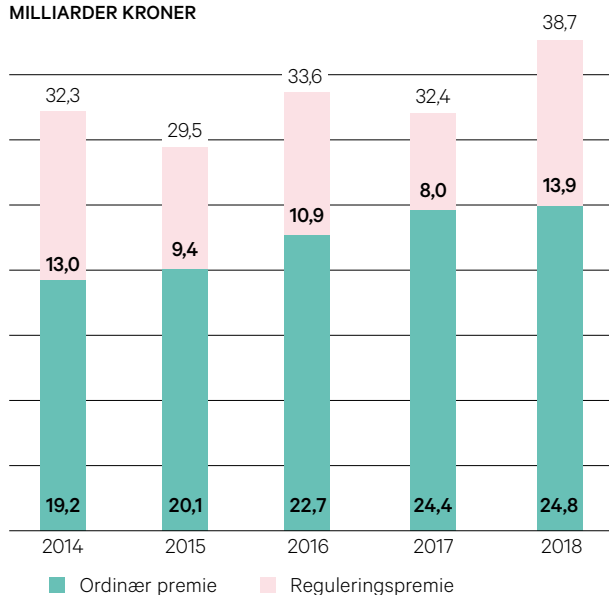
Virksomheten oppnådde et totalresultat på minus 21,1 millioner kroner (minus 25,2).

Skadeforsikring

Skadeforsikringsvirksomhetens hovedformål er å styrke KLPs posisjon i det offentlige markedet. Dette oppnås gjennom å være en totalleverandør av forsikringsløsninger til dette markedet, bedrifter med offentlig tilknytning, samt medlemmer i konsernets pensjonsordninger. Ved inngangen til 2019 er KLPs skadeforsikringsvirksomhet igjen markedsleder i det offentlige markedet, med en markedsandel på 32,4 prosent. Resultatet før skatt ble 17,5 millioner kroner (164,2). Forsikringsresultatet for hendelser inntruffet i 2018 var 112,7 millioner kroner, en nedgang fra 127,1 millioner kroner i 2017. Virksomheten har i løpet av året erfart en økning av mellomstore skader, særlig innen eienomsforsikring. Kun fire (fem) skader var over 10 millioner kroner, med samlet skadereservering på 85 (95) millioner kroner. Antall mellomstore skader, i intervallet mellom 2 og 10 millioner kroner økte, og utgjør samlet erstatning på 168 millioner kroner (108). Virksomhetens totale skadeprosent steg således i 2018 og ble samlet sett 79,9 prosent. Ser

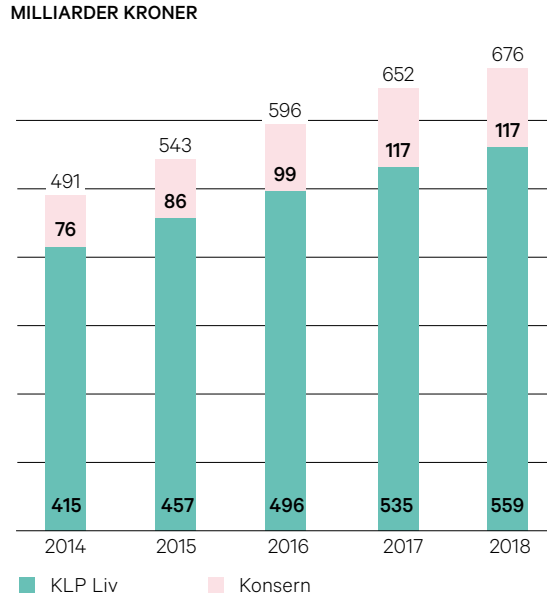
PREMIEUTVIKLING

MILLIARDER KRONER

FORVALTNINGSKAPITAL

MILLIARDER KRONER

man bort fra reservejusteringer av skader inntruffet før 2018, var skadeprosenten 91,1 - hvorav skadeprosenten for det Offentlige/Bedriftsmarkedet var 99,5 prosent og Personmarkedet 80,1 prosent.

Reserver for tidligere meldte skader er redusert med 142,6 millioner kroner for alle bransjer samlet. Avviklingsavviket utgjør 7,6 prosent av erstatningsavsetningen ved inngangen til 2019. Opplysningene er i stor grad knyttet til personskadeproduktene, men det har også vært en betydelig nedregulering av tidligere års naturskadeavsetninger. Samlet avkastning på forvaltede midler ble 1,8 prosent (5,6). Aksjeporteføljen hadde en samlet avkastning på minus 6,5 prosent, hvorav fjerde kvartal alene var negativ med 12,1 prosent. Rente-plasseringer i henholdsvis omløps- og anleggsporeteføljene ga minus 0,1 og 3,7 prosent avkastning. Også i 2018 ble verdien av foretakets to eiendomsinvesteringer oppskrevet.

Foretakets økonomiske stilling anses som god med en solvenskapitaldekning (SCR) på 243 prosent ved utløpet av året.

Bank

KLPs bankvirksomhet utføres av underkonsernet KLP Bankholding gjennom foretakene KLP Banken AS, KLP Kommunekreditt AS og KLP Boligkreditt AS. Formålet til KLPs bankvirksomhet er å tilby boliglån og andre banktjenester til privatpersoner og lån til kommuner, fylkeskommuner og selskaper som utfører offentlige oppgaver. Banken har som mål å tilby gode og brukervennlige finansielle tjenester til gunstige betingelser, til glede for kunder og deres ansatte. Banken forvalter også utlån for KLPs kollektivportefølje.

Bankens utlån og innskuddsprodukter er tilpasset målgrupper i offentlig sektor og er primært rettet mot personer som er medlemmer av KLPs pensjonsordninger. Konsernets samlede utlånsforvaltning var ved utløpet av 2018 på 95,0 milliarder kroner. Av dette var 33,3 milliarder kroner finansiert av bankkonsernet og det resterende finansiert av KLP. Utlånene var fordelt med 19,6 milliarder kroner i boliglån til privatpersoner og 75,4 milliarder kroner i lån til offentlige virksomheter og bedrifter. Utlånsbalansen inkludert forvaltede lån for KLP økte med 7,5 milliarder kroner i 2018. Bankkonsernet forvalter boliglån på

egen balanse i KLP Banken AS og i KLP Boligkreditt AS. I tillegg forvaltes boliglån for KLP. Boliglånsporteføljene samlet hadde en historisk høy vekst i 2018 med 2,0 milliarder kroner (1,7).

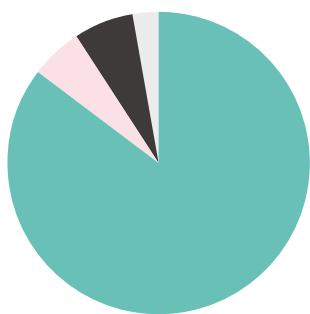
KLP Banken AS tilbyr et kredittkortprodukt til personkunder. Ved utløpet av 2018 utgjorde trukket kreditt i porteføljen 66,4 millioner kroner (57,9) fordelt på 7 400 (6 500) utstedte kredittkort.

Gjennom 2018 økte antallet innskuddskunder i personmarkedet fra rundt 53 000 til over 60 000. Av innskuddskundene var andelen medlemmer av pensjonsordningene 72 prosent (70). Samlet innskuddsvolum fra personkunder var 8,7 milliarder kroner (7,7) ved utløpet av 2018.

KLP Banken AS tilbyr også innskuddsprodukter for kommuner og bedrifter. Ved utløpet av 2018 utgjør innskudd fra disse 1,9 milliarder kroner (2,0), som tilsvarer 18 prosent (20) av samlede innskudd. Bankens samlede innskudd økte fra 9,7 til 10,7 milliarder kroner i løpet av 2018.

FORSIKRINGSFORPLIKTELSER

Kontraktsfastsatte

- Premiereserve 433 mrd.
- Tilleggsavsetninger 28 mrd.
- Kursreguleringsfond 33 mrd.
- Øvrige avsetninger til forsikringsfond 13 mrd.

Ekskl. særskilt investeringsportefølje på 2 mrd. kroner
Særskilt investeringsportefølje kommer i tillegg.

KLP-konsernets utlånsvirksomhet mot offentlig sektor drives av KLP Banken AS. På bankvirksomhetens egen balanse er lån til offentlige låntakere registrert i datterforetaket KLP Kommunekreditt AS. KLP Banken AS forvalter også utlån til offentlig sektor på vegne av KLP. Samlede utlån til offentlige låntakere var 67,7 milliarder kroner (62,1) ved utløpet av 2018, en økning på 5,6 milliarder kroner (4,6) i 2018. Av dette utgjorde lån på egen balanse 16,6 milliarder kroner (16,1). Det ble i 2018 utbetalt nye lån til offentlig sektor for til sammen 13,5 milliarder kroner (9,3) fra foretakene i KLP-konsernet.

Gjeldende kapitalkrav inklusive kapitalbuffer er 14,1 prosent kjernekapitaldekning, og 17,6 prosent kapitaldekning. KLP Banken AS har i tillegg en buffer på minimum 0,5 prosent over kapitalkravet for Pilar I og Pilar II-risikoer, slik at kapitalmålet er 18,1 prosent. Ved utløpet av 2018 var kapitaldekningen 20,1 prosent (21,3).

Resultatet i KLP Banken-konsern ble 83,4 millioner kroner (103,1) før skatt og andre resultatkomponenter. Av dette utgjør resultatet fra personmarkedet 46,7 millioner kroner (42,4) og fra

offentlig marked 35,1 millioner kroner (60,7). Avkastningen på bankens egenkapital var 3,9 prosent (5,6) før skatt.

Kapitalforvaltning

KLP Kapitalforvaltning AS utgjør konsernets forvaltningsmiljø innenfor verdipapir- og fondsforvaltning. Totalt ble det forvaltet 495 milliarder kroner (489) ved utgangen av 2018. Hoveddelen av midlene blir forvaltet på vegne av KLP og datterforetakene i KLP-konsernet. KLP kapitalforvaltning AS tilbyr også fondsprodukter til medlemmer og andre eksterne investorer.

Forvaltningen økte med 6 milliarder kroner (47) fra 2017. Netto nytegning i KLPs verdipapirfond fra eksterne investorer og personkunder utgjorde 570 millioner kroner (5,3mrd) i 2018. Totalt forvalter KLP Kapitalforvaltning AS 64 milliarder kroner (71) for kunder utenfor KLP.

I løpet av 2018 ble tre nye verdipapirfond etablert, slik at foretaket ved utgangen av 2018 forvalter 47 verdipapirfond. Ett av de nye fondene er KLP AksjeGlobal mer Samfunnsansvar, som vektlegger samfunnsansvar i selskapene det investerer i. Fondet er det første

i Norge med godkjent Svanemerke. Svanemerking innebærer at fondet må tilfredsstillere strenge krav innen samfunnsansvar.

KLP Kapitalforvaltning AS oppnådde et resultat før skatt på 16,7 millioner kroner (46,7) i 2018.

Eiendom

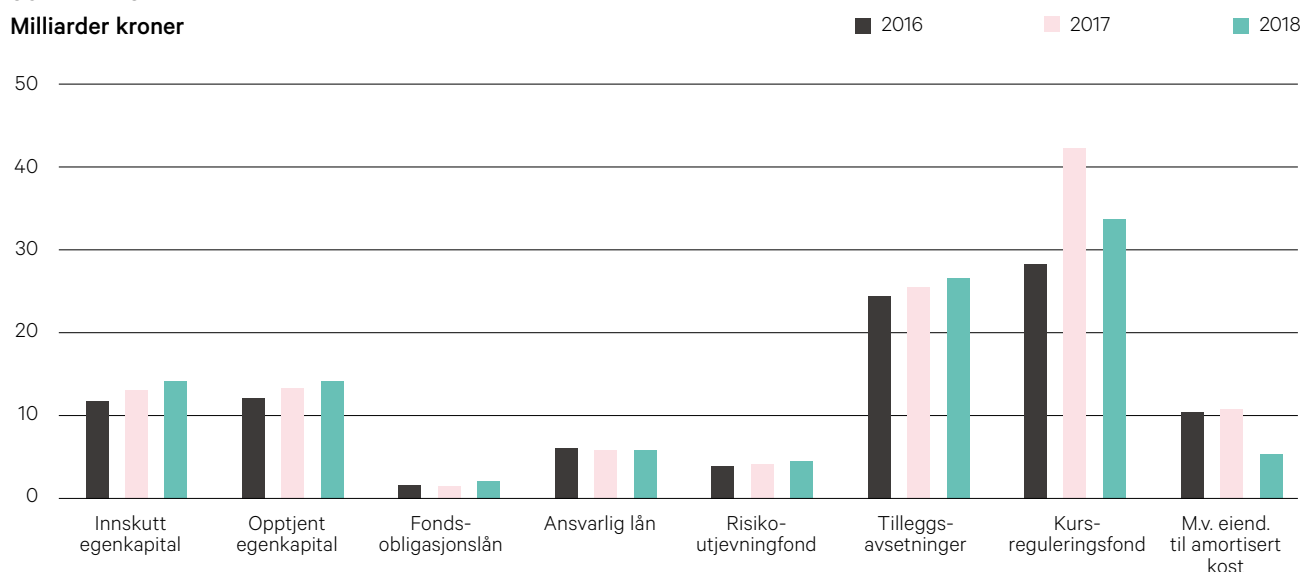
All forvaltning og utvikling av KLP-konsernets egne eiendommer utføres gjennom det heleide datterforetaket KLP Eiendom AS. Foretaket er en av Skandinavias største eiendomsaktører, og har virksomhet i Norge, Sverige, Danmark, Luxembourg og Storbritannia. KLP-konsernets eiendommer har god beliggenhet, høy bygningsmessig standard, og effektiv arealutnyttelse. Eiendomsforetaket vektlegger energisparing og miljø, og er miljøsertifisert etter ISO 14001 i Norge, Sverige og Danmark.

Eiendomsporteføljen har vokst betydelig de senere årene, og utgjør 12,7 prosent av kollektivmidlene. Investeringene innenfor eiendom har bidratt med god avkastning.

Eiendomsmarkedet har hatt et høyt prisnivå også gjennom 2018. Samtidig

SOLIDITETSKAPITAL

Milliarder kroner

har leieprisene fortsatt å holde seg på et høyt nivå, og til dels også økt – særlig i Stockholm og Oslo.

Eiendomsforvaltning drives kun på vegne av foretakene i eget konsern, og har derved primært bidratt til avkastning på investert kapital for kundene i livsforsikring. Virksomhetsavkastning fra eiendom, inkludert andeler i eksterne eiendomsfond, for kollektivporteføljen offentlig tjenestepensjon, ble 7,3 prosent.

Rådgivning og tjenester

KLP Forsikringservice AS tilbyr forsikringsrelaterte tjenester til kommunale og fylkeskommunale pensjonskasser. Disse tjenestene baserer seg på kompetanse og systemer som er utviklet for pensjonsvirksomheten i KLP.

KLP Forsikringservice AS har et relativt nytt konsept for leveranse av et samlet bredt spekter av tjenester til kommunale pensjonskasser. Foretaket tilbyr og leverer tjenester som ansvarshavende aktuar for pensjonskasser opprettet av kommuner og energiforetak.

Finansiell soliditet og kapitalforhold

KLP er gjennom finansforetaksloven underlagt soliditetsregelverket Solvens

II. I dette regelverket beregnes det et kapitalkrav ut fra den totale risikoeksponeringen foretaket har innen forsikringsrisiko, markedsrisiko, operasjonell risiko, avgangsrisiko, m.m.

Bufferkapital i form av kursreguleringsfond, tilleggsavsetninger og risikoutjevningfond reduserer kapitalkravet. Resterende kapitalkrav må dekkes av solvenskapitalen. Solvenskapitalen består av forskjellen mellom virkelig verdi på foretakets eiendeler og forpliktelser. For eiendeler som har en annen verdsettelse i regnskapet, blir verdien justert slik at den representerer virkelig verdi i Solvens II-balansen. For KLPs forsikringsforpliktelser finnes det ikke observerbare markedsverdier. Disse beregnes derfor ved et beste estimat basert på aktuarielle forutsetninger. I tillegg kommer en risikomargin som reflekterer en tredjeparts kapital-kostnader ved å overta forpliktelsene.

Bufferkapitalen ble delvis svekket gjennom året etter særlig svak utvikling i aksjemarkedet i fjerde kvartal. Kursreguleringsfondet ble redusert med 8,8 milliarder kroner til 33,4 milliarder kroner (42,3). Samtidig økte tilleggsavsetningene med 2,8 milliarder kroner til 28,2 milliarder kroner (25,4).

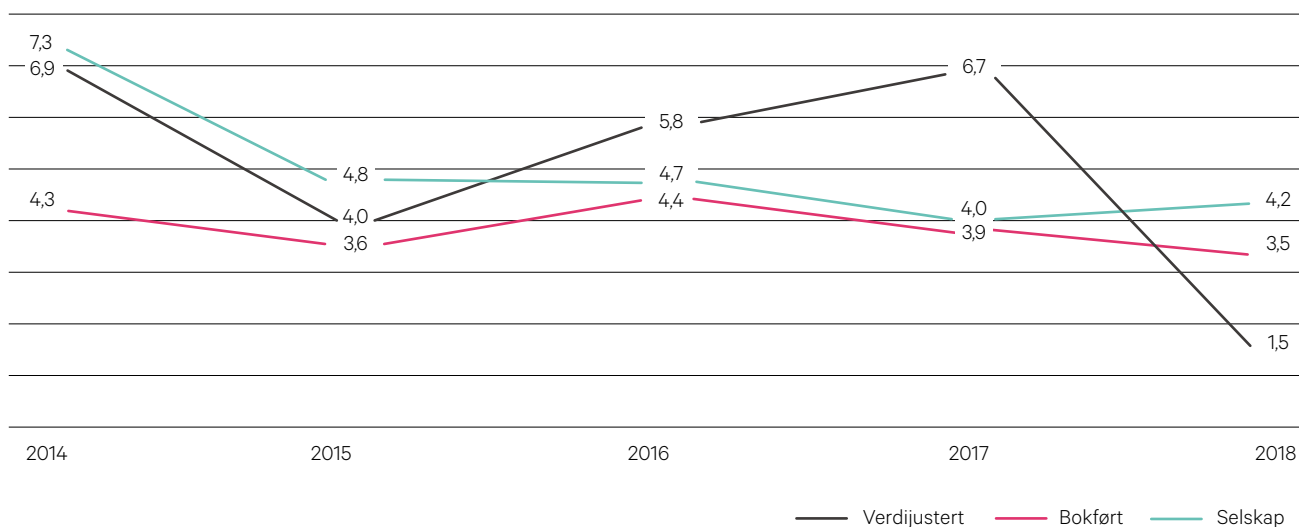
Risikoevnen er allikevel opprettholdt på et nivå som tilsier at forventet avkastning kan holdes over den årlige rentegarantien i solvensberegningen. Risikoutjevningfondet ble styrket med 639 millioner kroner til 4 793 millioner kroner.

Solvenskapitalen ble økt gjennom innbetaling av det planmessige og varslede årlige egenkapitaltilskuddet med 1,4 milliarder kroner, og årets resultat har tilført egenkapital med 1,8 milliarder kroner. KLPs gjensidige selskapsform og kredittverdige eiere gir en god trygghet for at foretaket kan innfri sine fremtidige forpliktelser. Dette gjenspeiles under Solvens II-regelverket, hvor dette kan telles med som solvenskapital etter nærmere regler. Finanstilsynet har i den forbindelse godkjent at KLPs vedtektsfestede etterinnkallingsrett kan regnes inn med inntil 2,5 prosent av premiereserven som solvenskapital. Dagens godkjenning gjelder til og med 31.12.2019.

Ettersom kapitalen ikke er innbetalt, rangeres den som kapital i kapitalgruppe 2, som supplerende kapital. Solvens II deler inn solvenskapitalen i tre nivåer etter tapsabsorberende

AVKASTNING I KOLLEKTIVPORTEFØLJEN OG SELSKAPSPORTEFØLJEN

Prosent

evne hvor gruppe 1 er best og består typisk av innbetalt egenkapital som er uten restriksjoner med tanke på å dekke ethvert tap i virksomheten. Kapital i kapitalgruppe 2 kan maksimalt utgjøre 50 prosent av kapitalkravet. Ettersom KLPs premiereserve har vokst gjennom året, har den supplerende kapitalen økt med 0,7 milliarder kroner til 10,8 milliarder kroner. Foretaket har med dette mer kapital enn det som kan brukes i beregningen ettersom 50 prosent av kapitalkravet utgjør 6,9 milliarder kroner.

Solvenskravet til KLP var uendret i 2018 på 13,8 milliarder kroner. Den tellende solvenskapitalen økte med 2,6 milliarder kroner til 36,1 milliarder kroner. Dette skyldes at verdien av eiendelene økte med mer enn forpliktelsene. Dermed styrket KLPs soliditet seg gjennom året. Uten bruk av overgangsregler er foretakets kapitaldekning på 263 prosent (242). Med overgangsordningen for tekniske avsetninger ble kapitaldekningen 311 prosent (352). Kapitaldekningen ligger dermed godt over det interne målet på 150 prosent og myndighetskravet på 100 prosent. For konsernet utgjør solvensdekningen 243 prosent (224).

KLPs finansielle stilling er vurdert til A2 hos Moody's Investor Service og A- hos Standard & Poor's. Begge med tilleggsopplysning om forventet stabile ratingutsikter for KLP.

Risiko

Kontroll og styring av risiko er en forutsetning for god verdiskaping og trygghet for pensjonsmidlene. Å identifisere, vurdere og styre risikofaktorene knyttet til både forsikrings- og finansforvaltning, er derfor en sentral del av KLPs virksomhet. Risikobildet overvåkes innenfor de enkelte operative enhetene og vurderes både selskapsvis og samlet på konsernnivå.

KLP gjennomfører årlig en egenvurdering av foretakets risiko og solvens (ORSA). Egenvurderingen som ble gjennomført i 2018, konkluderte med at foretakets risikohåndtering og solvenssituasjon var gjennomgående god på alle områder. Kontrollfunksjonene for risikostyring og aktuarfunksjon er samlet i seksjonen for Risikostyring og Kontroll.

Ytterligere detaljer rundt foretakets risiko publiseres i foretakets rapport om solvens og finansiell stilling (SFCR)

Forsikringsrisiko

KLPs hovedvirksomhet er offentlig tjenstepensjon. Denne bransjen er preget av forutsigbarhet og i begrenset grad av enkelthendelser som i vesentlig grad kan påvirke resultatene. Utviklingen innenfor uførehypighet og levealder påvirker risikobildet.

KLP benytter levealdersforutsetningene (tariffen) K2013. Disse var i tråd med observert dødelighet i forsikringsbestandene til og med 2009, samt forventet økning i levealder fremover etter Statistisk sentralbyrås framskrivninger. KLP benytter en strengere tariff enn K2013 for Pensjonsordningen for sykepleiere og Pensjonsordningen for sykehusleger, ettersom de forsikrede i disse ordningene har en lengre observert levetid enn øvrige grupper. Marginene i forutsetningene om levealder oppfattes å fortsatt være betryggende i fellesordningene. I yrkesordningene styrket KLP marginene i levealders- og dødsforutsetningene ved å oppreservere disse ordningene med til sammen 1,2 milliarder kroner i 2017. Resultatet i 2018 har vist at styrkingen var nødvendig, spesielt i legeordningen.

UTVIKLING AKTIVAALLOKERINGEN I KLP

Eiendeler (% av finansielle eiendeler)

KLP innførte nye uføretariffer fra 01.01.2015 i tråd med oppdaterte risikoerfaringer. Årets resultat viser at det blir stadig flere uføre som trer inn igjen i arbeidslivet, og marginene på uføretariffen har økt.

Innen skadeforsikring baseres prisingen av forsikringsrisiko på historisk skadeinformasjon, storskaderisiko og gjenforsikringskostnad. Virksomheten har en betydelig andel forretning med lang avviklingstid, noe som sammen med en stor andel storskadeeksponert forretning bidrar til en høyere forsikringsrisiko enn markedet generelt. Dette gjenspeiles i et høyt krav til solvenskapital.

For å redusere denne risikoen, søkes videre vekst innen personmarkedet og markedet for små- og mellomstore bedrifter. Dette vil over tid ha en stabiliserende effekt på risiko og resultat.

Reassuranseprogrammet begrenser virksomhetens egenregning per skadehendelse.

Avkastningsrisiko

KLP garanterer en årlig minsteavkastning på forvaltning av kundenes

pensjonsmidler knyttet til ytelsesbaserte ordninger. For å stille denne garantien vil KLP kreve en årlig rentegaranti-premie. Rentegarantipremien prises med utgangspunkt i KLPs soliditet, den investeringsrisiko som KLP tar, utviklingen i det generelle rentenivået og eventuell margin. Rentegarantipremien prises på nytt hvert år, noe som bidrar til å begrense risikoen knyttet til avkastningsgarantien. Med den gode soliditeten som er bygget opp i KLP, vil rentegarantipremien fortsatt kunne holdes lav.

Finansiell risiko

KLP utarbeider årlig en strategi for hvordan pensjonsmidlene skal investeres. Investeringsstrategien legger vekt på å utnytte foretakets risikobærende evne innenfor en ramme som tilsier stabilitet og langsiktighet i kapitalforvaltningen. Det defineres rammer for ulike finansielle risikoer som kredittisiko, motparts-eksponering, valutarisiko, bruk av derivater og likviditetsrisiko. Det er også nedfelt en kredittpolicy for konsernet, og kredittammer for totaleksponering mot de enkelte motparter fastsettes av konsernets kredittkomité.

Den finansielle risikoen følges opp løpende for å påse at risikoen er tilpas-

set risikoevnen innenfor de rammene som investeringsstrategien har fastsatt. Med dagens lave rentenivå tas det ikke større risiko enn at foretaket skal kunne tåle flere år med svak avkastning uten å miste evnen til å ta finansiell risiko.

Ansvar for operasjonell risikostyring og aktivaallokering ivaretas av en egen organisatorisk enhet, Strategisk aktivaallokering. Enheten styrer KLPs forvaltningsstrategi gjennom mandater og påser at kapitalforvaltningen er innenfor rammer fastsatt av styret. En uavhengig kontrollenhet, ledet av CRO (Risiko-direktør) har ansvar for å føre tilsyn med og rapportere hvorvidt forvaltningen av foretakets midler skjer innenfor fastsatte rammer, gjeldende fullmakter og retningslinjer gitt av styret.

Likviditetsrisiko

KLP har god likviditet, med en betydelig beholdning av likvide verdipapirer som kan realiseres på kort sikt. Kvartalsvis, forskuddsvis premieinnkalling med 30 dagers betalingsforfall sikrer jevnlig påfyll av likviditet gjennom året. Premieinnbetalingene skal dekke forpliktelse som først forfaller flere år fram i tid. Den reelle likviditetsbeholdningen utgjør således mer enn innestå-

KLPs soliditet er sterk og solvens kapitaldekningen var 263 prosent uten overgangsregler.

ende banksaldo på brukskonto, som er definisjon av kontanter og kontantekvivalenter i kontantstrømoppstillingen.

Operasjonell risiko

KLPs operasjonelle risiko er knyttet til uønskede hendelser som følge av svikt i interne arbeidsprosesser, feil begått av ansatte, misligheter og kriminalitet eller eksterne hendelser. Alle prosesser i hele verdikjeden er eksponert for ulike typer operasjonell risiko. KLP har etablert rutiner for å identifisere, overvåke og treffe nødvendige tiltak som reduserer risikoen for uønskede hendelser. Det er et daglig lederansvar på alle nivåer å identifisere og følge opp de avvik som inntreffer.

Konsernledelsen har en årlig gjennomgang av vesentlige operasjonelle risikoer i virksomheten, og disse er fordelt med eierskap til en operativ leder i konsernledelsen. Styret behandler årlig risikovurderinger med dokumentasjon på etablerte styrings- og kontrolltiltak sammen med en total risikooversikt. Det er etablert rutiner for uavhengig kontroll og rapportering på forskjellige nivåer. Oppgaver og funksjoner er fordelt slik at interessekonflikter unngås og ansvar tydeliggjøres.

Internrevisjon

Foretakets uavhengige internrevisjon foretar vurderinger av forsikringsmessige-, finansielle- og operasjonelle risikoer. Etter dialog med styret og konsernledelsen, foretas vurderinger og testing av vesentlige og risikoutsatte områder med hensyn på tilfredsstillende styring og kontroll. Resultatet med eventuelle anbefalinger om nødvendige tiltak, fremlegges for konsernledelsen og styret, og følges opp. Dette beskrives nærmere i KLPs årsrapport i kapittelet om Risikostyring og Internkontroll.

Etterlevelse av lover og regler

Complianceseksjonen i KLP bistår konsernledelsen, styret og de ansatte med å sikre etterlevelse av lover, forskrifter, bransjestandarder, interne retningslinjer og etiske standarder. Leder for seksjonen rapporterer til konsernsjef/styret, og seksjonen har både en rådgivende og kontrollerende funksjon for å sikre at vesentlige risikoer for manglende etterlevelse håndteres effektivt i KLP. Ytterligere beskrivelse av foretakets etterlevelse av god eierstyring og selskapsledelse, beskrives i årsrapporten under kapittel om NUES og beskrivelsen av Risiko-styring og Internkontroll.

Personvern og informasjonssikkerhet i KLP

Ny lov om behandling av personopplysninger trådte i kraft 20. juli 2018. Den nye loven gjennomfører EUs personvernforordning (GDPR) i Norge og gjør personvernforordningen til norsk lov. De nye reglene gir virksomheter nye plikter, og enkeltpersoner (kunder, medlemmer og ansatte) nye rettigheter. Som ledd i tilpasningen til GDPR har KLP gjennomført et konsernovergripende prosjekt med formål å sikre at kravene i det nye regelverket ivaretas og dokumenteres i hele konsernet. I KLPs IT-systemer har det vært arbeidet med løsninger med "innebygd personvern", ved å gjennomføre tekniske og organisatoriske tiltak som sikrer at forordningens krav etterleves. Utover nødvendig tiltak rundt teknologi i KLPs systemer handler etterlevelse av personvernregelverket om kultur. Det arbeides med ytterligere kulturbygging og opplæring relatert til informasjonssikkerhet og personvern internt i KLP. Målet er at KLP i videre utvikling og planlagt digitalisering skal sikre personvernet og rettighetene til de medlemmer, kunder og ansatte som foretaket forvalter personopplysninger på vegne av.

Ansvarlighet og bærekraft er grunnleggende for KLP som pensjonsleverandør. Samfunnsansvar integreres i alle deler av virksomheten.

Kommunikasjon og Marked

I 2018 har KLP styrket sin posisjon som kommune- og helse-Norges eget pensjonsselskap. Kjennskapen til KLP som pensjonsleverandør økte og nådde i fjerde kvartal det høyeste målte nivå hittil. Kommunikasjonen legger vekt på at KLP er et kundeeid foretak som kommuniserer tydelig at KLP ikke har noen egeninteresse utover det som betyr noe for kundene. KLP viser at foretaket er på lag med de offentlige arbeidsgiverne og deres ansatte.

KLPs kampanje om samfunnets helter har bidratt til å skape oppmerksomhet rundt mange av de som jobber kvelder, netter, helger og høytider, og ikke minst deres familier som "låner" de bort på tidspunkter der de fleste ønsker å ha familien samlet. Målinger viser at kommunikasjonen er godt likt og skaper et godt inntrykk av KLP som pensjonsselskap.

I mediene har KLP styrket sin synlighet. Foretaket får stadig mer gjennomslag som pensjonsekspert og talsperson i pensjonsrelaterte saker gjennom flere større artikler der KLP har en sentral rolle.

Kommunikasjon og Marked arbeider for å gjøre KLPs kommunikasjon forståelig og enkel for foretakets kunder og medlemmer. I 2018 har det vært gjennomført klart språk-aktiviteter for alle ansatte i KLP, slik at organisasjonen kan ivareta kundene på en enda bedre måte. Evalueringer av kommunikasjonen viser at KLP i stadig større grad lever opp til de målsatte kriteriene for klart språk.

De digitale kontaktpunktene med kundene betyr stadig mer og må være enkle og brukervennlige. Det ble i 2018 utviklet og lansert en ny pensjonsveileder, som besvarer de viktigste spørsmålene om egen pensjon, og som setter medlemmene i stand til å ta kloke valg. Det har vært en økning på 35 prosent i bruk av den nye pensjonsveilederen sammenlignet med den tidligere pensjonskalkulatoren.

KLP ble i 2018 kåret til Norgesmester i kundeopplevelse i en global, bransjeuavhengig undersøkelse gjennomført av KPMG. KLP fikk en høy score på alle drivere for god kundeopplevelse, og markerte seg som en soleklar ener på integritet og tillit, også i internasjonal sammenheng. Dette er en stor motivasjon for KLPs medarbeidere i arbeidet med å ivareta foretakets kunder og medlemmer.

Satsing på teknologi og digitalisering

KLP står overfor en rekke forretningsmuligheter- og utfordringer de neste årene. Disse kan overordnet oppsummeres som følger:

- En ny ordning for offentlig tjenestepensjon skal på plass.
- Et behov for virksomhets-effektivisering, både for å møte forventet økt konkurranse og for å effektivt håndtere høyere volumer (antall pensjonister).
- Kommune- og regionreformen innebærer diskusjoner om pensjonsordningene i de nye sammenslåtte fylkene og kommunene.
- Nye teknologiske muligheter innebærer at KLP kan benytte vår sterke posisjon til å skape verdiøkende tjenester for våre kunder og medlemmer.

KLPs viktigste oppgave er å opprettholde foretakets ledende posisjon som leverandør av pensjon til offentlig sektor og virksomheter med tilknytning til denne, gjennom konkurransedyktig avkastning, lave kostnader og høy servicegrad.

KLPs IT-divisjon står nå midt i en intern omstilling som skal gjøre foretaket bedre i stand til å levere på teknologiske muligheter og utfordringer. Teknologisk omstilling er sentralt i det konsernovergripende Endringsprogrammet som skal bidra til å styrke KLPs posisjon i markedet. For å lykkes med strategien trenger KLP en fremtidsrettet pensjonsplattform som tilrettelegger for lave kostnader og god

service. Foretakets nye pensjonsplattform vil være en kombinasjon av dagens løsninger, samt nye og moderniserte komponenter. Pensjonsplattformen skal bidra til en høyere automatiseringsgrad og bedre effektivitet enn i dag. Pensjonsplattformen vil også tilrettelegge for nye og mer hensiktsmessige betjeningskonsepter.

KLP står overfor utfordringer relatert til datasikkerhet og informasjonssikkerhet. Trusselbildet generelt og for finansbransjen spesielt er økende, hvor trusselaktørene favner over et stadig større nedslagsfelt. Trusselaktørene blir stadig mer avanserte og velorganiserte. De har økt tilgang på utviklingsressurser og tilgjengelighet på infrastruktur for å nå sine mål. Den beste måten å redusere de risikoer KLP står overfor, ligger i god kompetanse på området og å forstå truslene og utfordringene man står overfor. Dette krever en digital sikkerhetskompetanse og sikkerhetskultur i hele organisasjonen, samtidig som man gjør nødvendige tekniske tiltak. IT-sikkerhet treffer KLP på alle plan. Sikkerhet skal sørge for at både forretningsidé og visjon understøttes. IT-sikkerhet skal understøtte KLPs strategi og sikre risikobeviste forretningsprosesser og sørge for å beskytte foretakets unike merkevare.

Samfunnsansvar

KLP skal levere trygg og konkurransedyktig pensjon på en ansvarlig og bærekraftig måte. KLP har vært kommune- og helse-Norges pensjonsselskap i 70 år, og har et langsiktig perspektiv også inn i fremtiden. Derfor er ansvarlighet og bærekraft grunnleggende for KLP som pensjonsleverandør.

KLPs ambisjon er å være ledende innenfor samfunnsansvar, og skal bidra til at verden når FN's bærekraftsmål på de områder som er relevant for virksomheten. KLP har forpliktet seg til å bidra til en bærekraftig utvikling ved å signere FN's Global Compact og FN's prinsipper for ansvarlige investeringer (PRI).

For samfunnsansvar er det fire overordnede målsettinger:

Øke investeringer som fremmer en bærekraftig utvikling og støtter opp om våre finansielle mål

KLPs målsetting med forvaltningen er høyest mulig avkastning, samtidig som det er ønskelig i størst mulig grad å bidra til FNs bærekraftsmål. Derfor har KLP satt et mål om at bærekraftige investeringer skal økes med 6 milliarder kroner per år. Dette er primært investeringer i fornybar energi, som gir KLP investeringer med langsiktige og stabile kontantstrømmer. I året som er gått er det blant annet investert i skog, vindkraft, kraft- og nettselskap, fjernvarme- og fjernkjøleanlegg, og i et globalt solenergifond. Det ble investert for 5,1 milliarder kroner i klimavennlige investeringer, og det arbeides kontinuerlig med å finne nye investeringsmuligheter. Totalt har KLP over 42 milliarder kroner i klimavennlige investeringer, hvorav nærmere 28 milliarder kroner er investert i fornybar energi. Direkteinvesteringer i fornybar energi utgjør totalt 5 prosent av KLPs investeringsportefølje, til sammenligning med 2 prosent som er investert i fossil energi.

At KLP i 2018 etablerte en portefølje med investeringer i såkornfond tilknyttet norske universitetsmiljøer, støtter også opp om dette målet.

KLP har tilordnet midler til en egen portefølje for utviklingsinvesteringer, hvor hovedformålet er å oppnå en utviklingseffekt i tråd med FNs bærekraftsmål i utviklingsland. Porteføljen skal samtidig gi konkurransedyktig finansiell avkastning. Også her investeres det i fornybar energi, i tillegg til banker og mikrofinansinstitusjoner. Økt kapasitet i fornybar energi samt tilgangen til finansielle tjenester i utviklingsland, fremheves som nøkkelfaktorer for oppnåelsen av FNs bærekraftsmål. Nordisk mikrofinansinitiativ (NMI) som KLP var med å grunnlegge, feiret sitt ti-årsjubileum i 2018. KLP forpliktet samtidig midler for investeringer i et nytt fond fra NMI. Gjennom NMIs investeringer får om lag 9 millioner mennesker tilgang til finansielle tjenester.

Påvirke selskaper og bransjer til mer bærekraftig drift

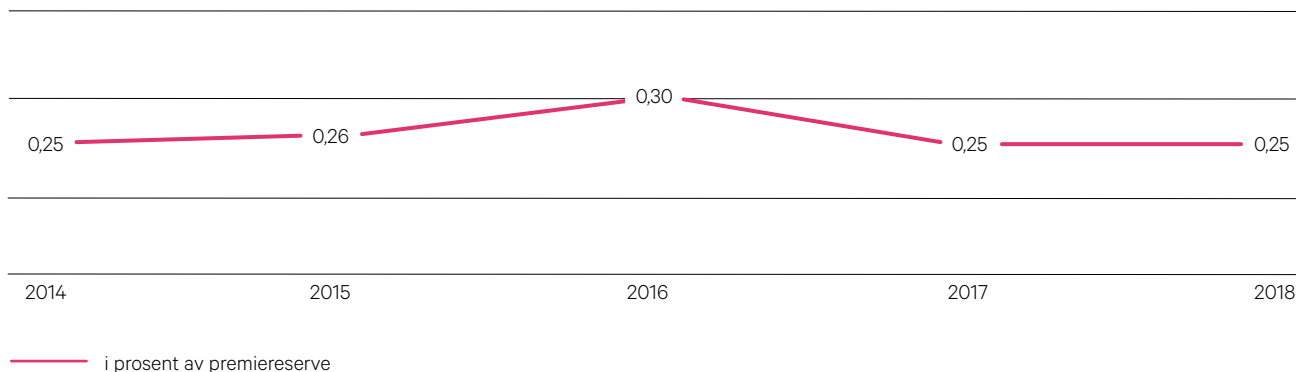
KLP skal benytte mulighetene som ligger i vår rolle som investor og eier, og som innkjøper, til å være en pådriver

for en mer bærekraftig drift. KLP har i 2018 hatt en eierdialog med 125 selskaper. Dialogene spenner over mange temaer, men klimaendringer er et prioritert tema for å øke bevisstheten om klima som finansiell risiko i selskaper i vår portefølje. Som et ledd i dette arbeidet, publiserte KLP rapporten "Hvordan møte klimarisiko? Råd og tips til selskaper og næringer som skal møte klimaendringer og strammere klimapolitikk" sammen med Norsk Klimastiftelse.

KLP høster anerkjennelse som ansvarlig investor og eier, og ønsker å inspirere andre investorer til å jobbe aktivt for samme målsettinger som KLP. Et eksempel på dette var KLPs deltakelse i paneldebatt under FNs klimaforhandlinger i Polen om hvilke muligheter finansnæringen har til å bidra til det grønne skiftet. Her deltok også Tysklands miljøvernminister, ledelsen i OECD, Verdensbanken og FNs miljøprogram. KLPs standpunkt er at det mest effektive klimapolitiske tiltaket for å endre selskaper og markeder i en klimavennlig retning, er å innføre en rettfærdig og høy nok karbonpris.

ADMINISTRASJONSKOSTNADER

Prosent

KLP har vedtatt nye prinsipper for ansvarlig leverandøradferd og arbeider med å innføre en ny måte å håndtere samfunnsansvarsspørsmål i vår leverandørkjede.

Utvikle produkter og tjenester som bidrar til positiv samfunnsutvikling

To nye produkter som ble utviklet og lansert i 2018 er henholdsvis Grønt boliglån og et Svanemerket aksjefond. Grønt boliglån tilbys medlemmer i KLP som har energivennlig bolig eller som velger å gjøre Ennova-støttede tiltak som gjør boligen mer energivennlig. KLPs Svanemerkefond tilfredsstiller kravene til Nordens offisielle miljømerke, samtidig som det følger indekstett. Fondet investerer i de selskapene som scorer godt på samfunnsansvar, og har enda strengere ekskluderingskriterier enn øvrige KLP-fond på området fossil energi og våpen.

En viktig tjeneste KLP tilbyr gjennom KLP Skadeforsikring er skadeforebygging, hvor det legges vekt på systematisk sikkerhetsforvaltning for kommunale bygg. Et prioritert område er kommunale utleieboliger, der god forvaltning og kontinuerlig arbeid med å redusere risikoen for brann og skader står sentralt. Dette skal gi kommunen tryggere boliger og en økonomisk gevinst.

Tilsvarende jobber KLP aktivt overfor sine arbeidsgiverkunder med helsefremmende arbeidsplasser, med bakgrunn i de høye kostnader som uførhet og sykefravær innebærer. Forskningsresultatene viser at det lønner seg å bruke ressurser på å jobbe med arbeidsmiljøet, da dette har effekt på å redusere sykefraværet. Derfor tilbyr KLP et arbeidsmiljønettverk for sine arbeidsgiverkunder, og jobber sammen om å bedre arbeidsmiljøet.

Nærmere informasjon om mål og resultater for KLPs samfunnsansvarsarbeid, er publisert i bærekraftregnskapet i årsrapporten, samt på klp.no.

ANSATTE OG HELSE, MILJØ OG SIKKERHET (HMS)

Ansatte

Bidraget fra foretakets ansatte er den viktigste innsatsfaktoren for at KLP skal nå sine mål. De ansattes helse, sikkerhet og trivsel er derfor viktig slik at skader og uheldige påvirkninger unngås. Det er en målsetting å legge til rette for et godt fysisk og psykososialt arbeidsmiljø preget av arbeidsglede. Dette er viktige premisser for god kvalitet i arbeidet, bedre resultat for virksomheten, større konkurransekraft, tillit hos kunder og arbeidstvist hos den enkelte. Det ble ikke rapportert om alvorlige yrkesskader i 2018.

KLP har satt mål om å ha sykefravær på under 4,0 prosent. Sykefraværet har sunket fra 4,9 prosent i 2017 til 4,2 prosent i 2018. Foretaket har jobbet systematisk og målrettet med tilrettelegging og oppfølging av sykemeldte. Det er innført et heldigitalt sykeoppfølgings-system som gjør det enklere for ledere å følge rutineene i oppfølgingen av langtidssykemeldte.

Antallet som slutter i KLP anses som lavt og har gjennomtrekk av ansatte på 7,1 prosent i 2018.

Medarbeiderundersøkelsen for 2018 viser at KLP fortsatt scorer veldig høyt på arbeidsglede og engasjement. Det er laget nye retningslinjer for konfliktløsning for å veilede både ledere og ansatte i når og hvordan denne type utfordringer i det psykososiale arbeidsmiljøet skal tas tak i.

Likestilling og mangfold

KLP ønsker å være en attraktiv arbeidsplass hvor alle medarbeidere og kvalifiserte kandidater gis like muligheter, uavhengig av alder, kjønn, funksjons-evne, politisk ståsted, seksuell orientering, kjønnsidentitet, kjønnsuttrykk og etnisk bakgrunn.

KLP har videreført samarbeidet med foreningen FRI, foreningen for kjønns- og seksualitetsmangfold, for å gjennomføre kursopplegget "Rosa kompetanse".

Formålet er å gi ansatte og ledere gode råd og perspektiver på hvordan man kan snakke trygt om seksuell orientering og kjønnsuttrykk på arbeidsplassen. KLP skal være en inkluderende arbeidsplass hvor alle kan være seg selv. I tillegg er KLP medlem av nettverk for LHBT (samlebetegnelse for lesbiske/homofile/bifile/transpersoner) på arbeidsplassen som består av arbeidsgivere som ønsker å jobbe med denne tematikken knyttet til arbeidslivet.

I introduksjonsprogrammet for nye medarbeidere i KLP gjennomgås KLPs verdigrunnlag, etiske retningslinjer og policy for likestilling og mangfold.

KLP har gjennomført analyser og foreslått tiltak for å øke kvinners andel av menns lønn. Disse tiltakene går ut på å få en bedre kjønnsbalanse i alle typer stillinger, i særlig grad flere kvinner som ledere og fagspesialister. Det er satt konkrete mål knyttet til andel av hvert kjønn på de ulike ledernivåene, i fagspesialiststillinger og på lederutviklingsprogram. Målet er å ha minst 40 prosent av hvert kjønn blant ledere. I de to høyeste lederkategoriene ligger KLP under målet. Målet med dette er å få kvinners lønnsandel opp på 95 prosent av menns innen 2020. Andre tiltak er knyttet til rekruttering og tilfang av kvinnelige kandidater i rekrutteringsprosesser, holdningsarbeid blant alle ansatte og identifisering og utvikling av talenter. KLP har arrangert interne- og eksterne foredrag og seminarer med temaene likestilling, jobb og karriere, deltidsarbeid, mangfold, språk og kjønn, samt at Kvinnedagen 8. mars blir markert.

Prinsipper for avlønning

KLPs mål er å tilby sine medarbeidere gode, markedstilpassete lønns- og arbeidsbetingelser. Datterforetaket KLP Kapitalforvaltning AS opererer i markeder hvor deler av lønnen er basert på oppnådde resultater, og tilbyr derfor lønn som delvis er resultatavhengig for ansatte som har direkte resultatansvar. I tråd med regelverket fordeles utbetaling av en slik lønn over flere år og er delvis

tilknyttet verdiutviklingen i utvalgte verdipapirfond, siden KLP som gjensidig selskap ikke har egne børsnoterte egenkapitalinstrumenter. Det er ikke prestasjonslønn andre steder i konsernet.

Ytre miljø

Verden står overfor store bærekraftsutfordringer. Klimaendringene har fått synlige konsekvenser i mange deler av verden og temperaturøkningen bør begrenses til 1,5 grad for å unngå alvorlige klimaendringer. KLPs påvirkning på ytre miljø og klima kommer fra egen aktivitet, indirekte via samarbeidspartnere og leverandører, samt via investeringer i selskaper og eiendom. KLP har ambisiøse mål om å redusere dette fotavtrykket. Når det gjelder foretakets egen drift, har KLP som overordnet miljømål å halvere klimagassutslippene innen 2030 med utgangspunkt i utslippene i 2010. KLP ligger godt an til å nå dette reduksjonsmålet. Hovedfokuset i 2018 har vært på flyreiser, som ble redusert med 3 prosent sammenlignet med året før. Totalt ble antall flyreiser redusert med 17 prosent, eller om lag 600 flyreiser, siden arbeidet startet for tre år siden.

Rammebetingelser

Endringer i pensjonsmarkedet - offentlig tjenestepensjon

Gjennom flere år har Arbeids- og sosialdepartementet sammen med partene i arbeidslivet hatt en prosess med sikte på en ny langsiktig modell for alderspensjon i offentlig tjenestepensjon. Departementet la følgende forutsetninger for fremtidig modell til grunn; alleårsopptjening, livsvarig pensjon, garantert regulering av opptjente rettigheter og pensjon under utbetaling, samt kjønns- og aldersnøytrale premier. Overgangsregler og vern av opptjente rettigheter var andre sentrale spørsmål. Regjeringen og partene i arbeidslivet inngikk 3. mars 2018 avtale om ny pensjonsordning. Et lovforslag basert på avtalen har vært på høring, og er nå til behandling i Arbeids- og sosialdepartementet før det oversendes til Stortinget for endelig behandling.

Målet for ny modell for alderspensjon, er at den i større grad skal støtte opp under arbeidslinjen og legge til rette for bedre mobilitet mellom offentlig- og privat sektor. KLP har gjennom prosessen bidratt med vurderinger og beregninger av konsekvensene av de ulike alternativene. Foretaket er organisatorisk beredt til å implementere ny modell.

De offentlige tjenestepensjonsordningene er forankret dels i lov og dels i tariffavtaler mellom partene i arbeidslivet.

Kommune- og regionreformen

I juni 2017 vedtok Stortinget ny kommunestruktur og regionreform. Dette vedtaket innebærer at det fra 2020 vil være 356 kommuner og elleve regioner i Norge. Noen kommuner og regioner er allerede slått sammen fra januar 2018. Før kommunereformen hadde Norge 428 kommuner og 19 fylker. Det er særlig befolkningsutvikling og økt krav til kompetanse og kapasitet som er bakgrunnen for endret kommune- og regionstruktur.

Regjeringen ønsker å legge til rette for flere kommunesammenslåinger. Man ønsker blant annet å sørge for et inntektssystem som gir mulighet til gode, likeverdige tjenester over hele landet, og som bidrar til nødvendige endringer i kommunestrukturen.

I dag har de fleste av landets kommuner og fylkeskommuner pensjonsordningen sin hos KLP. Flere av disse kommunene har nå vedtatt å slå seg sammen med kommuner som har egen pensjonskasse. I to av disse tilfellene har den nye kommunen besluttet å ha pensjonsordning i KLP, mens videreføring av pensjonskassen har blitt resultatet i de øvrige. Kommunesammenslåing kan også gi nye kommuner en størrelse som gjør at noen kan vurdere å opprette sin egen pensjonskasse. Disse faktorene kan påvirke markedet innen offentlig tjenestepensjon.

ANDRE FORHOLD

Endringer i KLPs styre

Jenny Følling, Odd Haldgeir Larsen og Karianne Melleby kom inn som nye styremedlemmer i KLP i mai 2018. Egil Johansen tok over som styreleder etter at Liv Kari Eskeland fratrådte. I tillegg gikk Jan Helge Gulbrandsen ut av styret.

Eierrelasjoner

KLP legger vekt på en god dialog med sine eiere. Dette gir foretaket viktige impulser når det gjelder strategiske spørsmål og nyttige tilbakemeldinger på den daglige drift. Som tidligere, arrangerte KLP eiermøter rundt i landet også i 2018. I tillegg deltok foretaket på direktørmøter i helseforetakene. Det ble også gjennomført ressursgruppemøter for rådmenn.

Eierstyring og selskapsledelse

KLPs vedtekter og gjeldende lovgivning gir føringer for eierstyring, selskapsledelse og en klar rolledeling mellom styrende organer og daglig ledelse. Styret i KLP foretar årlig en gjennomgang av eierstyring og selskapsledelse. Siden KLP ikke har utstedt egenkapitalinstrumenter og følgelig heller ikke er børsnotert, vil det være noen avvik fra NUES, som er nærmere beskrevet i eget kapittel i årsrapporten. Valgprosedyrer til foretaksforsamling og styre er gjennom foretakets vedtekter tilpasset den direkte eierform samtidig med at viktige interessegrupper er sikret representasjon i foretaksforsamlingen.

Styret har nedsatt revisjonsutvalg, kompensasjonsutvalg og risikoutvalg. Styret foretar årlig en evaluering av egen virksomhet og kompetanse.

Veien fremover

Foretakets visjon ligger fast der KLP skal være den beste partner for dagene som kommer. Dette er et bilde på hvordan foretaket ønsker at eiere og kunder skal oppleve at KLP styrker deres økonomi, letter deres hverdag, bidrar til å gjøre kundene til attraktive

arbeidsgivere og bidrar til en mer bærekraftig offentlig sektor. Sentralt i dette arbeidet står verdiene åpen, tydelig, ansvarlig og engasjert, som alle medarbeidere skal følge i relasjon til foretakets kunder og kollegaer.

KLP skal være en pensjonsleverandør som skiller seg fra andre selskaper som opererer i de samme markedene. KLPs gjensidighet gir det beste utgangspunktet for å sikre at verdier som skapes, kommer medlemsvirksomhetene til gode. Når foretaket går med overskudd, brukes dette enten til å styrke soliditeten, eller til medlemsvirksomhetene i form av lavere kostnader. Resultatet er reduserte innbetalinger til KLP. Dermed blir det mer penger til skoler og sykehjem, eller andre prioriterte oppgaver som våre medlemsvirksomheter har ansvaret for. Hvordan KLP driver virksomheten har dermed direkte påvirkning på hvordan disse får løst sine samfunnsoppgaver.

KLPs hovedmål er å være Norges ledende leverandør av pensjon til offentlig sektor. KLP skal levere trygge og konkurransedyktige pensjons-, finans- og forsikringstjenester til offentlig sektor, virksomheter tilknyttet denne og deres ansatte. KLPs viktigste

oppgave er derfor å levere pensjon til sine kunder med konkurransedyktig avkastning over tid, til de laveste kostnader, og med høy servicegrad. Foretakets pensjonsekspert har på årsbasis over 10 000 individuelle pensjonsamtaler og Kundeservice betjener over 200 000 telefonsamtaler.

Å forvalte store verdier på vegne av fellesskapet forplikter. KLPs forvaltning av oppsparte midler har stor betydning for foretakets kunder og eiere, men også indirekte for mange flere i Norge og i utlandet. Gjennom å gjøre kapital tilgjengelig, gir KLP mulighet for at selskaper kan vokse, skape nye produkter og arbeidsplasser. Med dette hviler et sterkt samfunnsansvar. KLP er heldige som har engasjerte eiere som gir en tydelig retning for hvordan KLP skal bruke kapitalen ansvarlig i sine investeringer. Samfunnsansvar står på agendaen til foretaket hver dag og i alle deler av virksomheten.

KLP er en kunnskapsbedrift med nesten 1 000 ansatte. Gjennom anvendelse av kunnskap skapes verdier. I tillegg kan og bør KLP bli mer synlig som pensjonsekspert slik at foretakets brede ekspertise også kan komme andre til nytte. Pensjon har de siste årene blitt et høyaktuelt

tema i mediene og i samfunnsdebatten for øvrig. Som ekspert på dette området vil KLP arbeide aktivt med å bedre tilgjengeligheten av kunnskap og kompetanse rundt pensjon og sparing. KLP skal oppfattes som en troverdig og kyndig pensjonsveileder – foretakets mål er å være den beste.

Store strukturendringer i kommunal sektor og endringer i hovedproduktet offentlig tjenestepensjon, stiller hver for seg krav til KLPs strategiske beredskap og evne til kontinuerlig forbedring og effektivisering. Det arbeides med risikovurderinger og overvåkning for å avdekke hvilke konsekvenser dette vil kunne få for KLPs virksomhet, samt tiltak for å møte utviklingen.

Dagens posisjon gir KLP en mulighet til å fortsette som en god leverandør av ny offentlig tjenestepensjon. Det forutsetter evne til å levere godt på flere områder. KLP er i gang med å utvikle nye og mer effektive teknologiske løsninger og tilpasser kompetanse for å være konkurransedyktig. Foretaket arbeider målrettet med å få kostnadsnivået videre ned. God og helhetlig kundeopplevelse utvikles med utgangspunkt i hva som gir best kundeverdi. Kundene forventer selvbetjente

KLPs gjensidighet gir det beste utgangspunktet for å sikre at verdier som skapes, kommer medlemsvirksomhetene til gode.

løsninger og sømløse prosesser med høy brukervennlighet og kort responstid.

Verden står overfor store bærekraftutfordringer lokalt og globalt. KLP er en del av dette bildet, og disse utfordringene innebærer både risikoer og muligheter. KLP skal aktivt bruke de påvirkningsmulighetene foretaket har som Norges største livsforsikrings-selskap i arbeidet for et mer bærekraftige miljø. Ønsket om å gjøre en forskjell når det gjelder samfunnsansvar og bærekraft, står sentralt i KLPs daglige drift. Et aktivt forhold til samfunn, miljø og ansvarlige investeringer skal bidra til en god utvikling i et langsiktig

perspektiv. Samfunnsansvar integreres i alle forretningsprosesser gjennom blant annet ansvarlig forvaltning av pensjonsmidler, arbeid med etikk og høye miljøstandarder i bygg som KLP eier. KLP har samfunnsengasjerte eiere som ønsker at foretaket både skal sikre en god forutsigbar avkastning, men også være ledende på samfunnsansvar i bransjen. Ikke minst ønsker eierne at KLP skal bidra til at den globale oppvarmingen begrenses.

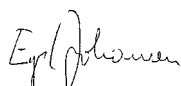
KLP har forpliktet seg til å investere i ny produksjonskapasitet for fornybar energi i utviklingsland. Frem til 2018 bidro investeringene med fornybar energi til 6,1 millioner mennesker.

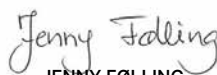
KLP har i tillegg gjort betydelige investeringer i fornybarprosjekter i Europa og USA, samt innenfor kraftproduksjon og distribusjon i Norge. Også her har foretaket som ambisjon om å øke investeringene ytterligere. I 2018 ble det investert 5,1 milliarder kroner i klimavennlige tiltak, mens målet fremover er 6 milliarder kroner årlig.

Med god soliditet er KLP godt posisjonert til å videreutvikle virksomheten på en måte som fortsatt skal skape gode langsiktige verdier for kunder, eiere og deres ansatte.

Oslo, 20. mars 2019

Styret i Kommunal Landspensjonskasse gjensidig forsikringsselskap

EGIL JOHANSEN
Leder

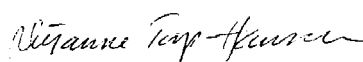

JENNY FØLLING
Nestleder

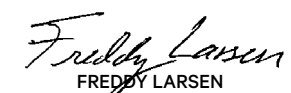

MARIT TORGERSEN

KARIANNE MELLEBY

ODD HALDGEIR LARSEN
ODD HALDGEIR LARSEN

LARS VORLAND

SUSANNE TORP-HANSEN
Valgt av og blant de ansatte

FREDDY LARSEN
Valgt av og blant de ansatte

SVERRE THORNES
Konsernsjef

Foto:
Anne Tømmerdal Kristoffersen
Ansatt i KLP

EGIL JOHANSEN
Leder

Egil Johansen ble valgt som 1.varamedlem (fast møtende) i 2011. I 2014 ble han valgt som styremedlem og styrets nestleder. Fra mai 2018 ble han valgt som styrets leder. Han er prosjektleder/rådmann i nye Tønsberg kommune. Han har tidligere vært fylkesrådmann i Vestfold, og har tidligere også vært rådmann i Porsgrunn og Re. Johansen har også arbeidet i Olje- og energidepartementet og i Aker konsernet. Johansen er utdannet siviløkonom fra Norges Handelshøyskole.

JENNY FØLLING
Nestleder

Jenny Følling ble valgt inn som nestleder i KLPs styre i mai 2018. Hun er fylkesordfører i Sogn og Fjordane. Hun har tidligere vært fylkesvaraordfører i Sogn og Fjordane, ordfører i Gaular og flere andre stillinger innen kommunal sektor. Følling er utdannet agrotekniker fra Vestfold Landbruksskole og har i tillegg utdannelse innen regional planlegging og landskapsplanlegging fra henholdsvis Høgskolen i Volda og Sogndal.

MARIT TORGERSEN

Marit Torgersen ble valgt som styremedlem i KLP i mai 2011 er direktør for digitalisering og infrastruktur ved Høgskolen i Innlandet. Hun har bakgrunn som direktør konsernstab i Eidsiva Energi og assisterende IT-direktør i Norges Bank i Oslo. Hun har en mastergrad i informasjonssystemer og organisasjonsendring fra London School of Economics. Hun er også utdannet innen informasjonsteknologi fra Trondheim ingeniørhøgskole og er cand. mag innenfor økonomi, administrasjon og elektronisk databehandling fra høgskolesystemet.

KARIANNE MELLEBY

Karianne Melleby ble valgt som styremedlem i KLP i mai 2018. Hun er Director Corporate Partnerships i StartupLab. Hun har hatt en rekke lederstillinger i Telenor og har også ledererfaring fra DnB. I begge selskaper har digitalisering og endringsledelse stått sentralt i hennes arbeid. Melleby er utdannet Master of Business and Economics fra BI 2000, samt utdannelse fra London Business School og IMD Business School i Sveits.

ODD HALDGEIR LARSEN

Odd Haldgeir Larsen ble valgt som styremedlem i KLP i mai 2018. Han er nestleder i fagforbundet og representerer den arbeidstakerorganisasjonen som har flest medlemmer i KLP.

Styret i KLP

Fra venstre: Lars Vorland, Susanne Torp-Hansen, Freddy Larsen, Egil Johansen, Jenny Følling, Odd Haldgeir Larsen, Karianne Melleby og Erik Orskaug.

Ikke tilstede: Marit Torgersen, Tom Tvedt, Lizzie Ruud Thorkildsen.

Foto: Nicolas Tourrenc

LARS VORLAND

Lars Vorland, administrerende direktør i Helse Nord RHF, ble valgt som nytt styre-medlem i KLP i april 2015. Vorland er utdannet cand. Med (1975), cand. Real (1982), Master of Public Health (1989) samt Dr. Med (1999). Vorland har lang praksis som lege, og har vært avdelingsoverlege ved Universitetssykehuset i Nord-Norge i nesten 25 år. Han var divisjonsdirektør ved Nasjonalt Folkehelseinstitutt, før han tiltrådte som adm. direktør i Helse Nord RHF i januar 2004. Vorland har også vært forsker ved University of California, og er professor i medisin ved Universitetet i Tromsø.

FREDDY LARSEN

Freddy Larsen ble valgt inn som KLP-ansattes representant i styret mai 2009. Han har vært ansatt i KLP siden 1986 og jobber som spesial-konsulent i IT-Liv ved Bergenskontoret. Freddy Larsen har tidligere arbeids-erfaring fra Uteseksjonen og Teknisk Etat i Askøy kommune fra 1985-1986.

SUSANNE TORP-HANSEN

Susanne Torp-Hansen ble valgt inn som KLP-ansattes representant i styret i mai 2013. Hun har vært ansatt i KLP siden 1999 og jobber i Opplæringsavdelingen i Livdivisjonen med opplæring i pensjon. Hun er også hovedtillitsvalgt i KLP. Hennes utdanning består av juridiske fag fra Universitetet i Oslo, og informasjons- og organisasjonsfag fra BI.

TOM TVEDT

Tom Tvedt ble valgt inn som fast møtende vara i 2014. Han er idrettspresident i Norges idrettsforbund og Olympiske og paralympiske komité. Han har vært ordfører i Randaberg kommune fra 1999 til 2007 og fylkes-ordfører i Rogaland fra 2007 til 2011. Tvedt har lang erfaring innen privat, kommunal- og fylkes-kommunal sektor. Tvedt er valgt til Fylkestinget i Rogaland for perioden 2015-2019.

LIZZIE RUUD THORKILDSEN

Lizzie Ruud Thorkildsen er observatør i styret. Hun er leder for Delta.

ERIK ORSKAUG

Erik Orskaug er observatør i styret. Han er sjeføkonom i arbeidstakerorganisasjonen UNIO.

ÅRSRAPPORT 2018

KLP Konsern Årsregnskap

Foto:
Anne Tømmerdal Kristoffersen
Ansatt i KLP

Foto:
Ole Jørgen Gangsøy
Ansatt i KLP

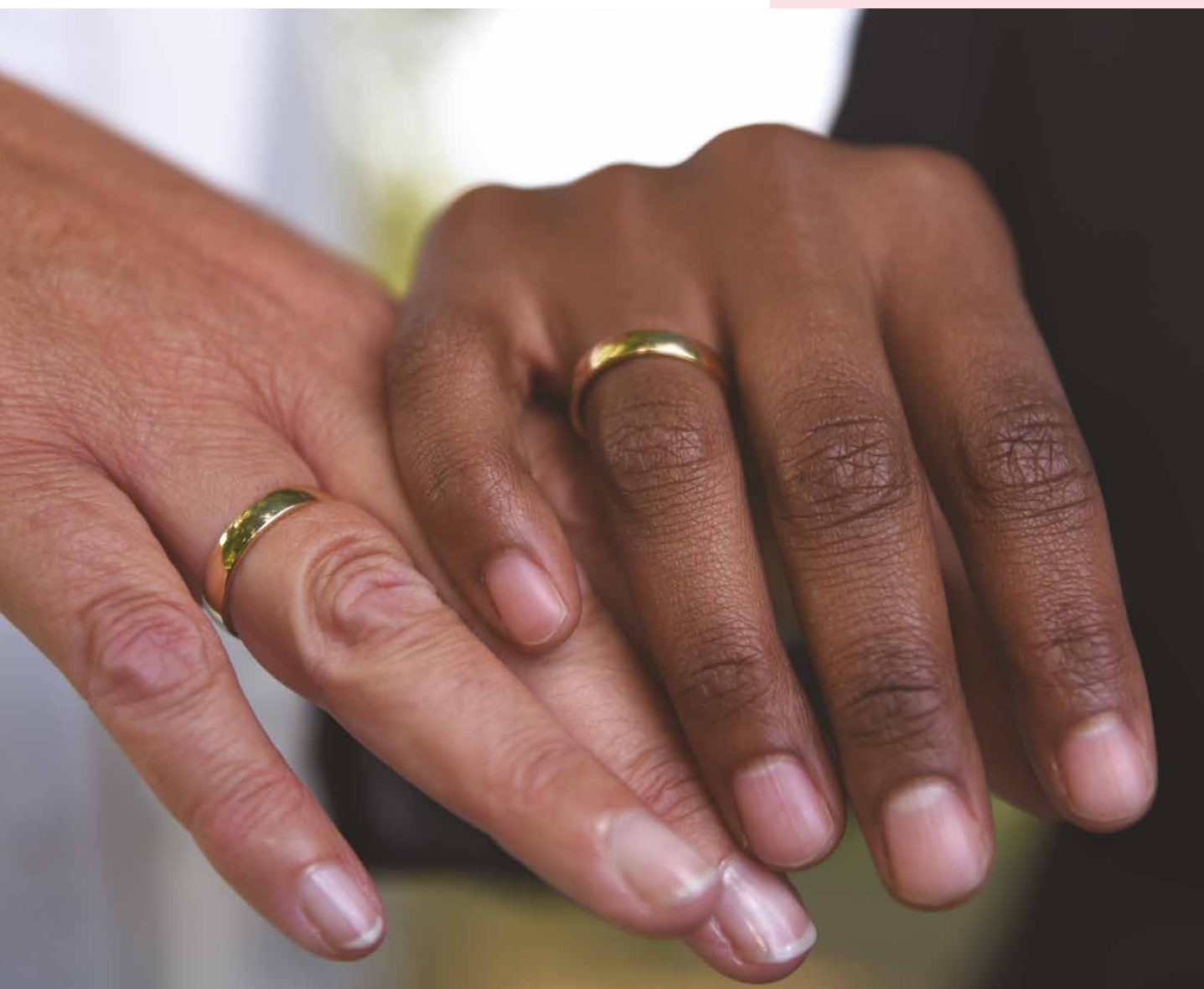
Innhold

KLP KONSERN ÅRSREGNSKAP

RESULTATREGNSKAP	97
BALANSE	98
EGENKAPITALOPPSTILLING	100
KONTANTSTRØMOPPSTILLING	101
NOTER TIL REGNSKAPET	
Note 1 Generell informasjon	103
Note 2 Sammendrag av de viktigste regnskapsprinsippene	104
Note 3 Viktige regnskapsestimater og vurderinger	118
Note 4 Segmentinformasjon	120
Note 5 Netto inntekter fra finansielle instrumenter	122
Note 6 Virkelig verdi av finansielle eiendeler og forpliktelser	124
Note 7 Virkelig verdi hierarki	129
Note 8 Eiendeler i innskuddsbasert livsforsikring	132
Note 9 Risikostyring	133
Note 10 Likviditetsrisiko	137
Note 11 Renterisiko	139
Note 12 Valutarisiko	141
Note 13 Kredittrisiko	143
Note 14 Presentasjon av eiendeler og gjeld som er gjenstand for netto oppgjør	146
Note 15 Pantelån og andre utlån	147
Note 16 Investerings eiendommer	149
Note 17 Investeringer i tilknyttede foretak og felleskontrollert virksomhet	150
Note 18 Ansvarlige lån og fondsobligasjonslån	151
Note 19 Sikringsbokføring	152
Note 20 Innlån	154
Note 21 Forsikringstekniske forhold	156
Note 22 Driftsmidler	164
Note 23 Skatt	165
Note 24 Overførte eiendeler med restriksjoner	167
Note 25 Immaterielle eiendeler	169
Note 26 Kapitalkrav	170
Note 27 Kapitalavkastning	171
Note 28 Pensjonsansvar egne ansatte	173
Note 29 Antall ansatte	176
Note 30 Ytelser og lån til ledende ansatte m.v.	177
Note 31 Honorar til revisor	180
Note 32 Driftskostnader	180
Note 33 Andre inntekter og kostnader	180
Note 34 Annen kortsiktig gjeld	180
Note 35 Betingede forpliktelser	181
Note 36 Opptjent egenkapital	181
Note 37 Hendelser etter balansedagen	181
Note 38 Endring i forpliktelser fra finansieringsaktiviteter	182
Note 39 Endring i virkelig verdi IFRS 9	182

Foto:
Vidar Stenseth
Ansatt i KLP

Resultatregnskap

KLP KONSERN

NOTE	MILLIONER KRONER	2018	2017
21	Premieinntekter for egen regning	40 921	34 590
5	Netto avkastning fra finansielle eiendeler	14 989	14 184
5	Netto renteinntekter bank	249	244
5	Realiserte og urealiserte gevinster og tap på finansielle instrumenter	-14 500	22 050
16	Netto inntekter fra investeringseiendommer	4 993	4 953
33	Andre inntekter	1 107	1 040
	Sum netto inntekter	47 760	77 061
21	Erstatninger for egen regning	-20 015	-18 665
21	Endring i forsikringsmessige avsetninger	-28 096	-24 425
	Rentekostnad og verdiendring ansvarlige lån og fondsobligasjonslån	-483	-527
32	Driftskostnader	-1 872	-1 673
33	Andre kostnader	-1 075	-992
	Andelseiers verdiendring i konsoliderte verdipapirfond	4 022	-8 648
	Sum kostnader	-47 520	-54 931
	Driftsresultat	240	22 130
21	Til(-) / fra(+) kursreguleringsfond i livsforsikring	8 862	-13 904
21	Til(-) / fra(+) tilleggsavsetning og bufferavsetning i livsforsikring	-2 792	-1 188
21	Midler tilført forsikringskundene i livsforsikring	-3 469	-4 564
	Resultat før skatt	2 840	2 474
23	Skattekostnad ¹	-125	-1 143
	Resultat	2 715	1 332
28	Aktuarielle gevinster og tap på ytelsesbaserte pensjonsordninger - ytelser til ansatte	-22	-30
21	Justering av forsikringsforpliktelsene	1	2
23	Skatt på poster som senere ikke vil bli omklassifisert til resultatet	5	7
	Poster som senere ikke vil bli omklassifisert til resultatet	-16	-21
	Revaluering eiendommer til bruk i egen virksomhet	222	110
16	Valutaomregning utenlandske datterselskaper	- 238	937
21	Justering av forsikringsforpliktelsene	238	-937
23	Skatt på poster som senere vil bli omklassifisert til resultatet	-56	-27
	Poster som senere vil bli omklassifisert til resultatet når særlige vilkår er oppfylt	167	82
	Sum utvidet resultat	150	61
	Totalresultat	2 866	1 393
	¹ Andelseieres andel av skattekostnad i konsoliderte verdipapirfond	-229	-181

Balanse

KLP KONSERN

NOTE	MILLIONER KRONER	31.12.2018	31.12.2017
23	Utsatt skattefordel	65	68
25	Andre immaterielle eiendeler	274	313
22	Varige driftsmidler	1 900	1 715
17	Investeringer i tilknyttede selskaper og felleskontrollert virksomhet	1 508	773
7,16	Investeringseiendom	67 570	63 519
6,13	Gjeldsinstrumenter som holdes til forfall	31 053	31 131
6,13	Gjeldsinstrumenter klassifisert som lån og fordringer	141 549	121 377
6,7,13,15	Utlån kommuner, bedrifter og personkunder til virkelig verdi over resultat	855	1 016
6,13,15	Utlån kommuner, bedrifter og personkunder til amortisert kost	94 909	87 005
6,7,13	Gjeldsinstrumenter til virkelig verdi over resultat	166 344	172 427
6,7	Egenkapitalinstrumenter til virkelig verdi over resultat	159 968	161 736
6,7,13,14	Finansielle derivater	944	1 529
6	Fordringer	2 213	4 056
6,8	Eiendeler i innskuddsbasert livsforsikring	3 396	2 684
	Kontanter og bankinnskudd	3 009	2 820
	SUM EIENDELER	675 558	652 167

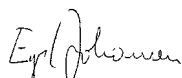
Balanse

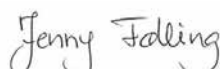
KLP KONSERN

NOTE	MILLIONER KRONER	31.12.2018	31.12.2017
	Innskutt egenkapital	14 554	13 125
36	Opptjent egenkapital	19 303	16 439
	SUM EGENKAPITAL	33 857	29 564
6,18,19,20,38	Fondsobligasjonslån	1 662	1 534
6,18,20,38	Ansvarlig lån	6 029	5 977
28	Pensjonsforpliktelser	880	797
21	Forsikringsmessige avsetninger i livsforsikring	509 284	490 803
6,21	Avsetninger i innskuddsbasert livsforsikring	3 396	2 684
21	Premie-, erstatnings-, og sikkerhetsfondsavsetning i skadeforsikring	2 325	2 364
6,20,38	Utstedte obligasjonslån med fortrinnsrett	23 025	21 451
6,20,38	Gjeld til kredittinstitusjoner	2 794	4 587
6,20	Gjeld til og innskudd fra kunder	10 662	9 669
6,714	Finansielle derivater	6 809	4 760
23	Utsatt skatt	1 083	1 733
34	Annen kortsiktig gjeld	6 053	5 919
	Andelseieres interesser i konsoliderte verdipapirfond	67 701	70 325
	SUM GJELD	641 701	622 603
	SUM EGENKAPITAL OG GJELD	675 558	652 167
35	Betingede forpliktelser	20 532	15 483

Oslo, 20. mars 2019

Styret i Kommunal Landspensjonskasse gjensidig forsikringselskap

EGIL JOHANSEN
Leder

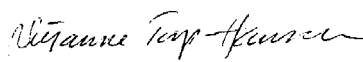

JENNY FØLLING
Nestleder

MARIT TORGERSEN

KARIANNE MELLEBY

ODD HALDGEIR LARSEN
ODD HALDGEIR LARSEN

LARS VORLAND

SUSANNE TORP-HANSEN
Valgt av og blant de ansatte

FREDDY LARSEN
Valgt av og blant de ansatte

SVERRE THORNES
Konsernsjef

Egenkapitaloppstilling

KLP KONSERN

2018 MILLIONER KRONER	Innskutt egenkapital	Opptjent egenkapital	Sum egenkapital
Egenkapital 01.01.2018	13 125	16 439	29 564
Resultat		2 715	2 715
Poster som senere ikke vil bli omklassifisert til resultatet		-16	-16
Poster som senere vil bli omklassifisert til resultatet når særlige vilkår er oppfylt		167	167
Sum utvidet resultat		150	150
Sum totalresultat		2 866	2 866
Netto innbetalt egenkapitaltilskudd	1 429		1 429
Sum transaksjoner med eierne	1 429		1 429
Egenkapital 31.12.2018	14 554	19 303	33 857

2017 MILLIONER KRONER	Innskutt egenkapital	Opptjent egenkapital	Sum egenkapital
Egenkapital 31.12.2016	11 726	16 097	27 823
Utsatt skatt på risikoutjevningssfond, naturskadefond og garantiordningen		- 1 028	- 1 028
Prinsippendring		- 24	- 24
Egenkapital 01.01.2017	11 726	15 046	26 772
Resultat		1 332	1 332
Poster som senere ikke vil bli omklassifisert til resultatet		- 21	- 21
Poster som senere vil bli omklassifisert til resultatet når særlige vilkår er oppfylt		82	82
Sum utvidet resultat		61	61
Sum totalresultat		1 393	1 393
Netto innbetalt egenkapitaltilskudd	1 399		1 399
Sum transaksjoner med eierne	1 399		1 399
Egenkapital 31.12.2017	13 125	16 439	29 564

Kontantstrømoppstilling

KLP KONSERN

MILLIONER KRONER	2018	2017
KONTANTSTRØM FRA OPERASJONELLE AKTIVITETER		
Innbetalte premier direkte forsikring	34 595	27 233
Utbetalte gjenforsikringspremier	-72	-61
Utbetalte erstatninger og forsikringsytelser direkte forsikring	-18 846	-17 405
Innbetalte gjenforsikringsoppgjør for erstatninger og forsikringsytelser	-17	-192
Innbetalinger ved flytting	533	711
Utbetalinger ved flytting	-567	-336
Utbetalinger til andre leverandører for varer og tjenester	-1 810	-1 555
Utbetalinger til ansatte, pensjonsinnretninger, arbeidsgiveravgift mv.	-1 080	-942
Utbetalinger av renter	-758	-832
Innbetalinger av renter	10 940	10 775
Innbetalinger av utbytte	3 074	6 663
Inn-/utbetalinger av skatter og offentlige avgifter	-475	-467
Innbetalinger til eiendomsvirksomheten	3 502	3 095
Netto inn- og utbetalinger av lån til kunder mv.	-7 191	-4 655
Netto innbetalinger på kundeinnskudd bank	992	980
Innbetalinger ved salg av aksjer	26 562	20 251
Utbetalinger ved kjøp av aksjer	-16 434	-42 516
Innbetalinger ved salg av obligasjoner og sertifikater	85 985	91 918
Utbetalinger ved kjøp av obligasjoner og sertifikater	-107 421	-104 476
Innbetalinger ved salg av eiendom	817	529
Utbetalinger ved kjøp av eiendom	-2 783	-1 401
Inn-/utbetalinger til investering i eiendeler med investeringsvalg	-810	311
Netto inn- og utbetalinger for kjøp/salg av andre verdipapirer med kort løpetid	50	283
Netto kontantstrøm fra operasjonelle aktiviteter	8 786	-12 405

Kontantstrømoppstilling

KLP KONSERN

MILLIONER KRONER	2018	2017
KONTANTSTRØM FRA INVESTERINGSAKTIVITETER		
Utbetalinger ved kjøp av driftsmidler mv.	-47	-79
Netto kontantstrøm fra investeringsaktiviteter	-47	-79
KONTANTSTRØM FRA FINANSIERINGSAKTIVITETER		
Netto innskudd fra andelseiere i konsoliderte verdipapirfond	-10 899	12 052
Utbetalinger av ansvarlig lånekapital	0	-668
Innbetalinger ved låneopptak	6 500	4 074
Utbetalinger ved låneopptak	-5 575	-4 537
Innbetalinger av egenkapitalinnskudd	1 442	1 405
Utbetalinger ved tilbakebetaling av egenkapitalinnskudd	-14	-6
Netto kontantstrøm fra finansieringsaktiviteter	-8 545	12 320
Netto endring i kontanter og bankinnskudd	194	-164
Effekt valutakursendringer på kontanter og kontantekvivalenter	-6	16
Beholding av kontanter og bankinnskudd ved periodens begynnelse	2 820	2 968
Beholding av kontanter og bankinnskudd ved periodens slutt	3 009	2 820

Noter til regnskapet

KLP KONSERN

NOTE 1 Generell informasjon

Kommunal Landspensjonskasse gjensidig forsikringsforetak (foretaket) og dets datterforetak (samlet konsernet) leverer pensjons-, finans-, bank- og forsikringstjenester til privatpersoner, kommuner og fylkeskommuner, helseforetak og til bedrifter både i offentlig og privat sektor.

Det største produktområdet er kollektiv pensjonsforsikring. Innen pensjons-

forsikring tilbyr konsernet kommunal tjenestepensjon, foretakspensjon og innskuddspensjon. I tillegg tilbyr konsernet gruppelevs- og skadeforsikring, banktjenester, fond- og kapitalforvaltning.

Kommunal Landspensjonskasse (KLP) er et gjensidig forsikringsforetak registrert og hjemmehørende i Norge. KLP har hovedkontor i Dronning Eufemias gate 10, Oslo.

Årsregnskapet til konsernet er tilgjengelig på klp.no.

Konsernet har ansvarlig lån notert på London Stock Exchange og deler av konsernets obligasjoner med fortrinnsrett er notert på Oslo Børs.

NOTE 2 Sammendrag av de viktigste regnskapsprinsippene

Nedenfor følger en beskrivelse av de vesentligste regnskapsprinsippene som er benyttet i konsernregnskapet. Disse prinsippene er benyttet konsistent for alle perioder som er presentert.

2.1 BASISPRINSIPPER

Konsernregnskapet for KLP er utarbeidet i samsvar med International Financial Reporting Standards (IFRS) godkjent av EU med enkelte tillegg som følger av regnskapsloven og forskrift om årsregnskap for livsforsikringsforetak. Konsernregnskapet er utarbeidet med utgangspunkt i prinsipp om historisk kost, med følgende unntak:

- Investeringseiendom målt til virkelig verdi
- Eiendommer konsernet selv benytter er revaluert til virkelig verdi
- Finansielle eiendeler og gjeld (herunder finansielle derivater) vurdert til virkelig verdi over resultatet
- Finansielle eiendeler og gjeld vurdert etter reglene om virkelig verdisikring

Ved utarbeidelsen av årsregnskapet må ledelsen foreta regnskapsmessige estimater og skjønnsmessige vurderinger. Dette vil påvirke konsernets regnskapsførte verdier av eiendeler og gjeld, inntekter og kostnader. Faktiske tall vil kunne avvike fra benyttede estimater. Områder hvor det er utvist skjønnsmessige vurderinger og estimater av vesentlig betydning for konsernet er beskrevet i note 3.

Alle beløp er presentert i millioner kroner uten desimal med mindre annet er angitt.

Regnskapet er satt opp etter forutsetning om fortsatt drift.

2.1.1 Endringer i regnskapsprinsipper og opplysninger

(a) Nye og endrede standarder

IFRS 9 *Finansielle instrumenter*, trådte i kraft 1. januar 2018, og regulerer klassifisering, måling og innregning av finansielle eiendeler- og forpliktelser, innfører nye regler for sikringsbokføring og en ny nedskrivningsmodell for

finansielle eiendeler. Finansielle eiendeler skal klassifiseres i tre kategorier:

- Amortisert kost
- Virkelig verdi med verdiendring over resultatet
- Virkelig verdi med verdiendring over utvidet resultat

Målekategori bestemmes ved først gangs regnskapsføring. Klassifiseringen avhenger av foretakets/konsernets forretningsmodell for styring av sine finansielle instrumenter og karakteristikkene av kontantstrømmene til det enkelte instrument. Foretak/konsern med forsikringsdominert virksomhet er gjennom bestemmelser i IFRS 4 *Forsikringskontrakter*, gitt to alternative midlertidige unntak fra de nye kravene i IFRS 9.

Unntakene har sin bakgrunn i bekymring over at IFRS 9 trer i kraft før ny standard om *Forsikringskontrakter* IFRS 17.

1) Foretak/konsern med forsikringsdominert virksomhet, har adgang, men

NOTE 2 Sammendrag av de viktigste regnskapsprinsippene - forts.

ikke plikt, til å anvende gjeldende regler for finansielle instrumenter (IAS 39) ved utarbeidelsen av IFRS regnskap for regnskapsårene 2018, 2019 og 2020. For å anses å drive forsikringsdominert virksomhet, er kravet at forsikringsforpliktelsen må utgjøre minst 90 % av totale forpliktelser eller minst 80 %, forutsatt at virksomheten ikke er involvert i vesentlige aktiviteter som ikke er knyttet til forsikring. For å beregne om vilkåret er oppfylt, skal man ta utgangspunkt i tall som forelå per 31.12.2016.

For KLP Konsernet anses 93,9% virksomheten å være knyttet til forsikring, og kriteriet for å kunne benytte seg av midlertidig unntak, er således oppfylt. Dette er vist i tabellen nedenfor.

KLP Konsernet vil benytte seg av dette midlertidige unntaket, og vil således ikke implementere IFRS 9 før 2021 eller senere.

2) Konsern med forsikringsvirksomhet som vil implementere IFRS 9, kan velge å foreta omklassifisering mellom resultatposter og postene for andre inntekter

og kostnader (utvidet resultat) i samsvar med reglene etter IFRS 4 for regnskapsårene 2018, 2019 og 2020. Metoden åpner for å ta ut forskjeller i verdsetting mellom IAS 39 og IFRS 9 på noen utvalgte finansielle eiendeler. KLP konsernet har ikke valgt å benytte seg av dette midlertidige unntaket.

IFRS 15 Inntekter fra kundekontrakter
Den nye standarden omhandler inntektsføring. Standarden fordrer en inndeling av kundekontrakten i de enkelte plikter til ytelse. En plikt til ytelse kan være en vare eller tjeneste. Inntekter regnskapsføres når en kunde oppnår kontroll over en vare eller tjeneste, og dermed har muligheten til å bestemme bruken av og kan motta fordelene fra varen eller tjenesten. Standarden erstatter IAS 18 Driftsinntekter og IAS 11 Anleggskontrakter og tilhørende tolkninger. Overgang til IFRS 15 har ikke hatt vesentlig effekt på konsernets regnskap.

Det er ingen øvrige nye eller endrede IFRS-er eller IFRIC-fortolkninger som er trådt i kraft for 2018 årsregnskapet som

påvirker regnskapet til konsernet i vesentlig grad.

(b) Standarder, endringer og fortolkninger til eksisterende standarder som ikke er trådt i kraft og hvor konsernet ikke har valgt tidlig anvendelse:

IFRS 16 *Leiekontrakter*

Fra og med 1. januar 2019 vil konsernet implementere regnskapsstandard IFRS 16. Den nye standarden vil resultere i at flere leieavtaler enn tidligere blir balanseført, ettersom skillet mellom operasjonell og finansiell leasing er fjernet. Under den nye standarden, er retten til å bruke en leid gjenstand en eiendel og forpliktelsen til å betale leie en gjeld som skal balanseføres. Unntakene er kortsiktige leieavtaler og leieavtaler med lav verdi. Den regnskapsmessige behandlingen for utleiere vil ikke bli vesentlig endret.

Konsernet har analysert alle sine leieavtaler for å verifisere om oppfyller kriteriene som leieavtaler i henhold til IFRS 16, og de leieavtaler som faller inn under standarden er konserninterne

FORSIKRINGSRELATERTE FORPLIKTELSE

MILLIONER KRONER	
Fondsobligasjonslån	1 650
Ansvarlig lån	6 220
Pensjonsforpliktelser	712
Forsikringsmessige avsetninger i livsforsikring	453 943
Avsetninger i innskuddsbasert livsforsikring	1 674
Premie-, erstatnings-, og sikkerhetsfondsavsetning i skadeforsikring	2 245
Finansielle derivater	5 871
Utsatt skatt	403
Annen kortsiktig gjeld	4 823
Andelseieres interesser i konsoliderte verdipapirfond	55 916
Sum forsikringsrelaterede forpliktelser	533 456
Sum totale forpliktelser	568 290
Andel forsikringsrelaterede forpliktelser	93,9 %

og er således eliminert i konsernregnskapet. Implementering av IFRS 16 har derfor ingen vesentlig effekt for konsernet.

IASB har publisert standarden IFRS 17 Forsikringskontakter, regnskapsstandard som kommer til å erstatte dagens IFRS 4. Standarden er meget omfattende og vil kreve betydelige ressurser å implementere. Konsernet jobber med å vurdere konsekvensene for sine forsikringsvirksomheter dersom den implementeres. Standarden er ikke på nåværende tidspunkt godkjent av EU, og vil tidligst implementeres fra 2022.

For øvrig er det ingen andre IFRSer eller IFRIC-fortolkninger som ikke er trådt i kraft som forventes å ha en vesentlig påvirkning på regnskapet.

2.1.2 Endringer av regnskap i forhold til tidligere perioder

Konsernet har foretatt en reklassifisering mellom to linjer i balansen. Endringen har ingen resultat effekt, og er vist i tabellen nedenfor.

2.2 KONSOLIDERINGSPRINSIPPER

2.2.1 Datterforetak

Som datterforetak regnes alle enheter der konsernet har bestemmende direkte eller indirekte innflytelse/kontroll. Bestemmende innflytelse oppnås normalt gjennom eie av mer enn halvparten av stemmeberettiget kapital. I kontrollvurderingen inkluderes også virkningen av potensielle stemmeretter som kan utøves eller konverteres på balansedagen. Datterforetak blir konsolidert fra det tidspunkt hvor

konsernet overtar kontrollen, og de utelates fra konsolideringen når kontrollen opphører.

I tråd med definisjonen av kontroll i IFRS 10 anser konsernet at det foreligger kontroll som medfører konsolideringsplikt for en stor andel av KLPs investeringer i verdipapirfond. Konsernet har lagt vekt på følgende forhold ved vurdering av om det foreligger konsolideringsplikt:

- Konsernet tar initiativ til verdipapirfondet og definerer investeringsstrategi, forvaltningshonorar mv. til verdipapirfondets vedtekter
- Konsernet forestår forvaltningen innenfor verdipapirfondets vedtektsfestede handlingsrom
- Konsernet mottar alt forvaltningshonorar i fondet
- Konsernet utnytter synergier ved å selv foreta forvaltning (unntak for noen "fond i fond" strukturer)
- Konsernet har betydelig eierandel i fondet (som oftest over 20 prosent)

Reglene medfører bruk av skjønn i vurderingen av hvilke enheter konsernet anses å ha kontroll over. I konsernets regnskap konsolideres slike fond 100 prosent i balansen, der ikke kontrollerende eierinteresser (minoritetens andel av verdipapirfondet) inngår i regnskapslinjen "andelseieres interesser i konsoliderte verdipapirfond" og klassifiseres som gjeld.

Kjøp av datterforetak regnskapsføres etter oppkjøpsmetoden. Anskaffelseskost settes lik virkelig verdi av eiendeler som ytes som vederlag ved kjøpet, egenkapitalinstrumenter som utstedes

og pådratte forpliktelser ved overføring av kontroll. Det oppkjøpte foretakets identifiserbare eiendeler og gjeld verdsettes til virkelig verdi. Dersom anskaffelseskost overstiger virkelig verdi av identifiserbare netto eiendeler i datterforetaket, balanseføres overskytende som goodwill. Dersom anskaffelseskost er lavere, resultatføres differansen på oppkjøpstidspunktet.

Konserninterne transaksjoner og mellomværende mellom konsernselskaper er eliminert. Dersom konsernselskaper avlegger regnskaper etter andre prinsipper enn konsernet, omarbeides disse for å oppnå samsvar med konsernets regnskapsprinsipper før de konsolideres. Konsernets regnskap presenteres i norske kroner, og datterforetak som fører regnskap i utenlandsk valuta omregnes til norske kroner på balansedagens valutakurs. Ved konsolidering av resultatposter i utenlandsk valuta, benyttes gjennomsnittlig valutakurs.

2.2.2 Tilknyttede foretak

Tilknyttede foretak er enheter hvor konsernet har betydelig innflytelse uten å ha kontroll. Normalt oppnås betydelig innflytelse ved eierandel mellom 20 - 50 prosent av stemmeberettiget kapital. Konsernet har i tillegg til å eie minst 20 prosent av stemmeberettiget kapital, betydelig innflytelse gjennom styre-representasjon eller på annen måte, i alle foretak som er definert å være tilknyttet foretak.

På kjøpstidspunktet regnskapsføres investering i tilknyttet foretak til anskaffelseskost. Egenkapitalmetoden

ENDRING AV SAMMENLIGNINGSTALL

MILLIONER KRONER	Opprinnelig beløp 31.12.2017	Endring	Omarbeidet beløp 31.12.2017
BALANSE			
Utlån kommuner, bedrifter og personkunder til amortisert kost	86 943	62	87 005
Fordringer	4 118	-62	4 056

NOTE 2 Sammendrag av de viktigste regnskapsprinsippene - forts.

benyttes for regnskapsføring i påfølgende perioder. Det innebærer at konsernets andel av over- eller underskudd i tilknyttede foretak resultatføres og tillegges balanseført verdi sammen med ikke resultatførte egenkapitalendringer. Konsernet resultatfører ikke andel av underskudd dersom det medfører at balanseført verdi av investeringen blir negativ med mindre konsernet har påtatt seg forpliktelser på vegne av det tilknyttede foretaket.

Der det har vært nødvendig er regnskapsprinsipper i tilknyttede foretak endret for å oppnå samsvar med konsernets regnskapsprinsipper.

2.2.3 Felleskontrollerte ordninger

Felleskontrollerte ordninger er investeringer hvor konsernet har felles kontroll med et annet foretak. "Felles kontroll" er den avtalte delingen av kontroll over en felleskontrollert ordning, som bare foreligger når beslutninger om relevante aktiviteter krever enstemmighet mellom de partene som deler kontrollen.

Etter IFRS 11 skal investeringer i felleskontrollerte ordninger klassifiseres enten som felleskontrollerte driftsordninger eller felleskontrollerte virksomheter avhengig av de avtalemessige rettighetene og forpliktelsene til hver enkelt investor. Konsernet har vurdert sine felleskontrollerte ordninger og kommet til at de er felleskontrollerte virksomheter.

På kjøpstidspunktet regnskapsføres investering i felleskontrollert virksomhet til anskaffelseskost. Egenkapitalmetoden benyttes for regnskapsføring i påfølgende perioder. Det innebærer at konsernets andel av over- eller underskudd i felleskontrollert virksomhet resultatføres og tillegges balanseført verdi sammen med ikke resultatførte egenkapitalendringer. Konsernet resultatfører ikke andel av underskudd dersom det medfører at balanseført verdi av investeringen blir negativ med mindre konsernet har påtatt seg for-

pliktelser på vegne av den felleskontrollerte ordningen.

Der det har vært nødvendig er regnskapsprinsipper i felleskontrollert virksomhet endret for å oppnå samsvar med konsernets regnskapsprinsipper.

2.2.4 Strukturerte enheter

Enkelte fond har blitt konsolidert i konsernets balanse da konsernet anses at definisjonen av kontroll begrepet etter IFRS 10 er oppfylt. Dette gjelder i sin helhet fond som er eid av morselskapet KLP.

2.3 VIRKSOMHETSSEGMENTER

Konsernets forretningsmessige segmenter er definert i forhold til forretningsområder hvor risiko og avkastning skiller seg fra hverandre. Konsernets forretningssegmenter er gruppert i følgende områder: kollektiv pensjon offentlig, kollektiv pensjon privat, skadeforsikring, bank, kapitalforvaltning og øvrig virksomhet. Segmentene er nærmere omtalt i note 4.

2.4 OMREGNING AV TRANSAKSJONER I UTENLANDSK VALUTA

2.4.1 Funksjonell valuta og presentasjonsvaluta

Konsernregnskapet presenteres i norske kroner, som er den funksjonelle valutaen til morselskapet.

2.4.2 Transaksjoner og balanseposter

Transaksjoner i utenlandsk valuta er omregnet til norske kroner ved å benytte valutakursen på transaksjonstidspunktet. Valutagevinster- og tap på transaksjoner i utenlandsk valuta resultatføres. Tilsvarende gjelder for omregning av pengeposter (eiendeler og gjeld) på balansedagen.

Omregningsdifferanser på ikke-engeposter inngår som del av gevinst og tap ved vurdering til virkelig verdi. Omregningsdifferanser knyttet til ikke-engeposter som aksjer til virkelig verdi over resultatet, inngår som et element i resultatført verdiendring.

2.4.3 Konsernselskaper

Enheter som konsolideres, og som har annen funksjonell valuta enn presentasjonsvalutaen, behandles som følger:

- Balansen er omregnet til balanse-dagens kurs
- Resultatregnskapet er omregnet til gjennomsnittskurs (dersom gjennomsnittskurs ikke totalt sett gir et rimelig estimat på bruk av transaksjonskurs, brukes transaksjonskursen)
- Omregningsdifferanser føres over utvidet resultat

2.5 VARIGE DRIFTSMIDLER

Konsernets varige driftsmidler består i hovedsak av kontormaskiner, inventar, biler, kunst og fast eiendom som benyttes av konsernet i dets virksomhet.

Fast eiendom benyttet av konsernet revalueres til virkelig verdi basert på periodiske verdivurderinger utført av konsernet, med fradrag for avskrivninger. Verdivurderingen utføres regelmessig. Prinsippene for verdivurdering av eiendommene er de samme som for investeringseiendom, og er nærmere beskrevet i forbindelse med prinsippene for regnskapsmessig behandling av investeringseiendom.

Øvrige varige driftsmidler er regnskapsført til anskaffelseskost inkludert kostnader som kan direkte henføres til driftsmidlet, med fradrag for av- og nedskrivninger.

Påfølgende kostnader vedrørende driftsmidler aktiveres som en del av driftsmidlet dersom det er sannsynlig at påkostningen bidrar til fremtidige økonomiske fordeler for konsernet, og kostnaden kan måles pålitelig. Reparasjon og vedlikehold resultatføres i den perioden utgiftene pådras.

Avskrivning er i all hovedsak beregnet ved bruk av lineær metode, slik at anleggsmidlenes anskaffelseskost, eller revaluert verdi, avskrives til restverdi over forventet brukstid, som er:

Bygninger	50 år
Kontormaskiner	3 – 5 år
Biler	5 år
Inventar	3 – 5 år

Bygninger dekomponeres dersom vesentlige deler har signifikant ulik brukstid. Hver komponent avskrives i forhold til komponentens brukstid.

Årlig vurderes driftsmidlenes utnyttbare levetid. Ved indikasjoner på verdi-fall utover restverdi, foretas det beregning av gjenvinnbart beløp. Dersom gjenvinnbart beløp er lavere enn restverdi foretas det nedskrivning til gjenvinnbart beløp.

2.6 INVESTERINGSEIENDOM

Fast eiendom som ikke benyttes av konsernet, er klassifisert som investeringseiendom. Dersom en eiendom delvis benyttes av konsernet, og delvis er utleid til eksterne, klassifiseres den delen som leies ut til eksterne som investeringseiendom dersom den kan seksjoneres ut.

Investeringseiendom består av bygninger og tomter, og vurderes til virkelig verdi på balansedagen. Konsernet benytter en verdsettelsesmodell for å beregne markedsverdi. Verdsettelsesmetoden er basert på neddiskontering av eiendommens forventede netto kontantstrøm med markedets avkastningskrav.

Ved beregning av netto kontantstrøm benyttes i utgangspunktet markedsleie til någjeldende betingelser, mens det for perioder etter kontraktsutløp fastsettes en antatt markedsleie. Videre hensyntas et inntektsfradrag basert på forventet ledighet, forventede påkostninger og normale driftskostnader.

Forventet kontantstrøm neddiskonteres med et avkastningskrav som fastsettes med grunnlag i den risikofrie renten (10 - års norsk statsobligasjonsrente) justert med et tillegg for estimat på en 20 - års risikofri rente. Estimater på 20 - årsrenten tilsvare helningen på swapkurven mellom 10 og 20 år. Den risikofrie renten tillegges så en generell eiendomsrisiko for å finne avkastningskrav for

prime eiendommer. Til sist legges det på en risikopremie som fastsettes ut i fra risikovilligheten blant investorene i eiendomsmarkedet hensyntatt eiendomsspesifikke forhold som geografi, eiendomstype, kontrakter, leietakere og teknisk tilstand på eiendommen.

Kvartalsvis takseres et utvalg av eiendomsmassen til konsernet av eksterne, uavhengige og kvalifiserte aktører. Ved vesentlig avvik fra egen vurdering av virkelig verdi analyseres differansene og verdsettelsesmodellens parametere justeres dersom dette viser seg nødvendig.

Endringer i virkelig verdi resultatføres under linjen ”Netto inntekter fra investeringseiendommer”.

Dersom en investeringseiendom tas i bruk av konsernet, reklassifiseres eiendommen til varig driftsmiddel. Virkelig verdi på reklassifiserings-tidspunktet utgjør kostpris for den reklassifiserte eiendommen.

NOTE 2 Sammendrag av de viktigste regnskapsprinsippene - forts.

Dersom en eiendom konsernet har benyttet blir leid ut til eksterne, reklassifiseres eiendommen til investerings-eiendom. Enhver differanse mellom bokført verdi og virkelig verdi på reklassifiseringstidspunktet posteres mot egenkapitalen som en revaluering.

2.7 IMMATERIELLE EIENDELER

Konsernets immaterielle eiendeler består i all hovedsak av aktiverte IT-systemer. Ved kjøp av nytt IT-system aktiveres direkte henførbare kostnader utbetalt til systemleverandør, eksternt konsulentbistand og internt medgåtte kostnader for å få systemet installert og klart til bruk. Ved videreutvikling av IT-systemer aktiveres både eksterne og interne kostnader jfr. ovenfor. Systemendringer som betraktes som vedlikehold kostnadsføres løpende.

Når et IT-system er ferdigstilt, avskrives aktiverte kostnader lineært over forventet brukstid. Ved senere aktiveringer grunnet videreutvikling avskrives disse over den opprinnelig fastsatte brukstid med mindre påkostningen øker systemets totale forventede brukstid.

Ved indikasjon på at balanseført verdi av et aktivert IT-system er høyere enn gjennvinnbart beløp, foretas det test for verdifall. Hvis balanseført verdi er høyere enn gjennvinnbart beløp (nåverdi ved fortsatt bruk/eie), foretas det nedskrivning til gjennvinnbart beløp

2.8 FINANSIELLE INSTRUMENTER

2.8.1 Klassifisering

Finansielle instrumenter blir ved første gangs innregning klassifisert i en av følgende kategorier

Finansielle eiendeler

- a) Finansielle eiendeler regnskapsført til virkelig verdi over resultatet
- b) Utlån og fordringer regnskapsført til amortisert kost
- c) Hold - til - forfall - investeringer regnskapsført til amortisert kost

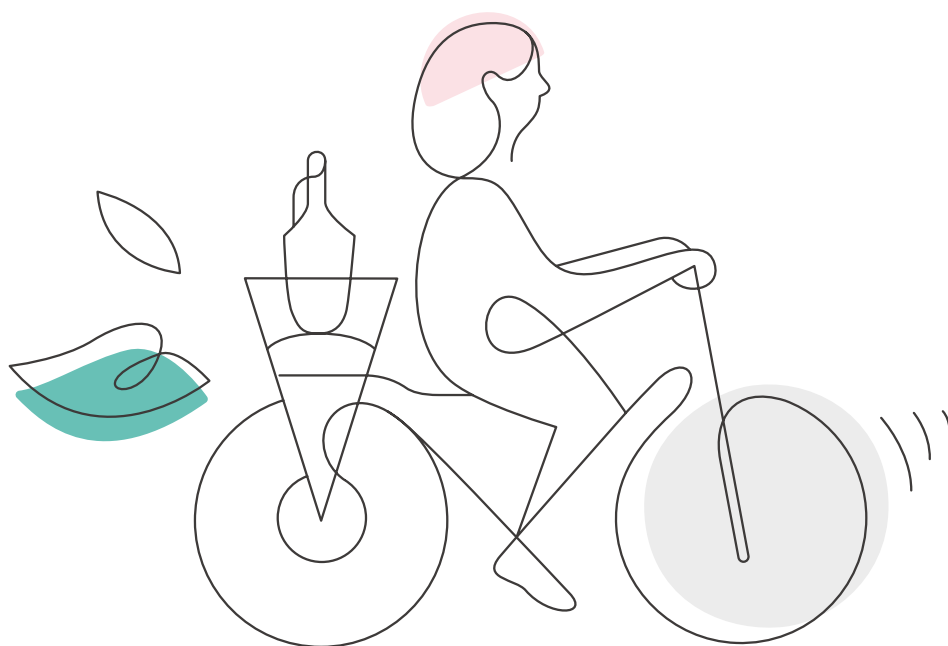
Finansielle forpliktelser

- a) Finansielle forpliktelser til virkelig verdi over resultatet
- d) Andre finansielle forpliktelser regnskapsført til amortisert kost

a) Finansielle eiendeler og forpliktelser til virkelig verdi over resultatet

Innenfor denne kategorien kan tilordningen være pliktig eller bestemt regnskapsført til virkelig verdi med verdiendringer over resultatet.

- Finansielle eiendeler holdt for omsetning er eiendeler som er anskaffet primært med henblikk på å gi fortjeneste fra kortsiktige prissvingninger. Konsernets derivater inngår i denne kategorien med mindre de inngår som en del av en regnskapsmessig sikring etter reglene om sikringsbokføring.
- Finansielle eiendeler og forpliktelser bestemt regnskapsført til virkelig verdi med verdiendringer over resultatet er klassifisert i denne kategorien dersom de finansielle instrumentene enten forvaltes som en gruppe, og hvor deres inntjening vurderes og rapporteres til ledelsen på grunnlag av virkelig verdi eller dersom klassifiseringen eliminerer eller reduserer regnskapsmessig inkonsistens i målingen.

De finansielle eiendelene omfatter aksjer og andeler, obligasjoner, sertifikater og utlån, mens de finansielle forpliktelsene omfatter gjeld til kredittinstitusjoner og derivater.

b) Utlån og fordringer regnskapsført til amortisert kost

Utlån og fordringer er finansielle eiendeler, med unntak av derivater, med faste eller bestembare betalinger, og som ikke omsettes i et aktivt marked med unntak for:

- De som konsernet har intensjon om å selge på kort sikt eller har øremerket til virkelig verdi over resultat.
- De som konsernet har øremerket tilgjengelig for salg
- De som inneholder kanskje ikke vil kunne gjenvinne hele sin opprinnelige investering i, bortsett fra svekket kredittverdighet, og som skal klassifiseres som tilgjengelig for salg

Utlån og fordringer til amortisert kost består av:

- Lån og fordringer tilknyttet investeringsvirksomheten
- Lån og fordringer øvrige inklusive fordringer på forsikringstakere

Lån og fordringer i investeringsvirksomheten omfatter gjeldsinstrumenter klassifisert som lån og fordringer hvilket er obligasjoner som ikke er priset i et aktivt marked, samt utlån til kommuner, bedrifter og personkunder.

c) Hold til forfall investeringer regnskapsført til amortisert kost

Hold til forfall investeringer består av finansielle eiendeler, som ikke er derivater, og som har faste eller bestembare betalinger og et definert forfallstidspunkt, og som konsernet har intensjon og evne til å holde til forfall med unntak for:

- De som foretaket ved førstegangsinnregning øremerker til virkelig verdi over resultatet
- De som foretaket har øremerket tilgjengelig for salg

- De som oppfyller definisjonen til lån og fordringer.

Kategorien omfatter obligasjoner som regnskapsføres til amortisert kost.

d) Andre finansielle forpliktelser regnskapsført til amortisert kost

Kategorien omfatter ansvarlig lån, fondsobligasjonslån og utstedte obligasjonslån med fortrinnsrett, samt gjeld til- og innskudd fra kunder.

2.8.2 Regnskapsføring og måling

Kjøp og salg av finansielle instrumenter regnskapsføres til virkelig verdi på handelsdato, det vil si når konsernet har forpliktet seg til å kjøpe eller selge det finansielle instrumentet. Direkte kjøpsomkostninger inkluderes i anskaffelseskost med unntak for kjøpsomkostninger knyttet til finansielle instrumenter til virkelig verdi over resultatet. For disse instrumentene kostnadsføres kjøpsomkostningene direkte. Finansielle eiendeler fraregnes når konsernet ikke lenger har rett til å motta kontantstrømmen fra eiendelen eller konsernet har overført all risiko og rettigheter knyttet til eierskapet. Finansielle forpliktelser fraregnes når den underliggende plikten i kontrakten er oppfylt, kansellert eller utløpt.

a) Verdimåling til virkelig verdi

Prinsippene for beregning av virkelig verdi relatert til de ulike instrumentene fremkommer av note 6.

b) Verdimåling til amortisert kost

Finansielle instrumenter som ikke måles til virkelig verdi måles til amortisert kost ved bruk av effektiv rente metode. Internrenten fastsettes ved diskontering av kontraktsfestede kontantstrømmer over forventet løpetid. Kontantstrømmene inkluderer etableringsgebyrer og direkte transaksjonskostnader samt eventuell restverdi ved utløpet av forventet løpetid. Amortisert kost er nåverdien av disse kontantstrømmene neddiskontert med internrenten.

c) Nedskrivning av finansielle eiendeler som måles til amortisert kost

Ved vurderingen av om det foreligger

verdiforringelse av en finansiell eiendel legges det vekt på hvorvidt utsteder/debitor har vesentlige finansielle vanskeligheter og om det foreligger kontraktsbrudd, herunder mislighold. Det vurderes om det er sannsynlig at skyldner går konkurs, hvorvidt det finnes et aktivt marked for eiendelen på grunn av finansielle vanskeligheter, eller om det observeres målbar nedgang i forventet kontantstrøm fra en gruppe finansielle eiendeler. Vurderingen baseres utelukkende på historiske forhold, fremtidige hendelser vurderes ikke uansett grad av sannsynlighet.

Dersom det foreligger objektive bevis for verdifall foretas det nedskrivning. Nedskrivningen beregnes ved å sammenligne ny, forventet kontantstrøm med opprinnelig kontantstrøm diskontert med hhv. opprinnelig effektiv rente (eiendeler med fast rente) eller med effektiv rente på måletidspunktet (eiendeler med flytende rente). Nedskrivningen reduserer eiendelens balanseførte verdi og innregnes i resultatregnskapet under regnskapslinjen ”Netto avkastning fra finansielle eiendeler”.

Tapsvurdering og tapsnedskrivning foretas kvartalsvis på individuelle utlån. Låneengasjement med ubetalte terminer eldre enn 90 dager eller kreditter med overtrekk eldre enn 90 dager gjennomgås på balansedagen. I tillegg foretas det en løpende vurdering av andre låneengasjementer hvor det foreligger objektive bevis for verdifall.

Utlån vurderes også gruppevis. Dersom det foreligger objektive bevis for at en gruppe av utlån har verdifall foretas det en nedskrivning.

2.8.3 Presentasjon i balanse og resultatregnskap

a) Finansielle eiendeler til virkelig verdi over resultat

Finansielle eiendeler til virkelig verdi over resultatet presenteres i balansen enten som ”Utlån kommuner, bedrifter og personkunder til virkelig verdi over resultat”, ”Gjeldsinstrumenter til virkelig

NOTE 2 Sammendrag av de viktigste regnskapsprinsippene - forts.

verdi over resultat" eller "Egenkapitalinstrumenter til virkelig verdi over resultat". Renteinntekter og aksjeutbytte inkluderes i linjen "Netto avkastning fra finansielle eiendeler". For bankvirksomheten inngår renteinntektene i linjen "Netto renteinntekter bank". Øvrige verdiendringer inngår i linjen "Netto avkastning fra finansielle eiendeler".

b) Utlån og fordringer til amortisert kost

Utlån og fordringer til amortisert kost presenteres i balansen enten som "Gjeldsinstrumenter klassifisert som lån og fordringer", "Utlån til kommuner, bedrifter og personkunder til amortisert kost", "Fordringer" eller "Kontanter og bankinnskudd". Renteinntekter inkluderes i linjen "Netto avkastning fra finansielle eiendeler". For bankvirksomheten inngår renteinntektene i linjen "Netto renteinntekt bank". Verdiendringer som kan knyttes til objektive indikasjoner på verdifall samt valutaendringer inngår i linjen "Netto avkastning fra finansielle eiendeler".

c) Finansielle eiendeler som holdes til forfall

Finansielle eiendeler som holdes til forfall består av obligasjoner notert i et aktivt marked og presenteres i balansen som "Gjeldsinstrumenter som holdes til forfall". Renteinntekter etter effektiv rente metoden inkluderes i linjen "Netto avkastning fra finansielle eiendeler". Verdiendringer som kan knyttes til objektive indikasjoner på verdifall, samt urealiserte valutaendringer inngår i linjen "Netto avkastning fra finansielle eiendeler".

d) Gjeld til og innskudd fra kunder

Gjeld til og innskudd fra kunder bokføres til virkelig verdi i balansen når innskuddet blir registrert som overført til kundens konto. I etterfølgende perioder regnskapsføres gjeld til- og innskudd fra kunder med flytende rente til amortisert kost etter effektiv rentemetode. Rentekostnadene inngår i linjen "Netto renteinntekter bank".

e) Utstedte ansvarlig lån

Ansvarlige lån regnskapsføres til virke-

lig verdi ved opptak justert for oppkjøpskostnader. Ved påfølgende måling regnskapsføres ansvarlig lån til amortisert kost med bruk av effektiv rentemetode. Metoden benyttes for å tilordne rentekostnadene over en relevant periode, og posteres over resultatet på linjen "Rentekostnad og verdiendring ansvarlige lån og fondsobligasjonslån". Ansvarlig lån i utenlandsk valuta omregnes til norske kroner på balansedagen. Verdiendring som følge av valutaendringen posteres over resultatet, og inngår i linjen "Rentekostnad og verdiendring ansvarlige lån og fondsobligasjonslån".

f) Utstedt fondsobligasjonslån

Fondsobligasjonslån regnskapsføres til pålydende på utstedelsestidspunktet, og vurderes deretter til amortisert kost. På fondsobligasjonslån som er sikret mot valuta- og renteendringer (virkelig verdisikring), justeres bokført verdi med verdiendring i sikret risiko. Verdiendringen føres over resultatet på linjen "Rentekostnad og verdiendring ansvarlige lån og fondsobligasjonslån".

g) Utstedte obligasjonslån med fortrinnsrett

Utstedte obligasjonslån med fortrinnsrett regnskapsføres første gang til virkelig verdi ved opptak justert for oppkjøpskostnader, det vil si pålydende justert for eventuell over-/underkurs ved utstedelse. Ved etterfølgende måling er obligasjonslånene vurdert til amortisert kost etter effektiv rentemetode. Rentekostnadene inngår i linjen "Netto renteinntekt bank" i resultatregnskapet.

Utstedte obligasjonslån med fast rente regnskapsføres etter reglene om virkelig verdisikring i den grad disse er sikret mot endring i rentenivået.

h) Gjeld til kredittinstitusjoner

Gjeld til kredittinstitusjoner balanseføres til markedsverdi ved anskaffelse. Ved etterfølgende måling benyttes virkelig verdi da dette eliminerer eller reduserer regnskapsmessig inkonsistens. Rentekostnadene inngår i linjen "Netto renteinntekt bank" mens øvrige

verdiendringer inngår i linjen "Netto verdiendring på finansielle instrumenter" i resultatregnskapet.

i) Andelseieres interesser i konsoliderte verdipapirfond

Minoritetsseier i de konsoliderte verdipapirfondene kan kreve utløsning av sine eierandeler, og som følge av dette er minoritetens andel av fondene klassifisert som en gjeld på regnskapslinjen "Andelseieres interesser i konsoliderte verdipapirfond". Minoritetens andel av verdiendringer i verdipapirfondene posteres over resultatet, og inngår i linjen "Andelseieres verdiendring i konsoliderte verdipapirfond".

j) Derivater og sikring

Finansielle derivater balanseføres til virkelig verdi på det tidspunktet avtalen inngås. Ved etterfølgende måling regnskapsføres derivatene til virkelig verdi og presenteres som en eiendel dersom verdien er positiv og som en forpliktelse dersom verdien er negativ. Regnskapsføringen av tilhørende gevinster og tap avhenger av hvorvidt derivatet er utpekt som et regnskapsmessig sikringsinstrument, og i hvilken type regnskapsmessig sikring derivatet inngår.

For derivater som ikke inngår i regnskapsmessig sikringsforhold, resultatføres gevinster og tap løpende på linjen for "Netto verdiendring på finansielle instrumenter". Disse inngår i kategorien finansielle eiendeler til virkelig verdi over resultat.

Konsernet har i to tilfeller benyttet seg av regnskapsmessig sikring (sikringsbokføring). I ett tilfelle er sikringsbokføring benyttet ved sikring av utstedt fondsobligasjon (sikringsobjekt) mot verdiendringer som følge av endringer i rente- og valutakurs (virkelig verdisikring). Sikringsinstrumentet er en kombinert rente- og valuta-swap. Sikringsforholdet er dokumentert og sikringens effektivitet måles løpende. Det andre tilfellet er virkelig verdi sikring av fastrente utlån. Sikringsforholdet er dokumentert og effektiviteten måles løpende.

Endring i virkelig verdi på sikringsinstrumentet er innregnet i resultatregnskapet på linjen ”Realiserte og urealiserte gevinster og tap på finansielle instrumenter”. Verdiendringer på sikringsobjektet som kan henføres til den sikrede risikoen, er regnskapsført som en korreksjon av sikringsobjektets balanseførte verdi og innregnet i resultatet på linjen for ”Netto kostnader ansvarlige lån og fondsobligasjonslån” og ”Netto renteinntekter bank”. I de tilfeller hvor et verdipapir har innebygde derivater som ikke er skilt ut, vil derivatets verdi inngå i papirets verdi som helhet.

2.9 MOTREGNING

Finansielle eiendeler og finansiell gjeld er bare motregnet i den grad det foreligger en ubetinget juridisk rett til å motregne eiendel mot gjeld, videre at man har intensjon om å motregne, samt at forfallstidspunktet for eiendelen samsvarer med forfallstidspunktet for gjelden.

2.10 KONTANTER OG KONTANT-EKVIVALENTER

Kontanter og bankinnskudd er definert som fordringer på kredittinstitusjoner uten oppsigelsestid. Beløpet inkluderer ikke fordringer på kredittinstitusjoner som er knyttet til kjøp og salg av verdipapirer i forvaltningen av verdipapirporteføljene.

2.11 KONSERNETS EGENKAPITAL

Egenkapitalen i konsernet er delt i to hovedelementer:

2.11.1 Innskutt egenkapital

Konsernets morselskap er et gjensidig selskap eid av sine kunder. I KLP er kundene (medlemmene) forpliktet til å innbetale egenkapitaltilskudd ved etablering av kundeforhold (tilflytting). I tillegg belastes medlemmene årlige tilskudd etter vurdering av behov. Styret kan videre beslutte at medlemmene skal innbetale egenkapitaltilskudd i andre tilfeller, dersom dette er nødvendig for å gi KLP tilfredsstillende soliditet. Egenkapitaltilskudd fastsettes i forhold til

medlemmets relative størrelse målt i premiereserve, og beregnes særskilt for den enkelte fellesordning.

Egenkapitaltilskuddet kan benyttes til dekning av tap eller underskudd ved løpende drift. Egenkapitaltilskudd kan bare tilbakebetales i forbindelse med flytting av kundeforholdet fra foretaket og forutsetter blant annet godkjenning av styret og forhåndssamtykke fra Finanstilsynet. Gjenstand for eventuell tilbakebetaling er en andel av det faktiske oppsamlede egenkapitaltilskuddet på opphørstidspunktet, beregnet i henhold til medlemmets andel av foretakets samlede premiereserve.

Utdeling av avkastning på egenkapitaltilskuddet avhenger av foretakets resultater. Egenkapitaltilskuddet er ikke omsettelig.

2.11.2 Opptjent egenkapital

Konsernets opptjente egenkapital består av risikoutjevningfond, revalueringsfond og øvrig opptjent egenkapital.

NOTE 2 Sammendrag av de viktigste regnskapsprinsippene - forts.

Alminnelige selskapsrettslige regler gjelder så langt de passer for eventuell utdeling eller bruk av annen opptjent egenkapital. Forsikringsvirksomhetslovens regler gjelder for eventuell bruk av risikoutjevningfond.

2.12 REGNSKAPSFØRING AV INNTEKTER

2.12.1 Premieinntekter

Premieinntekter inntektsføres med det beløp som forfaller i regnskapsåret. Periodisering av opptjent premie ivaretas ved avsetning mot opptjent premie. Årets tilflyttede reserver føres over resultatregnskapet, og inngår i premieinntektene. Andel av periodens brutto premieinntekt som tilfaller reassurandør i forbindelse med gjenforsikring går til fradrag i brutto premieinntekt.

2.12.2 Renteinntekter/-kostnader

Renteinntekter og rentekostnader tilknyttet alle rentebærende finansielle instrumenter vurderes til amortisert kost og inntektsføres ved bruk av effektiv rentemetode. Etableringsgebyr ved utlån inngår i amortiseringen, og inntektsføres over lånets forventede løpetid.

For rentebærende finansielle investeringer som måles til virkelig verdi, klassifiseres renteinntekten som "Netto avkastning fra finansielle eiendeler". For bankvirksomheten inngår renteinntektene i linjen "Netto renteinntekter bank", mens øvrige verdiendringer klassifiseres som "Realiserte og urealiserte gevinster og tap på finansielle eiendeler".

2.12.3 Leieinntekter og andre inntekter

Inntekter fra utleie av fast eiendom inntektsføres lineært over leiekontraktens løpetid. Inntekten inngår i linjen "Netto inntekter fra investeringseiendommer". Honorar for kapitalforvaltning inntektsføres i henhold til utført forvaltning for perioden frem til balansedagen. Inntekten inngår i linjen "Andre inntekter". Øvrige tjenester inntektsføres lineært over kontraktsperioden.

2.13 SKATT

Konsernet driver skattepliktig virksomhet. Med virkning fra og med inntektsåret 2018 er skattereglene for konsernets skade- og livsforsikringsvirksomhet endret.

For livsforsikringsvirksomheten innebærer de nye reglene at skattlegging av inntekter og kostnader knyttet til eiendeler i kollektivporteføljen og investeringsvalgporteføljen, skal foretas i samsvar med regnskapslovgivningen. Prinsippet vil gjelde både finansielle eiendeler og andre type eiendeler. Avsetning til risikoutjevningfond var tidligere fradragsberettiget i selskapsregnskapene ved fastsettelse av skattepliktig inntekt, men denne fradragsretten har nå i disse regnskapene falt bort.

I samsvar med overgangsbestemmelsene for livsforsikringsvirksomheten, skal skattemessige verdier på eiendeler og gjeld i kundeporteføljene 31.12.2017 sammenstilles med regnskapsmessige verdier per 31.12.2018. Dette innebærer at urealiserte gevinster og tap på eiendeler skal tas til inntekt i 2018. Netto skattepliktig inntekt knyttet til gevinst og tap på urealiserte eiendeler i 2018, som overstiger foretakets fremførbare underskudd, kan føres på gevinst- og tapskonto og inntektsføres med 20 % per år. Videre angir overgangsbestemmelsene at midler avsatt på risikoutjevningfond per 31.12.2017 først skal beskattes ved avvikling av virksomheten som har gitt opphav til avsetningen. Konsernet legger til grunn at risikoutjevningfondet aldri vil komme til beskatning og at det således ikke er beregnet utsatt skatt.

Også eventuell skattepliktig inntekt i 2018 (årets tekniske resultat) knyttet til kollektiv- eller investeringsvalgporteføljen (kundemidlene) kan føres på foretakets gevinst- og tapskonto (inntektsføres med 20 % per år).

I tidligere regler og praksis har skadeforsikringsvirksomheter kunnet kreve

fradrag for avsetninger til forsikringsfond eller annet fond som er nødvendig for å dekke eller sikre kontraktsmessig overtatte forpliktelser ovenfor de forsikrede. Virksomhetene har således kunnet kreve fradrag for:

- Ikke opptjent premie (og ikke avløpt risiko)
- Fremtidige, uavklarte erstatninger
- Sikkerhet med hensyn til mulig, men ikke sannsynlig ansvar (sikkerhetsavsetning)
- Avsetninger til naturskadefond og garantiordningen

Fra og med inntektsåret 2018 er fradrag for avsetninger begrenset til:

- Avsetning til ikke opptjent brutto premie
- Avsetning for ikke avløpt risiko
- Brutto erstatningsavsetning

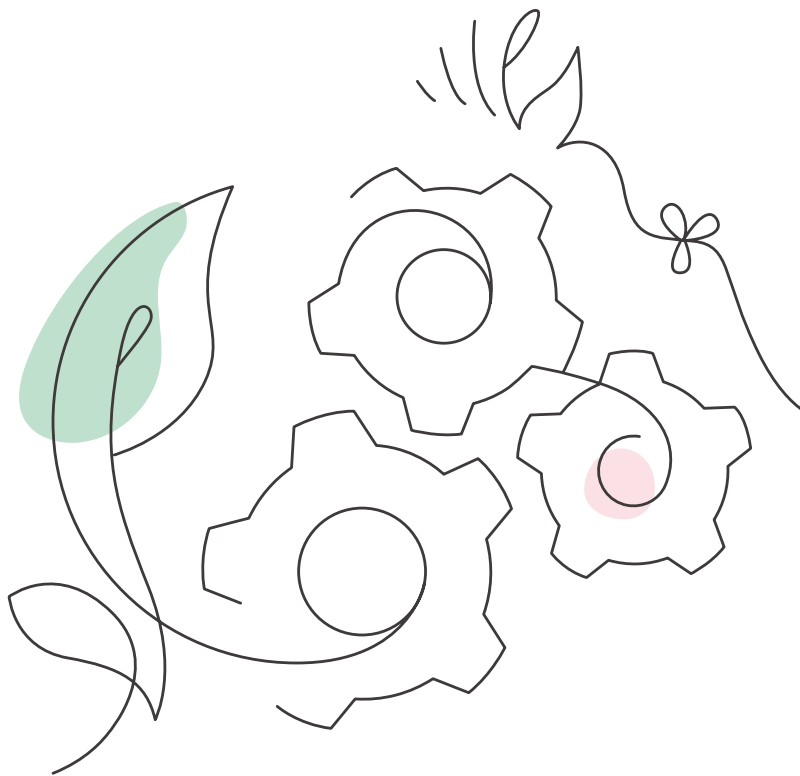
Etter de nye reglene vil det ikke lenger gis fradrag for avsetninger til naturskadefond og garantiordning. Disse fondene blir underlagt overgangsregler, slik at samlede avsetninger til disse fondene ved utløpet av inntektsåret 2017 kan settes av på en egen konto, og hvor kontoen først kommer til beskatning ved avvikling av skadeforsikringsvirksomheten.

Konsernet avlegger regnskap under fortsatt drift, og legger til grunn at nåverdien av forpliktelsen vil være 0.

Det foreligger videre en valgfri overgangsregel som innebærer at differansen mellom avsetningene for inntektsåret 2017 og 2018 ikke inntektsføres i 2018, men overføres til en egen konto for avsetninger med utsatt inntektsføring. Dersom differansen blir negativ, fradragsføres beløpet i sin helhet. Kontoen skal utgjøre en egen skatteposisjon, og inntektsføres lineært med 10 % hvert inntektsår fra og med 2018. Konsernet har valgt å benytte seg av denne overgangsregelen.

Totalt sett vil de nye skattereglene for skadeforsikring- og livsforsikringsvirksomheter

somhetene i konsernet medføre en reversering av utsatt skatt på 1 091 millioner kroner.

For øvrige virksomheter i konsernet er det ingen endring av skattereglene.

Forskjeller mellom regnskapsmessige og skattemessige vurderinger av eiendeler og gjeld som vil reversere på et senere tidspunkt, gir grunnlag for beregning av utsatt skattefordel eller utsatt skatt i regnskapet. Utsatt skattefordel og utsatt skatt nettes i den grad de har en juridisk rett til å motregne de innregnede beløpene og har til hensikt å gjøre dem opp på nettogrunnlag eller å realisere eiendelen og gjøre opp forpliktelsen under ett.

Ved avleggelsen av konsernregnskapet vurderes balanseføring av norsk utsatt skatt på konsernnivå. Utsatt skatt og skattefordel er beregnet som forskjeller mellom regnskapsmessig og skattemessig verdi på eiendeler og gjeld. Utsatt skattefordel balanseføres i den grad det

kan sannsynliggjøres at foretakene i konsernet vil ha tilstrekkelig skattemessig overskudd til å nyttiggjøre seg skattefordelen. Ved vurdering av sannsynlighet legges det vekt på historisk inntjening og forventet fremtidig skattemessig inntekt.

For utenlandske datterforetak regnskapsføres betalbar- og utsatt skatt/skattefordel i henhold til lokale skatteregler. Skatten kan ikke utlignes mot et eventuelt fremførbart underskudd i morselskapet ved hjelp av konsernbidrag med skattemessig effekt. I konsernregnskapets balanse fremkommer denne skatten på linjene for "Utsatt skatt" og "Utsatt skattefordel". I resultatregnskapet fremkommer denne kostnaden på linjen "Skattekostnad". I konsernet inngår både foretak som omfattes og som ikke omfattes av finansskatt. Ved balanseføring av utsatt skatt/skattefordel i konsernregnskapet benyttes derfor selskapskattesatsen gjeldende for det enkelte foretak i konsernet.

Skattekostnaden til konsernet er ytterligere spesifisert i note 23.

2.14 FORSIKRINGSKONTRAKTER

I henhold til IFRS 4 må det være knyttet betydelig forsikringsrisiko til kontrakten for at den skal kunne defineres som en forsikringskontrakt. Forsikringsproduktene konsernet tilbyr tilfredsstillende kravet om betydelig forsikringsrisiko, og er regnskapsført i samsvar med IFRS 4. I henhold til IFRS 4, vurderes forsikringskontraktene samlet som en forsikringskontrakt selv om den inneholder en finansiell del.

Det er gjennomført tilstrekkelighetstest for å kontrollere at nivået på de regnskapsførte forpliktelsene på forsikringskontraktene står i forhold til forsikringskundernes kontraktsmessige rettigheter. Konsernets avsetninger tilfredsstillende kravene i denne testen, og IFRS 4 stiller derfor ikke ytterligere krav til reservering. Konsernet har derfor benyttet gjeldende norsk regelverk for regnskapsføring av forsikringskontrakter.

NOTE 2 Sammendrag av de viktigste regnskapsprinsippene - forts.

2.14.1 Bransjer

Konsernet tilbyr produkter til sine kunder innen følgende bransjer:

- a) Kollektiv pensjon (offentlig og privat)
- b) Gruppeliv
- c) Skadeforsikring

a) Kollektiv pensjon offentlig består i hovedsak av ytelsesbaserte kommunale ordninger som omfatter alderspensjon, etterlattepensjon, uførepensjon og premiefritak under ervervsuførhet.

De kollektive pensjonsordninger er basert på lineær opptjening. Dette innebærer at den enkeltes opptjente ytelser til enhver tid utgjør den forholdsmessige del av de ytelser vedkommende vil ha rett til ved fortsatt tjeneste til pensjonsalder. Den forholdsmessige del fremkommer som forholdet mellom den tjenestetid vedkommende allerede har opptjent og den samlede tjenestetid vedkommende vil oppnå ved fortsatt

tjeneste til pensjonsalder, dog slik at sistnevnte størrelse ikke kan overstige 40 år ved beregningen av den forholdsmessige del. Ordningene er basert på sluttlønnsprinsippet. Regulering av løpende pensjoner i takt med regulering i folketrygden samt regulering av oppsatte rettigheter i takt med grunnbeløp er en del av pensjonsordningens definerte ytelser.

Ordningenes ytelser fastsettes etter gjeldende regler for offentlig tjenstepensjon som blant annet innbefatter samordning med folketrygdens ytelser for alderspensjonen for å sikre et definert brutto pensjonsnivå.

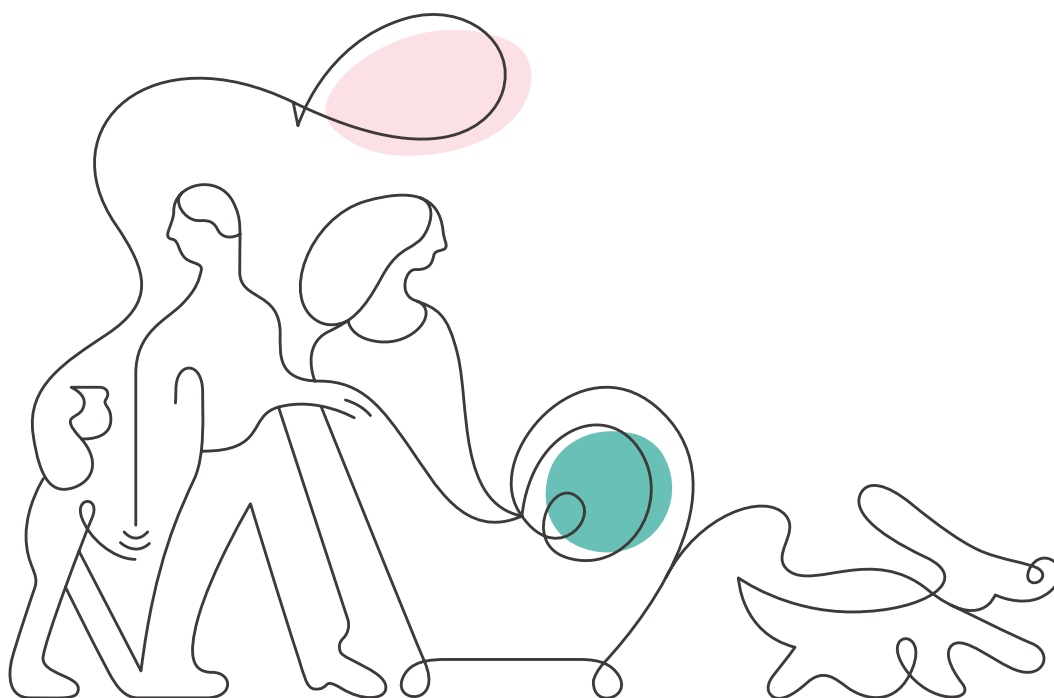
Regulering av løpende pensjoner og opptjente pensjonsrettigheter finansieres i sin helhet ved en særskilt reguleringspremie. En del offentlige særtrekk er ikke forhåndsfinansiert og finansieres ved engangspremier ved oppstart og

eventuelt senere endringer av pensjonen (bruttogaranti).

Premiereserve i pensjonsordningene er fastsatt som netto engangspremie for de opptjente alders-, uføre- og etterlattepensjoner. I tillegg er det avsatt administrasjonsreserve ut fra konsernets faktiske omkostninger til utbetaling av pensjon.

I premiereserven inngår også avsetninger for inntrufne, ennå ikke oppgjorte forsikringstilfeller, herunder karensavsetning for uførerisiko.

I tillegg til bruttoordningene beskrevet over, tilbys privat tjenstepensjon. Innskuddspensjon er en pensjonsspareordning hvor kunden betaler innskudd i samsvar med en avtalt innskuddsplan til medlemmenes fremtidige alderspensjon. Den innskuddsbaserte pensjonsordningen har en tilknyttet risikoytelse

som per. 31.12.2018 besto av innskuddsfritak og uførepensjon uten fripoliseopptjening, begge deler med 12 måneders karen. For risikoytelsene foretas en karensvetning (IBNR/RBNS) på 12 måneders risikopremie.

Avsetninger i livsforsikringer med investeringsvalg består av kundenes innbetalte sparekapital og tilført avkastning.

b) Gruppeliv er i hovedsak konsentrert om kommunegruppeliv og lærergruppeliv som omfatter kun dødsrisiko. Andre dekninger forekommer for et mindre antall kunder. I tillegg kommer gjeldsgruppeliv som omfatter dødsrisiko og for en stor del av eksisterende kunder også uførerisiko.

De forsikringstekniske avsetninger i gruppelivsforsikring er basert på risikoteoretiske metoder. Erstatningsreserven inkluderer avsetninger til de forventede utbetalinger til inntrufne, ennå ikke oppgjorte forsikringstilfeller, uavhengig av om disse er rapportert eller ikke.

c) I skadeforsikring tilbys følgende produkter:

Yrkesskade, Trygghet og Ulykke

Forsikringskontrakter som dekker kundenes arbeidstagerer for yrkesskader som faller inn under yrkesskadeloven og hovedtariffavtalen. I tillegg tegnes forsikringskontrakter som dekker arbeidstagerne for ulykke i fritiden.

Det tegnes også forsikringskontrakter som dekker kunden for ulykker i fritiden, herunder også skoleelever i skoletiden.

Brann-Kombinert

Forsikringskontrakter som dekker skade på kundenes eiendommer og eventuelle verditap som påføres kunden ved skade eller tap av eiendommen. Produktet inkluderer også en obligatorisk naturskadedekning. Risikoen for foretaket reduseres gjennom tegning av reasuranskontrakter som dekker erstatninger over gitte beløp per skade.

Motorvogn

Forsikringskontrakter som dekker skade oppstått ved bruk av kundenes motorvogner. Risikoen for foretaket reduseres gjennom tegning av reasuranskontrakter som dekker erstatninger over gitte beløp pr. skade.

Ansvar

Forsikringskontrakter som dekker skade påført tredjeperson som en følge av kundenes virksomhet. Dekningen gjelder både for tingskader og personskader.

Reise

Forsikringskontrakter som dekker kundene for skader og tap oppstått på reiser.

Barneforsikring

Forsikringskontrakter som dekker utgifter ved ulykker eller alvorlig sykdom samt inntektsbortfall (uførepensjon).

Gruppeliv

Forsikringskontrakter som dekker kunden for dødsfall og uførhet.

Risikoen for konsernet reduseres gjennom tegning av reasuranskontrakter som dekker erstatninger over gitte beløp per skade i alle bransjer nevnt over med unntak for gruppeliv. Konsernet skal til enhver tid ha forsikringstekniske avsetninger som gir full dekning av det forsikringstekniske ansvar og annen risiko avledet av forsikringsvirksomheten. Konsernets avsetninger skal i alle tilfeller til enhver tid oppfylle de minstekrav til avsetninger som følger av forskrifter og lover.

2.14.2 Avsetninger i forsikringsfond

I det følgende omtales konsernets vesentligste forsikringsfond.

a) Premiereserve

Premiereserven utgjør den forsikringstekniske kontantverdien av pensjonsrettigheter som er opptjent på beregningstidspunktet. Premiereserven inkluderer også administrasjonsreserve etter konsernets beregningsgrunnlag, samt avsetninger for inntrufne, ennå ikke oppgjorte forsikringstilfeller, herunder karensvetning for uførerisiko.

b) Tilleggsavsetninger

Tilleggsavsetninger føres i resultatregnskapet under linjen "Til(-) / fra(+) tilleggsavsetning og bufferavsetning i livsforsikring" som pliktige avsetninger. Tilleggsavsetningene er fordelt til kundene med betinget virkning og kan anvendes til dekning av eventuelt avkastningsunderskudd. Eventuell negativ avkastning kan ikke dekkes av tilleggsavsetninger.

c) Premiefond

Premiefond inneholder forskuddsbetalte premier og eventuelle overskuddsmidler som fordeles til den enkelte kundes premiefondskonto. Premiefondsmidler kan benyttes til dekning av fremtidige premier.

d) Kursreguleringsfond

Kursreguleringsfondet er definert i norsk forsikringslovgivning, og det er knyttet til kollektivporteføljen i livsforsikring.

Kursreguleringsfondet består av netto urealiserte gevinster tilknyttet finansielle omløpsmidler. Dersom netto kursreserver er negative, settes kursreguleringsfondet til null. Endringer i kursreguleringsfondet føres over resultatregnskapet.

Urealisert kursreserve tilknyttet finansielle omløpsmidler i utenlandsk valuta som kan tilskrives valutakursendringer avsettes ikke til kursreguleringsfond dersom investeringen er sikret mot valutakursendringer.

Valutakursendring tilknyttet sikringsinstrumentet avsettes således heller ikke til kursreguleringsfond, men føres direkte over resultatet.

2.14.3 Avkastningsgaranti

Konsernets ytelsesbaserte forsikringskontrakter i bransjen kollektiv pensjon inneholder en avkastningsgaranti (grunnlagsrente). Avkastningsgarantien skal oppfylles årlig.

Fra 01.01.2015 er all ny opptjening foretatt på grunnlagsrente 2,0 prosent.

NOTE 2 Sammendrag av de viktigste regnskapsprinsippene - forts.

I perioden 01.01.2012-31-12-2014 ble ny opptjening gjort på grunnlagsrente 2,5 prosent. Opptjening forut for dette er på 3,0 prosent for det meste av bestanden. En liten del av bestanden har noe opptjening på 2,75 prosent, 3,4 prosent og 4,0 prosent.

Total gjennomsnittlig avkastningsgaranti i bransjen kollektiv pensjon offentlig utgjorde ved utgangen av 2018 2,48 prosent. For kollektiv pensjon privat er avkastningsgarantien 2,89 prosent.

2.14.4 Dødelighet og uførhet

For uførisiko benyttes det ulike pristariffer for kollektiv pensjon offentlig og privat. Pristariffene for uførisiko er fastsatt basert på erfaringer i konsernets egen bestand. Pristariffene for dødelighet er lik beregningsgrunnlaget K2013 med sikkerhetsmarginer i henhold til den minstestandard Finanstilsynet har fastsatt. For Pensjonsordningen for sykepleiere og Fellesordningen for sykehusleger benyttes et noe sterkere grunnlag.

2.15 RESULTATELEMENTER I LIVSFORSIKRING

2.15.1 Avkastningsresultat

Avkastningsresultat oppstår på forsikringskontrakter med avkastningsgaranti. Avkastningsresultatet består av faktisk oppnådd avkastning fratrukket garantert avkastning (grunnlagsrente). Positivt avkastningsresultat tilfaller kunden, mens negativt avkastningsresultat må dekkes inn fra kundens tilleggsavsetninger og/eller fra egenkapitalen. Foretaket fakturerer et særskilt premieelement (rentegarantipremie) for å innestå avkastningsgarantien. Dette premieelementet inngår i resultat til foretak/konsern. I innskuddsbasert livsforsikring er det ikke gitt avkastningsgaranti og finansavkastningen tilskrives kunde uavhengig av oppnådd avkastning.

2.15.2 Risikoresultat

Risikoresultatet er et uttrykk for forskjellen mellom dødelighet og uførhet

i den forsikrede bestanden i perioden i forhold til det som er forutsatt i foretakets pristariff. Et positivt risikoresultat tilbakeføres til kundene, men det er anledning til å holde tilbake inntil halvparten av et positivt risikoresultat (for ytelsespensjonsordningene) i risikoutjevningfond. Risikoutjevningfondet kan kun benyttes til å dekke inn senere underskudd på risikoresultat. Risikoutjevningfondet kan maksimalt utgjøre 150 prosent av årets risikopremie.

Et negativt risikoresultat må dekkes av risikoutjevningfond eller egenkapitalen.

2.15.3 Administrasjonsresultat

Administrasjonsresultat beregnes som inntekter fra administrasjonspremie fratrukket foretakets faktiske omkostninger. Administrasjonsresultatet tilfaller i sin helhet foretaket.

2.16 FRIPOLISER

For fripoliser er det overskuddsdeling, slik at minst 80 prosent av oppnådd avkastning på midlene til forvaltning tilfaller kundene, maksimalt 20 prosent tilfaller foretaket.

2.17 OVERSKUDDSMIDLER AVSATT TIL KUNDER

Overskudd til kundene tilføres premiefond, og inngår som en del av de forsikringsmessige forpliktelsene på balansetidspunktet.

2.18 PENSJONFORPLIKTELSER EGNE ANSATTE

Konsernets pensjonsforpliktelser er forsikringsmessig delvis dekket gjennom offentlig tjenestepensjon i KLP ved medlemskap i Fellesordningen for kommuner og bedrifter ("Fellesordningen"). Pensjonsansvar utover disse ordningene dekkes over driften. Pensjonskostnadene er behandlet i samsvar med IAS 19. Konsernet har en ytelsesbasert pensjonsordning for sine ansatte. Regnskapsmessig forpliktelse for

ytelsesordninger er nåverdien av forpliktelsen på balansedagen, med fradrag for virkelig verdi av pensjonsmidlene. Bruttoforpliktelsen er beregnet med lineærmetoden. Bruttoforpliktelsen diskonteres til nåverdi ved bruk av rentene på norske høykvalitetsobligasjoner. Gevinster og tap som oppstår ved rekalkulering av forpliktelsen som følge av erfaringsavvik og endringer i aktuariemessige forutsetninger føres mot egenkapitalen via utvidet resultat i perioden de oppstår. Virkningen av endringer i ordningens ytelsesresultat føres umiddelbart.

Presentasjon av pensjonskostnaden i resultatregnskapet følger av IAS 1. Av denne standarden fremkommer det valgadgang for netto renteelementet som kan klassifiseres enten som en driftsrelatert kostnad eller som en finanskostnad. Det valget som foretaket gjør må følges konsekvent for senere perioder. Konsernet har presentert pensjonskostnaden under regnskapslinjen "Driftskostnader" og renteelementet under regnskapslinjen "Netto avkastning fra finansielle eiendeler". Estimatavviket er klassifisert under "Poster som senere ikke vil bli omklassifisert til resultatet" under regnskapslinjen "Aktuarielle gevinster og tap på ytelsesbaserte pensjonsordninger - ytelsesresultat til ansatte".

Fellesordningen er en flerforetaksordning, hvilket innebærer at den forsikringstekniske risiko er fordelt mellom alle kommuner og bedrifter som deltar i ordningen. De økonomiske og aktuariemessige forutsetninger som ligger til grunn for beregning av netto pensjonsforpliktelser baserer seg derfor på forutsetninger som er representative for hele fellesskapet.

NOTE 3 Viktige regnskapsestimater og vurderinger

Konsernet utarbeider estimater og antakelser om fremtidige forhold. Disse evalueres løpende, og er basert på historiske erfaringsdata og forventninger om sannsynlige fremtidige hendelser vurdert ut ifra data som foreligger på tidspunktet for avleggelsen av regnskapet.

Det må forventes at estimatene vil avvike fra det endelige utfall, og nedenfor omtales de områdene hvor det er betydelig risiko for vesentlige endringer i balanseførte verdier i fremtidige perioder.

3.1 FORSIKRINGSKONTRAKTER

Den største forsikringsrisikoen i konsernet er risiko for feil estimering av forventet levealder. Ved fastsettelse av premietariffer benyttes egne analyser på forsikret bestand og analyser av hele Norges befolkning. Usikkerhet rundt den fremtidige levealderen, som er basert på estimater langt frem i tid, gir en tilsvarende risiko for belastning av egenkapital som følge av krav til høyere avsetninger, for å dekke utbetaling over en lenger periode.

Det vil også være forsikringsrisiko knyttet til uførhet, men denne forsikringsrisikoen er vesentlig lavere. Usikkerhet i beregninger av sannsynligheter for uførhet kan, på samme måte som økt levealder, føre til redusert resultat for eiere, men her er det større mulighet til å korrigere premietariffene, gitt at uførepensjon har en kortere tidshorisont på utbetalingene.

NOTE 3 Viktige regnskapsestimater og vurderinger - forts.

Forsikringsrisiko knyttet til dødelighet er betydelig lavere, og må sees i sammenheng med forsikringsrisiko knyttet til levealder. Økt dødelighet vil gi et negativt risikoresultat på dødsrisiko, men vil motvirkes av et positivt risikoresultat på levealder. I tillegg er forsikringsytelsene på ektefelle- og barnepensjon, som utgjør risikoresultat for død, betydelig lavere enn forsikringsytelsene på alderspensjon (levealdersrisiko).

Ved beregning av forsikringsmessige avsetninger i bransjen kollektiv pensjonsforsikring, benyttes forutsetninger om uførisiko basert på erfaringer i KLP med utgangspunkt i egen bestand. For de øvrige risikoelementer, herunder opplevelsesrisiko, benyttes forutsetningene fra beregningsgrunnlaget K2o13 med de sikkerhetsmarginer som Finanstilsynet har fastsatt.

I offentlig tjenstepensjon faktureres gjennomsnittspremie for de ulike pensjonsordningene slik at den forsikringstekniske nettopremien utlignes mellom kundene som er inkludert i ordningen. Den forsikringstekniske årlige nettopremien for alders-, uføre- og etterlattepensjon i KLP med utgangspunkt i en lønn på kroner 460 000 er vist i tabellen under.

Ved beregning av forsikringstekniske avsetninger i bransjene gruppelev og offentlig tjenstepensjon er det foretatt avsetninger for inntrufne skader som ikke er ferdig oppgjort. Avsetningene

fastsettes ved hjelp av statistiske modeller. Modellene tar hensyn til erfaringer basert på innmeldte endringer i forsikringsbestanden.

Ved beregning av forsikringstekniske avsetninger i bransjen skadeforsikring er det foretatt individuell skadereservering for alle meldte skader (RBNS). Reserveringene justeres i takt med løpende skadebehandling. Alle åpne skader skal ha en spesiell vurdering minst én gang i året.

Avsetning for inntrufne skader som ikke er meldt til virksomheten (IBNR) skjer ved hjelp av statistiske modeller. Modellene hensyntar det erfaringsbaserte meldemønsteret innenfor de forskjellige risikogrupperne.

I skadevirksomheten foretas det også målinger og justeringer av de totale erstatningsavsetningene (RBNS+IBNR) slik at det totale avsetningsnivået blir målt opp mot endringer i risikoelementer som skadefrekvens, storskadeinnslag, bestandssammensetning og bestandsstørrelse. Erstatningsavsetningene er vurdert til forventningsrett nivå, dvs. at det ikke er sikkerhetsmarginer i denne. Erstatningsavsetningen er ikke neddiskontert.

Erstatningsavsetningen inneholder en avsetning for fremtidige indirekte skadebehandlingskostnader (ULAE). Denne beregnes med utgangspunkt i størrelsen på RBNS og IBNR.

Avsetning for ikke opptjent premie utgjør den proratariske delen av forfalt premie som opptjenes etter regnskapsavslutningen.

Sensitivitetsoversikten er nærmere spesifisert i note 9.

3.2 INVESTERINGSEIENDOMMER

Bygninger og andre faste eiendommer vurderes til virkelig verdi slik dette er definert i IFRS 13. Med virkelig verdi menes det beløp bygninger og andre faste eiendommer kan omsettes for i en transaksjon på armlengdes avstand mellom velinformerte, frivillige parter. Det anses ikke å være et aktivt marked for omsetning av konsernets investeringseiendommer.

Per 31.12.2018 ble bygninger og faste eiendommer verdsatt ved hjelp av konsernets interne verdivurderingsmodeller. Modellen tar utgangspunkt i neddiskontering av beregnet 20 års kontantstrøm, og diskonteringsraten som ble benyttet tilsvarende normalt markedets avkastningskrav for tilsvarende eiendommer. For de norske eiendommene ble det per 31.12.2018 benyttet en diskonteringsfaktor i intervallet 5,60 - 8,60 prosent, for konsernets svenske eiendommer 5,60 - 6,90 prosent og for danske eiendommer 6,75 - 7,69 prosent.

FORSIKRINGSTEKNISK ÅRLIG PREMIE

MENN

ALDER	30år	45år	60år
Beløp	19 303 kr	32 934 kr	40 940kr

KVINNER

ALDER	30år	45år	60år
Beløp	24 737 kr	39 223kr	44 388 kr

Følgende hovedkomponenter inngår i fremtidig kontantstrøm:

- Gjeldende betingelser, kontraktsutløp og antatt markedsleie
- Ledige arealer med antatt markedsleie
- Parkeringsinntekter, parkeringsareal og antall plasser
- Antatt årlig inflasjon
- Årlig leieregulering i prosent av inflasjon
- Generell ledighet
- Normale årlige driftskostnader
- Normale årlige felleskostnader per. m²
- Oppgraderingskostnader per. m² ved nytteleie
- Eventuelt ytterligere oppgraderingskostnader (år og beløp)
- Antall måneder ledighet ved hvert kontraktsutløp
- Antatt sluttverdi år 20
- Nominelt avkastningskrav

Som en del av verddivurderingen utføres også yeldbetragtninger for den enkelte eiendom og for totalporteføljen. I tillegg til verdsettelse ved bruk av KLP Eienoms verddivurderingsmodell innhentes eksterne verddivurderinger for et utvalg av eiendommene. Disse benyttes for å fastsette egne beregningsparametere og for å kvalitetssikre de interne verddivurderingene.

Mindre endringer i avkastningskravet vil gi relativt store utslag i eiendomsverdiene og det antas i tillegg at vesentlige endringer i ”Antatt markedsleie” også vil påvirke regnskapstallene i størst grad.

Sensitivitetsanalysen nedenfor viser hvordan verdien av en av konsernets sentralt beliggende kontoreiendommer i Oslo endrer seg ved visse endringer i sentrale parametere i konsernets verdsettelsesmodell. Analysen viser endring i verdi (angitt som prosentvis endring) for gitt endring i en parameter under forutsetning av at alle andre parametere holdes uendret. I realiteten vil det være slik at det er innbyrdes sammenheng mellom flere variabler, slik at en endring i en parameter vil medføre endring i en eller flere andre parametere. Oppgitte sensitivitetstall fanger ikke opp slike sammenhenger mot andre variabler, og er kun vist for illustrative formål. Virkningene av endringer i parametere vil variere noe fra eiendom til eiendom.

I analysen forstås avkastningskravet som den rente som benyttes ved neddiskontering av fremtidige kontantstrømmer i modellen. Markedsleie forstås som forventet leie ved reforhandling av eksisterende kontrakter eller ved skifte av leietager. Exit yield forstås som den yelden som benyttes til å beregne sluttverdi ved verddivurderingsmodellens siste analyseperiode (år 20).

3.3 VIRKELIG VERDI PÅ FINANSIELLE EIENDELER

Størstedelen av konsernets finansielle eiendeler til virkelig verdi over resultatet, er i stor grad eiendeler som omsettes i et aktivt marked, slik at markedsverdien kan fastsettes med stor grad av sikkerhet. Når det gjelder konsernets prising av

unoterte verdipapirer, vil det være usikkerhet knyttet til dette. Dette gjelder spesielt de verdipapirer som prises på bakgrunn av ikke-observerbare forutsetninger. Det benyttes ulike verdsettelsesteknikker for å kunne fastsette virkelig verdi av disse investeringene. Unoterte rentepapirer prises ut i fra en rentekurve med et risikotillegg som representerer markedets prising av utsteders bransjespesifikke risiko. Det innhentes jevnlig eksterne priser på en betydelig andel av disse unoterte papirene for å etterprøve egne verdsettelsesmodeller.

Prisingsmetodene og regnskapstallene er nærmere omtalt i note 6.

3.4 TAP PÅ FINANSIELLE EIENDELER

For finansielle eiendeler som ikke måles til virkelig verdi, vurderes det på balansedagen om det eksisterer objektive indikasjoner på om en finansiell eiendel eller en gruppe av finansielle eiendeler har falt i verdi. I denne vurderingen anvises en viss grad av skjønn, samt forhold relatert til kreditt-, marked og likviditetsrisiko. Dette er nærmere beskrevet i note 2.

For konsernets portefølje av anleggsobligasjoner, inkludert anleggsobligasjoner som holdes til forfall, vurderes nedskrivningsbehov enkeltvis hvert kvartal. Nedskrivningsbehov beregnes som verdien av opprinnelig forventet kontantstrøm og ny forventet kontantstrøm. Det vil være usikkerhet til beregning av ny, forventet kontantstrøm.

SENSITIVITETSANALYSE

	Endring i parameter	Endring i verdi
Avkastningskrav	+100 bps	-12 %
	-100 bps	14 %
Markedsleie	+10 %	7 %
	-10 %	-7 %
Exit yield	+100 bps	-10 %
	-100 bps	17 %
Inflasjon	+50 bps	7 %
	-50 bps	-6 %

NOTE 4 Segmentinformasjon

MILLIONER KRONER	Kollektiv pensjon offentlig		Kollektiv pensjon privat		Skadeforsikring		Bank	
	2018	2017	2018	2017	2018	2017	2018	2017
Premieinntekter for egen regning fra eksterne kunder ¹	38 633	32 328	1 041	997	1 246	1 266	0	0
Premieinntekter for egen regning fra andre konsernselskaper	94	89	0	0	22	21	0	0
Netto finansinntekter fra investeringer	8 583	32 157	-85	343	74	243	236	237
Øvrige inntekter fra eksterne kunder	1 074	1 016	3	2	1	1	17	12
Øvrige inntekter fra andre konsernselskaper	61	235	0	0	0	0	58	57
Sum inntekter	48 446	65 825	959	1 343	1 343	1 531	311	306
Erstatninger for egen regning	-18 847	-17 386	-155	-199	-1 014	-1 080	0	0
Forsikringsmessige avsetninger for egen regning	-27 343	-23 358	-753	-1 064	1	-4	0	0
Kostnader innlån	-483	-527	0	0	0	0	0	0
Driftskostnader eksklusive avskrivninger	-1 049	-951	-64	-59	-311	-281	-211	-197
Avskrivninger	-73	-74	-3	-3	-2	-2	-8	-4
Andre kostnader	-1 068	-992	0	0	0	0	-8	-3
Andelseiers verdiendring i konsoliderte verdipapirfond								
Sum kostnader	-48 864	-43 289	-975	-1 325	-1 326	-1 366	-228	-203
Driftsresultat	-419	22 536	-16	18	18	164	83	103
Midler tilført forsikringskundene ²	2 843	-20 551	-5	-42	0	0	0	0
Resultat før skatt	2 425	1 985	-21	-24	18	164	83	103
Skattekostnad	415	-554	0	0	40	-22	-19	-25
Resultat etter skatt	2 840	1 432	-21	-24	58	143	64	78
Endring i utvidet resultat eksklusiv skatt	-21	-28	0	-1	-1	-3	-2	-1
Totalresultat	2 818	1 403	-21	-25	56	139	62	77
Eiendeler	558 719	534 784	5 601	4 869	4 495	4 594	37 093	34 986
Gjeld	524 884	505 197	5 099	4 346	2 721	2 875	34 951	32 904

¹ Premieinntekter omfatter premieinntekter for egen regning inkludert sparepremie og overført premiereserve fra andre selskaper.

² Midler tilført forsikringskundene inkluderer overføring til premiefond, avsetninger til kursreguleringsfond, avsetninger til tilleggsavsetninger og andre avsetninger av overskuddsmidler til forsikringskundene.

NOTE 4 Segmentinformasjon - forts.

MILLIONER KRONER	Kapitalforvaltning		Øvrige		Elimineringer		Sum	
	2018	2017	2018	2017	2018	2017	2018	2017
Premieinntekter for egen regning fra eksterne kunder ¹	0	0	0	0	0	0	40 921	34 590
Premieinntekter for egen regning fra andre konsernselskaper	0	0	0	0	-117	-110	0	0
Netto finansinntekter fra investeringer	5	3	0	0	-3 081	8 446	5 732	41 430
Øvrige inntekter fra eksterne kunder	0	0	10	9	2	0	1 107	1 040
Øvrige inntekter fra andre konsernselskaper	478	456	0	0	-596	-748	0	0
Sum inntekter	482	459	10	9	-3 792	7 589	47 760	77 061
Erstatninger for egen regning	0	0	0	0	0	0	-20 015	-18 665
Forsikringsmessige avsetninger for egen regning	0	0	0	0	0	0	-28 096	-24 425
Kostnader innlån	0	0	0	0	0	0	-483	-527
Driftskostnader eksklusive avskrivninger	-462	-402	-12	-9	360	346	-1 750	-1 554
Avskrivninger	-3	-10	0	0	-33	-26	-122	-119
Andre kostnader	0	0	0	0	2	3	-1 075	-992
Andelseiers verdiendring i konsoliderte verdipapirfond					4 022	-8 648	4 022	-8 648
Sum kostnader	-466	-413	-12	-9	4 352	-8 326	-47 520	-54 931
Driftsresultat	17	47	-2	-1	559	-737	240	22 130
Midler tilført forsikringskundene ²	0	0	0	0	-238	937	2 600	-19 656
Resultat før skatt	17	47	-2	-1	321	200	2 840	2 474
Skattekostnad	-3	-10	1	0	-609	-553	-175	-1 163
Resultat etter skatt	14	37	-2	-1	-288	-353	2 665	1 311
Endring i utvidet resultat eksklusiv skatt	-2	-4	0	0	228	119	201	81
Totalresultat	12	33	-2	-1	-60	-234	2 866	1 393
Eiendeler	465	468	9	12	69 175	72 453	675 558	652 167
Gjeld	200	214	4	5	73 843	77 063	641 701	622 603

¹ Premieinntekter omfatter premieinntekter for egen regning inkludert sparepremie og overført premiereserve fra andre selskaper.

² Midler tilført forsikringskundene inkluderer overføring til premiefond, avsetninger til kursreguleringsfond, avsetninger til tilleggsavsetninger og andre avsetninger av overskuddsmidler til forsikringskundene.

KLP konsernets virksomhet er inndelt i de seks områdene kollektiv pensjon offentlig, kollektiv pensjon privat, skadeforsikring, bank, kapitalforvaltning og øvrige. All virksomhet er rettet mot kunder i Norge.

KOLLEKTIV PENSJON OFFENTLIG

Kommunal Landspensjonskasse tilbyr kollektiv offentlig tjenestepensjon.

KOLLEKTIV PENSJON PRIVAT

KLP Bedriftspensjon AS tilbyr produkter til foretak innen både offentlig og privat sektor.

SKADEFORSIKRING

KLP Skadeforsikring AS tilbyr ting- og personskadeprodukter til arbeidsgivere innen offentlig og privat sektor. I tillegg tilbys et bredt spekter av standard forsikringsprodukter til personmarkedet.

BANK

KLPs bankvirksomhet omfatter selskapene KLP Bankholding AS og dets heleide datterselskaper: KLP Banken AS, KLP Kommunekreditt AS og KLP Boligkreditt AS. Bankvirksomheten omfatter tjenester som innskudd og utlån til personmarkedet, kredittkort, samt utlån med offentlig garanti.

KAPITALFORVALTNING

Kapitalforvaltning tilbys fra selskapet KLP Kapitalforvaltning AS. Selskapet tilbyr et bredt utvalg av verdipapirfond både til personkunder og institusjonelle kunder. Verdipapirforvaltningen har en samfunnsansvarlig profil.

ØVRIG

Øvrige segmenter består av KLP Forsikringsservice AS som tilbyr et bredt tjenestespekter til kommunale pensjonskasser.

NOTE 5 Netto inntekter fra finansielle instrumenter

MILLIONER KRONER	2018	2017
Renteinntekter bankinnskudd	54	49
Renteinntekter derivater	-190	34
Renteinntekter gjeldsinstrumenter virkelig verdi	3 421	3 451
Sum renteinntekter finansielle eiendeler til virkelig verdi	3 286	3 534
Renteinntekter rentepapirer amortisert kost	5 846	5 515
Renteinntekter utlån amortisert kost	1 332	1 221
Sum renteinntekter finansielle eiendeler til amortisert kost	7 178	6 735
Utbytte/renter aksjer og andeler	4 587	3 913
Andre inntekter og kostnader	-62	2
Sum andre løpende kostnader og inntekter	4 525	3 915
Netto avkastning fra finansielle eiendeler	14 989	14 184
Renteinntekter utlån virkelig verdi	223	226
Sum renteinntekter finansielle eiendeler til virkelig verdi	223	226
Renteinntekter utlån amortisert kost	524	510
Sum renteinntekter finansielle eiendeler til amortisert kost	524	510
Rentekostnader gjeld til kredittinstitusjoner	-79	-94
Rentekostnader obligasjon med fortrinnsrett	-297	-271
Rentekostnader gjeld og innskudd fra kunder	-135	-128
Andre inntekter og kostnader	13	0
Sum andre inntekter og kostnader bank	-498	-493
Netto renteinntekter bank ¹	249	244
Verdiendring aksjer og andeler	-13 293	15 791
Verdiendring derivater	-4 352	950
Verdiendring gjeldsinstrumenter til virkelig verdi	-2 005	-3 174
Verdiendring utlån virkelig verdi	37	17
Verdiendring innlån virkelig verdi	0	0
Sum verdiendring finansielle instrumenter til virkelig verdi	-19 614	13 584
Verdiendring utlån til amortisert kost	175	124
Andre urealiserte verdier	-78	-51
Sum andre urealiserte verdier	98	73
Netto urealiserte gevinster fra finansielle instrumenter	-19 516	13 657

¹ Netto renteinntekt bank er inntekter og kostnader tilknyttet bankvirksomheten

Noten spesifiserer netto inntekter fra finansielle instrumenter. Verdiendringer som skyldes endring i kredittrisiko er ikke medtatt i denne tabellen grunnet systemmessige begrensninger.

NOTE 5 Netto inntekter fra finansielle instrumenter - forts.

MILLIONER KRONER	2018	2017
Realiserte aksjer og andeler	5 526	4 889
Realiserte derivater	-2 870	165
Realiserte gjeldsinstrumenter til virkelig verdi	1 473	3 545
Sum realiserte finansielle instrumenter til virkelig verdi	4 129	8 600
Realiserte obligasjoner til amortisert kost ²	933	-172
Realiserte utlån til amortisert kost	0	0
Sum realiserte finansielle instrumenter til amortisert kost	933	-172
Andre finansielle inntekter og kostnader	-46	-34
Sum andre finansielle inntekter	-46	-34
Netto realiserte gevinster fra finansielle instrumenter	5 016	8 394
Realiserte og urealiserte gevinster og tap på finansielle instrumenter	-14 500	22 050
Sum netto inntekter fra finansielle instrumenter	739	36 478

² Realiserte verdier på obligasjoner til amortisert kost kommer av realiserte mer- eller mindreverdi på valuta. Papirer denominert i utenlandsk valuta blir sikret, noe som resulterer i minimal nettoeffekt av valutaendringer (reflekteres i verdiendring / realiserte derivater). Se note 9 og 12 for mer informasjon.

NOTE 6 Virkelig verdi av finansielle eiendeler og forpliktelser

Virkelig verdi skal være en representativ pris basert på hva tilsvarende eiendel eller forpliktelse ville vært omsatt for ved normale markedsbetingelser og forhold. Et finansielt instrument anses som notert i et aktivt marked dersom noterte kurser er enkelt og regelmessig tilgjengelig fra en børs, forhandler, megler, næringsgruppering, prissettingstjeneste eller reguleringsmyndighet, og disse kursene representerer faktiske og regelmessige forekommende transaksjoner på armlengdes avstand. Dersom markedet for verdipapiret ikke er aktivt, eller verdipapiret ikke er notert på børs eller tilsvarende, benyttes konsernet verdsettelsesteknikker for å fastsette virkelig verdi. Disse baseres bl.a. på informasjon om nylige gjennomførte transaksjoner på forretningsmessige vilkår, henvisning til omsetning av lignende instrumenter og prising ved hjelp av eksternt innhentede rentekurver og rentedifferansekurver. Estimatenes bygger i størst mulig grad på eksterne observerbare markedsdata, og i liten grad på selskaps-spesifikk informasjon.

For denne noten kan kategoriseringen av finansielle instrumenter deles opp i tre ulike nivåer; balanseklassifisering, regnskapsklassifisering og type instrument. Det er siste kategori, type instrument, hvor det gis informasjon på hvordan virkelig verdi er utledet.

FINANSIELLE INSTRUMENTER SOM MÅLES TIL AMORTISERT KOST

Denne kategorien inkluderer:

- Investeringer som holdes til forfall
- Obligasjoner klassifisert som utlån og fordring
- Øvrige utlån og fordringer
- Gjeld og innskudd til kunder (forpliktelse)
- Ansvarlig lånekapital (forpliktelse)
- Annen utstedt gjeld (forpliktelse)

Finansielle instrumenter som ikke måles til virkelig verdi måles til amortisert kost ved bruk av effektiv rente

metode. Internrenten fastsettes ved diskontering av kontraktsfestede kontantstrømmer over forventet løpetid. Kontantstrømmene inkluderer etableringsgebyrer og direkte transaksjonskostnader samt eventuell restverdi ved utløpet av forventet løpetid. Amortisert kost er nåverdien av disse kontantstrømmene neddiskontert med internrenten. I denne noten opplyses det forøvrig om virkelig verdi på de finansielle instrumentene som måles til amortisert kost.

FINANSIELLE INSTRUMENTER SOM MÅLES TIL VIRKELIG VERDI

Denne kategorien inkluderer:

- Egenkapitalinstrumenter
- Gjeldsinstrumenter til virkelig verdi
- Derivater (eiendeler og forpliktelser)
- Gjeld til kredittinstitusjoner (forpliktelse)

Nedenfor er det listet hvilke ulike typer finansielle instrumenter som faller inn under de ulike regnskapskategoriene og hvordan virkelig verdi blir beregnet.

- INVESTERINGER SOM HOLDES TIL FORFALL - OBLIGASJONER KLASIFISERT SOM UTLÅN OG FORDRING - GJELDSINSTRUMENTER SOM MÅLES TIL VIRKELIG VERDI

a) Utenlandske rentepapirer

Utenlandske rentepapirer prises i hovedregel på bakgrunn av priser innhentet fra indeksleverandør. Samtidig sammenlignes priser mellom flere ulike kilder for å fange opp eventuelle feil.

Følgende kilder benyttes:

- Barclays Capital Indices
- Bloomberg
- Reuters

Barclays Capital Indices har førsteprioritet (de dekker henholdsvis utenlandsk stat og utenlandsk kreditt). Deretter benyttes Bloomberg med bakgrunn i Bloombergs priskilde Business Valuator Accredited in

Litigation (BVAL). BVAL inneholder verifiserte priser fra Bloomberg. Sisteprioritet er Reuters.

b) Norske rentepapirer - stat

Til prising av norske statsobligasjoner benyttes Bloomberg som kilde. Det er Oslo Børs som leverer prisen (via Bloomberg). Kursene sammenlignes med kursene fra Reuters for å avdekke eventuelle feil.

c) Norske rentepapirer – annet enn stat

Norske rentepapirer unntatt stat prises hovedsakelig direkte på kurser fra Nordic Bond Pricing. De papirene som ikke inngår hos Nordic Bond Pricing, prises teoretisk. Teoretisk pris skal baseres på antatt nåverdi ved salg av posisjonen. Diskontering gjøres ved å benytte en nullkuponkurve. Nullkuponkurven oppjusteres med en kredittspread som skal hensynta obligasjonens risiko. Kredittspreaden beregnes ut fra en spreadkurve hvor obligasjonens durasjon hensyntas. Nordic Bond Pricing er hovedkilde for spreadkurver. Disse leverer selskaps-spesifikke kurver og kurver for norske sparebanker, kommuner og kraft. Sparebanker har ulike spreadkurver basert på forvaltningskapital.

For selskaper hvor Nordic Bond Pricing ikke leverer spreadkurver, benyttes spreadkurver fra tre norske banker. Når spreadkurver er tilgjengelig fra flere av disse bankene, benyttes et likevektet gjennomsnitt.

d) Rentepapirer utstedt av utenlandske foretak, men denominert i kroner

Virkelig verdi beregnes etter samme hovedprinsippene som for norske rentepapirer beskrevet ovenfor.

e) Fordringer på kredittinstitusjoner

Virkelig verdi av disse anses som tilnærmet lik bokført verdi da kontraktsbetingelsene løpende endres i takt med markedrenten.

f) Utlån til kommuner og foretak med kommunal garanti

Fordringene verdsettes ved hjelp av en verdsettelsesmodell som benytter relevante kredittpåslagsjusteringer innhentet i markedet. For garanterte utlån beregnes virkelig verdi som neddiskontert kontantstrøm basert på samme rentekurve som direktelånene, men kredittmarginen er justert til markedsnivå for aktuell kombinasjon av garantistkategori og garantiform. Garantisten er enten stat, fylkeskommune, kommune eller bank.

g) Lån med sikkerhet i pant

Prinsippene for beregning av virkelig verdi avhenger av hvorvidt utlånene har rentebinding eller ikke. Virkelig verdi av utlån med rentebinding beregnes ved å neddiskontere kontraktsfestede kontantstrømmer med markedsrente inklusive en relevant risikomargin på balansedagen. Virkelig verdi av utlån uten rentebinding anses tilnærmet lik bokført verdi da kontraktsbetingelsene løpende endres i takt med endring i markedsrentene.

EGENKAPITALINSTRUMENTER

h) Aksjer (noterte)

Likvide aksjer verdsettes som hovedregel på basis av priser levert fra indekssleverandør. Samtidig sammenlignes priser mellom ulike kilder for å fange opp eventuelle feil.

Følgende kilder benyttes for norske aksjer:

- Oslo Børs (primærkilde)
- Morgan Stanley Capital International (MSCI) / Reuters
- Bloomberg

Følgende kilder benyttes for utenlandske aksjer:

- Morgan Stanley Capital International (MSCI) (primærkilde)
- Reuters
- Bloomberg

i) Aksjer (unoterte)

Konsernet benytter, så langt det lar seg gjøre, bransje anbefalingene til Verdipapirfondenes forening. Dette innebærer i hovedtrekk følgende:

Sist omsatt kurs har hovedprioritet.

Dersom sist omsatt kurs ligger utenfor salg-/kjøpskursen i markedet, justeres pris deretter. Det vil si at hvis sist omsatt er under salgskurs, justeres pris opp til salgskursen. Hvis den er over kjøpskurs justeres den ned til kjøpskursen. Dersom prisbildet anses som utdatert justeres prisen etter en markedsindeks. Selskapet har valgt Oslo Børs sin small cap indeks (OSESX) som en tilnærming for unoterte aksjer.

For aksjer hvor svært lite informasjon foreligger foretas en skjønnsmessig vurdering. Med dette menes enten en fundamental analyse av selskapet, eller en meglervurdering.

j) Private Equity

Investeringer i Private Equity gjøres gjennom fond. Fondenes virkelig verdi skal baseres på rapporterte markedsverdier, som følger av International Private Equity and Venture Capital Valuation Guidelines (IPEV Guidelines). Disse retningslinjene fastsettes av European

NOTE 6 Virkelig verdi av finansielle eiendeler og forpliktelser - forts.

Venture Capital Association (EVCA) og baserer seg på prinsippet om tilnærmet markedsvurdering av selskapene. Virkelig verdi er beregnet ut ifra fondenes rapporterte markedsverdi justert for inn- og utbetalinger i perioden mellom siste rapporterte markedsverdi fra fondet og perioden det rapporteres på for konsernet. Direkteinvesteringer i Private Equity behandles analogt med omløpsaksjer, men verdsettelse kan være daglig, kvartalsvis eller årlig. I de tilfeller det har vært mulig å få informasjon om hva ko-investeringer prises til i fondene, legges dette til grunn i verdsettelsen. Øvrige direkteinvesteringene er verdsatt til kostpris, rapporterte markedsverdier fra selskap eller omsatt pris der dette foreligger.

DERIVATER

k) Futures/FRA/IRF

Alle futureskontrakter til konsernet handles på børs. Bloomberg benyttes som priskilde. Det innhentes også priser fra en annen kilde som kontroll på at prisene fra Bloomberg er korrekte. Reuters fungerer som sekundærkilde.

l) Opsjoner

Bloomberg benyttes som kilde for prising av opsjoner som handles på børs. Reuters er sekundærkilde.

m) Renteswaper

Renteswaper verdsettes i en modell som hensyntar observerbare markedsdata som rentekurver og relevant kredittpåslag.

n) FX-swaper

FX-swaper med forfall på ett år eller mindre prises på kurver som er bygget opp fra FX swap-punkter hentet fra Reuters. For FX-swaper over ett år vurderes markedet relativt lite likvid og det skal benyttes basisjusterte swapkurver.

GJELD TIL KREDITTINSTITUSJONER

o) Plasseringer hos kredittinstitusjoner og deposits

Plasseringer hos kredittinstitusjoner er innskudd med kort løpetid. Virkelig verdi beregnes ved å neddiskontere kontraktsfestede kontantstrømmer med markedsrente inklusive en relevant risikomargin på balansedagen. Deposits prises på swapkurver.

ANSVARLIG LÅNEKAPITAL, ANNEN UTSTEDT GJELD OG INNSKUDD FRA KUNDER

p) Virkelig verdi av ansvarlige lån

For lån notert på børs hvor det anses å være et aktivt marked brukes den observerbare prisen som virkelig verdi. For øvrige lån som ikke er en del av et aktivt marked fastsettes virkelig verdi ut i fra

en intern verdsettelsesmodell basert på observerbare data.

q) Virkelig verdi av utstedt fondsobligasjonslån

Virkelig verdi i denne kategorien er fastsatt ut i fra interne verdsettelsesmodeller basert på eksterne observerbare data.

r) Utstedte obligasjonslån med fortrinnsrett

Virkelig verdi i denne kategorien er fastsatt ut i fra interne verdsettelsesmodeller basert på eksterne observerbare data.

s) Innskudd fra kunder

Alle innskudd er uten rentebinding. Virkelig verdi av disse anses som tilnærmet lik bokført verdi da kontraktsbetingelsene løpende endres i takt med markedsrenten.

Tabellen på neste side gir en nærmere spesifisering av innholdet i de ulike klassene av eiendeler og forpliktelser.

NOTE 6 Virkelig verdi av finansielle eiendeler og forpliktelser - forts.

MILLIONER KRONER	31.12.2018		31.12.2017	
	Bokført verdi	Virkelig verdi	Bokført verdi	Virkelig verdi
GJELDSINSTRUMENTER SOM HOLDES TIL FORFALL				
- REGNSKAPSFØRT TIL AMORTISERT KOST				
Norske hold til forfall obligasjoner	7 258	7 747	6 380	7 093
Utenlandske hold til forfall obligasjoner	23 795	24 380	24 752	26 205
Sum gjeldsinstrumenter som holdes til forfall	31 053	32 127	31 131	33 298
GJELDSINSTRUMENTER KLASIFISERT SOM LÅN OG FORDRINGER				
- REGNSKAPSFØRT TIL AMORTISERT KOST				
Norske obligasjonslån	45 414	47 228	39 092	41 777
Utenlandske obligasjonslån	96 106	98 645	81 825	87 465
Norske sertifikater	0	0	200	200
Utenlandske sertifikater	0	0	200	200
Andre fordringer	29	29	59	59
Sum gjeldsinstrumenter klassifisert som lån og fordringer	141 549	145 902	121 377	129 700
UTLÅN KOMMUNER, BEDRIFTER OG PERSONKUNDER				
- REGNSKAPSFØRT TIL VIRKELIG VERDI OVER RESULTATET				
Lån til kommunal sektor eller foretak med kommunal garanti	855	855	1 016	1 016
Sum utlån kommuner, bedrifter og personkunder	855	855	1 016	1 016
UTLÅN KOMMUNER, BEDRIFTER OG PERSONKUNDER				
- REGNSKAPSFØRT TIL AMORTISERT KOST				
Utlån med sikkerhet i pant	19 674	19 680	17 673	17 685
Lån til kommunal sektor eller foretak med kommunal garanti	67 150	67 495	61 441	62 083
Utlån utland med sikkerhet i pant og offentlig garanti	8 016	8 049	7 829	7 872
Utlån kredittkort	69	69	62	62
Sum utlån kommuner, bedrifter og personkunder	94 909	95 293	87 005	87 702
GJELDSINSTRUMENTER				
- REGNSKAPSFØRT TIL VIRKELIG VERDI OVER RESULTATET				
Norske obligasjoner	58 737	58 737	59 289	59 289
Norske sertifikater	7 521	7 521	11 154	11 154
Utenlandske obligasjoner	85 580	85 580	85 144	85 144
Plassering hos kredittinstitusjoner	14 507	14 507	16 839	16 839
Sum gjeldsinstrumenter	166 344	166 344	172 427	172 427
EGENKAPITALINSTRUMENTER				
- REGNSKAPSFØRT TIL VIRKELIG VERDI OVER RESULTATET				
Aksjer	146 865	146 865	150 221	150 221
Aksjefond	12 199	12 199	10 641	10 641
Eiendomsfond	45	45	119	119
Alternative investeringer	858	858	756	756
Sum egenkapitalinstrumenter	159 968	159 968	161 736	161 736

NOTE 6 Virkelig verdi av finansielle eiendeler og forpliktelser - forts.

MILLIONER KRONER	31.12.2018		31.12.2017	
	Bokført verdi	Virkelig verdi	Bokført verdi	Virkelig verdi
FORDRINGER				
Fordringer i forbindelse med direkte forretninger	1 123	1 123	1 026	1 026
Fordringer i forbindelse med gjenforsikringsforretninger	63	63	118	118
Gjenforsikringsandel av brutto erstatningsavsetning	0	0	0	0
Fordringer ved verdipapirhandel	603	603	2 161	2 161
Fordskuddsbetalt husleie tilknyttet eiendomsvirksomheten	166	166	116	116
Andre fordringer	258	258	636	636
Sum lån og fordringer øvrige inkl. fordringer på forsikringstakere	2 213	2 213	4 056	4 056
FINANSIELL GJELD - REGNSKAPSFØRT TIL AMORTISERT KOST				
Fondsobligasjonslån	1 662	1 332	1 534	1 463
Ansvarlige lån	6 029	6 302	5 977	6 849
Gjeld til kredittinstitusjoner	1 015	1 015	1 603	1 603
Utstedt obligasjonslån med fortrinnsrett	23 025	23 179	21 451	21 457
Gjeld til og innskudd fra kunder	10 662	10 662	9 669	9 669
Sum finansiell gjeld	42 392	42 489	40 235	41 042
FINANSIELL GJELD - REGNSKAPSFØRT TIL VIRKELIG VERDI RESULTATET				
Gjeld til kredittinstitusjoner	1 779	1 779	2 983	2 983
Sum finansiell gjeld	1 779	1 779	2 983	2 983
Eiendeler i innskuddsbasert livsforsikring	3 396	3 396	2 684	2 684
Avsetninger i innskuddsbasert livsforsikring	3 396	3 396	2 684	2 684

MILLIONER KRONER	31.12.2018		31.12.2017	
	Eiendeler	Forpliktelser	Eiendeler	Forpliktelser
FINANSIELLE DERIVATER - REGNSKAPSFØRT TIL VIRKELIG VERDI				
Valutaterminer	133	6 107	631	3 849
Renteswaper	155	702	368	903
Rente- og valutaswaper	657	0	530	0
Akseopsjon	0	0	0	7
Sum finansielle derivater	944	6 809	1 529	4 760

NOTE 7 Virkelig verdi hierarki

31.12.2018 MILLIONER KRONER	Nivå 1	Nivå 2	Nivå 3	Sum
EIENDELER REGNSKAPSFØRT TIL VIRKELIG VERDI				
Investeringseiendom	0	0	67 570	67 570
Tomter	0	0	903	903
Eiendomsfond	0	0	2 887	2 887
Bygg	0	0	63 780	63 780
Utlån til virkelig verdi	0	855	0	855
Obligasjoner og andre verdipapirer med fast avkastning	44 655	107 176	0	151 830
Sertifikater	5 222	2 298	0	7 521
Obligasjoner	26 193	104 877	0	131 070
Obligasjonsfond	13 240	0	0	13 240
Utlån og fordringer	12 747	1 766	0	14 514
Aksjer og andeler	143 025	3 957	12 986	159 968
Aksjer	141 269	3 054	2 542	146 865
Aksjefond	1 756	0	61	1 816
Eiendomsfond	0	45	0	45
Spesialfond	0	858	0	858
Private Equity	0	0	10 383	10 383
Finansielle derivater	0	944	0	944
Sum eiendeler regnskapsført til virkelig verdi	200 427	114 699	80 556	395 681
FORPLIKTELSE REGNSKAPSFØRT TIL VIRKELIG VERDI				
Finansielle derivater gjeld	0	6 809	0	6 809
Gjeld til andre kredittinstitusjoner og annen gjeld ¹	1 270	509	0	1 779
Sum forpliktelser regnskapsført til virkelig verdi	1 270	7 317	0	8 588

¹ Linjen Gjeld til kredittinstitusjoner i balansen inneholder forpliktelser målt til virkelig verdi og amortisert kost. Denne linjen er derfor ikke avstembar mot balansen. Forpliktelsene som måles til amortisert kost utgjør 1 473 millioner kroner per 31.12.2017 og 1 015 millioner kroner per 31.12.2018.

31.12.2017 MILLIONER KRONER	Nivå 1	Nivå 2	Nivå 3	Sum
EIENDELER REGNSKAPSFØRT TIL VIRKELIG VERDI				
Investeringseiendom	0	0	63 519	63 519
Tomter	0	0	982	982
Eiendomsfond	0	0	2 454	2 454
Bygg	0	0	60 083	60 083
Utlån til virkelig verdi	0	1 016	0	1 016
Obligasjoner og andre verdipapirer med fast avkastning	45 303	110 287	0	155 590
Sertifikater	7 834	3 320	0	11 154
Obligasjoner	23 984	106 967	0	130 952
Obligasjonsfond	13 485	0	0	13 485

NOTE 7 Virkelig verdi hierarki - forts.

31.12.2017 MILLIONER KRONER	Nivå 1	Nivå 2	Nivå 3	Sum
Utlån og fordringer	15 418	1 419	0	16 837
Aksjer og andeler	145 905	5 393	10 438	161 736
Aksjer	144 045	4 518	1 658	150 221
Aksjefond	1 861	0	75	1 935
Eiendomsfond	0	119	0	119
Spesialfond	0	756	0	756
Private Equity	0	0	8 705	8 705
Finansielle derivater	0	1 529	0	1 529
Sum eiendeler regnskapsført til virkelig verdi	206 627	119 643	73 956	400 226

FORPLIKTELSER REGNSKAPSFØRT TIL VIRKELIG VERDI

Finansielle derivater gjeld	0	4 760	0	4 760
Gjeld til andre kredittinstitusjoner og annen gjeld ¹	2 025	1 089	0	3 113
Sum forpliktelser regnskapsført til virkelig verdi	2 025	5 848	0	7 873

¹ Linjen Gjeld til kredittinstitusjoner i balansen inneholder forpliktelser målt til virkelig verdi og amortisert kost. Denne linjen er derfor ikke avstembar mot balansen. Forpliktelsene som måles til amortisert kost utgjør 1 473 millioner kroner per 31.12.2017 og 1 015 millioner kroner per 31.12.2018

ENDRINGER I NIVÅ 3, INVESTERINGSEIENDOM	Bokført verdi 2018	Bokført verdi 2017
Inngående balanse 01.01.	63 519	59 497
Solgt/avgang som følge av reklass.	-452	-396
Tilgang som følge av kjøp og aktiveringer	2 831	1 212
Urealiserte endringer	1 673	3 206
Øvrige endringer	0	0
Utgående balanse 31.12	67 570	63 519
Realisert gevinst / tap	363	129

ENDRINGER I NIVÅ 3, AKSJER	Bokført verdi 2018	Bokført verdi 2017
Inngående balanse 01.01.	1 658	1 436
Solgt	-1	-116
Kjøpt	372	147
Urealiserte endringer	513	190
Utgående balanse 31.12.	2 542	1 658
Realisert gevinst / tap	-47	56

ENDRINGER I NIVÅ 3, AKSJEFOND	Bokført verdi 2018	Bokført verdi 2017
Inngående balanse 01.01.	75	84
Solgt	-15	-6
Kjøpt	0	0
Urealiserte endringer	1	-3
Utgående balanse 31.12.	61	75
Realisert gevinst / tap	0	0

NOTE 7 Virkelig verdi hierarki - forts.

ENDRINGER I NIVÅ 3, PRIVATE EQUITY	Bokført verdi 2018	Bokført verdi 2017
Inngående balanse 01.01.	8 705	7 052
Solgt	-2 399	-1 593
Kjøpt	2 235	1 552
Urealiserte endringer	1 842	1 694
Utgående balanse 31.12.	10 383	8 705
Realisert gevinst / tap	1 326	389
Sum nivå 3 per 31.12.	80 556	73 956

Urealiserte endringer og Realisert gevinst/tap reflekteres på linjen "Netto inntekter på finansielle instrumenter" i konsernresultatet for unoterte aksjer og Private Equity. *Urealiserte endringer og Realisert gevinst/tap for investeringseiendom* reflekteres på linjen "Netto inntekter fra investeringseiendommer".

Tabellene "Endringene i nivå 3" viser endringer i nivå 3 klassifiserte papirer i perioden angitt."

Virkelig verdi skal være en representativ pris basert på hva tilsvarende eiendel eller forpliktelse ville vært omsatt for ved normale markedsbetingelser og forhold. Høyeste kvalitet i forhold til virkelig verdi er basert på noterte kurser i et aktivt marked. Et finansielt instrument anses som notert i et aktivt marked dersom noterte kurser er enkelt og regelmessig tilgjengelig fra en børs, forhandler, megler, næringsgruppering, prissettings-tjeneste eller reguleringsmyndighet, og disse kursene representerer faktiske og regelmessige forekommende transaksjoner på armlengdes avstand.

NIVÅ 1

Instrumenter i dette nivået henter virkelig verdi fra noterte priser i et aktivt marked for identiske eiendeler eller forpliktelser som enheten har tilgang til ved rapporteringstidspunktet. Eksempler på instrumenter i nivå 1 er børsnoterte papirer.

NIVÅ 2

Instrumenter i dette nivået henter virkelig verdi fra observerbare markedsdata. Dette inkluderer priser basert på identiske instrumenter, men hvor instrumentet ikke innehar høy nok omsetningsfrekvens og derfor ikke anses som omsatt i et aktivt marked, samt priser

basert på tilsvarende eiendeler og prisledende indikatorer som kan bli bekreftet fra markedsinformasjon. Eksempler på instrumenter i nivå 2 er rentepapirer priset ut fra rentebaner.

NIVÅ 3

Instrumenter på nivå 3 innehar ingen observerbare markedsdata eller omsettes i markeder ansett som inaktive. Prisen baseres hovedsakelig på egne beregninger hvor reell virkelig verdi kan avvike hvis instrumentet skulle blitt omsatt. Instrumentene som omfattes i nivå 3 hos konsernet er blant annet unoterte aksjer og Private Equity.

På eiendeler som inngår i nivå 3 er det ikke blitt gjort noen sensitivitetsanalyse, foruten eiendom i annen note. En endring i variablene til prisingen er vurdert som lite signifikant. På generelt grunnlag vil en endring i prisingen på 5% gi en endring på 4 028 millioner kroner pr 31.12.2018 og 3 698 millioner kroner pr 31.12.2017 for eiendelene i nivå 3. Alt av investeringseiendom inngår i nivå 3. For sensitivitetsanalyse for investeringseiendom henvises det til note 3.

I perioden fra 01.01.2018 til 31.12.2018 er det flyttet aksjer og andeler for 302 millioner kroner fra nivå 1 til nivå 2 og 1 612 millioner kroner fra nivå 2 til nivå 1. Dette er for øvrig netto flyttinger gjennom året. For aksjer skyldes dette endringer i likviditet; basert på regler knyttet til handelsdager og omsetning. I 2018 er det flyttet gjeldsinstrumenter for 127 millioner fra nivå 2 til nivå 1, endringen skyldes notering av verdipapirene det gjelder. Aksjer for 0,02 millioner kroner er flyttet fra nivå 3 grunnet omklassifisering i regnskapet. Ingen øvrige nivåendringer i 2018.

De generelle prinsippene rundt nivåfordeling går hovedsaklig på om eiendelen eller forpliktelsen er notert eller ikke, og om noteringen kan angis å være i et aktivt marked. For aksjer er det et ytterligere skille på handelsdager og omsetningsmengde som skiller ut noterte papirer som ikke inngår i aktivt marked. Ved flytting mellom nivåene tas det utgangspunkt i verdiene ved slutten av rapporteringsperioden.

Verdsettelse rundt poster i de ulike nivåene er beskrevet i note 6, med unntak av investeringseiendom som er beskrevet i note 3.

I note 6 opplyses det om virkelig verdi av eiendeler og forpliktelser som måles til amortisert kost. Den nivåbaserte fordelingen for disse postene vil være som følger: eiendeler klassifisert som hold til forfall vil inngå i nivå 1, utlån, og lån og fordringer vil inngå i nivå 2. Forpliktelser, målt til amortisert kost, vil være fordelt på følgende vis; ansvarlig lån fordelt i nivå 1 og fondsobligasjonslånet vil vært fordelt i nivå 2, gjeld til kredittinstitusjoner vil vært fordelt i nivå 1. For informasjon vedrørende prising av disse rentepapirene henvises det til note 6.

Eiendeler i innskuddsbasert livforsikring er ikke inkludert i tabellen. Eiendeler i innskuddsbasert livforsikring har 3 396 millioner kroner i finansielle eiendeler som måles til virkelig verdi, alt i nivå 1. Per 31.12.2018 vil de 3 396 millioner kronene inngå med 2 194 millioner i aksjer og andeler i nivå 1, 1 195 millioner kroner i gjeldsinstrumenter til virkelig verdi i nivå 1 og det resterende er utlån og fordringer i nivå 1.

NOTE 8 Eiendeler i innskuddsbasert livsforsikring

MILLIONER KRONER	Org. nummer	Antall andeler	Kurs	Virkelig verdi 31.12.2018	Gj.sn. avkastning per andel %	Gj.sn. avkastning per andel hele kroner	Virkelig verdi 31.12.2017
ANDELER I AKSJEFOND							
KLP Aksjglobal Indeks II	987570199	24 037	2 185,41	53	-8,39 %	-200	811
KLP Aksjenorge Indeks	988425958	654	2 470,50	2	-1,85 %	-47	375
KLP Aksje fremvoksende markeder indeks I	996715426	3 519	1 811,50	6	-10,00 %	-201	0
KLP Framtid	918126767	1 865 796	1 113,04	2 077	-5,63 %	-66	493
Baillie Gifford Worldwide Glob Alpha Fund NOK Acc		116 100	143,56	17	-13,95 %	-23	0
Quoniam FS SICAV GlobEq MinRisk KLP I		43 031	927,12	40	-10,98 %	-114	0
Sum andeler i aksjefond		2 053 138		2 194			1 679
ANDELER I OBLIGASJONSFOND							
KLP Obligasjon 5 år	979518315	804	1 281,09	1	1,24 %	16	438
KLP Obligasjon Global I	989753746	1 268	1 107,33	1	-2,23 %	-26	471
KLP Kredittobligasjon	993511757	4 172	1 052,46	4	0,99 %	11	0
KLP Nåtid	918126740	1 136 246	984,08	1 118	0,23 %	2	17
Quoniam FS SICAV GlobCredit MinRisk KLP I		2 358	994,82	2	0,16 %	2	0
Sum andeler i obligasjonsfond		1 144 848		1 127			927
ANDELER I PENGEMARKEDSFOND							
KLP Pengemarked	979518218	67 826	998,46	68	1,18 %	12	68
Sum andeler i pengemarkedsfond		67 826		68			68
Sum andeler i verdipapirfond				3 389			2 673
Utlån og fordringer				5			7
Andre eiendeler				2			3
Sum eiendeler i forsikring med investeringsvalg				3 396			2 684
PROSENT				1. kvartal	2. kvartal	3. kvartal	4. kvartal
Avkastning per kvartal				-2,55 %	3,78 %	3,30 %	-7,91 %

Beholdningens avkastning er verdiendring på innskutt beløp, og tar hensyn til transaksjoner i perioden. Dette betegnes som pengevektet avkastning. Fondets avkastning er den totale avkastningen for fondet, også kalt tidsvektet avkastning.

Dersom det ikke er foretatt transaksjoner i perioden, er beholdningens og fondets avkastning den samme.

NOTE 9 Risikostyring

Konsernet er gjennom sin virksomhet eksponert både for forsikringsrisiko og finansiell risiko. For konsernet er den overordnede risikostyringen innrettet mot at den finansielle risikoen håndteres på en slik måte at konsernet til enhver tid imøtekommer de forpliktelsene forsikringskontraktene påfører virksomheten. Styret fastsetter overordnede risikostrategier som operasjonaliseres på administrativt nivå.

Risikostrategi implementeres og følges opp av linjeorganisasjonen, med periodisk avrapportering. Eventuelle brudd på risikolinjer og rammer rapporteres løpende, med beskrivelse av tiltak som er gjort for å bringe forholdet i orden. Enheter utenfor linjeorganisasjonen fører tilsyn med at risikotakningen skjer innenfor de fullmaktene linjen har.

9.1 FORSIKRINGSRISIKO

Forsikringsrisiko er i henhold til IFRS 4 definert som "En kontrakt der den ene parten (forsikringsgiveren) påtar seg en betydelig forsikringsrisiko for en annen part (forsikringstakeren) ved å samtykke i å betale erstatning til forsikringstakeren dersom en angitt usikker framtidig hendelse (den forsikrede hendelsen) påvirker forsikringstakeren negativt. Forsikringsmessige resultater vil være mer stabile og forutsigbare jo flere kontrakter det er i porteføljen.

Konsernets forsikringsvirksomhet er fordelt på bransjene kollektiv pensjon offentlig, kollektiv pensjon privat og skadeforsikring. Som beskrevet i note 2, er de mest tungtveiende risikoer i kollektiv pensjon uførerisiko og opplevelsesrisiko, mens dødsrisiko er noe mindre tungtveiende. I skadevirksomheten er det utarbeidet retningslinjer for hvilke typer risiko virksomheten aksepterer i sin portefølje. I utgangspunktet aksepteres risikoer fra kunder som ligger innenfor konsernets primære målgruppe på skadeforsikring, så sant forsikringsomfanget ligger innenfor de standardproduktene konsernet tilbyr.

Den samlede forsikringsrisikoen vil også bli mindre ved at porteføljen har en geografisk spredning og er spredd på forskjellige forsikringsprodukter.

Innenfor skadeforsikring styres forsikringsrisiko generelt gjennom avsetninger for fremtidig forventede erstatninger på eksisterende kontrakter, prising av risikoelementet i forsikringspremien, og gjennom reassuranskontrakter. I tillegg er det gjennomført mer spesifikke tiltak i henhold til den forsikringsmessige dekningen som tilbys.

Forsikringsrisiko styres generelt gjennom tett oppfølging av risikoforløpet og eventuell derav følgende endring av tariffene. Konsernet er sikret mot ekstreme begivenheter gjennom katastrofereassurans.

9.1.1 Forsikringsmessige avsetninger

De forsikringsmessige avsetningene er satt til et forventningsrett nivå. I tillegg er det avsatt til risikoutjevningssfond innenfor kollektiv pensjon for å møte uventede svingninger i erstatningstilfeller.

For uførerisiko i bransjen kollektiv pensjon benyttes forutsetninger basert på KLPs uføreerfaringer. For de øvrige risikoelementer innenfor kollektiv pensjon benyttes forutsetningene fra beregningsgrunnlaget K2013 med sikkerhetsmarginer i henhold til den minstestandard Finanstilsynet fastsatte i 2013. I pensjonsordningen for sykepleiere og Pensjonsordningen for sykehusleger anvendes det samme formelverk og de samme parametere for øvrig, men med en styrket sikkerhetsmargin på grunn av signifikant lenger levetid i disse ordningene.

9.1.2 Premiefastsettelse

Utviklingen i konsernets forsikringsrisiko følges løpende. Risikoresultat og fremtidige forventninger til utviklingen i forsikret risiko baseres på observasjoner og/eller risikoteoretiske modeller

som danner grunnlag for prising av risikoelementet i premien. Premiene fastsettes årlig, med unntak for bransjen skadeforsikring. Der vurderes premien fortløpende, mens premie fakturert til kunde gjelder for ett år av gangen.

I bransjen kollektiv pensjon offentlig har konsernet en stor bestand som gir høy grad av forutsigbarhet og stabilitet i tariffene. Normalt vil de derfor ligge fast i flere år av gangen. I skadeforsikring differensieres premien ut i fra den enkelte kundes risiko.

I skadeforsikringsvirksomheten er det utarbeidet retningslinjer for hvilke typer risiko virksomheten aksepterer i sin portefølje. I utgangspunktet aksepteres risikoer fra kunder som ligger innenfor foretakets primære målgrupper så sant forsikringsomfanget ligger innenfor de produktene foretaket ordinært tilbyr. Premie differensieres ut fra den enkelte kundes risiko. Ved grensetilfeller følges særskilte beslutningsrutiner før risiko kan overtas.

9.1.3 Reassurans og reassuransprogram

a) Kollektiv pensjon offentlig / privat
Slik forsikringskontraktene er fastsatt er løpende risiko generelt innenfor rammen av konsernets risikobærende evne. Behovet for reassurans er derfor begrenset.

Konsernet har tegnet en katastrofereassuransavtale for kollektiv pensjon offentlig. Avtalen dekker inntil 300 millioner kroner utover selskapets egenregning på 50 millioner kroner ved begivenheter som fører til at flere enn 10 personer dør eller blir uføre. For kollektiv pensjon privat dekker denne avtalen inntil 20 millioner kroner utover selskapets egenregning på 5 millioner kroner ved begivenheter som fører til at flere enn 3 personer dør eller blir uføre. Avtalene dekker ikke begivenheter som følge av epidemier, krig og terrorisme.

NOTE 9 Risikostyring - forts.

b) Skadeforsikring

Reassuransekontraktene dekker alle erstatninger over et gitt beløp per hendelse/ulykke. Det er fastsatt retningslinjer for å minimere motpartsrisikoen i reassuransekontraktene i skadeforsikring. Blant annet er det satt maksimalgrenser for den enkelte reassurandør, og det er definert et minimumsnivå på reassurandørenes kredittrating.

9.1.4 Konsentrasjonsrisiko i skadeforsikring

Det foretas løpende vurdering av konsentrasjonsrisikoen. Selskapet reduserer sin konsentrasjonsrisiko ved reassuransedekninger som begrenser foretakets egenregning per skade. For å redusere kredittrisiko mot reassurandører benyttes kun reassuranseforetak med tilfredsstillende kredittrating. I tillegg fordeles hver enkelt reassuransekontrakt mellom flere uavhengige reassurandører.

9.1.5 Følsomhetsberegning

9.1.5.1 Følsomhetsberegning i kollektiv pensjon offentlig og privat

Effekten av en umiddelbar 20 prosent økning i uførehypighet ville med dagens bestand innebære en negativ effekt på 204 millioner kroner (herav 8 millioner kroner i kollektiv pensjon privat) på årets risikoresultat. Effekten på premiereserven ved en tilsvarende permanent endring i uførehypighet vil være en økning på 1 136 millioner kroner (herav 14 millioner kroner i kollektiv pensjon privat).

En umiddelbar 10 prosent reduksjon i dødeligheten ville med dagens bestand innebære en negativ effekt på 189 millioner kroner (herav 1 millioner kroner i kollektiv pensjon privat) på årets risikoresultat. Effekten på premiereserven ved en tilsvarende permanent endring i dødelighet vil være en økning på 9 698 millioner kroner (herav 31 millioner kroner i kollektiv pensjon privat).

Konsernets store bestand innen kollektiv offentlig pensjon bidrar til å stabilisere forsikringsrisikoen og erstatningsanslagene. Avvik relateres i all hovedsak til ikke forsikringsbare størrelser som ikke påvirker resultatet.

9.1.5.2 Følsomhetsberegning i skadeforsikring

I tabellen under vises resultateffekten ved 1 prosent endring i kostnader, premienivå, skadeutbetalinger og erstatningsavsetning:

1 prosent endring i kostnader	3,1 mill kroner
1 prosent endring i premienivå	13,4 mill kroner
1 prosent endring i skadeutbetalinger	10,3 mill kroner
1 prosent endring i erstatningsavsetning	18,6 mill kroner

9.2 FINANSIELL RISIKO

Konsernets finansielle mål er å oppnå en konkurransedyktig og stabil avkastning, samtidig som soliditeten tilfredsstiller eksterne og interne krav. Konsernet har en langsiktig investeringsstrategi hvor risikotagningen til enhver tid er tilpasset konsernets risikobærende evne. Fokus i forvaltningen er kostnadseffektivitet, langsiktighet og bredt diversifiserte porteføljer med mål om å oppnå konkurransedyktig og stabil avkastning til våre kunder og eiere over tid.

Konsernets finansielle risiko består av likviditetsrisiko, markedsrisiko og kredittrisiko.

9.2.1 Likviditetsrisiko

Likviditetsrisiko er risikoen for at konsernet ikke har tilstrekkelig likviditet til å dekke kortsiktig gjeld, ikke innkalte restforpliktelser som måtte komme til forfall og løpende drift uten at det oppstår vesentlige ekstraomkostninger i form av prisfall på eiendeler som må realiseres. Likviditetsstrategien inne-

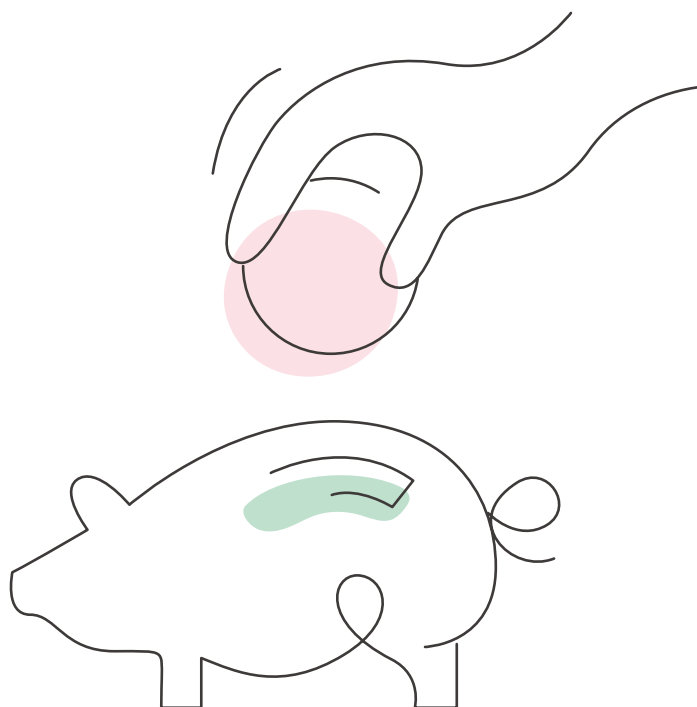
holder ulike krav og rammer for å etterleve den ønskede likviditetsrisikoprofilen. I tillegg omhandles ansvarsforhold og beredskapsplan. Likviditetsstrategien operasjonaliseres på administrativt nivå, og likviditeten forvaltes internt etter mandater.

Ikke innkalt restforpliktelse på 20 532 millioner kroner består i hovedsak av kommiterte, ikke innbetalte beløp rettet mot private equity, ubenyttet kreditt og godkjente lånetilsagn som ikke er utbetalt. Summen er nærmere spesifisert i note 35 betingede forpliktelser. Avtalene regulerer mellom annet krav om solvens for at trekket kan godkjennes for utbetaling.

9.2.2 Markedsrisiko

Markedsrisiko er risikoen for tap som følge av endringer i markedspriser på ulike aktiva som aksjer, obligasjoner, eiendom og andre verdipapirer. Markedsrisikoen avhenger både av hvor stor eksponering en har i de ulike aktiva og av volatiliteten i markedsprisene. Utviklingen i norske og internasjonale verdipapirmarkeder har generelt stor betydning for konsernets resultater.

Risiko for fall i verdien på ulike aktiva er den største finansielle risikoen på kort sikt. Av risikoen på aktivasisden er aksjeeksponeringen den største finansielle risikofaktoren, men også markedsrisiko knyttet til rente, kreditt (spread) og eiendom har et betydelig tapspotensiale. Konsernets renterisiko knyttet til et vedvarende lavt rentenivå er imidlertid begrenset. Slik regelverket er utformet i dag påvirkes ikke forsikringstekniske avsetninger av endringer i markedsrenten. Ved overgang til markedsverdi på forpliktelsene, vil årlig prising av rentegarantien innebære at kundene bærer risikoen for at rentenivået blir liggende lavere enn grunnlagsrenten. Ettersom konsernet hovedsakelig tilbyr pensjonsordninger til offentlig sektor, vil konsernet prise rentegarantien helt til den for-

sikrede dør, noe som innebærer at avkastningsrisikoen som oppstår fra forsikringsforpliktelsene er begrenset.

Konsernet valutasikrer hoveddelen av internasjonal eksponering. Økonomisk sikring av valutaeksponeringen gjøres gjennom derivater. Som hovedregel er alle konsernets renteinvesteringer og eiendomsinvesteringer i fremmed valuta sikret tilbake til norske kroner. For aksjeinvesteringer i fremmed valuta har sikringsgraden i 2018 variert mellom 60 og 80 prosent med tillatte svingninger mellom 50 og 80 prosent.

Alle aksje- og renteeksponeringer er inkludert i et risikomålingssystem som muliggjør simulering og overvåking av aksje- og renterisiko på tvers av porteføljer. Aktiv risiko styres gjennom fastsatte rammer i forhold til porteføljens referanseindeks.

For å redusere risikoen for negative resultater fra kapitalforvaltningen

benytter konsernet handlingsregler i kundeporteføljene for daglig styring av markedsrisikoen. Dette innebærer at en tilpasser risikoen i porteføljen i tråd med risikobærende evne. Handlingsregler gir en avkastningsprofil som passer med det overordnede målet om å beskytte egenkapitalen, samt å bevare risikokapasitet over tid. I tillegg har konsernet en høy andel anleggsobligasjoner og utlån med fastrente som bidrar til stabilitet i avkastningen.

Derivater kan benyttes i styring av markedsrisiko for kostnads- og tidseffektiv implementering av risikoendring, samt valutasikring.

Via livselskapet utgjør aksjerisikoen den klart største markedsrisikoen i konsernet. Målt ved stresstester utgjør denne i overkant av 50 prosent. Resten av markedsrisikoen fordeler seg jevnt på eiendomsrisiko, rente- og kredittrisiko. Tar man hensyn til at store deler av rente- og kreditteksponeringen føres til amor-

tisert kost, endres det relative bilde for markedsrisikoen. Aksje og eiendomsrisikoen utgjør da mer enn 80 prosent av den totale markedsrisikoen

Sensitivitetsanalyse markedsrisiko

I forbindelse med konsernets egenvurdering av risiko og solvens (ORSA) er det også i år utført flere scenarioanalyser og prognoser for kapitaldekning. Gitt KLPs ambisjon om å bygge buffere (tilleggsavsetninger og kursreserver) opp mot 2,5 ganger årlig rentegaranti-premie, anses KLP som godt kapitalisert, og solvensberegninger på kapitalprognoser viser at KLP vil være det også gjennom hele prognoseperioden (2022). I scenarioer med bortfall av kursreserver er det antatt at man i henhold til handlingsregelen vil redusere allokering til aksjer i kollektivporteføljen. Disse scenarier vises også hvordan den supplerende kapitalen kan komme til nytte i en situasjon med svake buffere slik at kapitaldekningen ikke faller under målsettingen på 150 prosent.

NOTE 9 Risikostyring - forts.

Solvensberegninger

Det europeiske soliditetsregelverket for forsikringsforetak, Solvens II, har som hovedformål å beskytte og ivareta forsikringskundernes interesser. KLP foretar kvartalsvis solvensberegninger i henhold til bestemmelsene i soliditetsregelverket.

I henhold til standard beregningsmetode i Solvens II har konsernet en solvenskapitaldekning på 263 prosent, som er noe høyere enn ved utgangen av 2017 da solvenskapitaldekningen var på 224 prosent. Solvenskapitaldekningen ligger godt over konsernets målsetning på 150 prosent. Myndighetens minimumskrav er 100 prosent.

Det er utført flere sensitivitetsanalyser knyttet til solvenskapitaldekningen. Det er beregnet at solvenskapitaldekningen øker med 9 prosentpoeng dersom renten stiger med 50 basispunkter, og at solvenskapitaldekningen faller med 4 prosentpoeng dersom renten faller med 50 basispunkter. Dette må sies å være lavt, i hvert fall i forhold til det man ser på privat tjenstepensjon, og skyldes i hovedsak at man i OfTP unngår problemet med fripoliser. Et fall i aksjemarkedet på 25 prosent reduserer solvenskapitaldekningen med noe under 50 prosentpoeng når handlingsregelen hensyntas. Dette er betydelig fall, men nivået på solvenskapitaldekningen vil likevel være over nivået hvor tiltak skal vurderes.

Tidligere beregninger har vist at med de sikkerhetsmarginer som ligger i selskaps tariffen og med dagens nivå på risi-

koutjevningfondet er solvenskapitaldekningen lite følsom for endringer i opplevelsese- og uførerisiko

9.2.3 Kreditt- og konsentrasjonsrisiko

Det er lagt vekt på at kreditteksponeringen er diversifisert for å unngå konsentrasjon av kreditt risiko mot enkelte debitorer. For å overvåke kreditt risiko i utlånene og investeringene er det nedsett en egen kredittkomite som møtes på jevnlig basis. Grensene for kreditt risiko mot den enkelte debitor fastsettes av komiteen. Endringer i debitors kredittvurdering overvåkes og følges opp.

Konsernet har god balanse mellom norske og internasjonale obligasjoner, og har en portefølje av utelukkende gode kreditter. Av konsernets samlede kreditteksponering er 30 prosent plassert i utstedere med rating AA- eller bedre. Tar en hensyn til kommuneeksponering uten rating og forutsetter at disse har rating AA, øker andelen til 46 prosent. Konsernet har en egen internasjonal statsobligasjonsportefølje og innslaget av statsobligasjoner er også betydelig i den norske obligasjonsporteføljen.

Konsernet har en utlånsportefølje av høy kvalitet, med begrenset kreditt risiko og historisk svært lave tap. Konsernet yter hovedsakelig lån med pant i bolig med en belåningsgrad under 80 prosent, lån til kommuner og lån med kommunale garantier. Utlån sikret med pant i bolig utgjør 19,7 milliarder kroner. Verdien av pantene utgjør en større verdi enn utlånene siden en stor del av pantene er etablert

tilbake i tid, og prisstigningen på boliger de siste årene har vært betydelig.

Konsernet har begrenset konsentrasjonsrisiko. Fordi ingen eksponeringer kommer over terskelverdiene som definert i Solvens II regelverket, får ikke konsernet noe kapitalkrav for konsentrasjonsrisiko under standard metoden. Innretningen av forvaltning av rente- og aksjeporteføljene vil i utgangspunktet bidra til å begrense konsentrasjonsrisiko gjennom utstrakt bruk av indeksforvaltning. Konsernet fastsetter eksplisitte rammer for kredittgivingen som begrenser konsentrasjon på enkelt navn og gruppe. Oppfølgingen av sektorkonsentrasjon skjer gjennom månedlig og kvartalsvis rapportering.

Selv om konsernets investeringer er godt diversifisert er det en klar overvekt av plasseringer i Norge. Dette er en bevisst og en naturlig konsekvens av virksomheten med hovedsakelig offentlig tjenstepensjon.

9.3 SAMLET MAKSIMAL EKSPONERING FOR KREDITTRISIKO FOR KONSERNET

Konsernets samlede maksimale eksponering for kreditt risiko består av de bokførte verdier på finansielle eiendeler og forpliktelser (se note 13 om mer informasjon om konsernets kreditt risiko). De bokførte klassene av verdipapirer er nærmere spesifisert i note 6 virkelig verdi av finansielle eiendeler og forpliktelser.

NOTE 10 Likviditetsrisiko

Tabellen nedenfor spesifiserer foretakets finansielle forpliktelser klassifisert etter forfallsstruktur. Beløpene i tabellen er udiskonterte kontraktsmessige kontantsstrømmer.

2018 MILLIONER KRONER	Innen 1 mnd.	1-12 mnd.	1-5 år	5-10 år	Over 10 år	Sum
Fondsobligasjonslån ¹	0	63	252	315	1 520	2 151
Ansvarlig lån	0	252	1 010	6 444	0	7 706
Utstedt obligasjonslån med fortrinnsrett	0	1 547	21 844	616	0	24 006
Gjeld til kredittinstitusjoner	1 930	540	412	0	0	2 882
Gjeld til og innskudd fra kunder	10 662	0	0	0	0	10 662
Leverandørgjeld	50	0	0	0	0	50
Betingede forpliktelser	20 532	0	0	0	0	20 532
Sum	33 175	2 402	23 518	7 375	1 520	67 990
FINANSIELLE DERIVATER						
Finansielle derivater brutto oppgjør						
Innstrømmer	0	0	0	0	0	0
Utstrømmer	0	0	0	0	0	0
Finansielle derivater netto oppgjør	5 291	4 231	313	-96	-295	9 445
Sum finansielle derivater	5 291	4 231	313	-96	-295	9 445

Hensyntar man ikke-kontrollerende eierinteresser, reduseres derivater med forfall innen en måned med 330 millioner kroner, gjeld til kredittinstitusjoner innen en mnd. reduseres med 1 176 millioner kroner, derivater med forfall innen 1 til 12 måneder reduseres med 860 millioner kroner og derivater med forfall mellom 1 til 5 år øker med 0,3 millioner kroner. Total reell likviditetsrisiko for konsernet er 75 070 millioner kroner.

2017 MILLIONER KRONER	Innen 1 mnd.	1-12 mnd.	1-5 år	5-10 år	Over 10 år	Sum
Fondsobligasjonslån ¹	0	60	238	298	1 466	2 062
Ansvarlig lån	0	250	1 002	6 644	0	7 897
Utstedt obligasjonslån med fortrinnsrett	0	999	20 641	630	0	22 269
Gjeld til kredittinstitusjoner	2 225	677	817	0	0	3 719
Gjeld til og innskudd fra kunder	9 669	0	0	0	0	9 669
Leverandørgjeld	162	0	0	0	0	162
Betingede forpliktelser	15 483	0	0	0	0	15 483
Sum	27 538	1 985	22 698	7 572	1 466	61 260
FINANSIELLE DERIVATER						
Finansielle derivater brutto oppgjør						
Innstrømmer	0	0	0	0	0	0
Utstrømmer	0	0	0	0	0	0
Finansielle derivater netto oppgjør	3 987	2 716	431	-7	-196	6 931
Sum finansielle derivater	3 987	2 716	431	-7	-196	6 931

¹ Lånet er evigvarende. Beregnede kontantstrømmer er frem til forventet forfall ved rentereguleringstidspunkt.

Hensyntar man ikke-kontrollerende eierinteresser, reduseres derivater med forfall innen en måned med 197 millioner kroner, gjeld til kredittinstitusjoner innen en mnd. reduseres med 288 millioner kroner og derivater med forfall innen 1 til 12 måneder reduseres med 169 millioner kroner. Total reell likviditetsrisiko for konsernet er 67 537 millioner kroner.

NOTE 10 Likviditetsrisiko - forts.

Tabellen over viser finansielle forpliktelser konsernet har samlet på rentebetalinger og tilbakebetaling av hovedstol, basert på forfall. Bankvirksomheten innehar den største delen av de finansielle forpliktelsene i konsernet.

Risikoen for at konsernet ikke skal ha tilstrekkelig likviditet til å dekke kortsiktig gjeld og løpende drift er svært liten ettersom en stor del av konsernets eidelser er likvide. Konsernet har betydelige midler investert i pengemarked, obligasjoner og aksjer som kan selges ved likviditetsbehov. Konsernets likviditetsstrategi innebærer at konsernet til

enhver tid skal ha tilstrekkelige likvide midler til å møte konsernets forpliktelser ved forfall, uten at det påløper kostnader av betydning knyttet til å frigjøre midler.

Aktivasammensetningen i konsernets porteføljer skal være tilstrekkelig likvid til å kunne dekke annet likviditetsbehov som kan oppstå. KLP Kapitalforvaltning har det løpende ansvaret og rapporterer på konsernets likviditet. Det er etablert interne rammer for størrelsen på likviditetsbeholdningen. Konsernets enhet for risikostyring overvåker og rapporterer utviklingen i likviditetsbeholdningen

fortløpende. Konsernstyret fastsetter årlig en kapitalforvaltnings- og likviditetsstrategi for konsernet. Likviditetsstrategien inneholder blant annet rammer, ansvarsforhold, risikomål og beredskapsplan for likviditetsstyringen.

De største forpliktelsene i konsernet er forsikringsrelaterte og gjelder i all vesentlighet pensjonsforpliktelser. Disse forpliktelsene er fullfunderte og likviditetsstyringen håndteres på tilsvarende vis som øvrige forpliktelser. Nedenfor er en tabell som viser en forventet utbetalingsprofil ut i fra periodens forutsetninger.

FORVENTET UTBETALINGSPROFIL PENSJONSFORPLIKTELSE

2018 MILLIONER KRONER									
År	1 år	2-5 år	6-10 år	11-20 år	21-30 år	31-40 år	41-50 år	51-80 år	Sum
Beløp	16 715	69 945	113 263	289 361	334 369	310 503	214 687	159 179	1 508 022

2017 MILLIONER KRONER									
År	1 år	2-5 år	6-10 år	11-20 år	21-30 år	31-40 år	41-50 år	51-80 år	Sum
Beløp	17 099	70 508	112 221	281 135	321 069	295 129	202 424	147 903	1 447 488

Utbetalingsprofilen for forsikringsforpliktelser er basert på udiskonterte verdier og gjelder livsforsikring og skadeforsikring.

Forsikringsforpliktelser relatert til livsforsikringsvirksomhetene er i regnskapet neddiskontert og viser nåverdien på balanse-tidspunktet. Erstatningsavsetningene er ikke neddiskontert i regnskapet til skadeforsikring.

NOTE 11 Renterisiko

31.12.2018 MILLIONER KRONER	Inntil 3 mnd.	Fra 3 mnd. til 12 mnd.	Fra 1 år til 5 år	Fra 5 år til 10 år	Over 10 år	Endring i kontant- strøm 01.01.2018 - 31.12.2018	Sum	Sum justert for andelseiers interesser i konsoliderte verdi- papirfond
EIENDELER								
Finansielle derivater klassifisert som eiendeler	3	6	-1	84	-290	-4	-202	-207
Gjeldsinstrumenter klassifisert som lån og fordringer målt til amortisert kost	0	0	0	0	0	1	1	1
Obligasjoner og andre verdipapirer med fast avkastning	-50	-55	-1 439	-1 904	-1 718	346	-4 819	-4 276
Rentefondsandeler	-831	0	0	0	0	0	-831	-831
Utlån og fordringer	-1	-1	0	0	0	145	143	117
Utlån	0	0	0	0	0	630	630	630
Kontanter og innskudd	0	0	0	0	0	30	30	30
Betingede forpliktelser ¹	0	0	0	0	0	101	101	101
Sum eiendeler	-880	-50	-1 440	-1 820	-2 007	1 249	-4 947	-4 435
FORPLIKTELSE								
Innskudd	0	0	0	0	0	-107	-107	-107
Gjeld stiftet ved utstedelse av verdipapirer	0	0	0	0	0	-240	-240	-240
Finansielle derivater klassifisert som gjeld	-1	3	69	29	0	19	119	119
Fondsobligasjon og ansvarlige lån	0	0	0	54	89	0	143	143
Gjeld til kredittinstitusjoner	0	0	0	0	0	-38	-38	-38
Sum forpliktelser	-1	3	69	84	89	-366	-122	-122
Sum før skatt	-881	-47	-1 371	-1 736	-1 918	883	-5 069	-4 557
Sum etter skatt	-661	-35	-1 028	-1 302	-1 439	662	-3 802	-3 418

¹ Betingede forpliktelser i denne sammenheng er aksepterte, ikke utbetalte utlån.

NOTE 11 Renterisiko - forts.

31.12.2017 MILLIONER KRONER	Inntil 3 mnd.	Fra 3 mnd. til 12 mnd.	Fra 1 år til 5 år	Fra 5 år til 10 år	Over 10 år	Endring i kontant- strøm 01.01.2017 - 31.12.2017	Sum	Sum justert for andelseiers interesser i konsoliderte verdi- papirfond
EIENDELER								
Finansielle derivater klassifisert som eiendeler	0	51	5	-36	-240	-27	-248	-237
Gjeldsinstrumenter klassifisert som lån og fordringer målt til amortisert kost	0	0	0	0	0	7	7	7
Obligasjoner og andre verdipapirer med fast avkastning	-55	-60	-1 275	-2 099	-1 732	371	-4 851	-4 221
Rentefondsandeler	-813	0	0	0	0	0	-813	-813
Utlån og fordringer	0	-3	0	0	0	130	126	102
Utlån	0	0	0	0	0	611	611	611
Kontanter og innskudd	0	0	0	0	0	28	28	28
Betingede forpliktelser ¹	0	0	0	0	0	44	44	44
Sum eiendeler	-869	-12	-1 271	-2 135	-1 972	1 163	-5 096	-4 479
FORPLIKTELSE								
Innskudd	0	0	0	0	0	-97	-97	-97
Gjeld stiftet ved utstedelse av verdipapirer	0	1	0	0	0	-229	-228	-228
Finansielle derivater klassifisert som gjeld	-1	8	70	149	-35	41	232	225
Fondsobligasjon og ansvarlige lån	0	0	0	59	73	0	132	132
Gjeld til kredittinstitusjoner	0	0	0	0	0	-26	-26	-26
Sum forpliktelser	-1	9	70	208	38	-310	14	6
Sum før skatt	-870	-3	-1 201	-1 927	-1 934	853	-5 083	-4 472
Sum etter skatt	-652	-2	-901	-1 445	-1 451	640	-3 812	-3 354

¹ Betingede forpliktelser i denne sammenheng er aksepterte, ikke utbetalte utlån.

Noten viser resultateffekten ved en økning i markedsrenten på én prosent, for virkelig verdi risiko og flytende rente risiko.

Endring i virkelig verdi (virkelig verdi risiko) vises i de fem første kolonnene, sortert etter forfallstidspunkt på papirene, og er beregnet ved endring i virkelig verdi på rentebærende instrumenter hvis renten hadde vært en prosent høyere ved periodeslutt. Kolonnen "Endring i kontantstrøm" (flytende rente risiko) viser endringen i kontantstrømmer hvis renten hadde vært en prosent høyere gjennom året det rapporteres på. Summen av disse reflekterer den samlede resultateffekten som scenarioet ved en prosents høyere rente hadde gitt konsernet i perioden det rapporteres på.

Virkelig verdi risiko gjelder fastrente papirer hvor markedsverdien på papiret svinger i motsatt takt av markedsrenten. Flytende rente risiko gjelder papirer som har flytende rente, hvor markedsverdien holder seg stabil, men hvor endring i markedsrente gir utslag i endrede løpende inntekter.

Rentepapirer, med følgende egenskaper og klassifiseringer, faller inn under noten; verdipapirer til virkelig verdi over resultatet (flytende og faste rentebetingelser), investeringer som holdes til forfall (kun de med flytende rentebetingelser) og lån og fordringer (kun de med flytende rentebetingelser). Konsernet har ingen rentepapirer klassifisert som tilgjengelig for salg.

KLP konsernets investeringer i renteinstrumenter med fast rente, som regnskapsføres til amortisert kost, gir ingen endring i resultatregnskapet ved endring av markedsrente. Tilsvarende gjelder for utstedt gjeld med fast rente regnskapsført til amortisert kost.

Forsikringskontrakter med avkastningsgaranti endrer ikke regnskapsmessig verdi selv om rentenivået endres. Endring i rentenivå har heller ingen innvirkning på den garanterte avkastningen, men vil ha betydning for den oppnådde avkastning som skal dekke avkastningsgarantien. Det skyldes at forsikringsmidlene delvis investeres i gjeldsinstrumenter hvor kontantstrømmene skal bidra til å dekke avkastningsgarantien.

NOTE 12 Valutarisiko

31.12.2018	Balanseposter eksl. valutaderivater		Valutaderivater		Omregnings- kurs	Sum valuta		Netto- posisjon	Netto- posisjon i NOK justert for andelseiers interesser i konsoliderte verdi- papirfond
	Eiendeler	Gjeld	Eiendeler	Gjeld		Valuta/NOK	Eiendeler		
MILLIONER KRONER/ UTENLANDSK VALUTA ¹									
Amerikanske dollar	13 446	-47	6 891	-18 331	8,659	20 337	-18 378	16 960	6 371
Svenske kroner	15 749	0	18 209	-27 924	0,977	33 958	-27 924	5 893	4 639
Euro	4 017	-131	1 741	-5 206	9,899	5 758	-5 336	4 176	1 952
Britiske Pund	1 681	0	1 057	-2 417	11,028	2 737	-2 417	3 529	2 356
Japanske yen	132 725	-306	83 551	-177 250	0,079	216 276	-177 556	3 056	1 777
Hong Kong dollar	3 412	0	1 241	-2 889	1,106	4 653	-2 889	1 951	1 012
Danske kroner	7 140	-8	4 519	-10 271	1,326	11 658	-10 279	1 830	1 153
Canadiske dollar	1 053	0	539	-1 308	6,340	1 592	-1 308	1 804	1 370
Sveitsiske franc	417	0	193	-466	8,784	610	-466	1 261	703
Australske dollar	663	0	396	-862	6,096	1 059	-862	1 202	896
Indisk rupi	8 105	0	0	0	0,124	8 105	0	1 005	685
Koreansk won	203 998	0	0	-88 900	0,008	203 998	-88 900	893	425
Taiwan new dollar	5 040	0	0	-2 120	0,282	5 040	-2 120	823	413
Sør-afrikansk rand	1 337	0	0	0	0,602	1 337	0	805	565
Brasilianske real	331	0	0	0	2,234	331	0	739	511
Andre valutaer								2 791	2 101
Sum kortsiktige valutaposisjoner								48 718	26 928
Danske kroner	1 237	0	0	0	1,326	1 237	0	1 641	1 641
Japanske yen	15 881	-11 073	0	0	0,079	15 881	-11 073	379	379
Svenske kroner	1 495	0	0	-1 485	0,977	1 495	-1 485	9	9
Canadiske dollar	0	0	0	-1	6,340	0	-1	-4	-4
Australske dollar	0	0	0	-1	6,096	0	-1	-6	-6
Amerikanske dollar	1 846	-91	38	-1 826	8,659	1 884	-1 917	-281	-281
Euro	613	-615	0	-58	9,899	613	-672	-587	-587
Britiske Pund	26	0	0	-84	11,028	26	-84	-641	-641
Sum langsiktige valutaposisjoner								511	511
Sum valutaposisjoner før skatt								49 229	27 439
Sum valutaposisjoner etter skatt								36 922	20 579

¹ Tabellen viser samlede balanseposter for hver enkelt valuta, fordelt på korte- og langsiktige posisjoner. Nettoposisjon i NOK viser valutarisikoen i henhold til konsernregnskapet. Nettoposisjon i NOK justert for andelseiers interesser i konsoliderte verdipapirfond viser den reelle valutarisikoen KLP konsernet har ved utgangen av perioden, da denne kolonnen er direkte knyttet opp til faktisk eierskap og risiko i konsernet. Andre beløp er i lokal valuta. Tabellen viser en sikringsgrad for valuta på 87 og 85 prosent, for henholdsvis 2018 og 2017.

NOTE 12 Valutarisiko - forts.

31.12.2017	Balanseposter eksl. valutaderivater		Valutaderivater		Omregnings- kurs	Sum valuta		Netto- posisjon	Netto- posisjon i NOK justert for andelseiers interesser i konsoliderte verdi- papirfond
	MILLIONER KRONER/ UTENLANDSK VALUTA ¹	Eiendeler	Gjeld	Eiendeler		Gjeld	Valuta/NOK		
Amerikanske dollar	13 889	-1 454	6 920	-16 744	8,179	21 210	-18 198	24 638	13 186
Euro	4 013	-352	1 762	-5 037	9,822	5 949	-5 389	5 503	3 278
Japanske yen	141 139	-194	64 018	-164 795	0,073	205 157	-164 989	2 917	1 462
Svenske kroner	4 273	0	10 533	-23 313	0,999	25 797	-23 314	2 481	524
Hong Kong dollar	3 713	0	945	-2 539	1,046	4 657	-2 539	2 217	1 305
Britiske Pund	1 217	-1	1 113	-2 582	11,065	2 783	-2 583	2 213	1 199
Koreansk won	222 321	0	0	0	0,008	222 321	0	1 699	1 208
Canadiske dollar	1 048	0	548	-1 355	6,528	1 596	-1 355	1 574	1 069
Australske dollar	746	0	402	-927	6,397	1 148	-927	1 415	960
Taiwan new dollar	4 768	0	0	0	0,275	4 768	0	1 311	932
Sveitsiske franc	433	0	221	-526	8,393	654	-526	1 076	561
Danske kroner	1 464	-229	3 885	-8 039	1,319	9 071	-8 267	1 060	171
Indisk rupi	7 492	0	0	0	0,128	7 492	0	960	683
Sør-afrikansk rand	1 318	0	0	0	0,661	1 318	0	871	619
Brasilianske real	291	0	0	0	2,466	291	0	717	510
Andre valutaer								2 427	1 782
Sum kortsiktige valutaposisjoner								53 078	29 450
Danske kroner	895	-70	0	0	1,319	895	-70	1 088	1 088
Japanske yen	16 113	-10 096	0	0	0,073	16 113	-10 096	437	437
Svenske kroner	450	0	0	-450	0,999	450	-450	0	0
Canadiske dollar	0	0	0	0	6,528	0	0	-2	-2
Amerikanske dollar	1 888	-98	0	-1 798	8,179	1 888	-1 896	-64	-64
Britiske Pund	27	0	0	-61	11,065	27	-61	-379	-379
Euro	612	-615	0	-58	9,822	612	-673	-598	-598
Sum langsiktige valutaposisjoner								482	482
Sum valutaposisjoner før skatt								53 561	29 933
Sum valutaposisjoner etter skatt								40 170	22 450

¹ Tabellen viser samlede balanseposter for hver enkelt valuta, fordelt på korte- og langsiktige posisjoner. Netto-posisjon i NOK viser valutarisikoen i henhold til konsernregnskapet. Netto-posisjon i NOK justert for andelseieres interesser i konsoliderte verdipapirfond viser den reelle valutarisikoen KLP konsernet har ved utgangen av perioden, da denne kolonnen er direkte knyttet opp til faktisk eierskap og risiko i konsernet. Andre beløp er i lokal valuta. Tabellen viser en sikringsgrad for valuta på 87 og 85 prosent, for henholdsvis 2018 og 2017.

Konsernet valutasikrer hoveddelen av investeringer gjort i utenlandsk valuta. Økonomisk sikring av valutaeksponeringen gjøres gjennom derivater. Som hovedregel er alle renteinvesteringer og eiendomsinvesteringer i fremmed

valuta sikret tilbake til norske kroner med en målsetning på 100 prosent sikringsgrad. For aksjeinvesteringer i globale markeder legges det opp til noe lavere sikringsgrad i 2018. Pr. 31.12.2018 var sikringsgraden på aksjer i utviklede

markeder og de mest likvide valutaene i fremvoksende markeder 60 prosent med mulige svingninger mellom 50-70 prosent. Øvrige valutaer, dvs. mindre likvide valutaer i utviklede markeder og valutaer i fremvoksende markeder med

NOTE 12 Valutarisiko - forts.

unntak av de mest likvide valutaene, er ikke valutasikret. Bakgrunnen for dette er at disse valutaene ikke har et stort nok marked og/eller likviditet til at det er hensiktsmessig å valutasikre. Denne reduksjonen i sikringsgraden på aksjer,

samt usikrede utenlandske aksjefond, bidrar til å øke nettoposisjonene i utenlandsk valuta.

Dersom alle valutaposisjoner endrer seg med 1 prosent på samme tidspunkt og i

samme retning vil dette påvirke resultatet med 492 millioner kroner før skatt. For 2017 ville resultateffekten av en 1 prosents endring i valutakursene vært 536 millioner kroner før skatt.

NOTE 13 Kredittrisiko

31.12.2018 MILLIONER KRONER	Investment grade AAA til BBB	Lavere Rating	Offentlig garanti	Bank og finans	¹ Boliglån < 80%	¹ Boliglån >80%	Øvrige	Totalt	Totalt justert for andelseiers interesser i konsoliderte verdi- papirfond
Gjeldsinstrumenter som holdes til forfall målt til amortisert kost	28 743	0	31	0	0	0	2 279	31 053	31 053
Gjeldsinstrumenter klassifisert som lån og fordringer målt til amortisert kost	116 292	0	664	0	0	0	24 593	141 549	141 549
Gjeldsinstrumenter til virkelig verdi - verdipapirer med fast avkastning	113 232	884	3 764	0	0	7 845	14 207	139 932	127 781
Rentefond	0	0	0	0	0	0	13 240	13 240	13 240
Utlån og fordringer	14 235	0	0	279	0	0	0	14 514	11 406
Finansielle derivater klassifisert som eiendeler	944	0	0	0	0	0	0	944	904
Kontanter og innskudd	2 949	0	0	60	0	0	0	3 009	3 009
Utlån	0	0	67 665	0	17 619	2 072	8 408	95 764	95 764
Sum	276 394	884	72 125	340	17 619	9 917	62 728	440 005	424 405

¹ Disse to kolonnene gir informasjon på andel boliglån med pantsikkerhet innenfor 80 % av verdigrunnlag og boliglån som overgår 80 % pantsikkerhet av verdigrunnlag.

MILLIONER KRONER	AAA	AA	A	BBB	Sum Investment grade
SPESIFISERING AV INVESTMENT GRADE					
Gjeldsinstrumenter som holdes til forfall målt til amortisert kost	12 745	3 957	8 432	3 608	28 743
Gjeldsinstrumenter klassifisert som lån og fordringer målt til amortisert kost	21 830	18 988	55 903	19 570	116 292
Gjeldsinstrumenter til virkelig verdi - verdipapirer med fast avkastning	40 206	9 156	34 665	29 205	113 232
Rentefond	0	0	0	0	0
Utlån og fordringer	0	2 331	11 903	0	14 235
Finansielle derivater klassifisert som eiendeler	0	112	832	0	944
Kontanter og innskudd	0	263	2 686	0	2 949
Utlån	0	0	0	0	0
Sum	74 782	34 808	114 421	52 383	276 394

NOTE 13 Kredittrisiko - forts.

31.12.2017 MILLIONER KRONER	Invest- ment grade AAA til BBB	Lavere Rating	Offentlig garanti	Bank og finans	¹ Bolig- lån < 80%	¹ Bolig- lån >80%	Øvrige	Totalt	Totalt justert for andelseiers interesser i konsoliderte verdipapirfond
Gjeldsinstrumenter som holdes til forfall målt til amortisert kost	28 893	0	31	0	0	0	2 207	31 131	31 131
Gjeldsinstrumenter klassifisert som lån og fordringer målt til amortisert kost	92 315	0	6 281	100	0	0	22 680	121 377	121 318
Gjeldsinstrumenter til virkelig verdi - verdipapirer med fast avkastning	115 270	1 003	5 539	7 266	0	0	14 342	143 420	129 337
Rentefond	0	0	0	0	0	0	13 485	13 485	13 485
Utlån og fordringer	16 847	0	0	0	0	0	0	16 847	13 755
Finansielle derivater klassifisert som eiendeler	1 525	0	0	4	0	0	0	1 529	1 407
Kontanter og innskudd	2 775	0	0	45	0	0	0	2 820	1 996
Utlån	0	0	62 329	0	14 928	2 694	8 007	88 021	88 021
Sum	257 625	1 003	74 180	7 415	14 928	2 694	60 783	418 628	400 449

¹ Disse to kolonnene gir informasjon på andel boliglån med pantsikkerhet innenfor 80 % av verdigrunnlag og boliglån som overgår 80 % pantsikkerhet av verdigrunnlag.

MILLIONER KRONER	AAA	AA	A	BBB	Sum Investment grade
SPESIFISERING AV INVESTMENT GRADE					
Gjeldsinstrumenter som holdes til forfall målt til amortisert kost	12 438	4 027	8 717	3 711	28 893
Gjeldsinstrumenter klassifisert som lån og fordringer målt til amortisert kost	16 127	18 885	44 380	12 924	92 315
Gjeldsinstrumenter til virkelig verdi - verdipapirer med fast avkastning	43 799	9 320	35 591	26 560	115 270
Rentefond	0	0	0	0	0
Utlån og fordringer	0	10 959	5 887	0	16 847
Finansielle derivater klassifisert som eiendeler	0	71	1 450	4	1 525
Kontanter og innskudd	0	315	2 460	0	2 775
Utlån	0	0	0	0	0
Sum	72 363	43 577	98 485	43 199	257 625

Med kredittrisiko menes risikoen for at motparten ikke skal klare å møte sine forpliktelser til KLP Konsernet. I denne tabellen er kredittrisikoen målt ved ratingbyråers estimater på hvor høy kredittverdighet de ulike utstederne av rentepapirer har. For eiendeler som ikke er ratet så er de lagt i andre kategorier som beskriver kredittrisiko, eksempelvis sektor og garantier.

Det er lagt vekt på at kreditteksponeringen er diversifisert for å unngå konsen-

trasjon av kredittrisiko mot enkelte debitorer. For å overvåke kredittrisiko i utlånene og investeringene er det nedsett en egen kredittkomite som møtes på jevnlig basis. Grensene for kreditt-risiko mot den enkelte debitor fastsettes av komiteen. Endringer i debitors kredittvurdering overvåkes og følges opp av KLP Kapitalforvaltning AS.

Konsernet har god balanse mellom norske og internasjonale obligasjoner, og har en portefølje av utelukkende gode

kreditter. Konsernet har en høy konsentrasjon av gjeldsinstrumenter rettet mot norsk offentlig sektor.

I noteinndelingen er det benyttet rating fra Standard & Poor's, Moodys og Fitch. Ratingen er konvertert til S&P sin ratingtabell, hvor AAA er tilknyttet papirer med høyest kredittverdighet. Laveste rating av de tre er benyttet. Alle tre ratingselskaper er likestilte som grunnlag for investeringer i rentepapirer.

NOTE 13 Kreditrisiko - forts.

Det som er klassifisert som «Øvrige» er i all hovedsak verdipapirer utstedt av kraftselskaper og andre foretaksobligasjoner; dette beløper seg til 61 milliarder kroner per 31.12.2018. KLP Konsernet har strenge retningslinjer for investeringer i rentepapirer, som også gjelder for investeringer som faller inn under kategorien Øvrige.

Linjene i noten er sammenfallende med balanseoppsettet. Unntakene er gjeldsinstrumenter til virkelig verdi som er delt opp i tre kategorier i noten og utlån som vist samlet i noten, men som befinner seg på to linjer i balansen (virkelig verdi og amortisert kost).

Konsernregnskapet viser enheter KLP konsernet anses å ha kontroll over. Dette gir inntrykk av en høyere risiko enn hva som er reelt, da risiko som konsernet ikke bærer vises i regnskapet. I ytterste kolonne vises det kun selskaper, og faktisk eierskap i fond som konsernet har ved periodeslutt.

MILLIONER KRONER	31.12.2018		31.12.2017	
	Konsolidert	Justert for andelseiers interesser i konsoliderte verdipapirfond	Konsolidert	Justert for andelseiers interesser i konsoliderte verdipapirfond
TI STØRSTE MOTPARTER				
Motpart 1	13 491	13 322	15 988	15 820
Motpart 2	8 766	8 475	8 274	8 137
Motpart 3	8 475	8 475	8 137	8 067
Motpart 4	6 860	5 896	7 427	5 579
Motpart 5	5 966	5 785	5 746	5 577
Motpart 6	5 285	4 962	5 642	5 511
Motpart 7	4 766	4 699	4 698	4 698
Motpart 8	4 750	4 698	4 361	3 959
Motpart 9	4 698	4 696	3 999	3 360
Motpart 10	3 686	3 577	3 131	3 122
Totalt	66 743	64 584	67 404	63 830

Tabellen ovenfor viser de ti største motpartene KLP konsernet har eksponering mot. Beløpene oppgitt er balanseført verdi. «Totalt justert for andelseiers interesser i konsoliderte verdipapirfond» inkluderer kun det som er i konsernets eie og hvor konsernet innehar reell kreditrisiko. Majoriteten av de ti største motpartene er enten finansinstitusjoner eller motparter omfattet av en offentlig garanti (statlig eller kommunal garanti).

PREMIEFORDRINGER OG FORDRINGER I FORBINDELSE MED REASSURANSE

MILLIONER KRONER	2018	2017
Premiefordringer	733	947
Nedskrivninger av premiefordringer	0	0
Sum	733	947

Konsernets premiefordringer er i hovedsak rettet mot offentlig sektor og kreditrisikoen vurderes som lav. Hovedbransjen kollektiv pensjon – offentlig er i tillegg tilknyttet Overføringsavtalen for offentlig sektor.

Denne overføringsavtalen har en sikringsordning som skal bidra til å sikre pensjonsrettigheter opparbeidet hos arbeidsgivere som opphører eller som ikke betaler premie ved forfall etter nærmere regler. KLP kan således søke

dekning for ubetalte krav i denne bransjen hos sikringsordningen dersom kravet faller innenfor sikringsordningens bestemmelser.

NOTE 14 Presentasjon av eiendeler og gjeld som er gjenstand for netto oppgjør

31.12.2018 MILLIONER KRONER				Relaterte beløp som ikke er presentert netto				Netto beløp justert for andelseiers interesser i konsoliderte verdi-papirfond
	Brutto finansielle eiendeler/gjeld	Brutto eiendeler/gjeld som er presentert netto	Balansført verdi	Finansielle instrumenter	Sikkerhet i kontanter	Sikkerhet i verdipapirer	Netto beløp	
EIENDELER								
Finansielle derivater	944	0	944	-293	-632	0	23	23
Repoer	0	0	0	0	0	0	0	0
Sum	944	0	944	-293	-632	0	23	23
GJELD								
Finansielle derivater	6 809	0	6 809	-293	-1 313	-8 083	0	0
Repoer	509	0	509	0	0	0	509	509
Sum	7 318	0	7 318	-293	-1 313	-8 083	509	509

31.12.2017 MILLIONER KRONER				Relaterte beløp som ikke er presentert netto				Netto beløp justert for andelseiers interesser i konsoliderte verdi-papirfond
	Brutto finansielle eiendeler/gjeld	Brutto eiendeler/gjeld som er presentert netto	Balansført verdi	Finansielle instrumenter	Sikkerhet i kontanter	Sikkerhet i verdipapirer	Netto beløp	
EIENDELER								
Finansielle derivater	1 529	0	1 529	-941	-729	0	8	15
Repoer	0	0	0	0	0	0	0	0
Sum	1 529	0	1 529	-941	-729	0	8	15
GJELD								
Finansielle derivater	4 760	0	4 760	-941	-1 080	-4 362	457	467
Repoer	1 089	0	1 089	0	0	0	1 089	1 089
Sum	5 849	0	5 849	-941	-1 080	-4 362	1 547	1 557

Formålet med noten er å vise den potensielle effekten av nettingavtaler i konsernet; hvilke muligheter konsernet har for å motregne bilaterale avtaler mot andre motparter dersom disse skulle gå konkurs, og beløpet som

gjenstår om alle slike nettingavtaler materialiseres. Notene viser derivatposisjoner i balansen.

De konsoliderte tallene inkluderer alle enheter KLP konsernet anses å ha kon-

troll over. I tillegg viser ytterste kolonne hvilket reelt nettobeløp som gjenstår om konsernet motregner avtalene; noe som kun inkluderer konsernselskaper av ordinær art.

NOTE 15 Pantelån og andre utlån

MILLIONER KRONER	Kommune- forvaltningen	Statlige og kommuneide foretak ¹	Private orga- nisasjoner og foretak	Lønnstakere, trygdede og tilsvarende	Sum 31.12.2018	Sum 31.12.2017
Akershus	2 714	29	492	3 257	6 492	5 950
Aust-Agder	2 118	26	3	212	2 359	2 021
Buskerud	10 115	795	103	1 231	12 244	11 817
Finnmark	1 262	370	0	350	1 982	1 675
Hedmark	3 526	445	71	752	4 793	4 117
Hordaland	4 156	842	141	1 484	6 622	7 268
Møre og Romsdal	4 662	229	178	728	5 797	5 634
Nordland	5 099	539	35	822	6 495	4 766
Nord-Trøndelag	0	0	0	230	230	2 161
Oppland	2 264	111	29	538	2 942	2 733
Oslo	29	0	1 709	2 075	3 813	3 417
Rogaland	2 706	145	105	1 687	4 643	4 319
Sogn og Fjordane	2 658	7	76	301	3 042	2 554
Sør-Trøndelag	0	0	0	947	947	5 376
Telemark	965	93	98	339	1 495	1 906
Troms	2 222	91	260	821	3 394	3 143
Vest-Agder	1 603	46	6	366	2 022	1 833
Vestfold	3 631	147	48	1 174	4 999	4 544
Østfold	2 547	171	13	2 274	5 006	4 388
Svalbard og Jan Mayen	7 707	156	129	2	7 994	109
Utlandet	0	0	8 016	0	8 016	7 794
Ufordelt	0	0	0	82	82	62
Påløpte renter	224	13	29	20	286	312
Verdijustering					68	123
Sum	60 208	4 254	11 541	19 693	95 764	88 021

¹ Denne kategorien omfatter, foruten statlige og kommuneide foretak, også kommunal forretningsdrift.

Konsernet har en utlånsportefølje av høy kvalitet, med begrenset kredittrisiko og historisk svært lave tap. Konsernet yter hovedsakelig lån med pant i bolig med en belåningsgrad under 80 prosent, lån til kommuner og lån med offentlig garantier. Utlån sikret

med pant i bolig utgjør rundt 19,7 milliarder kroner. Sektordiversifiseringen på utlån i konsernet er meget liten, da en meget høy andel av utlånene er rettet mot offentlig sektor. Konsentrasjonsrisikoen dette antyder er likevel en lite reell risiko å hensynta, da utlånene omfattes

av offentlig garanti, som innebærer en særdeles lav motpartsrisiko.

I balansen må de to utlånsrelaterte linjene hensyntas for å finne tilsvarende sum som i noten.

NOTE 15 Pantelån og andre utlån - forts.

MILLIONER KRONER	2018	2017
INDIVIDUELLE NEDSKRIVNINGER PÅ UTLÅN TIL AMORTISERT KOST		
Antall lån ¹	5	10
Sum hovedstol før nedskrivninger	6,6	7,4
Nedskrivninger	1,3	3,0
Sum hovedstol etter nedskrivninger	5,4	4,4
INDIVIDUELLE NEDSKRIVNINGER		
Nedskrivning på individuelle utlån 01.01.	3,0	2,0
Periodens konstaterte tap hvor det tidligere er foretatt individuell nedskrivning	-3,3	-0,1
Periodens nedskrivning på individuelle utlån	2,0	1,3
Periodens reversering av nedskrivning på individuelle utlån	-0,5	-0,2
Nedskrivning på individuelle utlån 31.12.	1,3	3,0
GRUPPEVIS NEDSKRIVNING		
Nedskrivning på grupper av utlån 01.01.	0,7	0,8
Periodens nedskrivning på grupper av utlån	3,7	-0,1
Nedskrivning på grupper av utlån 31.12.	4,4	0,7
MILLIONER KRONER		
	2018 Restgjeld	2017 Restgjeld
FORFALTE, IKKE NEDSKREVNE LÅN		
Forfalt		
30-90 dager	66	61
over 90 dager	63	16
Sum forfalte utlån	129	77

¹ Antall er absolutte tall og beløp er gjengitt i millioner kroner. Misligholdte utlån gjelder utlån målt til amortisert kost. Alle nedskrivninger gjelder utlån med pant i bolig.

NOTE 16 Investerings eiendommer

MILLIONER KRONER	2018	2017
Netto leieinntekter	2 717	2 550
Netto finansinntekt/-kostnad	3	5
Netto realisert gevinst/tap	362	129
Endring i virkelig verdi	1 911	2 269
Netto inntekter fra investeringseiendom	4 993	4 953
Valutaomregning utenlandske datterselskaper, ført i utvidet resultat	-238	937
Netto inntekter fra investeringseiendom inkludert valutaomregning	4 754	5 889

MILLIONER KRONER	2018	2017
Bokført verdi 01.01.	63 519	59 497
Tilgang som følge av kjøp	1 887	463
Tilgang som følge av aktiveringer	944	748
Avgang som følge av salg	-452	-396
Netto opp-/nedskrivning som følge av endring i virkelig verdi inkl. valutaomregning	1 673	3 206
Bokført verdi 31.12.	67 570	63 519

NOTE 17 Investeringer i tilknyttede foretak og felleskontrollert virksomhet

MILLIONER KRONER	Org. nr.	Eierandel %	EK ved 1.gangs anskaffelse	Anskaffelseskost	Bokført verdi 31.12.17	Tilgang/avgang	Verdi-regulering	Resultatandel	Egenkapitaltransaksjon	Utbytte	Bokført verdi 31.12.18
Norfinance AS Fridtjof Nansens plass 4 0160 OSLO	912764729	46,5 %	92,30	325,03	390,68	6,00	0,00	22,75	0,00	-3,76	415,67
Norsk Pensjon AS Hansteens gate 2 0253 Oslo	890050212	25,0 %	5,00	2,50	1,64	0,00	0,00	0,13	0,00	0,00	1,77
Fylkeshuset AS, Fylkeshuset 6404 Molde	930591114	48,0 %	0,05	0,05	0,05	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,05
KLP Norfund Investments IS Fridtjof Nansens plass 4 0160 OSLO	999548636	49,0 %	0,05	443,30	380,47	155,17	0,00	2,74	0,00	-77,45	460,93
Copenhagen Infrastructure III GP APS Nørregade 21 1165 København K., Danmark		33,3 %	0,02	0,02	0,02	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,02
Stena Renewable AB Rosenlundsg.3 Box 7123 402 33 Göteborg		30,0 %	600,17	600,17	0,00	600,17	0,00	29,80	0,00	0,00	629,96
Sum aksjer i tilknyttede foretak og felleskontrollerte virksomheter				1 371,06	772,87	761,34	0,00	55,42	0,00	-81,22	1 508,41

Alle aksjer har lik stemmeandel.

KLP Norfund Investment IS er et felleskontrollert selskap, mens de resterende selskapene er tilknyttede selskaper.

NOTE 18 Ansvarlige lån og fondsobligasjonslån

2018 MILLIONER KRONER	Lånebeløp valuta ³	Lånebeløp NOK	Bokført verdi 31.12.2018	Forfall
LÅNEOPPTAK¹				
Juni 2015	EUR 600	5 163	6 029	2045
Sum ansvarlige lån		5 163	6 029	
April 2004	JPY 15 000	984	1 662	Evigvarende
Sum fondsobligasjonslån		984	1 662	
Sum ansvarlige lån og fondsobligasjonslån		6 146	7 691	

2017 MILLIONER KRONER	Lånebeløp valuta ³	Lånebeløp NOK	Bokført verdi 31.12.2017	Forfall
LÅNEOPPTAK¹				
Juni 2015	EUR 600	5 163	5 977	2045
Sum ansvarlige lån		5 163	5 977	
April 2004	JPY 15 000	984	1 534	Evigvarende
Sum fondsobligasjonslån		984	1 534	
Sum ansvarlige lån og fondsobligasjonslån		6 146	7 511	

¹ Rentekostnader på ansvarlige lån var 249 millioner kroner (283 millioner kroner) og 61 millioner kroner (61 millioner kroner) for fondsobligasjonslånet i 2018. Tall i parentes er 2017 tall.

² OIF = opptjente ikke forfalte renter

³ Dette er beløp i lokal valuta som er gitt i millioner.

EUR 600

Renten på lånet er fast 4,25 prosent p.a. Lånet ble utstedt 10. Juni 2015 og er tidsbegrenset med forfall i 2045. Innlånet kan innfris av konsernet etter 10 år, og på hver renteinntalingsdato etter dette frem til forfallstidspunktet. Lånet er valutasikret med EUR-denominerte obligasjoner som vist i tabellen nedenfor. Konsernet har ikke påberopt seg regnskapsmessig sikring for den økonomiske sikringen knyttet til dette innlånet.

JPY 15 000

Renten på lånet er fast USD-rente på 5,07 prosent p.a. Lånet er evigvarende, men konsernet har rett til å innløse lånet 28. april 2034. Dersom konsernet ikke benytter sin rett til innløsning i 2034, får lånet flytende rente. Kredittmarginen øker da med 1 prosentpoeng til 6 mnd. JPY LIBOR-rente + margin på 3,30 prosent p.a. For å sikre rente- og valutarisikoen knyttet til lånet, er det inngått en kombinert rente- og valutaswap, der konsernet betaler 3 mnd.

NIBOR-rente + margin på 2,65 prosent p.a og mottar USD-rente på 5,07 prosent p.a. Dette innlånet er gjenstand for sikringsbokføring. Sikringsforretningen er vist i note 19 i konsernet.

NOTE 18 Ansvarlige lån og fondsobligasjonslån - forts.

2018 MILLIONER KRONER	Pålydende valuta ³	Anskaffelses- kost NOK	OIF renter ²	Urealisert valuta	Bokført verdi 31.12.2018	Forfall
Obligasjoner	EUR 596	5 152	32	716	5 899	2025
Sum sikringsforretninger		5 152	32	716	5 899	

2017 MILLIONER KRONER	Pålydende valuta ³	Anskaffelses- kost NOK	OIF renter ²	Urealisert valuta	Bokført verdi 31.12.2017	Forfall
Obligasjoner	EUR 596	5 152	31	665	5 849	2025
Sum sikringsforretninger		5 152	31	665	5 849	

¹ Rentekostnader på ansvarlige lån var 249 millioner kroner (283 millioner kroner) og 61 millioner kroner (61 millioner kroner) for fondsobligasjonslånet i 2018. Tall i parentes er 2017 tall.

² OIF = opptjente ikke forfalte renter

³ Dette er beløp i lokal valuta som er gitt i millioner.

NOTE 19 Sikringsbokføring

31.12.2018 MILLIONER KRONER	Nominell verdi	Endret verdi i sikret risiko	Bokført verdi 31.12.2018
KOMMUNAL LANDSPENSJONSKASSE			
SIKRINGSOBJEKT			
Fondsobligasjonslån	-984	-678	-1 662
SIKRINGSINSTRUMENT			
Kombinert rente- og valutaswap	984	657	657
Sikringseffektivitet pr. 31.12.2018		98 %	
Sikringseffektivitet gjennom året		98 %	
KLP BANKHOLDING KONSERN			
SIKRINGSOBJEKT			
Utlån til privat kunder fast rente i NOK	133	6	139
SIKRINGSINSTRUMENT			
Renteswap utlån privat kunder fast rente i NOK	136	-7	-7
Sikringseffektivitet pr. 31.12.2018		111 %	
Sikringseffektivitet gjennom året		111 %	

NOTE 19 Sikringsbokføring - forts.

31.12.2017 MILLIONER KRONER	Nominell verdi	Endret verdi i sikret risiko	Bokført verdi 31.12.2017
KOMMUNAL LANDSPENSJONSKASSE			
SIKRINGSOBJEKT			
Fondsobligasjonslån	-984	-551	-1534
SIKRINGSINSTRUMENT			
Kombinert rente- og valutaswap	984	530	530
Sikringseffektivitet pr. 31.12.2017		98 %	
Sikringseffektivitet gjennom året		98 %	
KLP BANKHOLDING KONSERN			
SIKRINGSOBJEKT			
Utlån til privat kunder fast rente i NOK	159	10	169
SIKRINGSINSTRUMENT			
Renteswap utlån privat kunder fast rente i NOK	161	-10	-10
Sikringseffektivitet pr. 31.12.2017		105 %	
Sikringseffektivitet gjennom året		105 %	

Noten viser de finansielle instrumentene i konsernet som sikringsbokføres, med tilhørende sikringsinstrumenter. Per 31.12.2018 har konsernet tre sikringsforhold; ett i Kommunal Landspensjonskasse og to i KLP Bankholding Konsern. Sikringseffektiviteten ligger på henholdsvis 98 prosent og 111 prosent per 31.12.2018, noe som innebærer en relativt lav resultateffekt for det som er gjensstand for sikringsbokføring i konsernet.

FONDSOBLIGASJON I UTENLANDSK VALUTA MED FAST RENTE

Fondsobligasjonslånet er sikret mot endringer i rente- og valutakurser ved kjøp av en kombinert rente- og valutaswap. Sikringen er regnskapsført etter reglene om virkelig verdisikring. I praksis innebærer sikringen bytte av valuta betingelser (15 mrd JPY mot 0,984 mrd. NOK) og rentebetingelser (fast rente på 5,07% mot NIBOR + 2,6475%) på henholdsvis innlånet og den kombinerte rente- og valutaswapen. Sikrings-

effektiviteten måles ved å se på endring i virkelig verdi på sikringsobjektet og sikringsinstrumentet.

Sikringseffektiviteten blir vurdert retrospektivt hver måned og den vurderes som effektiv hvis endringen i virkelig verdi mellom sikringsobjekt og sikringsinstrument samsvarer med intervallet 80% til 125%.

UTLÅN MED FAST RENTE

Sikringen av utlånet er gjort ved en renteswap der konsernet betaler flytende og mottar fast. Sikringen er regnskapsført etter reglene om virkelig verdi sikring, og formålet med denne sikringen er å sikre renterisikoen på utlånet. Sikringsobjektet og sikringsinstrumentet er inngått på samme vilkår. Sikringseffektiviteten blir målt ved å sammenligne akkumulert verdiendring på sikringsinstrumentet mot akkumulert verdiendring på sikringsobjektet.

Sikringseffektiviteten blir vurdert retrospektivt og den vurderes som effektiv hvis endringen i virkelig verdi mellom sikringsobjekt og sikringsinstrument samsvarer med intervallet 80% til 125%.

ØVRIGE SIKRINGSRELASJONER

Øvrige sikringsrelasjoner i denne sammenheng ligger i KLP Bankholding Konsern og er 100% effektive. For øvrig informasjon henvises det til note 7 og 9 i KLP Banken AS Konsern sitt årsregnskap for 2018.

GENERELT

Virkelig verdi sikring innebærer at den sikrede verdiutviklingen på sikringsobjektet regnskapsføres over resultatet. Tilsvarende regnskapsføres verdiendringen på sikringsinstrumentet over resultatet.

Se også note 2 for nærmere omtale av regnskapsmessig sikringsbokføring.

NOTE 20 Innlån

MILLIONER KRONER	Pålydende i NOK	Valuta	Rente	Forfall	Bokført verdi 31.12.2018	Bokført verdi 31.12.2017
TIDSBEGRENSET ANSVARLIG LÅN						
Kommunal Landspensjonskasse	5 163	EUR	Fast ¹	2045	6 029	5 977
Sum ansvarlige lån	5 163				6 029	5 977
FONDSOBLIGASJONSLÅN						
Kommunal Landspensjonskasse	984	JPY	Fast ²	2034	1 662	1 534
Sum fondsobligasjonslån	984				1 662	1 534
UTSTEDTE OBLIGASJONSLÅN MED FORTRINNSRETT						
KLP Kommunekreditt AS	0	NOK	Flytende	2018	0	1 097
KLP Kommunekreditt AS	1 171	NOK	Flytende	2019	1 172	4 505
KLP Kommunekreditt AS	3 300	NOK	Flytende	2020	3 314	2 509
KLP Kommunekreditt AS	750	NOK	Fast	2020	752	752
KLP Kommunekreditt AS	4 000	NOK	Flytende	2021	4 014	4 012
KLP Kommunekreditt AS	600	NOK	Fast	2021	602	602
KLP Kommunekreditt AS	4 000	NOK	Flytende	2022	4 007	3 104
KLP Kommunekreditt AS	2 500	NOK	Flytende	2023	2 506	0
KLP Kommunekreditt AS	500	NOK	Fast	2027	508	508
KLP Boligkreditt AS	408	NOK	Flytende	2019	408	600
KLP Boligkreditt AS	2 000	NOK	Flytende	2020	2 007	2 006
KLP Boligkreditt AS	2 500	NOK	Flytende	2021	2 506	1 703
KLP Boligkreditt AS	1 200	NOK	Flytende	2023	1 201	0
Annet					30	55
Sum utstedte obligasjonslån med fortrinnsrett	22 929				23 025	21 451

¹ Lånet har et renteendringstidspunkt i 2025.

² Lånet har et renteendringstidspunkt i 2034.

NOTE 20 Innlån - forts.

MILLIONER KRONER	Pålydende i NOK	Valuta	Rente	Forfall	Bokført verdi 31.12.2018	Bokført verdi 31.12.2017
GJELD TIL KREDITTINSTITUSJONER						
KLP Banken AS	0	NOK	Fast	2018	0	202
KLP Banken AS	0	NOK	Flytende	2018	0	458
KLP Banken AS	613	NOK	Flytende	2019	614	814
KLP Banken AS	200	NOK	Flytende	2020	201	0
KLP Banken AS	200	NOK	Flytende	2022	200	0
KLP Fond	0	NOK	Fast	2018	0	1 089
KLP Fond	509	NOK	Fast	2019	509	0
KLP Fond	0	NOK/EUR/USD	Flytende	2018	0	1 346
KLP Fond	621	NOK/EUR/USD	Flytende	2019	621	0
Kommunal Landspensjonskasse	0	NOK/EUR/USD	Flytende	2018	0	679
Kommunal Landspensjonskasse	650	NOK/EUR/USD	Flytende	2019	650	0
Annet					0	-2
Sum gjeld til kredittinstitusjoner	2 792				2 794	4 587
GJELD TIL OG INNSKUDD KUNDER ³						
Privat	8 716	NOK			8 716	7 691
Næring	1 914	NOK			1 914	1 956
Utlandet	32	NOK			32	22
Sum gjeld til og innskudd fra kunder	10 662				10 662	9 669
Sum innlån	42 529				44 172	43 218

³ Det er ikke kontraktfestet forfall på innskudd.

Noten viser finansiell gjeld konsernet har ved periodeslutt, hvor mesteparten er finansiering til KLP Bank konsernet. De angitte selskapene er utstedere av den finansielle gjelden som er beskrevet. Innskudd hører inn under KLP Banken AS.

NOTE 21 Forsikringstekniske forhold

Tabellene i denne noten spesifiserer forsikringstekniske forhold per bransje. Dette medfører at noen av tallene i noten ikke er direkte avstembare mot regnskapslinjene i resultatregnskapet og balansen.

FORSIKRINGSFORPLIKTELSER PER HOVEDBRANSJE

MILLIONER KRONER	Kollektiv pensjonsforsikring for kommuner, herunder institusjoner med lignende pensjonsplaner	Kollektiv rente- og pensjonsforsikring, herunder kollektiv rente- og pensjonsforsikring for foreningsmedlemmer	Ulykkesforsikring og andre skadebransjer	Gruppe-livs-forsikring	Sum 31.12.2018	Sum 31.12.2017	Endring 2018
Premiereserve og pensjonskapital	433 078	4 906	0	0	437 985	409 889	28 096
Tilleggsavsetning	28 306	111	0	0	28 418	25 646	2 772
Kursreguleringsfond	33 439	8	0	0	33 447	42 309	-8 862
Premiefond, pensjonistenes overskuddsfond og innskuddsfond mv.	12 761	54	0	0	12 815	15 631	-2 816
Tenkniske avsetninger for skade-forsikringsvirksomheten	0	0	2 261	80	2 341	2 378	-37
Sum forsikringsforpliktelse 31.12.2018	507 584	5 080	2 261	80	515 005	495 852	19 154
Sum forsikringsforpliktelse 31.12.2017	489 146	4 328	2 298	80		495 852	

FORSIKRINGSFORPLIKTELSER PER DELBRANSJE

Delbransje i hovedbransje kollektiv pensjonsforsikring for kommuner, herunder institusjoner med lignende pensjonsplaner

MILLIONER KRONER	Tjenestepensjonsordninger uten investeringsvalg	Tjenestepensjonsordninger med investeringsvalg	Sum 31.12.2018	Sum 31.12.2017	Endring 2018
Premiereserve og pensjonskapital	431 137	1 941	433 078	405 737	27 341
Tilleggsavsetning	28 206	100	28 306	25 539	2 767
Kursreguleringsfond	33 439		33 439	42 277	-8 838
Premiefond, pensjonistenes overskuddsfond og innskuddsfond mv.	12 383	378	12 761	15 591	-2 830
Sum forsikringsforpliktelse 31.12.2018	505 165	2 419	507 584	489 146	18 439
Sum forsikringsforpliktelse 31.12.2017	486 771	2 375		489 146	

Delbransjer i kollektiv rente- og pensjonsforsikring, herunder kollektiv rente- og pensjonsforsikring for foreningsmedlemmer

MILLIONER KRONER	Foretaks-pensjonsordninger uten investeringsvalg	Fripoliser uten investeringsvalg	Innskuddspensjonsordninger med investeringsvalg	Pensjonskapitalbevis med investeringsvalg	Sum 31.12.2018	Sum 31.12.2017	Endring 2018
Premiereserve og pensjonskapital	597	932	1 956	1 421	4 906	4 152	755
Tilleggsavsetning	38	73	0	0	111	106	5
Kursreguleringsfond	2	5	0	0	8	31	-23
Premiefond, pensjonistenes overskuddsfond og innskuddsfond mv.	29	6	20	0	54	39	15
Sum forsikringsforpliktelse 31.12.2018	667	1 017	1 975	1 421	5 080	4 328	752
Sum forsikringsforpliktelse 31.12.2017	639	1 005	1 595	1 089		4 328	

NOTE 21 Forsikringstekniske forhold - forts.**Forsikringsforpliktelse i hovedbransjene ulykkesforsikring og andre skadebransjer, og gruppelivsforsikring - hovedbransjen uten delbransjer**

MILLIONER KRONER	Ulykkesforsikring og andre skadebransjer	Gruppelivsforsikring	Sum 31.12.2018	Sum 31.12.2017	Endring 2018
Premieavsetning	390	31	421	383	37
Erstatningsavsetning	1 871	49	1 920	1 994	-74
Sum tekniske avsetninger for skadeforsikringsvirksomheten 31.12.2018	2 261	80	2 341	2 378	-37
Sum tekniske avsetninger for skadeforsikringsvirksomheten 31.12.2017	2 298	80		2 378	-37

Endringer i forsikringsforpliktelse i perioden til dekning av foretakets forpliktelse under kontrakter med kontraktsfaste forpliktelse

MILLIONER KRONER	Premie-reserve	Tilleggs-avsetning	Kurs-regulerings-fond	Premie og innskuddsfond	Tekniske avsetninger for skadeforsikringsvirksomheten	Sum 2018	Sum 2017
Inngående balanse	405 375	25 506	42 309	15 236	2 367	490 792	454 005
Resultatførte endringer i forsikringsforpliktelse							
Netto resultatførte avsetninger	27 299	-20	-8 862	266	-39	18 644	37 620
Overskudd på avkastningsresultatet	0	2 845	0	2 004	0	4 849	6 683
Risikoresultat tilordnet forsikringskontraktene	0	0	0	478	0	478	519
Annen tilordning av overskudd	0	8	0	18	0	26	76
Sum resultatførte endringer	27 299	2 833	-8 862	2 766	-39	23 997	44 852
Justering av forsikringsforpliktelse fra andre resultatposter	0	0	0	238	0	238	-930
Ikke resultatførte endringer i forsikringsforpliktelse							
Overføringer mellom fond/disp. til premiebetaling	8	-3	0	-5 807	0	-5 803	-7 096
Til/fra fond ved flytteavregning m.v.	-2	-17	0	-16	0	-35	-38
Sum ikke resultatførte endringer	5	-20	0	-5 823	0	-5 838	-7 134
Sum endringer i forsikringsforpliktelse	27 304	2 812	-8 862	-2 819	-39	18 397	36 788
Sum forsikringsforpliktelse 31.12.2018	432 683	28 318	33 447	12 418	2 325	509 190	490 793

NOTE 21 Forsikringstekniske forhold - forts.

Endringer i forsikringsforpliktelse i perioden til dekning av foretakets forpliktelse knyttet til verdien av særskilt investeringsvalgsporfølje

MILLIONER KRONER	Pensjonskapital	Tilleggs-avsetning	Premie- og innskuddsfond	Sum 2018	Sum 2017
Inngående balanse	4 524	140	394	5 058	3 855
Resultatførte endringer i forsikringsforpliktelse					
Netto resultatførte avsetninger	799	0	7	805	1 104
Overskudd på avkastningsresultatet	0	-40	-1	-41	112
Risikoresultat tilordnet forsikringskontraktene	0	0	2	2	2
Annen tilordning av overskudd	0	0	0	0	1
Sum resultatførte endringer	799	-40	13	772	1 206
Justering av forsikringsforpliktelse fra andre resultatposter	0	0	1	1	-5
Ikke resultatførte endringer i forsikringsforpliktelse					
Overføringer mellom fond/disp. til premiebetaling	-5	0	-18	-24	-15
Til/fra fond ved flytteavregning m.v.	1	0	13	14	4
Sum ikke resultatførte endringer	-5	0	-5	-10	-11
Sum endringer i forsikringsforpliktelse	794	-40	4	757	1 204
Sum forsikringsforpliktelse 31.12.	5 318	100	397	5 815	5 059

Endringer i forsikringsforpliktelse i hovedbransje ulykkesforsikring og andre skadebransjer og hovedbransje gruppelevsforpliktelse

MILLIONER KRONER	Tekniske avsetninger for skade-forsikringsvirksomheten		Sum 2018	Sum 2017
	Ulykkesforsikring og andre skadebransjer	Gruppelivs-forsikring		
Forsikringsforpliktelse 01.01.	2 298	80	2 378	2 255
Resultatførte endringer i forsikringsforpliktelse				
Netto resultatførte avsetninger	-37	0	-37	123
Overskudd på avkastningsresultatet				
Risikoresultat tilordnet forsikringskontraktene	0	0	0	0
Annen tilordning av overskudd	0	0	0	0
Sum resultatførte endringer	-37	0	-37	123
Ikke resultatførte endringer i forsikringsforpliktelse				
Overføringer mellom fond	0	0	0	0
Til/fra fond ved flytteavregning m.v.	0	0	0	0
Sum ikke resultatførte endringer	0	0	0	0
Sum endringer i forsikringsforpliktelse	-37	0	-37	123
Sum forsikringsforpliktelse 31.12.	2 261	80	2 341	2 378

NOTE 21 Forsikringstekniske forhold - forts.**Forsikringsteknisk regnskap per hovedbransje**

MILLIONER KRONER	Kollektiv pensjonsfor- sikring for kommuner, herunder institusjoner med lignende pensjonsplaner		Kollektiv rente- og pensjons-forsikring, herunder kollektiv rente- og pensjonsforsikring for forenings-medlemmer		Ulykkesforsikring og andre skadebransjer	
	2018	2017	2018	2017	2018	2017
Premieinntekter	38 724	32 413	1 041	997	1 138	1 140
Netto inntekter investeringer	7 035	30 973	-90	334	0	0
Andre forsikringsrelaterte inntekter	1 055	984	5	3	2	2
Erstatninger	-18 844	-17 384	-155	-199	-888	-926
Endring forsikringsforpliktelse	-21 559	-38 707	-738	-1 089	0	0
Midler tilordnet forsikringskontrakter	-2 939	-5 199	-20	-17	0	0
Forsikringsrelaterte driftskostnader	-1 096	-1 001	-67	-62	-282	-255
Andre forsikringsrelaterte kostnader	-1 059	-980	-4	-1	0	0
Forsikringsteknisk resultat av teknisk regnskap	1 318	1 100	-28	-34	-29	-38

MILLIONER KRONER	Gruppelivsforsikring		Sum	
	2018	2017	2018	2017
Premieinntekter	134	150	41 037	34 700
Netto inntekter investeringer	1	0	6 945	31 308
Andre forsikringsrelaterte inntekter	0	0	1 062	990
Erstatninger	-131	-163	-20 017	-18 672
Endring forsikringsforpliktelse	0	0	-22 297	-39 796
Midler tilordnet forsikringskontrakter	0	0	-2 959	-5 216
Forsikringsrelaterte driftskostnader	-31	-26	-1 476	-1 343
Andre forsikringsrelaterte kostnader	0	0	-1 063	-981
Forsikringsteknisk resultat av teknisk regnskap	-28	-38	1 233	989

NOTE 21 Forsikringstekniske forhold - forts.**Forsikringsteknisk regnskap per delbransje - hovedbransjen ulykkesforsikring og andre skadebransjer og hovedbransjen gruppelivsforsikring har ingen delbransjer.**

Delbransjer i kollektiv pensjonsforsikring for kommuner, herunder institusjoner med lignende pensjonsplaner.

MILLIONER KRONER	Tjenestepensjonsordninger uten investeringsvalg		Tjenestepensjonsordninger med investeringsvalg		Sum	
	2018	2017	2018	2017	2018	2017
Premieinntekter	38 575	32 281	149	132	38 724	32 413
Netto inntekter investeringer	7 021	30 809	14	164	7 035	30 973
Andre forsikringsrelaterte inntekter	1 050	980	4	5	1 055	984
Erstatninger	-18 758	-17 302	-86	-82	-18 844	-17 384
Endring forsikringsforpliktelser	-21 501	-38 612	-58	-95	-21 559	-38 707
Midler tilordnet forsikringskontrakter	-2 937	-5 095	-2	-104	-2 939	-5 199
Forsikringsrelaterte driftskostnader	-1 091	-996	-5	-5	-1 096	-1 001
Andre forsikringsrelaterte kostnader	-1 054	-976	-5	-4	-1 059	-980
Forsikringsteknisk resultat av teknisk regnskap	1 307	1 088	11	11	1 318	1 100

Delbransjer i kollektiv rente- og pensjonsforsikring, herunder kollektiv rente- og pensjonsforsikring for foreningsmedlemmer.

MILLIONER KRONER	Foretakspensjonsordninger uten investeringsvalg		Risikodekninger		Fripoliser uten investeringsvalg	
	2018	2017	2018	2017	2018	2017
Premieinntekter	49	63	44	35	0	0
Netto inntekter investeringer	17	29	3	6	29	53
Andre forsikringsrelaterte inntekter	5	3	0	0	0	0
Erstatninger	-22	-37	-7	-8	-41	-35
Endring forsikringsforpliktelser	-28	-56	-33	-32	29	13
Midler tilordnet forsikringskontrakter	-9	-8	-1	-1	-10	-7
Forsikringsrelaterte driftskostnader	-7	-6	-1	0	-11	-11
Andre forsikringsrelaterte kostnader	-4	-1	0	0	0	0
Forsikringsteknisk resultat av teknisk regnskap	2	-13	6	0	-3	13

NOTE 21 Forsikringstekniske forhold - forts.**Delbransjer i kollektiv rente- og pensjonsforsikring, herunder kollektiv rente- og pensjonsforsikring for foreningsmedlemmer - forts.**

MILLIONER KRONER	Innskuddspensjonsordninger med investeringsvalg		Pensjonskapitalbevis med investeringsvalg		Sum	
	2018	2017	2018	2017	2018	2017
Premieinntekter	663	799	285	99	1 041	997
Netto inntekter investeringer	-81	247	-59	27	-90	334
Andre forsikringsrelaterte inntekter	0	0	0	0	5	3
Erstatninger	-43	-72	-43	-48	-155	-199
Endring forsikringsforpliktelser	-532	-936	-175	-78	-738	-1 089
Midler tilordnet forsikringskontrakter	0	0	0	0	-20	-17
Forsikringsrelaterte driftskostnader	-37	-35	-11	-10	-67	-62
Andre forsikringsrelaterte kostnader	0	0	0	0	-4	-1
Forsikringsteknisk resultat av teknisk regnskap	-30	-34	-3	-10	-28	-34

Resultatanalyse per hovedbransje

MILLIONER KRONER	Kollektiv pensjonsforsikring for kommuner, herunder institusjoner med lignende pensjonsplaner	Kollektiv rente- og pensjonsforsikring, herunder kollektiv rente- og pensjonsforsikring for foreningsmedlemmer	Ulykkesforsikring og andre skadebransjer	Gruppelivsforsikring	Sum 2018	Sum 2017
RESULTAT TIL FORSIKRINGSKUNDER						
Avkastningsresultat	5 047	26	0	0	5 074	6 678
Risikoresultat ekskl. fortjenesteelement - kundeandel	478	2	0	0	479	523
Sum resultat til forsikringskunder	5 527	28	0	0	5 555	7 201
Oppreservering lengre levetid	0	0	0	0	0	784
Overført til tilleggsavsetninger	2 805	8	0	0	2 813	1 198
Avsatt til kundenes premiefond	2 723	20	0	0	2 743	5 218
Sum disponert resultat til kunder	5 528	28	0	0	5 555	7 201
RESULTAT TIL FORSIKRINGSGIVER						
Andel av avkastningsresultat	158	2	0	0	160	170
Risikoresultat ekskl. fortjenesteelement	482	2	0	0	484	376
Administrasjonsresultat	137	-39	0	0	98	102
Vederlag for rentegaranti og fortjenesteelement	758	7	0	0	765	716
Annet	0	0	-29	-28	-57	-78
Disponering fra egenkapital	-216	0	0	0	-216	-298
Resultat til forsikringsgiver	1 318	-28	-29	-28	1 233	989

NOTE 21 Forsikringstekniske forhold - forts.

Resultatanalyse per delbransje - hovedbransjen ulykkesforsikring og andre skadebransjer og hovedbransjen gruppelivsforsikring har ingen delbransjer

Delbransjer i kollektiv pensjonsforsikring for kommuner, herunder institusjoner med lignende pensjonsplaner.

MILLIONER KRONER	Tjenestepensjonsordninger uten investeringsvalg	Tjenestepensjonsordninger med investeringsvalg	Sum 2018	Sum 2017
RESULTAT TIL FORSIKRINGSKUNDER				
Avkastningsresultat	5 088	-40	5 047	6 602
Risikoresultat ekskl. fortjenesteelement - kundeandel	476	2	478	521
Sum resultat til forsikringskunder	5 563	-38	5 525	7 124
Oppreservering lengre levetid	0	0	0	784
Overført til/ fra tilleggsavsetninger	2 845	-40	2 805	1 137
Avsatt til kundenes premiefond	2 721	2	2 723	5 202
Sum disponert resultat til kunder	5 566	-38	5 528	7 124
RESULTAT TIL FORSIKRINGSGIVER				
Andel av avkastningsresultat	158	0	158	168
Risikoresultat ekskl. fortjenesteelement	480	2	482	378
Administrasjonsresultat	137	1	137	141
Vederlag for rentegaranti og fortjenesteelement	750	8	758	711
Annet	0	0	0	0
Disponering fra egenkapital	-216	0	-216	-298
Resultat til forsikringsgiver	1 307	11	1 318	1 100

Erstatninger per hovedbransje

MILLIONER KRONER	Kollektiv pensjonsforsikring for kommuner, herunder institusjoner med lignende pensjonsplaner		Kollektiv rente- og pensjonsforsikring, herunder kollektiv rente- og pensjonsforsikring for foreningsmedlemmer		Ulykkesforsikring og andre skadebransjer	
	2018	2017	2018	2017	2018	2017
Utbetalte erstatninger i henhold til forsikringsavtalene	-18 345	-17 168	-83	-71	-888	-926
Utbetalte erstatninger i henhold til gjenkjøp	0	0	0	0	0	-9
Sum	-18 345	-17 168	-83	-71	-888	-934

Erstatninger per hovedbransje

MILLIONER KRONER	Gruppelivsforsikring		Sum	
	2018	2017	2018	2017
Utbetalte erstatninger i henhold til forsikringsavtalene	-131	-163	-19 445	-18 328
Utbetalte erstatninger i henhold til gjenkjøp	0	0	0	-9
Sum	-131	-163	-19 446	-18 337

NOTE 21 Forsikringstekniske forhold - forts.**Flytting per hovedbransje ekskl. ulykkesforsikring og andre skadebransjer**

MILLIONER KRONER	Kollektiv pensjonsforsikring for kommuner, herunder institusjoner med lignende pensjonsplaner		Kollektiv rente- og pensjonsforsikring, herunder kollektiv rente- og pensjonsforsikring for forenings-medlemmer		Gruppelivsforsikring	
	2018	2017	2018	2017	2018	2017
TILFLYTTETE MIDLER						
Premiereserve	5	298	520	543	0	0
Premiefond	2	24	15	3	0	0
Tilleggsavsetninger til fond	2	22	0	0	0	0
Sum mottatte midler	9	344	534	546	0	0
Antall kontrakter	1	1	131	120	0	0
FRAFLYTTETE MIDLER						
Premiereserve	439	190	72	125	0	0
Tilleggsavsetning	21	13	0	0	0	0
Kursreserver	37	9	0	0	0	0
Avgitte midler ført over resultatet	497	212	72	125	0	0
Premiefond	22	2	1	2	0	0
Sum avgitte midler	518	214	73	127	0	0
Antall kontrakter	9	4	46	42	0	0

Nytegning

MILLIONER KRONER	Kollektiv pensjonsforsikring for kommuner, herunder institusjoner med lignende pensjonsplaner		Kollektiv rente- og pensjonsforsikring, herunder kollektiv rente- og pensjonsforsikring for forenings-medlemmer		Gruppelivsforsikring	
	2018	2017	2018	2017	2018	2017
Premievolum	10	7	82	72	8	5
Antall kontrakter	59	38	108	414	753	70

NOTE 22 Driftsmidler

MILLIONER KRONER	2018				2017			
	Eiendom til eget bruk	Transportmidler	Maskiner/Inventar	2018	Eiendom til eget bruk	Transportmidler	Maskiner/Inventar	2017
Bokført verdi 01.01.	1 628	1	86	1 715	1 525	1	79	1 604
Anskaffelseskost 01.01.	1 099	12	312	1 424	1 082	12	291	1 385
Akkumulert avskrivninger tidligere år	-201	-11	-227	-440	-171	-11	-212	-394
Akkumulert verdiregulering tidligere år	730	0	0	730	614	0	0	614
Tilgang	1	0	11	12	22	0	26	49
Eiendeler holdt for salg	0	0	-4	-4	-5	0	-5	-9
Verdireguleringer	222	0	0	222	110	0	0	110
Avskrivninger	-33	0	-12	-45	-31	0	-15	-46
Valutaeffekt	0	0	0	0	7	0	1	8
Anskaffelseskost 31.12.	1 100	13	319	1 432	1 099	12	312	1 424
Akkumulert avskrivninger 31.12.	-234	-12	-240	-485	-201	-11	-227	-440
Akkumulert verdiregulering 31.12.	952	0	0	952	730	0	1	731
Bokført verdi 31.12.	1 818	1	81	1 900	1 628	1	86	1 715
Økonomisk levetid	50 år	5 år	3 - 5 år		50 år	5 år	3 - 5 år	
Avskrivningsplan	Lineært	Saldo/ Lineært	Saldo/ Lineært		Lineært	Saldo/ Lineært	Saldo/ Lineært	

NOTE 23 Skatt

MILLIONER KRONER	2018	2017
Resultat før skatt	2 840	2 474
Utvidet resultat eksklusiv skatt	201	81
FORSKJELLER MELLOM REGNSKAPSMESSIG- OG SKATTEMESSIG RESULTAT		
Andelseiers verdiendring i konsoliderte verdipapirfond	-4 022	8 648
Tilbakeføring av verdireduksjon finansielle eiendeler	200	3 624
Tilbakeføring av verdiøkning finansielle eiendeler	19 388	-15 957
Tilbakeføring av verdiøkning eiendommer	0	-3 206
Regnskapsmessig tap ved realisasjon av aksjer og andre verdipapirer	2 413	1 312
Regnskapsmessig gevinst ved realisasjon av aksjer og andre verdipapirer	-8 200	-6 383
Skattemessig gevinst ved realisasjon av aksjer og andre verdipapirer	49	1 426
Tilbakeføring av 3% skattefrie inntekter etter fritaksmetoden	0	37
Andel av skattemessig inntekter i deltagerlignede selskaper	26	0
Andel av regnskapsmessige inntekter i deltagerlignede selskaper	0	-3 405
Oppløsning av sikkerhetsavsetning	54	0
Andre permanente forskjeller	-1 447	-2 483
Korrigerings av fremførbart underskudd som ikke kan utlignes	-2 016	0
Korrigerings av grunnlag kildeskatt	- 804	0
Endring i forskjeller som påvirker forholdet mellom regnskapsmessig og skattemessig inntekt	-6 542	-677
Skattemessig resultat	2 139	-14 508
Årets underskudd overføres til fremførbart underskudd	0	-14 508
Årets skattemessig resultat, grunnlag betalbar skatt	2 139	0
Fremførbart underskudd fra tidligere år	-65 820	-54 005
Forskjell mellom beregnet og ilignet skattegrunnlag	538	2 694
Årets endring i fremførbart underskudd	-2 016	-14 508
Merverdi finansielle instrumenter kollektivportefølje	61 918	0
Overgangsregel 01.01.2018	1 799	0
Sum fremførbart underskudd og godtgjørelse pr 31.12.	-5 379	-65 820

NOTE 23 Skatt - forts.

MILLIONER KRONER	2018	2017
AVSTEMMING AV GRUNNLAG FOR UTSATT SKATT		
SKATTEØKENDE MIDLERTIDIGE FORSKJELLER		
Driftsmidler	0	2
Gevinst- og tapskonto	3	3
Bygninger og andre faste eiendommer	5 271	22 176
Finansielle instrumenter	0	107
Risikoutjevningssfond	4 156	4 156
Naturskadefond	164	164
Garantiordningen	49	49
Reassuransavsetning	4	0
Sikkerhetsavsetning	486	0
Verdipapirer	1 444	43 330
Andeler i deltakerlignende selskaper	245	220
Utlån til kunder og kredittforetak	60	34
Årets erstatningsavsetning	67	0
80% av teknisk resultat	1 052	0
Sum skatteøkende midlertidige forskjeller	13 001	70 781
SKATTEREDUSERENDE MIDLERTIDIGE FORSKJELLER		
Driftsmidler	-64	0
Gevinst- og tapskonto	0	-55
Langsiktige gjeld	-1 329	-1 152
Finansielle instrumenter	-17	0
Pensjonsforpliktelse	-790	-797
Innlån	0	-16
Andre forpliktelser	-46	-66
Verdipapirer	-3	-26
Justert for 20% av overgangsregel 01.01.2018	-392	0
Sikring av innlån	-35	0
Andre forskjeller	-2	-1
Sum skattereduserende midlertidige forskjeller	-2 678	-2 112
Netto midlertidige forskjeller	10 322	68 669
Forskjeller som ikke inngår i beregningen av utsatt skatt/skattefordel ¹	-4 373	0
Overgangsregel 01.01.2018	1 799	0
Andre forskjeller som ikke inngår i beregning av utsatt skatt ²	-4 175	0
Fremførbart underskudd	-5 379	-65 820
Grunnlag for utsatt skatt/-skattefordel	-1 805	2 849
25% utsatt skatt/-skattefordel	-451	712
Nedvurdering av utsatt skattefordel	1 470	953
Netto utsatt skatt	1 018	1 665

¹ Med virkning fra og med inntektsåret 2018 gis det ikke lenger fradrag for risikoutjevningssfond, naturskadefond og garantiordning. Midlene på disse fondene pr. 31.12.2017 skal først beskattes ved avvikling av den virksomheten som har vært grunnlag for avsetningen. Konsernet avlegger regnskap under forutsetning om fortsatt drift, og legger til grunn at nåverdien av forpliktelsene vil være 0.

² I forbindelse med nye skatteregler for kollektivportefølje i livsforsikring er skattemessig inngangsverdi oppjustert til regnskapsmessig verdi. For aksjene som morselskapet eier i selskapet som besitter eiendomsporteføljen innebærer det en oppjustering av skattemessig inngangsverdi til virkelig verdi. Denne oppjusteringen inkluderer fullt ut aksjene i eiendomsporteføljen, også de eiendommene som ligger i utlandet. Oppjusteringen er ført mot fremførbart underskudd i 2018, mens overskytende er ført mot gevinst/tapskonto (over benevnt "overgangsregel 1.1.2018"). For å unngå avsetning av skatt på samme merverdi to ganger er den delen av merverdien som stammer fra utlandet trukket ut i grunnlaget for utsatt skatt i regnskapet.

NOTE 23 Skatt - forts.

MILLIONER KRONER	2018	2017
BALANSEFØRT UTSATT SKATTEFORDEL/-SKATT		
- herav balanseført utsatt skattefordel	65	68
- herav balanseført utsatt skatt som ikke kan utlignes	1 083	1 733
Utsatt skatt ført direkte mot egenkapitalen 01.01.2017	0	1 051
Resultatført endring av utsatt skattefordel	-4	-304
Resultatført endring av utsatt skatt	650	-279
Resultatført betalbar skatt	-535	-378
Resultatført kildeskatt	-287	-202
Skattekostnad	-175	-1 163
SKATTEKOSTNADEN ER FØRT PÅ FØLGENDE POSTER I RESULTATREGNSKAPET		
Skattekostnad	-125	-1 143
Skatt på poster som senere ikke vil bli omklassifisert til resultatet	5	7
Skatt på poster senere vil bli omklassifisert til resultatet	-56	-27
Skattekostnad	-175	-1 163

NOTE 24 Overførte eiendeler med restriksjoner**OVERFØRTE EIENDELER SOM FORTSATT BALANSEFØRES**

Alle overførte eiendeler er innregnet i balansen dersom konsernet fortsatt er eksponert for endringer i eiendelens virkelige verdi. Dette gjelder for gjenkjøpsavtaler og avtaler vedrørende verdipapirutlån.

Gjenkjøpsavtaler er en form for innlån med sikkerhet hvor konsernet selger

verdipapirer med en avtale om å kjøpe de tilbake til en forhåndsavtalt pris. Kontanter mottatt blir innregnet som innskudd (gjeld). Overførte verdipapirer i forbindelse med gjenkjøpsavtaler blir ikke fraregnet i balansen.

Avtaler vedrørende verdipapirutlån er transaksjoner hvor konsernet låner ut verdipapirer til en motpart og mottar en provisjon for dette.

Ettersom både gjenkjøpsavtaler og verdipapirutlån resulterer i at verdipapirene blir returnert til konsernet, er risikoen for verdiendringer hos konsernet. Verdipapirene er imidlertid ikke tilgjengelige for konsernet i perioden hvor de er overført.

Verdipapirene som fremdeles er rapportert i balansen, og tilhørende gjeld, er vurdert til virkelig verdi.

MILLIONER KRONER	31.12.2018	31.12.2017
GJENKJØPSAVTALER		
Sertifikater og obligasjoner	512	1 092
VERDIPAPIRUTLÅN		
Aksjer	7 882	6 846
Sum overførte eiendeler som fortsatt balanseføres	8 394	7 938

NOTE 24 Overførte eiendeler med restriksjoner - forts.

FORPLIKTELSER TILKNYTTET EIENDELENE

MILLIONER KRONER	31.12.2018	31.12.2017
GJENKJØPSAVTALER		
Innskudd fra kredittinstitusjoner	509	1 089
VERDIPAPIRUTLÅN		
Innskudd fra kredittinstitusjoner	608	1 232
Sertifikater og obligasjoner	7 674	5 950
Sum forpliktelser	8 792	8 270

Alle eiendelene i tabellen over er gjenstand for videregående salg eller sikkerhetsstillelse hos motpart.

OVERFØRTE EIENDELER SOM IKKE ER FRAREGNET OG TILHØRENDE FORPLIKTELSER

Konsernet mottar sikkerheter under omvendte gjenkjøpsavtaler og avtaler

vedrørende verdipapirinnlån, som i henhold til avtalene er tillatt solgt eller pantsatt. Transaksjonene gjennomføres i henhold til standard avtaler som anvendes av partene i finansmarkedet. Generelt krever avtalene at det stilles tilleggsikkerhet hvis verdiene av verdipapirer faller under et forhåndsbestemt nivå. I avtalene har mottakeren

av sikkerheten en ubegrenset rett til å selge eller pantsette sikkerheten mot å levere tilsvarende sikkerheter på oppgjørsdagen.

MOTTATTE VERDIPAPIRER SOM ER TILLAT SOLGT ELLER PANTSATT

MILLIONER KRONER	31.12.2018	31.12.2017
VERDIPAPIRINNLÅN		
Aksjer	409	603
Hvorav solgt eller pantsatt	409	603
Sum overførte eiendeler som fortsatt balanseføres	409	603

Dersom man justerer for andelseieres interesser i konsoliderte verdipapirfond og kun hensyntar KLP Konsern sin reelle risiko og faktiske eierskap, så reduseres eiendeler som balanseføres med 3 384 millioner kroner og forpliktelsene tilknyttet eiendelene med 3 014 millioner kroner per 31.12.2018.

NOTE 25 Immaterielle eiendeler

MILLIONER KRONER	IT-systemer	Andre	2018	IT-systemer	Andre	2017
Bokført verdi 01.01.	290	23	313	309	16	324
Anskaffelseskost 01.01.	1 366	16	1 391	1 302	16	1 318
Total tilgang	31	10	41	64	10	73
Herav internt opparbeidet	10	0	10	10	0	10
Herav kjøpt	21	10	31	53	10	63
Kostnadsført eiendel	0	0	0	0	0	0
Anskaffelseskost 31.12.	1 407	25	1 432	1 366	25	1 391
Akkumulerte avskrivninger og nedskrivninger tidligere år	-1 078	0	-1 078	-993	0	-993
Årets ordinære avskrivninger	-77	-3	-80	-77	-3	-80
Årets nedskrivning	0	0	0	-4	0	-4
Akkumulerte avskrivninger og nedskrivninger 31.12.	-1 155	-3	-1 158	-1 075	-3	-1 078
Bokført verdi 31.12.	251	23	274	290	23	313
Avskrivningstid			3 til 10 år			3 til 10 år

NOTE 26 Kapitalkrav

I Solvens II-balansen inngår eiendeler og forpliktelser til virkelig verdi. For eiendeler som har en annen verdi i regnskapet legges derfor mer-/mindreverdiene til. For konsernets forsikringsforpliktelser finnes det ikke observerbare markedsverdier. Disse beregnes derfor ved et beste estimat basert på aktuarielle forutsetninger. I tillegg kommer en risikomargin som skal reflektere en tredjeparts kapitalkostnader ved å overta disse forpliktelsene.

Kapitalgruppe 1 fremkommer av Solvens II-balansen, samt fondsobligasjonslånet. Kapitalgruppe 2 består av ansvarlige lån, risikoutjevningfond og ikke-innbetalt supplerende kapital. Finanstilsynet har godkjent at KLPs vedtektsfestede etterinnkallingsrett kan regnes med som supplerende kapital med et beløp tilsvarende 2,5% av foretakets premiereserve. Kapital som kan medregnes i kapitalgruppe 2 er i hovedsak begrenset oppad til 50% av kapitalkravet.

Uten bruk av midlertidig fradrag i forsikringstekniske avsetninger er foretakets solvensgrad 243% som er godt over foretakets mål om minst 150%. Med det midlertidige fradraget er solvensgraden 287%.

	31.12.2018	31.12.2017
SOLVENSGRAD	243 %	224 %

MILLIARDER KRONER FORENKLET SOLVENS II BALANSE	31.12.2018	31.12.2017
Eiendeler, bokført	566	542
Merverdier HTF/lån og fordringer	5	10
Merverdier øvrige utlån	0	1
Øvrige mer/mindreverdier	0	0
Utsatt skattefordel	0	0
Sum eiendeler etter solvens II	572	552

MILLIARDER KRONER FORENKLET SOLVENS II BALANSE	31.12.2018	31.12.2017
Beste estimat	507	493
Risikomargin	13	13
Ansvarlige lån/fondsobligasjonslån	8	8
Andre forpliktelser	9	8
Utsatt skatteforpliktelse	2	1
Sum forpliktelser etter solvens II	539	524
Eiendeler minus forpliktelser	33	29
- Utsatt skattefordel	0	0
- Risikoutjevningfond	-5	-4
+ Fondsobligasjonslån	2	2
Basiskapital - kapitalgruppe 1	29	26
Tellende ansvarlig kapital - kapitalgruppe 1	29	26

NOTE 26 Kapitalkrav - forts.

MILLIARDER KRONER FORENKLET SOLVENS II BALANSE	31.12.2018	31.12.2017
Ansvarlige lån	6	6
Risikoutjevningfond	-5	4
Basiskapital - kapitalgruppe 2	2	11
Supplerende kapital	11	10
Supplerende kapital - kapitalgruppe 2	11	10
Fradrag for maks. kapital i gruppe 2	-5	-13
Tellende ansvarlig kapital - kapitalgruppe 2	7	7
Utsatt skattefordel	0	0
Tellende ansvarlig kapital - kapitalgruppe 3	0	0
Tellende ansvarlig kapital under Solvens II	36	33
Solvenskapitalkrav (SCR)	15	15
Solvensgrad	243 %	224 %

NOTE 27 Kapitalavkastning for livsforsikringsselskaper

KOMMUNAL LANDSPENSJONSKASSE PROSENT	2018	2017	2016	2014	2013
KOLLEKTIVPORTEFØLJEN TOTALT					
Avkastning I - Bokført ¹	3,5	3,9	4,4	3,6	4,3
Avkastning II - Verdijustert ²	1,5	6,7	5,8	4,0	6,9
KOLLEKTIVPORTEFØLJENS UNDERPORTEFØLJER					
Balansert portefølje 1					
Avkastning I - Bokført ¹	3,5	3,9	4,5	3,6	4,2
Avkastning II - Verdijustert ²	1,4	6,7	5,8	4,0	7,0
Balansert portefølje 2					
Avkastning I - Bokført ¹	3,5	4,0	4,4	3,7	4,7
Avkastning II - Verdijustert ²	1,5	6,8	5,8	3,9	6,9
Moderat portefølje					
Avkastning I - Bokført ¹	3,8	3,1	4,2	3,6	4,5
Avkastning II - Verdijustert ²	1,7	6,0	5,5	3,7	6,5
INVESTERINGSVALGPORTEFØLJEN	0,6	7,5	6,2	4,0	6,7
SELSKAPSPORTEFØLJEN	4,2	4,0	4,7	4,7	7,3

¹ Avkastning I = Bokført avkastning² Avkastning II = Verdijustert avkastning. Dette er bokført avkastning +/- urealiserte verdiendringer som føres mot kursreguleringsfond

NOTE 27 Kapitalavkastning - forts.

KLP BEDRIFTSPENSJON AS PROSENT	2018	2017	2016	2015	2014
KOLLEKTIVPORTEFØLJEN TOTALT					
Avkastning I - Bokført ¹	4,5	8,3	5,3	4,8	4,6
Avkastning II - Verdijustert ²	3,0	5,6	5,7	4,7	6,1
INVESTERINGSVALGPORTEFØLJEN	-3,8	11,9	7,0	2,1	8,8
INVESTERINGSVALGSPORTEFØLJENS UNDERPORTEFØLJER³					
Avkastning II - Verdijustert²					
Profil 90 ⁴	-4,3	17,1	9,8	3,4	8,9
Profil 70 ⁴	-3,2	14,0	8,5	3,0	8,9
Profil 50 ⁴	-2,6	11,0	7,1	2,4	9,2
Profil 30 ⁴	-1,6	7,8	5,6	2,0	8,4
KLP Optimal Livsfase ⁵	-5,5	17,5	N/A	N/A	N/A
KLP Nåtid	0,5	N/A	N/A	N/A	N/A
KLP Kort Horisont	-0,5	N/A	N/A	N/A	N/A
KLP Lang Horisont	-3,1	N/A	N/A	N/A	N/A
KLP Framtid	-5,4	N/A	N/A	N/A	N/A
Profil KLP Pengemarked	1,3	1,5	1,8	1,5	2,3
SELSKAPSPORTEFØLJEN	1,1	2,3	2,4	0,9	3,6

¹ Avkastning I = Bokført avkastning

² Avkastning II = Verdijustert avkastning. Dette er bokført avkastning +/- urealiserte verdiendringer som føres mot kursreguleringsfond

³ Representativt utvalg

⁴ Underporteføljens andel aksjer i prosent

⁵ Avkastning for profil med 100 % aksjer

NOTE 28 Pensjonsansvar egne ansatte

Hoveddelen av pensjonsansvaret er dekket gjennom KLP's Fellesordning for kommuner og bedrifter ("Fellesordningen"). Konsernet tilbyr også pensjonsordning utover Fellesordningen. Denne forpliktelsen dekkes over driften. Fellesordningen er en ytelsesbasert pensjonsordning som tilfredsstiller kravene om obligatorisk tjenstepensjon (OTP). Selskapet har AFP-ordning.

Den regnskapsmessige behandling av pensjonsforpliktelser er nærmere beskrevet i note 2.

MILLIONER KRONER	Felles- ordningen	Over drift	2018	Felles- ordningen	Over drift	2017
PENSJONSKOSTNADER						
Nåverdi av årets opptjening	124,5	10,8	135,2	116,6	9,9	126,6
Administrasjonsomkostning	3,2	0,0	3,2	3,0	0,0	3,0
Arbeidsgiveravgift - Pensjonskostnad	18,0	1,5	19,5	16,9	1,4	18,3
Finansskatt - Pensjonskostnad	5,6	0,5	6,0	5,2	0,4	5,6
Resultatført pensjonskostnad inkl. arbeidsgiveravgift, finansskatt og adm.	151,2	12,7	163,9	141,7	11,7	153,5
NETTO FINANSKOSTNAD						
Rentekostnad	45,6	5,1	50,6	43,6	4,9	48,6
Renteinntekt	-32,5	0,0	-32,5	-30,9	0,0	-30,9
Forvaltningsomkostning	2,9	0,0	2,9	2,6	0,0	2,6
Netto rentekostnad	16,0	5,1	21,0	15,3	4,9	20,3
Arbeidsgiveravgift - netto rentekostnad	2,3	0,7	3,0	2,2	0,7	2,9
Finansskatt - netto rentekostnad	0,7	0,2	0,9	0,7	0,2	0,9
Netto rentekostnad inkl. arbeidsgiveravgift og finansskatt	18,9	6,0	24,9	18,2	5,9	24,0
ESTIMATAVVIK PENSJONER						
Aktuarielt tap (gevinst)	12,4	6,5	18,9	13,6	11,9	25,5
Arbeidsgiveravgift	1,7	0,9	2,7	1,9	1,7	3,6
Finansskatt	0,6	0,3	0,9	0,6	0,6	1,2
Aktuarielt tap (gevinst) inkl. arbeidsgiveravgift og finansskatt	14,7	7,7	22,4	16,2	14,1	30,3
Sum pensjonskostnad inkl. rentekostnad og estimatavvik	184,8	26,5	211,3	176,1	31,7	207,8
PENSJONSFORPLIKTELSE						
Brutto påløpt pensjonsforpliktelse	1 945,8	219,9	2 165,6	1 786,7	204,0	1 990,7
Pensjonsmidler	1 423,8	0,0	1 423,8	1 318,2	0,0	1 318,2
Netto forpliktelse før arbeidsgiveravgift og finansskatt	522,0	219,9	741,8	468,4	204,0	672,5
Arbeidsgiveravgift	68,4	28,5	96,9	61,4	26,6	88,0
Finansskatt	28,5	12,3	40,8	25,5	11,3	36,8
Brutto påløpt forpliktelse inkl. arbeidsgiveravgift og finansskatt	2 042,6	260,7	2 303,3	1 873,6	241,9	2 115,5
Netto forpliktelse inkl. arbeidsgiveravgift og finansskatt	618,8	260,7	879,5	555,4	241,9	797,3
AVSTEMMING PENSJONSFORPLIKTELSE						
Balansført netto forpliktelse/(midler) 01.01.	555,4	241,9	797,3	494,8	217,0	711,8
Resultatført pensjonskostnad	151,2	12,7	163,9	141,7	11,7	153,5
Resultatført finanskostnad	18,9	6,0	24,9	18,2	5,9	24,0
Aktuarielle gevinst og tap inkl. arbeidsgiveravgift og finansskatt	14,7	7,7	22,4	16,2	14,1	30,3
Arbeidsgiveravgift innbetalt premie/tilskudd	-19,7	-0,9	-20,6	-13,7	-0,8	-14,6
Finansskatt innbetalt premie/tilskudd	-4,5	-0,3	-4,8	-4,3	-0,3	-4,6
Innbetalt premie/tilskudd inkl. adm.	-97,2	-6,5	-103,6	-97,5	-5,7	-103,2
Balansført netto forpliktelse/(midler) 31.12.	618,8	260,7	879,5	555,4	241,9	797,3

NOTE 28 Pensjonsansvar egne ansatte - forts.

MILLIONER KRONER	Felles- ordningen	Over drift	2018	Felles- ordningen	Over drift	2017
ENDRING I PENSJONSFORPLIKTELSE						
Brutto pensjonsforpliktelse 01.01.	1 874,4	241,9	2 116,3	1 651,2	217,0	1 868,2
Nåverdi av årets opptjening	124,5	10,8	135,2	116,6	9,9	126,6
Rentekostnad	45,6	5,1	50,6	43,6	4,9	48,6
Aktuarielt tap (gevinst) brutto pensjonsforpliktelse	17,8	7,7	25,5	79,3	14,1	93,5
Arbeidsgiveravgift av pensjonskostnad	18,0	1,5	19,5	16,9	1,4	18,3
Arbeidsgiveravgift av netto rentekostnad	2,3	0,7	3,0	2,2	0,7	2,9
Arbeidsgiveravgift innbetalt premie/tilskudd	-14,4	-0,9	-15,4	-13,7	-0,8	-14,6
Finansskatt av pensjonskostnad	5,6	0,5	6,0	5,2	0,4	5,6
Finansskatt av netto rentekostnad	0,7	0,2	0,9	0,7	0,2	0,9
Finansskatt innbetalt premie/tilskudd	-4,5	-0,3	-4,8	-4,3	-0,3	-4,6
Utbetalinger	-26,4	-6,5	-32,9	-24,1	-5,7	-29,8
Brutto pensjonsforpliktelse 31.12.	2 043,4	260,7	2 304,1	1 873,6	241,9	2 115,5
ENDRING I PENSJONSMIDLER						
Pensjonsmidler 01.01.	1 319,0	0,0	1 319,0	1 156,4	0,0	1 156,4
Renteinntekt	32,5	0,0	32,5	30,9	0,0	30,9
Aktuarielt (tap) gevinst på pensjonsmidlene	3,1	0,0	3,1	63,1	0,0	63,1
Administrasjonsomkostning	-3,2	0,0	-3,2	-3,0	0,0	-3,0
Finansomkostning	-2,9	0,0	-2,9	-2,6	0,0	-2,6
Innbetalt premie/tilskudd inkl. adm.	102,5	6,5	108,9	97,5	5,7	103,2
Utbetalinger	-26,4	-6,5	-32,9	-24,1	-5,7	-29,8
Pensjonsmidler 31.12.	1 424,6	0,0	1 424,6	1 318,2	0,0	1 318,2
PENSJONSORDNINGENS OVER-/ UNDERFINANSIERING						
Nåverdien av den ytelsesbaserte pensjonsforpliktelsen	2 043,4	260,7	2 304,1	1 873,6	241,9	2 115,5
Virkelig verdi av pensjonseiendelene	1 424,6	0,0	1 424,6	1 318,2	0,0	1 318,2
Netto pensjonsforpliktelse	618,8	260,7	879,5	555,4	241,9	797,3

PROSENT	31.12.2018	31.12.2017
ØKONOMISKE FORUTSETNINGER (FELLES FOR ALLE PENSJONSORDNINGENE)		
Diskonteringsrente	2,60 %	2,40 %
Lønnsvekst	2,75 %	2,50 %
Folketrygdens grunnbeløp (G)	2,50 %	2,25 %
Pensjonsregulering	1,73 %	1,48 %
Arbeidsgiveravgift	14,10 %	14,10 %
Finansskatt	5,00 %	5,00 %

Til målingen av pensjonskostnaden for 2018 anvendes forutsetninger per 31.12.2017, mens for beregning av pensjonsforpliktelsen 31.12.2018 anvendes forutsetninger og bestand per 31.12.2018. Forutsetningene er basert på markedssituasjonen per 31.12.2018 og er i samsvar med anbefaling fra regnskapsstiftelsen.

Note 28 Pensjonsansvar egne ansatte - forts.

AKTUARIELLE FORUTSETNINGER

KLP's Fellesordning for kommuner og bedrifter ("Fellesordningen")

En viktig del av grunnlaget for pensjonskostnader og pensjonsforpliktelser er hvordan dødelighet og uførhet gjør seg gjeldende blant medlemmene i pensjonsordningen.

KLP har lagt til grunn dødelighetstabell K2013BE som tar utgangspunkt i FNO sine analyser av dødeligheten i livs-forsikringsbestandene i Norge og SSBs framskrivninger.

Uttak av AFP (prosent i forhold til gjenværende arbeidstakere):

Kostnadene til AFP avhenger av hvor mange i hvert årskull som tar ut AFP. Ved fylte 62 år er det 42,5 prosent som går av med AFP-pensjon. Det er bare de som er ansatt og i arbeid helt frem til pensjoneringen som har rett til AFP. Dette er tatt hensyn til i beregningen av AFP-forpliktelsen.

FRIVILLIG AVGANG FOR FELLESORDNING (1 %)						
Alder (i år)	<24	25-29	30-39	40-49	50-55	>55
Turnover	25 %	15 %	7,5 %	5 %	3 %	0 %

Pensjoner over driften

Uttak av AFP/tidligpensjon er ikke relevant for denne ordningen. Når det gjelder levealder, er samme variant av K2013E lagt til grunn som i Fellesordningen.

ANTALL	Felles- ordningen	Over drift	2018	Felles- ordningen	Over drift	2017
MEDLEMSTATUS						
Antall aktive	976	59	1 035	950	63	1 013
Antall oppsatte (tidligere ansatte med oppsatte rettigheter)	757	37	794	652	37	689
Antall pensjoner	259	54	313	229	50	279

	2018	2017
PENSJONSMIDLENES SAMMENSETNING:		
Eiendom	12,7 %	12,3 %
Utlån	12,1 %	11,6 %
Aksjer	21,4 %	22,5 %
Anleggs-/HTF- obligasjoner	29,1 %	27,1 %
Omløpsobligasjoner	18,4 %	19,2 %
Likviditet/pengemarked	6,3 %	7,3 %
Sum	100,0 %	100,0 %

Pensjonsmidlene er basert på KLPs finansielle midler i kollektivporteføljen. Tabellen viser prosentvis plassering av pensjonsmidlene som administreres av KLP ved utgangen av året. Verdijustert avkastning av eiendelene ble 1,5 prosent i 2018 og 6,7 prosent i 2017.

Forventet innbetaling til ytelsesplaner etter ansettelsens opphør for perioden 1. januar 2019 – 31. desember 2019 er 129,3 millioner kroner.

NOTE 28 Pensjonsansvar egne ansatte - forts.

SENSITIVITETSANALYSE 31.12.2018	
Diskonteringsrenten reduseres med 0,5%	Økning
Brutto pensjonsforpliktelse	9,66 %
Årets opptjening	14,40 %
Lønnsvekst økes med 0,25%	Økning
Brutto pensjonsforpliktelse	1,42 %
Årets opptjening	3,19 %
Dødeligheten styrkes med 10%	Økning
Brutto pensjonsforpliktelse	2,50 %
Årets opptjening	1,90 %

Sensitivitetsanalysen over er basert på at alle andre forutsetninger er uendret. I praksis er det lite sannsynlig og endringer i noen forutsetninger er korrelerte. Beregningen av brutto pensjonsforpliktelse og årets opptjening i sensitivitetsanalysen er gjort etter samme metode som ved beregning av brutto pensjonsforpliktelse i balansen.

Durasjonen i fellesordningen er beregnet til 17,1 år.

NOTE 29 Antall ansatte

	2018	2017
Antall fast ansatte 31.12.	990	961
Antall midlertidig ansatte 31.12.	26	30
Totalt antall ansatte 31.12. ¹	1 016	991
Antall årsverk fast ansatte	968	920
Antall årsverk midlertidig ansatte	25	29
Totalt antall årsverk ¹	993	949

¹ I tillegg har konsernets eiendomsvirksomhet 197 ansatte/årsverk tilknyttet hotellvirksomhet i London, ordningen er midlertidig.

NOTE 30 Ytelser og lån til ledende ansatte mv.

Styret i KLP har fastsatt prinsipper og retningslinjer for godtgjørelse som gjelder for hele konsernet, samt etablert et godtgjørelsesutvalg som er et underutvalg av styret. Utvalget innstiller på og fører kontroll med at godtgjørelsesordningene i konsernet er i tråd med styrets prinsipper og retningslinjer.

Ledende ansatte er definert som ledergruppen i konsernet Kommunal Landspensjonskasse. Dette innbefatter konsernsjef, konserndirektører i KLP og administrerende direktører for enkelte datterselskap.

Alle ledende ansatte som ble medlem av konsernledelsen før 1. mai 2013 har pensjonsalder på 65 år, men kan velge å endre denne til 70 år. Ingen i den aktuelle gruppen har valgt å endre pensjonsalderen per 31.12.2018. De som ble medlemmer av konsernledelsen fra og med 1. mai 2013 har pensjonsalder på 70 år.

Alle ansatte i KLP-konsernet i Norge er innmeldt i KLPs pensjonsordning for kommuner og bedrifter. De ansatte opp-tjener pensjonsrettigheter i denne ordningen for lønn opptil 12G.

Ansatte i KLP-konsernet med lønn over 12 G og med lavere pensjonsalder enn 67 år, opptjener pensjonsytelser også for lønn over 12G. Full alderspensjon i denne tilleggsdekningen utgjør 66% av lønn over 12G, og oppnås etter minst 30 års opptjening i ordningen. Ansatte med spesiell avtale om lavere pensjonsalder enn 67 år sikres alderspensjon tilsvarende 66% av all pensjonsgivende lønn fram til 67 år. Denne tilleggsordningen ble lukket 2. mai 2013 og gjelder ikke for ansatte som startet etter denne dato. Ordningen gjelder heller ikke for ansatte som var ansatt på dette tidspunkt i KLP, men som først etter denne dato mottar lønn over 12G.

Konsernsjefen har etterlønn tilsvarende en årslønn inkludert tilleggsgoder ved eventuelt opphør av ansettelsesforholdet. Det foreligger ingen forpliktelser til å gi styreleder særskilt vederlag eller andre fordeler ved opphør eller endring av vervet. KLP betaler styreansvarsforsikring for sine styremedlemmer.

En av de ledende ansatte hadde tidligere en avtale om prestasjonslønn (bonus) i tillegg til fastlønn. Ordningen ble avskaffet med virkning fra 1. juli 2013

slik at ingen av de ledende ansatte har slik ordning lenger. Opptjent bonus fram til avskaffelsestidspunktet beholdes, og har en utbetalingsperiode som strekker seg over tre år.

Alle medarbeidere i konsernet kan oppta lån i KLP - konsernet til lånevilkår for ansatte. Ingen ledende ansatte har vilkår som avviker fra dette. Lån til eksterne styremedlemmer/eksterne medlemmer av foretaksforamlingen blir kun gitt til ordinære lånevilkår.

Honorar for styremedlemmer fastsettes av foretaksforsamlingen. Styrets vararepresentanter og observatører, herunder utlån og ytelser til disse, er ikke inkludert i opplysningene i denne noten.

Alle ytelser er oppgitt uten tillegg for arbeidsgiveravgift og finansskatt. For styremedlemmer som er valgt av og blant de ansatte opplyses det kun om ytelser og lån som kan knyttes til vervet som styremedlem.

Det vises forøvrig til beskrivelse av hovedprinsippene til fastsettelse av godtgjørelse i KLP-konsernet som kan søkes opp på klp.no.

NOTE 30 Ytelser og lån til ledende ansatte mv. - forts.

2018 TUSEN KRONER	Lønn, honorar m.v.	Bonus	Andre ytelser	Årets pensjons- opptjening	Lån	Rentesats per 31.12.2018	Avdragsplan ¹
LEDENDE ANSATTE							
Sverre Thornes, konsernsjef	4 016	-	201	1 496	11 939	2,30-2,40	A45
Marianne Sevaldsen	2 724	-	167	1 157	4 439	2,30	A43
Aage E. Schaanning	3 498	-	163	1 255	5 779	2,30	Fleksilån
Gro Myking	2 011	-	160	487	-	-	-
Rune Hørnes	2 533	-	160	380	-	-	-
Kirsten Grutle	1 627	-	137	523	-	-	-
Tore Tenold	2 961	-	159	1 020	1 973	2,20	Fleksilån
Håvard Gulbrandsen	3 188	-	175	1 095	5 069	2,30-2,40	Fleksilån
Gunnar Gjørtz	3 127	-	165	1 187	4 600	2,30	Fleksilån
Leif Magne Andersen	2 110	-	162	765	4 230	2,30-2,40	A42/A44
STYRET²							
Liv Kari Eskeland, leder til og med 7. mai (4 av 5) ³	196	-	-	-	-	-	-
Egil Johansen, leder fra og med 8. mai (11 av 11)	369	-	-	-	-	-	-
Lars Vorland (9 av 11)	253	-	-	-	-	-	-
Jan Helge Gulbrandsen (5 av 5) ³	127	-	-	-	-	-	-
Marit Torgersen (8 av 11)	281	-	-	-	-	-	-
Jenny Følling (5 av 6)	132	-	-	-	-	-	-
Odd Haldgeir Larsen (6 av 6)	114	-	-	-	-	-	-
Karianne Melleby (5 av 6)	127	-	-	-	-	-	-
Susanne Torp-Hansen, valgt av og blant de ansatte (11 av 11)	225	-	-	-	-	-	-
Freddy Larsen, valgt av og blant de ansatte (11 av 11)	270	-	-	-	-	-	-
FORETAKSFORSAMLING							
Sum foretaksforsamling, inkl. ansatterepresentanter	674	-	-	-	40 712	-	-
ANSATTE							
Lån til ansatte i konsernet med subsidiert rente	-	-	-	-	748 095	-	-
Lån til ansatte i konsernet til ordinære vilkår	-	-	-	-	350 366	-	-

¹ A=Annuitetslån, siste avdrag.

² Tall i parentes representerer antall møter deltatt av totalt antall møter.

³ Fratrådt i løpet av året.

NOTE 30 Ytelser og lån til ledende ansatte mv. - forts.

2017 TUSEN KRONER	Lønn, honorar m.v.	Bonus	Andre ytelser	Årets pensjons- opptjening	Lån	Rentesats per 31.12.2017	Avdragsplan ⁰
LEDENDE ANSATTE							
Sverre Thornes, konsernsjef	3 900	-	205	1 457	13 556	2,10-2,35	A45/A47
Marianne Sevaldsen	2 655	-	167	1 140	4 439	2,10	A43
Aage E. Schaanning	3 413	-	167	1 223	5 991	2,10	Fleksilån
Gro Myking	1 933	-	160	480	-	-	-
Rune Hørnes	2 288	-	160	372	-	-	-
Kirsten Grutle	1 549	-	120	505	4 066	2,10-2,35	A46
Tore Tenold	2 889	-	156	955	2 497	2,10	Fleksilån
Håvard Gulbrandsen	3 111	122	176	1 048	4 962	2,10-2,35	Fleksilån
Gunnar Gjørtz	3 038	-	164	1 145	3 698	2,10	Fleksilån
Leif Magne Andersen	2 059	-	164	713	4 403	2,10-2,35	A42/A44
STYRET²							
Liv Kari Eskeland, leder (10 av 10)	361	-	-	-	-	-	-
Egil Johansen (10 av 10)	322	-	-	-	-	-	-
Lars Vorland (8 av 10)	217	-	-	-	-	-	-
Jan Helge Gulbrandsen (9 av 10)	217	-	-	-	-	-	-
Marit Torgersen (10 av 10)	252	-	-	-	-	-	-
Ingjerd Blekli Spiten (9 av 10)	252	-	-	-	-	-	-
Susanne Torp-Hansen, valgt av og blant de ansatte (6 av 10)	209	-	-	-	-	-	-
Freddy Larsen, valgt av og blant de ansatte (10 av 10)	252	-	-	-	-	-	-
FORETAKSFORSAMLING							
Sum foretaksforsamling, inkl. ansatterepresentanter	599	-	-	-	40 082	-	-
ANSATTE							
Lån til ansatte i konsernet med subsidiert rente	-	-	-	-	835 722	-	-
Lån til ansatte i konsernet til ordinære vilkår	-	-	-	-	476 088	-	-

¹ A=Annuitetslån, siste avdrag.² Tall i parentes representerer antall møter deltatt av totalt antall møter.

TUSEN KRONER	2018	2017
Periodens kostnader knyttet til rentesubsidiering av lån til ansatte	2 557	3 834

NOTE 31 Honorar til revisor

MILLIONER KRONER	2018	2017
Ordinær revisjon	7,4	6,8
Attestasjonstjenester	0,6	1,2
Skatterådgivning	1,1	1,2
Andre tjenester utenfor revisjonen	1,6	0,9
Sum honorar til revisor	10,7	10,1

Beløpene ovenfor er inklusive merverdiavgift.

NOTE 32 Driftskostnader

MILLIONER KRONER	2018	2017
Personalkostnader	1 049	937
Avskrivninger og nedskrivninger	122	131
Andre driftskostnader	701	604
Sum driftskostnader	1 872	1 673

NOTE 33 Andre inntekter og kostnader

MILLIONER KRONER	2018	2017
Tilskudd avtalefestet pensjon (AFP)	1 053	981
Øvrige inntekter	55	60
Sum andre inntekter	1 107	1 040

MILLIONER KRONER	2018	2017
Kostnader avtalefestet pensjon (AFP)	1 053	977
Øvrige kostnader	22	15
Sum andre kostnader	1 075	992

NOTE 34 Annen kortsiktig gjeld

MILLIONER KRONER	31.12.2018	31.12.2017
Kortsiktig gjeld verdipapirhandel	2 292	2 799
Påløpt ikke utlignet skatt	655	256
Forskuddstrekk pensjonsordning	420	394
Leverandørgjeld	373	169
Forhåndsinnkalt tilskudd til forsikringsvirksomheten	1 434	111
Øvrig kortsiktig gjeld	878	2 189
Sum annen kortsiktig gjeld	6 053	5 919

NOTE 35 Betingede forpliktelser

MILLIONER KRONER	31.12.2018	31.12.2017
Kausjonsansvar tilhørende KLP	2	2
Kommitert, ikke trukket investering i private equity og eiendomsfond	10 340	9 515
Godkjente, ikke utbetalte lånetilsagn tilhørende KLP Konsern	10 190	5 966
Sum betingede forpliktelser	20 532	15 483

NOTE 36 Opptjent egenkapital

MILLIONER KRONER	Revalueringsfond	Risiko-utjevningfond	Natur-skadefond	Øvrig opptjent egenkapital	Opptjent egenkapital
Balansført verdi 01.01.2017	692	3 907	160	10 287	15 046
RESULTAT		249	4	1 078	1 332
UTVIDET RESULTAT					
Poster som senere ikke vil bli omklassifisert til resultatet				-21	-21
Poster som senere vil bli omklassifisert til resultatet når særlige vilkår er oppfylt	110			-27	82
Balansført verdi 31.12.2017	802	4 156	164	11 317	16 439
RESULTAT		641	-122	2 196	2 715
UTVIDET RESULTAT					
Poster som senere ikke vil bli omklassifisert til resultatet				-16	-16
Poster som senere vil bli omklassifisert til resultatet når særlige vilkår er oppfylt	222			-56	167
Balansført verdi 31.12.2018	1 024	4 797	42	13 441	19 303

NOTE 37 Hendelser etter balansedagen

Konsernets beholdning av aksjer i Hafslund ASA (5 327 265 A-aksjer og 4 042 483 B-aksjer) ble innløst i november 2017 som en konsekvens av Oslo Kommunes overtakelse av foretaket. På innløsnings-tidspunktet var siste observerte priser på

Hafslund A kr 103,5 per aksje og Hafslund B kr 105,0 per aksje, mens de ble innløst til en kurs på 96,75 per aksje. Konsernet har ment innløsningskursen er for lav, og har vært i rettslig prosess for å få en avklaring av verdien.

Skjønnsretten har avsagt kjennelse i saken, og løsningssummen for aksjene settes til 147,13. Dommen er anket, og ikke rettskraftig ved avleggelse av årsregnskapet.

NOTE 38 Endring i forpliktelser fra finansieringsaktiviteter

MILLIONER KRONER	31.12.2017	Kontant- strømeffekt finansierings aktiviteter	Kontant- strømeffekt operasjonelle aktiviteter	Ikke- kontant- strømeffekt	31.12.2018
Ansvarlig lån	5 977	0	0	53	6 029
Fondsobligasjonslån	1 534	0	0	127	1 662
Gjeld til kredittinstitusjoner	4 587	925	-1 333	-1 385	2 794
Utstedt obligasjonslån med fortrinnsrett	21 451	0	0	1 574	23 025
	33 549	925	-1 333	368	33 510

NOTE 39 Endring i virkelig verdi IFRS 9

31.12.2018 MILLIONER KRONER	Finansielle eiendeler som måles til amortisert kost ¹ Bestått SPPI
Virkelig verdi 31.12.2017	161 307
Kjøp	36 305
Salg	-2 658
Innløsning ved forfall	-14 692
Endring i virkelig verdi	-3 909
Virkelig verdi 31.12.2018	176 353

31.12.2018 MILLIONER KRONER	Finansielle eiendeler som måles til virkelig verdi
Virkelig verdi 31.12.2017	263 967
Kjøp	98 251
Salg	-98 706
Endring i virkelig verdi	-4 206
Virkelig verdi 31.12.2018	259 306

¹ Investeringer som holdes til forfall og obligasjoner klassifisert som utlån og fordring.

NOTE 39 Endring i virkelig verdi IFRS 9 - forts.

31.12.2018 MILLIONER KRONER	Øvrige utlån og fordringer målt til amortisert kost SPPI	Øvrige utlån og fordringer målt til amortisert kost ikke bestått SPPI	Øvrige utlån og fordringer målt til amortisert kost Sum
Virkelig verdi 31.12.2017	57 774	0	57 774
Opptak av nye lån i perioden	27 881	117	27 998
Innbetaling på-/ Innløsning av lån	-23 488	0	-23 488
Endring i virkelig verdi	282	6	288
Virkelig verdi 31.12.2018	62 448	124	62 572

I hennold til notekravene har vi foretatt SPPI test på porteføljen til amortisert kost.

Den foreløpige vurderingen er at alle investeringene med unntak av et lån består testen.

Viser også til notene 6 virkelig verdi av finansielle eiendeler og forpliktelser og note 13 Kredittrisiko.

Foto:
Ole Jørgen Gangsøy
Ansatt i KLP

ÅRSRAPPORT 2018

KLP Bærekraftregnskap

Samfunnsansvar er et fokusområde i konsernstrategien, med følgende strategiske mål:

Integrere samfunnsansvar i all vår virksomhet

Øke investeringer som fremmer bærekraftig utvikling og støtter opp om våre finansielle mål

Påvirke selskaper og bransjer til mer bærekraftig drift

Utvikle produkter og tjenester som bidrar til positiv samfunnsutvikling

Foto:
Marianne Wright Pedersen
Ansatt i KLP

Innhold

KLP BÆREKRAFTREGNSKAP

INTEGRERE SAMFUNNSANSVAR I ALL VÅR VIRKSOMHET _____	188
Medarbeiderstatistikk _____	188
Helse og sykefravær _____	188
Mangfold og likestilling _____	190
Øke kunnskap om pensjon _____	192
Miljø _____	194
Skatt og inntekt per land _____	196
Meldinger til myndigheter og tilsyn _____	196
ØKE INVESTERINGER SOM FREMMER EN BÆREKRAFTIG UTVIKLING OG STØTTER OPP OM VÅRE FINANSIELLE MÅL _____	198
Øke klimavennlige investeringer _____	198
Ny kapasitet fornybar energi _____	200
Karbonmåling av investeringer _____	202
Finans i utviklingsland _____	202
PÅVIRKE SELSKAPER OG BRANSJER TIL MER BÆREKRAFTIG DRIFT _____	204
Som investor _____	204
UTVIKLE PRODUKTER OG TJENESTER SOM _____	
BIDRAR TIL POSITIV SAMFUNNSUTVIKLING _____	206
Samarbeid med våre kunder _____	206
Utlånsvirksomhet _____	206
REVISORS BERETNING _____	208

Integrere samfunnsansvar i all vår virksomhet

MEDARBEIDERSTATISTIKK

	2018	2017	2016	2015	FNs bærekraftsmål	Delmål FN's bærekraftsmål
Ansatte i KLP	990	961	950	939	n/a	n/a
Deltidsansatte i KLP	6,9 %	7,6 %	%	%	n/a	n/a
Midlertidige ansatte	26	30	38	37	n/a	n/a
Turnover blant ansatte	7,1 %	6,0 %	4,7 %	4,0 %	n/a	n/a
Total lønn til ansatte (tusen kroner)	785 965	743 833	718 199	683 285	n/a	n/a
Gjennomsnittlig lønn kvinner (tusen kroner)	685	660	641	621	8.	8.5
Gjennomsnittlig lønn menn (tusen kroner)	836	808	781	768	8.	8.5

HELSE OG SYKEFRAVÆR

	2018	2017	2016	2015	FNs bærekraftsmål	Delmål FN's bærekraftsmål
Korttidssykefravær	1,8 %	1,6 %	1,9 %	1,7 %	3.	n/a
Langtidssykefravær	2,4 %	2,9 %	2,7 %	2,5 %	3.	n/a
Sykefravær totalt	4,2 %	4,6 %	4,5 %	4,2 %	3.	n/a
Kjønnsfordeling sykefravær (kvinner/menn)	5,4/3,2 %	6,5/3,7 %	6,7/2,7 %	5,6/2,8 %	3.	n/a
Antall personskader	1	0	0	1	8.	8.8

4,2 %

Sykefravær
i 2018.

990

Ansatte i KLP
i 2018.

Noter til bærekraftregnskapet

MEDARBEIDERSTATISTIKK

Definisjon

Antall ansatte inkluderer ansatte i permisjon og ansatte som jobber deltid.

Turnover er andelen personer som har sluttet i KLP. Personer som har skiftet jobb internt i KLP-konsernet er ikke inkludert.

Total lønn til ansatte er total faktisk kostnadsført lønn, fratrukket honorarer til eksterne. Naturalytelser er ikke inkludert. Informasjon vedrørende lønn omhandler kun Norge.

Gjennomsnittlig lønn per kjønn er beregnet ut fra kontraktfestet lønn etter 100 prosent stillingsgrad og ikke korrigert for andel deltid.

HELSE OG SYKEFRAVÆR

Det er viktig at våre ansatte har et godt arbeidsmiljø. KLPs ansatte og deres samlede kompetanse er en nøkkelressurs for KLP. KLP jobber kontinuerlig med å redusere de ansatte sitt sykefravær.

FNs bærekraftsmål

Tallene viser hvordan KLP støtter opp om FNs bærekraftsmål 3, å sikre god helse og fremme livskvalitet. Videre støtter KLP opp om mål 8, anstendig arbeid, og spesielt delmål 8.8; beskytte arbeiderrettigheter og fremme et trygt og sikkert arbeidsmiljø.

Målsetting

KLPs mål er å ha lavere sykefravær enn 4 prosent.

Sykefraværet for 2018 er noe høyere enn målsetningen på 4 prosent, men vi ser en nedgang på 0,4 prosent fra fjoråret. Langtidssykefraværet, som er det vi har størst fokus på å motvirke er redusert med 0,5%. Langtidssykefravær kan medføre at medarbeidere faller ut av arbeidslivet, og vi er fornøyd med å ha redusert dette såpass mye.

Definisjon

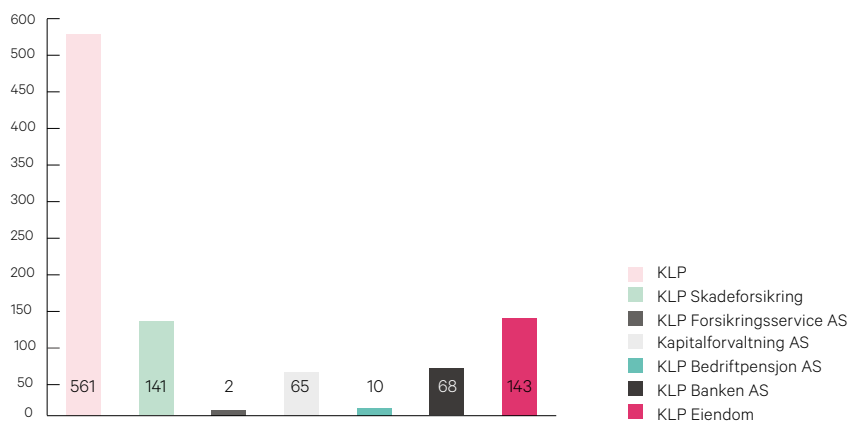
Sykefravær er egenmeldt og legemeldt sykefravær. Korttidssykefravær er definert til 1-3 dager, langtidsfravær 4 dager eller mer.

Personskader er egenrapporterte personalskader og skader rapportert som faktiske og mulige yrkesskader til KLPs skadeforsikringsselskap.

Det er viktig at våre ansatte har et godt arbeidsmiljø. KLPs ansatte og deres samlede kompetanse er en nøkkelressurs for KLP. KLP jobber kontinuerlig med å redusere de ansatte sitt sykefravær.

ANTALL ANSATTE I KLP-KONSERNET

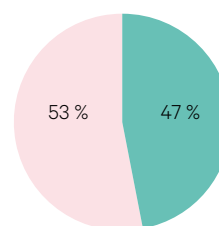
MANGFOLD OG LIKESTILLING

	2018	2017	2016	2015	FNs bærekraftsmål	Delmål FNs bærekraftsmål
Kjønnsfordeling blant ansatte (kvinner/menn)	47/53 %	47/53 %	47/53 %	48/52 %	8.	8.5
Kjønnsfordeling på ledernivå 1 (kvinner/menn)	30/70 %	30/70 %	30/70 %	13/87 %	5.	5.5
Kjønnsfordeling på ledernivå 2 (kvinner/menn)	40/60 %	43/57 %	35/65 %	33/67 %	5.	5.5
Kjønnsfordeling på ledernivå 3 (kvinner/menn)	43/57 %	43/57 %	48/52 %	48/52 %	5.	5.5
Kjønnsfordeling alle ledernivåer totalt (kvinner/menn)	42/58 %	42/58 %	n/a	n/a	5.	5.5
Kjønnsfordeling i styret (kvinner/menn)	50/50 %	50/50 %	50/50 %	50/50 %	5.	5.5
Kjønnsfordeling i de høyest betalte stillinger (ikke-lederstillinger utenfor tabell)	20/80 %	16/84 %	n/a	n/a	5.	5.5
Kvinner tjener i forhold til menn (totalt i KLP)	82 %	82 %	82 %	81 %	5. 8.	5.1, 5.5, 8.5
Kvinner tjener i forhold til menn på ledernivå 1	69 %	69 %	68 %	92 %	5. 8.	5.1, 5.5, 8.5
Kvinner tjener i forhold til menn på ledernivå 2	84 %	84 %	88 %	88 %	5. 8.	5.1, 5.5, 8.5
Kvinner tjener i forhold til menn på ledernivå 3	89 %	89 %	91 %	92 %	5. 8.	5.1, 5.5, 8.5
Kvinner tjener i forhold til menn i de høyest betalte stillinger (ikke-lederstillinger utenfor tabell)	93 %	90 %	n/a	n/a	5. 8.	5.1, 5.5, 8.5
Kvinner tjener i forhold til menn øvrige medarbeidere (eks. alle ledere og høyest betalte stillinger)	93 %	94 %	n/a	n/a	5. 8.	5.1, 5.5, 8.5
Kjønnsfordeling fravær syke barn (kvinner/menn)	50/50 %	51/49 %	51/49 %	52/48 %	5.	5.1, 5.4
Kjønnsfordeling uttak av foreldrepermisjon (kvinner/menn)	73/27 %	64/36 %	n/a	n/a	5.	5.1, 5.4
Andel kvinnelige ansatte som jobber deltid	12 %	18 %	14 %	15 %	5.	5.1, 5.4
Andel mannlige ansatte som jobber deltid	3 %	5 %	2 %	1 %	5. 8.	5.1, 5.4
Gjennomsnittlig avgangsalder AFP og alderspensjon (år)	66,6	66,9	n/a	n/a	n/a	n/a

50/50%

Kjønnsfordeling
i styret i KLP.

KJØNNSFORDELING OG LØNN TOTALT BLANT ANSATTE

Kvinner tjener i forhold
til menn 82 %

■ Kvinner
■ Menn

MANGFOLD OG LIKESTILLING

KLP arbeider med å integrere mangfolds- og likestillingsperspektiver i virksomheten og har mål og tiltak på flere områder. Vi ønsker kvalifiserte medarbeidere uavhengig av alder, kjønn, funksjonsevne, politisk ståsted, seksuell orientering og etnisk bakgrunn.

FNs bærekraftsmål

Viser hvordan KLP bidrar mot bærekraftsmål 5, likestilling mellom kjønnene. Spesielt delmål 5.1; gjøre slutt på alle former for diskriminering av jenter og kvinner, 5.4; fremme delt ansvar i husholdet og familien, og 5.5; Sikre kvinner fullstendig og reell deltakelse og like muligheter til ledende stillinger. Tallene illustrerer også KLPs bidrag mot bærekraftsmål 8.5; innen 2030 oppnå lik lønn for likt arbeid.

Målsetting

- KLPs mål er at kvinners andel av menns lønn skal være 90 prosent innen utgangen av 2018 og 95 prosent innen 2020.
- KLP har et mål om 40 prosent av hvert kjønn totalt blant antall ledere.

KLP har en tilfredsstillende kjønnsfordeling på ledernivå med fordelingen 42/58 % henholdsvis kvinner og menn totalt på alle ledernivåer. Vi har også 50/50 fordeling av kvinner og menn i styret.

Definisjon

KLP definerer ledere på tre ulike nivåer. Ledernivå 1 er konsernledelsen, inkludert konsernsjefen. Ledernivå 2 er de lederne som rapporterer direkte til en konserndirektør (medlem av konsernledelsen). Ledernivå 3 er de lederne som rapporterer til ledere på nivå 2.

Kvinnens inntekt i forhold til menn er definert på samme måte som gjennomsnittlig lønn per kjønn, og er beregnet ut fra kontraktfestet lønn etter 100 prosent stillingsgrad og ikke korrigeret for andel deltid. Målene indikerer den retningen som vi ønsker å bevege oss mot. Det har vært en liten utvikling på kvinners andel av menns lønn og det tilsvarer den samme utviklingen som er i finansbransjen. Innen målsetningen om 40 % av hvert kjønn totalt blant ledere, så har det vært en god jevn økning på flere

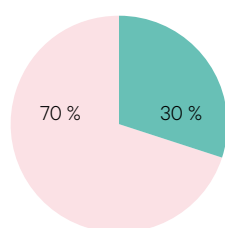
ledernivåer. KLPs analyser viser at hovedårsaken til lønnsforskjeller mellom kvinner og menn skyldes en underrepresentasjon av kvinner i de best betalte stillingene (leder- og fagekspertstillinger). For å oppnå det langsiktige målet om samme lønnsnivå for kvinner som for menn, må vi derfor øke kvinneandelen i disse stillingene. Denne endringen tar tid, og vi ser at vi ikke vil klare å nå målsettingen innen tidsrommet vi satte i 2016. Dette er et langsiktig arbeid som det jobbes med på flere felt. Vi vil fortsette arbeidet med bevissthet i rekrutteringsprosesser og intern kompetanseutvikling, særlig når det gjelder kvinneandelen i fagekspertstillinger, og sette nye delmål for videre arbeid.

KLP arbeider med å integrere mangfolds- og likestillingsperspektiver i virksomheten og har mål og tiltak på flere områder.

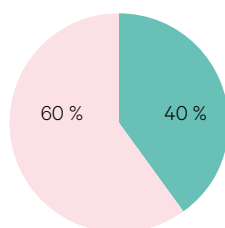
KJØNNSFORDELING OG LØNN

NIVÅ 1

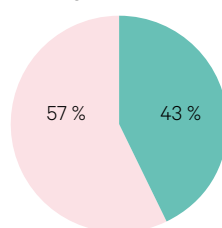
Kvinner tjener i forhold til menn 69 %

NIVÅ 2

Kvinner tjener i forhold til menn 84 %

NIVÅ 3

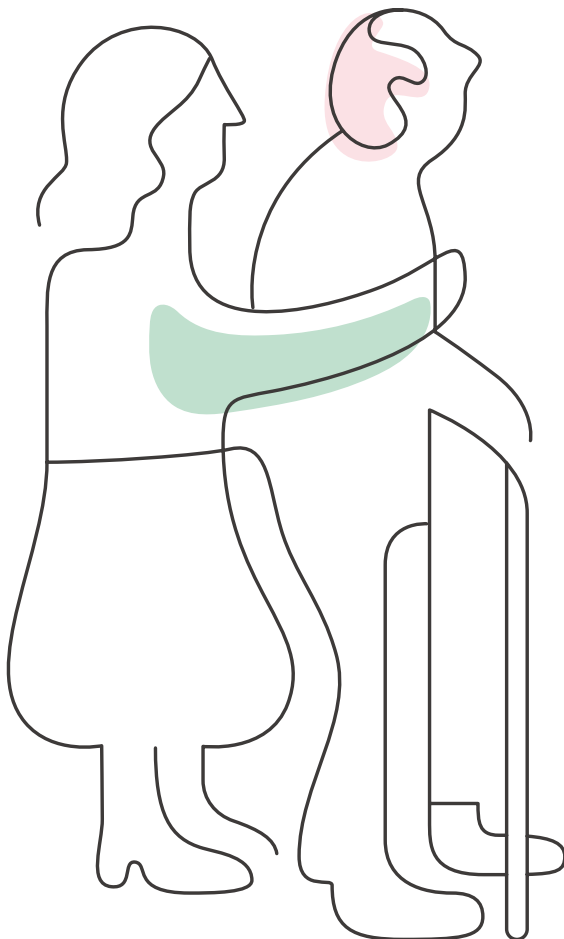

Kvinner tjener i forhold til menn 89 %

■ Kvinner
■ Menn

ØKE KUNNSKAP OM PENSJON

	2018	2017	2016	2015	FNs bærekraftsmål	Delmål FNs bærekraftsmål
Antall personlige veiledninger om pensjon	9 972	9 776	10 263	9 477	n/a	n/a
Deltagere på «verdt å vite»-kurs om pensjon	177	1 101	n/a	1 215	n/a	n/a
Mediesaker om pensjon med talsperson fra KLP	53	77	n/a	n/a	n/a	n/a

ØKE KUNNSKAP OM PENSJON

KLP skal være den pensjonseksperten som best ivaretar kundene. Det krever at vi bidrar til å øke kunnskapen om pensjon, slik at våre kunder og medlemmer kan ta gode valg for dagene som kommer. Dette skal vi gjøre blant annet ved å

gi god veiledning til den enkelte, og ved å formidle kunnskap om pensjon i media.

Definisjon

Verdt å vite-kurs om pensjon er kurs KLP avholder hos våre kunder. Temaene som kurset omhandler er ansattes

pensjonsrettigheter, rapportering til KLP, opplæring i KLPs nettløsninger, og hva som vil skje med offentlig tjenestepensjon i fremtiden. Kursene er et viktig ledd i arbeidet med å øke KLPs kunder sin kunnskap om pensjon. KLP gjennomfører kursene annen hvert år.

KLP skal være den pensjonseksperten som best ivaretar kundene. Det krever at vi bidrar til å øke kunnskapen om pensjon, slik at våre kunder og medlemmer kan ta gode valg for dagene som kommer. Dette skal vi gjøre blant annet ved å gi god veiledning til den enkelte, og ved å formidle kunnskap om pensjon i media.

9972

Antall personlige veiledninger om pensjon.

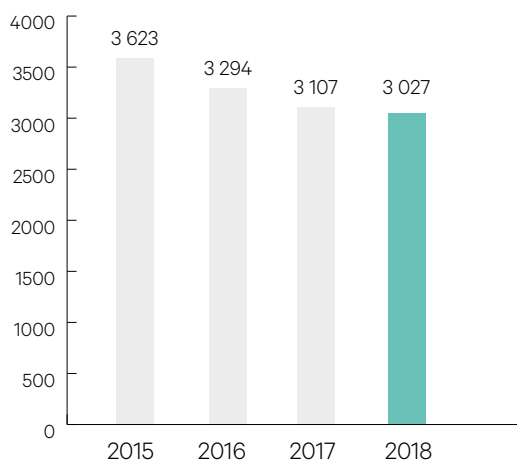
53

Mediesaker om pensjon med talsperson fra KLP.

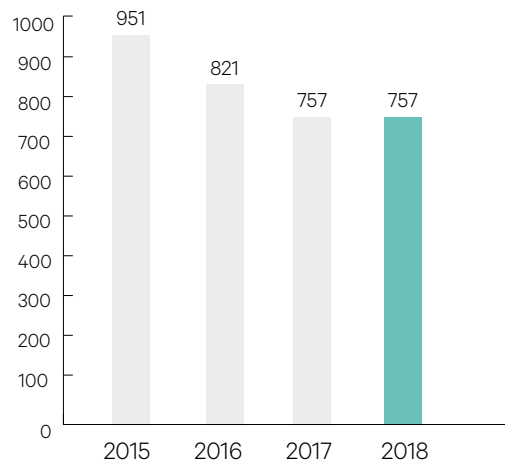
MILJØ

	2018	2017	2016	2015	FNs bærekraftsmål	Delmål FNs bærekraftsmål
Klimagassutslipp fra KLPs egen drift (tCO ₂ e)	757	757	821	951	12. 13.	n/a
Klimagassutslipp fra KLPs eiendomsportefølje (tCO ₂ e)	10 613	10 534	10 697	11 390	9.	9.4
Antall flyreiser	3 027	3 107	3 294	3 623	12. 13.	n/a
Energiforbruk i KLPs egne kontorlokaler (kWh/m ²)	129	130	147	137	9. 13.	9.4
Energiforbruk i KLPs eiendomsportefølje (kWh/m ²)	200	191	197	203	9.	9.4
Avfallsmengde i KLPs egne kontorlokaler (tonn)	132	128	141	100	11. 12.	11.6, 12.5
Kildesorteringsgrad i KLPs egne kontorlokaler	64 %	68 %	61 %	68 %	11. 12.	11.6, 12.5
Avfallsmengde i KLPs eiendomsportefølje (tonn)	5 760	5 826	5 279	4 955	11. 12.	11.6, 12.5
Kildesorteringsgrad i KLPs eiendomsportefølje	54 %	55 %	57 %	54 %	11. 12.	11.6, 12.5
Vannforbruk i KLPs eiendomsportefølje (mill. liter)	442	453	469	442	6.	6.4
Fornybar energiproduksjon i KLPs eiendomsportefølje (MWh)	195	187	182	185	7. 9.	7.2, 9.4

ANTALL FLYREISER

KLIMAGASSUTSLIPP FRA KLPS EGEN DRIFT

MILJØ

KLP jobber for å redusere miljøpåvirkningen av egen drift.

FNs bærekraftsmål

Indikatorene viser hvordan KLP bidrar mot flere av FNs bærekraftsmål:

- Mål 6.4 om betydelig bedre utnyttelse av vann i alle sektorer.
- Mål 7.2 om å innen 2030 betydelig øke andelen fornybar energi i verdens samlede energiforbruk.
- Mål 9.4 om å oppgradere infrastruktur og omstille næringslivet til å bli mer bærekraftig, med en mer effektiv bruk av ressurser og miljøvennlige teknologiformer.
- Mål 11.6; innen 2030 redusere negative konsekvenser for miljøet i storbyene, spesielt med hensyn til luftkvalitet og avfallshåndtering.
- Mål 12.5; innen 2030 betydelig redusere avfallsmengden.

Målsetting

- Halvere klimagassutslipp fra egen drift innen 2030, med utgangspunkt i utslippene i 2010.
- Redusere energiforbruket i eiendomsporteføljen til 180 kWh per kvadratmeter.
- Sorteringsgraden på avfall skal i snitt være over 65 prosent og minimum 50 prosent på hver enkelt eiendom i eiendomsporteføljen.

Klimagassutslippene fra egen drift har stabilisert seg, og er nøyaktig like store som i 2017. Dette skyldes i hovedsak økt energiforbruk grunnet store temperaturvariasjoner gjennom året. Vi har også redusert utslippene betraktelig de seneste årene, og vi ligger godt an til vår målsetting om 50% reduksjon i 2030. Per i dag har vi redusert utslippene med 31% fra 2010-nivå.

Energiforbruket i eiendomsporteføljen har også økt noe, av samme årsaker som

forklart over. Målsetningen om 180kWh per kvadratmeter er derfor ikke oppnådd.

Målsetningen om 65% sorteringsgrad på avfall i eiendomsporteføljen er ikke oppnådd.

Definisjon**Klimagassutslipp**

Klimagassutslipp omfatter energiforbruk, transport, avfall og øvrig drift av KLPs egen virksomhet i Oslo, Trondheim og Bergen. Utslippene blir omregnet til tonn CO₂-ekvivalenter i tråd med standard fra the Greenhouse Gas Protocol Initiative.

Klimagassutslippene fra KLPs eiendomsportefølje er basert på samme metodikk som ovenfor, og omfatter energiforbruk, avfall og øvrig drift av eiendommene.

Energiforbruk

Energiforbruket er en viktig kilde til KLPs klimagassutslipp. Energiforbruket i KLPs egne kontorlokaler er ikke temperaturkorrigert, men viser faktisk forbruk. Med egne kontorlokaler menes de kontorlokalene KLP-konsernets ansatte jobber i. Energiforbruket er hentet fra vårt energioppfølgingssystem.

Med egendrivede bygg menes de eiendommene som KLP eier, har ansvar for drift og vedlikehold, og hvor KLP har muligheten til å iverksette og måle effekten av miljøtiltak. Dette er bygg i Oslo, Trondheim, København og Stockholm. Alle disse byggene har energioppfølgingssystem hvor energi- og vannforbruk registreres og overvåkes. I tallene er det kun medtatt bygg hvor leietakers energiforbruk også er kjent, slik at vi har oversikt over totalt energiforbruk på byggene. Tallene for Stockholm er usikre.

Energiforbruk kWh per kvadratmeter pr år for KLPs egendrivede bygg er temperaturkorrigert for å kunne måle effekt av iverksatte energisparingstiltak.

Selskapet har en stor portefølje med bygg, som også endrer seg over tid. De enkelte byggene kan også endre bruksmønster i kortere eller lengre tidsperioder, som for eksempel i forbindelse med leietakerutskiftninger. Det kan være ulike grunner til at det av og til ikke er mulig å få innhentet korrekte tall, eksempelvis ved feil på målere eller for sent innrapporterte tall fra våre underleverandører. Dette tas høyde for ved at rapporteringen kun inkluderer KLPs egendrivede bygg og som har sammenliknbare driftsforhold 12 måneder tilbake i tid fra rapporteringstidspunktet. Det betyr imidlertid at byggene KLP rapporterer på varierer noe fra år til år, men vurderingen er at dette likevel vil plukke opp de riktige trendene i selskapets eiendomsmasse.

Avfall

Avfallsmengden omfatter KLP Eiendoms egendrivede bygg, unntatt byggene i Stockholm fordi avfallet her ikke veies ved henting.

Kildesorteringsgraden viser hvor stor andel av avfallet som blir sortert. Sortert avfall kan materialgjenvinnes i større grad, og har derfor en mindre negativ miljøpåvirkning enn avfall som ikke sorteres og som blir enten deponert eller energigjenvunnet.

Vannforbruk

Faktisk vannforbruk i millioner liter i KLPs egendrivede bygg.

Fornybar energiproduksjon i KLPs eiendomsportefølje

Viser MWh fornybar energi produsert lokalt på KLPs eiendommer.

SKATT OG INNTEKT PER LAND

	Norge	Sverige	Danmark	Europa for øvrig	FNs bærekraftsmål	Delmål FNs bærekraftsmål
Ansatte - FTE	973	8	9	0	16.	16.4, 16.6
Investeringer i eiendom (mNOK)	983	7	1 115	0	16.	16.4, 16.6
Inntekter (mNOK)	46 805	437	255	263	16.	16.4, 16.6
Regnskapsmessig resultat før skatt (mNOK)	1 719	883	250	-12	16.	16.4, 16.6
Faktisk betalbar inntektsskatt for regnskapsåret (mNOK)	0	0	2	0	16.	16.4, 16.6

MELDINGER TIL MYNDIGHETER OG TILSYN

	2018	2017	2016	2015	FNs bærekraftsmål	Delmål FNs bærekraftsmål
Meldinger til myndighetene om mistenkelige transaksjoner etter hvitvaskingsloven eller sanksjonsregelverket	1	1	n/a	n/a	16.	16.4, 16.6
Personvernbrudd som er rapportert til Datatilsynet	39	26	n/a	n/a	16.	16.6

Finansinstitusjoner plikter å melde fra til myndigheter og tilsyn på viktige områder som hvitvasking og personvern. Dette er sentralt for finansnæringens samfunnsansvar, og KLP ønsker å tydeliggjøre dette ved å rapportere om våre meldinger.

SKATT OG INNTEKT PER LAND

Et ansvarlig næringsliv er åpen om sin skattepraksis. Derfor rapporterer KLP i et land for land-format om skatt hvor vi har virksomhet.

FNs bærekraftsmål

Indikatorene viser hvordan KLP bidrar mot flere av FNs bærekraftsmål 16 fred og rettferdighet, spesielt delmål 6.4; Innen 2030 oppnå en betydelig reduksjon av ulovlige finans- og våpenstrømmer og 16.5; Oppnå en betydelig reduksjon i alle former for korrupsjon og bestikkelser.

Målsetting

Målsetting er ikke definert eller relevant.

Definisjon

KLP rapporterer skatt og inntekt fordelt på de land hvor KLP driver virksomhet med bestemmende innflytelse. Dette

innebærer at skatt og inntekt fra investeringer i utenlandske verdipapirer rapporteres i landfordelingen som norske, med mindre KLP har bestemmende innflytelse over investeringen slik at det foreligger et konsernforhold. I beløpet inngår KLP sin kildeskatt i fondsinvesteringer. I praksis handler KLPs virksomhet i utlandet om investeringer i eiendom.

Med skatt menes her inntektsskatt. Skatt i form av avgifter inngår ikke i de rapporterte tallene.

MELDINGER TIL MYNDIGHETER OG TILSYN

Finansinstitusjoner plikter å melde fra til myndigheter og tilsyn på viktige områder som hvitvasking og personvern. Dette er sentralt for finansnæringens samfunnsansvar, og KLP ønsker å tydeliggjøre dette ved å rapportere om våre meldinger.

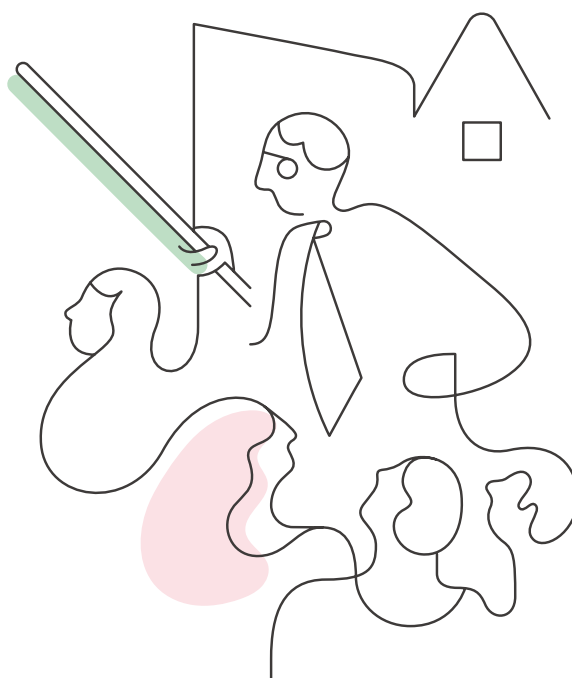
Meldinger til myndighetene omhandler meldinger til Økokrim om mistenkelige transaksjoner etter hvitvaskingslovens regler og meldinger om båndlegging eller frysing av midler i henhold til sanksjonsregelverket.

FNs bærekraftsmål

Viser et eksempel på hvordan KLP bidrar mot FNs bærekraftsmål 16.4; innen 2030 oppnå en betydelig reduksjon i ulovlige finansstrømmer, samt 16.6; utvikle velfungerende, ansvarlige og åpne institusjoner.

Målsetting

Målsetting er ikke definert eller relevant.

Øke investeringer som fremmer en bærekraftig utvikling og støtter opp om våre finansielle mål

ØKE KLIMAVENNLIGE INVESTERINGER

	2018	2017	2016	2015	FNs bærekraftsmål	Delmål FNs bærekraftsmål
Fornybar energi i Norge (mNOK)	23 013	22 282	22 034	20 038	7.	7,2
Fornybar energi i Europa og USA (mNOK)	1 644	1 088	652	388	7.	7,2
Fornybar energi i utviklingsland (mNOK)	483	381	257	226	7, 9, 17.	7,1, 7,2, 9.a, 17,3
Utlån til kraft; vann, avløp og renovasjon (mNOK)	2 588	3 173	n/a	n/a	n/a	n/a
Internasjonale kraftselskaper (mNOK)	2 405	n/a	n/a	n/a	7.	n/a
Miljøbygg i eiendomsporteføljen (mNOK)	11 985	10 115	n/a	n/a	9.	9,4
Grønne obligasjoner (mNOK)	792	735	593	485	n/a	n/a
Andre klimavennlige investeringer (mNOK)	124	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a
Totalt (mNOK)	43 033	37 774	23 536	21 137		
Som andel av KLPs forvaltningskapital	8 %	7 %	n/a	n/a	n/a	n/a
Fossil energi (markedsverdi mNOK)	10 443	11 215	9 693	7 230	7.	7,1, 7,2
Fossil energi (andel av porteføljens markedsverdi mNOK)	2 %	2 %	2 %	2 %	7.	7,1, 7,2
Fornybar energi (markedsverdi mNOK)	27 727	23 751	22 943	20 652	7.	7,1, 7,2
Fornybar energi (andel av porteføljens markedsverdi mNOK)	5 %	4 %	5 %	5 %	7.	7,1, 7,2
Miljøbygg i eiendomsporteføljen (antall kvadratmeter)	283 980	236 678	n/a	n/a	9.	9,4
Miljøbygg i eiendomsporteføljen (andel av porteføljens i kvadratmeter)	16 %	14 %	n/a	n/a	9.	9,4
Miljøbygg i eiendomsporteføljen (verdi mNOK)	11 985	10 115	n/a	n/a	9.	9,4
Miljøbygg i eiendomsporteføljen (andel av porteføljens markedsverdi mNOK)	18 %	16 %	n/a	n/a	9.	9,4

ØKE KLIMAVENNLIGE INVESTERINGER

KLPs investeringer fremmer mange ulike dimensjoner ved en bærekraftig utvikling, men KLP vil fremover fokusere særlig på klima. KLP ønsker å styre kapitalen i en klimavennlig retning ved å sette konkrete mål for utvalgte investeringer.

FNs bærekraftsmål

Indikatorene viser hvordan KLP bidrar mot flere av FNs bærekraftsmål:

- Mål 7, ren energi, derunder delmål 7.1; innen 2030 sikre allmenn tilgang til pålitelige og moderne energikilder, og 7.2; innen 2030 betydelig øke andelen fornybar energi i verdens samlede energiforbruk.
- Mål 9, innovasjon og infrastruktur, spesielt delmål 9.a; legge til rette for en bærekraftig og robust utvikling av infrastrukturen i utviklingsland ved å øke den finansielle, teknologiske og faglige bistanden, og 9.4; innen 2030 oppgradere infrastruktur og omstille næringslivet til å bli mer bærekraftig, med en mer effektiv bruk av ressurser og miljøvennlige teknologiformer.
- Mål 17.3; mobilisere ytterligere finansielle ressurser til utviklingslandene fra flere kilder.

Målsetting

Øke KLPs klimavennlige investeringer med 6 milliarder kroner per år. Klimavennlige investeringer er i 2018 økt med 5,3 Milliarder.

Definisjon

Det er markedsværdien av investeringene, i millioner kroner, som oppgis.

Fornybar energi

Fornybar energi i Norge er aksje- og obligasjonsinvesteringer i norske kraft-

og nettselskaper. Kraftselskapene er klassifisert som el-produsenter fra vannkraft, vindkraft eller biobrensel.

Fornybar energi i Europa og Nord-Amerika er investeringer i nye prosjekter innen fornybar energi. Investeringene gjøres gjennom en fondsforvalter spesialisert på energi (Copenhagen Infrastructure Partners).

Fornybar energi i utviklingsland er investeringer i nye prosjekter innen fornybar energi. Investeringene gjøres dels som direkteinvesteringer i samarbeid med Norfund, dels som fondsinvesteringer gjennom fondsforvalteren Climate Investor One. Investeringene er en del av KLPs portefølje for utviklingsinvesteringer, som er ett av virkemidlene i Retningslinje for KLP som ansvarlig investor. Formålet er å oppnå både finansiell avkastning og samfunnsmessig gevinst. Investeringene baseres på kommersielle risiko- og avkastningsvurderinger, men vektlegger også effekten på samfunns- og miljømessige parametere.

Utlån til kraft; vann, avløp og renovasjon

Dette er utlån til offentlig virksomhet, selskaper og prosjekter i Norge innen kraftsektoren, samt innen vann, avløp og renovasjon.

Internasjonale kraftselskaper

Investeringer i internasjonale kraftselskaper utgjør kraftselskaper som i all hovedsak genererer elektrisitet fra fornybare kilder. Likevel har vi satt disse som en egen indikator, da de ikke utelukkende produserer elektrisitet fra fornybare kilder.

Grønne obligasjoner

Markedsverdien omfatter obligasjoner som er klassifisert som grønne, og som ikke allerede er medregnet i KLPs investeringer i fornybar energi i Norge ovenfor. Inkludert disse er KLPs totale investeringer i grønne obligasjoner 1,6 milliarder kroner.

Miljøbygg

Markedsverdien av miljøbygg i KLPs eiendomsportefølje. Miljøbygg er definert som bygg med særskilte miljøkvaliteter. Dette innebærer eksempelvis at bygget er BREEAM sertifisert med minimum oppnådd karakter very good, at det har energiklasse B eller bedre, at det produserer egen energi gjennom solcellepaneler, eller at bygget har vunnet en norsk eiendomspris hvor miljø er et viktig måleparameter. Det er gjort en totalvurdering, og byggene som er klassifisert som miljøbygg oppfyller ett eller flere av disse kriteriene.

Andre klimavennlige investeringer

Klimavennlige investeringer som ikke faller inn under en av hovedkategoriene over plasseres her. Eksempelvis har KLP investert i et Svensk skogfond som skal investere i skogeiendommer i Sverige, Finland og Baltikum.

Andel av totalporteføljen

Andelen er beregnet som investeringenes andel av KLPs kollektivportefølje.

Investeringer i børsnoterte selskaper som KLP investerer i gjennom vår indeksforvaltning eller globale obligasjonsporteføljer er holdt utenfor denne definisjonen av klimavennlige investeringer (med unntak av grønne obligasjoner).

5 %

Fornybar energi som andel av porteføljen.

2 %

Fossil energi som andel av porteføljen.

18 %

Miljøbygg som andel av eiendomsporteføljen (markedsverdi mNOK).

NY KAPASITET FORNYBAR ENERGI

	2018	2017	2016	2015	FNs bærekraftsmål	Delmål FNs bærekraftsmål
Antall ferdigstilte fornybar energi-prosjekter	8	5	n/a	n/a	7.	7.1, 7.2
Ny kapasitet fornybar energi tilført markedet (MWh)	945	573,5	n/a	n/a	7.	7.1, 7.2
Antall innbyggerses strømbehov dekket av den nye kapasiteten	6 255 616	642 830	n/a	n/a	7.	7.1, 7.2
Unngåtte CO2-utslipp som følge av den nye kapasiteten (tonn)	949 036	780 786	n/a	n/a	7.13.	7.1, 7.2

KLP har en målsetting om å investere i nye fornybar energi-prosjekter for å øke produksjonskapasiteten.

NYE KRAFTPARKER BYGGET MED HJELP AV KLP-KAPITAL

” 8 parker bygget.

” 6,3 millioner personers strømbehov dekket.

SØR-AMERIKA

2 solparker
85 megawatt
240 000 personers strømforbruk

AFRIKA

3 solparker
1 vindpark
434 megawatt
5,8 personers strømforbruk

EUROPA

1 vindpark
1 bioenergianlegg
427 megawatt
200 000 personers strømforbruk

NY KAPASITET FORNYBAR ENERGI

KLP har en målsetting om å investere i nye fornybar energi-prosjekter for å øke produksjonskapasiteten.

FNs bærekraftsmål

Indikatorene viser hvordan KLP bidrar mot flere av FNs bærekraftsmål 7, ren energi, derunder delmål 7.1; innen 2030 sikre allmenn tilgang til pålitelige og moderne energikilder, og 7.2; innen 2030 betydelig øke andelen fornybar energi i verdens samlede energiforbruk.

Målsetting

Kontinuerlig økning i antall prosjekter og installert kapasitet.

Definisjon

Antall ferdigstilte prosjekter, og deres samlede installerte kapasitet, er akkumulert siden investeringenes oppstart

(henholdsvis 2013 for porteføljen for utviklingsland og 2015 for Europa og Nord-Amerika). Tallene viser til prosjektene som helhet; KLPs eierandel er ikke hensyntatt.

Antall innbyggeres strømbehov dekket av den nye kapasiteten

Fornybar energi-prosjektene som KLP har investert i produserer elektrisitet tilsvarende så mange innbyggeres strømbehov i landene hvor kraftparkene er i drift. Beregningen er basert på gjennomsnittlig kapasitet for de respektive teknologiene hentet fra FNs klimapanel, og gjennomsnittlig strømforbruk per capita i det aktuelle landet hentet fra Verdensbankens statistikkdatabase. Tallene for Rwanda er basert på data fra worlddata.org og CIA factbook.

Unngåtte CO2-utslipp som følge av den nye kapasiteten

De teoretiske unngåtte utslippene hvis den samme mengde elektrisitet heller ville blitt produsert av den landsgjennomsnittlige elektrisitetsproduksjonen. Tallene er hentet fra det internasjonale energibyrået (IEA). For Rwanda er tallene basert på myndighetenes egenrapportering til FNs klimakonvensjon, og avstemt opp mot African Carbon Forum. Dette gir et konservativt anslag på unngåtte CO2-utslip.

Fossil energi

Tallet er markedsverdien av KLPs investeringer i selskaper klassifisert som olje- og gasselskaper, herunder eksempelvis letevirsomhet, produksjon og raffinaderi. Transport- og oljeservice-selskaper er ikke inkludert.

ANTALL INNBYGGERES STRØMBEHOV DEKKET AV NY KAPASITET FORNYBAR ENERGI = 6 255 616

En person = 62 550 mennesker

UNNGÅTTE CO2-UTSLIPP

949.036 tonn

Som følge av ny kapasitet på fornybar energi.

KARBONMÅLING AV INVESTERINGER

	2018	2017	2016	2015	FNs bærekraftsmål	Delmål FNs bærekraftsmål
Vektet gjennomsnittlig karbonintensitet aksjeportefølje (tCO ₂ e / mNOK)	24,1	31,6	29,5	36,3	13.	n/a
Karbonintensitet aksjeportefølje (tCO ₂ e/mNOK inntekter)	27,1	26,7	27,3	32,7	13.	n/a
Karbonavtrykk aksjeportefølje (tCO ₂ e/mNOK investert)	16,4	16,5	19,6	23,7	13.	n/a

FINANS I UTVIKLINGSLAND

	2018	2017	2016	2015	FNs bærekraftsmål	Delmål FNs bærekraftsmål
Bank og finans i utviklingsland (mNOK)	570	530	421	243	8. 17.	8.3, 8.10, 17.3
Låntakere i utviklingsland gjennom Nordisk mikrofinansinitiativ (antall i millioner)	8,1	6,6	6,0	4,6	8. 1.	8.3, 8.10, 1.4
Kjønnsfordeling blant låntakere (kvinner/menn)	95/5 %	95/5 %	95/5 %	86/14 %	1. 5.	1.4, 5.a
Fordeling bygd/by blant låntakere	77/23 %	71/29 %	68/32 %	69/31 %	1.	1.4

Underutviklede finansinstitusjoner og manglende tilgang på kapital er til hinder for fattigdomsreduksjon i utviklingsland. KLP ønsker gjennom sine investeringer i finans i utviklingsland å bidra til økonomisk vekst og bedre levekår.

KARBONMÅLING AV INVESTERINGER

For å øke bevisstheten om investeringenes klimapåvirkning og synliggjøre utvikling over tid, måler og rapporterer KLP investeringenes karbonavtrykk og -intensitet.

FNs bærekraftsmål

Indikatorne viser hvordan KLP bidrar mot FNs bærekraftsmål 13, stoppe klimaendringene.

Målsetting

Ikke definert.

Definisjon

Vektet gjennomsnittlig karbonintensitet viser aksje- og obligasjonsporteføljenes eksponering mot karbonintensive selskaper. Da metoden henviser til eksponering, ikke eierskap, måles ikke porteføljenes påvirkning på klimaendringer.

Karbonintensiteten viser KLPs aksjeportefølje sin karboneffektivitet. Metoden kartlegger selskapene i KLPs aksjeportefølje sine CO₂-utslipp relativt til deres inntjening for å måle den samlede karboneffektiviteten i aksjeporteføljen.

Beregningen av KLP-fondenes karbonavtrykk er basert på data levert av et analyseselskap spesialisert på dette. Data er hentet fra selskapenes egenrapportering (eksempelvis årsrapporter eller rapportering til CDP). Utslipps-tallene gjelder siste rapporterte og analyserte regnskapsår. For selskaper som ikke har rapportert utslipp, blir utslippene estimert av analyseselskapet.

KLP rapporterer på indikatorne vektet gjennomsnittlig karbonintensitet, karbonavtrykk og karbonintensitet fordi dette samlet gir et godt totalbilde av investeringenes påvirkning på karbonutslipp og karbonrisiko.

FINANS I UTVIKLINGSLAND

Underutviklede finansinstitusjoner og manglende tilgang på kapital er til hinder for fattigdomsreduksjon i utviklingsland. KLP ønsker gjennom sine investeringer i finans i utviklingsland å bidra til økonomisk vekst og bedre levekår.

FNs bærekraftsmål

Indikatorne viser hvordan KLP bidrar mot flere av FNs bærekraftsmål:

- Mål 1.4; innen 2030 sikre at alle kvinner og menn, særlig fattige og sårbare personer, har lik rett til økonomiske ressurser, egnet teknologi og finansielle tjenester herunder mikrofinansiering.
- Mål 5.a; Iverksette reformer for å gi kvinner lik rett til økonomiske ressurser samt tilgang til eierskap til og kontroll over jord og annen form for eiendom, finansielle tjenester, arv og naturressurser.
- Mål 8.10: styrke nasjonale finansinstitusjoners evne til å stimulere til og utvide tilgangen til bank- og forsikringstjenester samt finansielle tjenester for alle.
- Mål 17.3; mobilisere ytterligere finansielle ressurser til utviklingslandene fra flere kilder.

Målsetting

Ikke definert.

Definisjon

Investeringer i bank og finans i utviklingsland er KLPs investeringer i Norsk mikrofinansinitiativ (NMI) og NorFinance. NorFinance er et investeringselskap KLP eier sammen med blant andre Norfund. Investeringene gjøres som en del av KLPs portefølje for utviklingsinvesteringer, som er ett av virkemidlene i Retningslinje for KLP som ansvarlig investor. Formålet er å oppnå både finansiell avkastning og samfunnmessig gevinst.

Låntakere i utviklingsland gjennom Nordisk mikrofinansinitiativ (NMI) er aktive låntakere gjennom de mikrofinansinstitusjoner hvor NMI har investert. Antallet gjelder mikrofinansinstitusjonene som helhet; NMIs eierandel i den aktuelle mikrofinansinstitusjonen er ikke hensyntatt.

SÅKORNINVESTERINGER

KLP ønsker å bidra til at gode ideer kan følges lokalt og skape arbeidsplasser i Norge. Ved å investere i nyskaping håper vi at KLP kan bidra til at nye virksomheter og nye arbeidsplasser skapes.

FNs bærekraftsmål

Indikatorne støtter blant annet opp om FNs bærekraftsmål 8, anstendig arbeid og økonomisk vekst, spesielt delmål 8.3; støtte produktiv virksomhet, opprettelse av anstendige arbeidsplasser, entreprenørskap, kreativitet og innovasjon, og stimulere til formalisering av og vekst i antallet svært små, små og mellomstore bedrifter, blant annet ved å sørge for tilgang til finansielle tjenester.

Målsetting

Ikke definert.

Definisjon

Investeringer i såkornfond. KLP forpliktet seg i Q2 2018 til å investere 75 millioner kroner i SINTEFs Venture V, som i særlig grad vil investere i små gründerbedrifter som springer ut av forsknings- og utviklingsmiljøet i Trondheim. I vår Q2 rapport rapporterte vi derfor på summen vi har forpliktet oss til, nemlig 75 millioner. Per Q4 2018 er 4 mNOK innbetalt, og vi rapporterer derfor her på den innbetalte summen, eller markedsverdien.

STRATEGISK MÅL

Påvirke selskaper og bransjer til mer bærekraftig drift

SOM INVESTOR

	2018	2017	2016	2015	FNs bærekraftsmål	Delmål FNs bærekraftsmål
Selskaper utelukket fra investeringene	189	174	162	124	Alle	3.a, 8.7, 12.6, 16.2, 16.4, 16.5
Selskaper som er re-inkludert i investeringene	2	5	1	4	Alle	n/a
Generalforsamlinger i norske selskap hvor KLP har stemt (antall/andel)	106 (98 %)	115 (97 %)	111 (96 %)	97 (91 %)	n/a	n/a
Generalforsamlinger i utenlandske selskaper hvor KLP har stemt (antall/andel)	6 408 (97 %)	2 617 (91 %)	2 627 (90 %)	2 445 (83 %)	n/a	n/a
Generalforsamlingssaker hvor KLP har stemt imot ledelsens anbefalinger	18 %	11 %	10 %	10 %	n/a	n/a
Selskaper KLP har hatt direkte dialog med	103	192	138	125	Alle	3.a, 8.7, 12.6, 16.2, 16.4, 16.5,
Selskaper KLP har hatt dialog med via tjenesteleverandører	108	124	169	160	Alle	3.a, 8.7, 12.6, 16.2, 16.4, 16.5,

KLP er en engasjert investor og eier som søker å påvirke både enkelt-selskaper, bransjer og markeder.

PÅVIRKE SELSKAPER OG BRANSJER TIL MER BÆREKRAFTIG DRIFT

KLP er en engasjert investor og eier som søker å påvirke både enkeltelskaper, bransjer og markeder.

FNs bærekraftsmål

Som en ansvarlig investor og eier har KLP dialog med selskaper om mange temaer relatert til FNs bærekraftsmål. KLPs utelukkelseskriterier er også i samsvar med bærekraftsmålene.

Noen eksempler:

- Mål 3.a; styrke gjennomføringen av Verdens helseorganisasjons rammekonvensjon om forebygging av tobakksskader i alle land.
- Mål 8.7; treffe umiddelbare og effektive tiltak for å avskaffe tvangsarbeid, få slutt på moderne slaveri og menneskehandel og sikre at de verste formene for barnearbeid forbys og avskaffes.
- Mål 12.6; stimulere selskaper til å innføre bærekraftige arbeidsmetoder og integrere informasjon om bærekraft i sine rapporteringsrutiner.
- 16.2; Stanse overgrep, utnyttning, menneskehandel og alle former for

vold mot og tortur av barn, 16.4; Innen 2030 oppnå en betydelig reduksjon av ulovlige finans- og våpenstrømmer og 16.5; Oppnå en betydelig reduksjon i alle former for korrupsjon og bestikkelser.

Målsetting

- KLP har som mål å stemme på 75 prosent av generalforsamlingene internasjonalt, og 90 prosent av generalforsamlingene i Norge.
- KLP hadde som mål å følge opp 240 selskaper i 2017.

Vi har stemt ved 98% av generalforsamlingene i Norske selskaper og på 97% av generalforsamlingene i utenlandske selskaper. Vi har derfor oppnådd målsetningene våre med god margin.

Vi har hatt dialog med totalt 209 selskaper, både direkte og gjennom tjenesteleverandører, i 2018. Det har vært et bevisst strategisk valg å spisse vår eierskapsutøvelse mot færre selskaper og innenfor spesifikke temaer vi er spesielt opptatt av. Nedgangen i selskaper vi har hatt direkte kontakt med er derfor

betraktelig, men vi er overbevist om at dette likevel fører til større resultater.

Definisjon

Antall utelukkelse viser til totalt antall selskaper KLP har ekskludert fra investeringene på grunn av brudd på Retningslinje for KLP som ansvarlig investor ved utgangen av året.

Antall reinkluderte selskaper er selskaper hvor utelukkelsen har blitt opphevet i løpet av året.

Antall selskaper KLP har hatt dialog med viser til selskaper som KLP har vært i kontakt med under året angående sosiale, miljø-, eller styringsmessige temaer – henholdsvis KLP direkte og via en tjenesteleverandør KLP benytter for dette formålet. KLPs og tjenesteleverandørens oppfølging varierer i omfang, tema og tidsperspektiv. Dette er en form for eierskapsutøvelse der KLP engasjerer i en dialog med selskaper for å avklare hvordan de håndterer samfunnsansvarsutfordringer samt kommuniserer KLPs forventninger som investor og eier.

106

Generalforsamlinger i norske selskaper hvor KLP har stemt.

18 %

Generalforsamlingsaker hvor KLP har stemt imot ledelsens anbefalinger.

STRATEGISK MÅL

Utvikle produkter og tjenester som bidrar til positiv samfunns-utvikling

SAMARBEID MED VÅRE KUNDER

	2018	2017	2016	2015	FNs bærekraftsmål	Delmål FNs bærekraftsmål
Prosjekter om helsefremmende arbeid hos kunder	25	12	27	40	3.	n/a
Gjennomførte kurs om helsefremmende arbeidsplasser	145	100	106	163	3.	n/a
Gjennomførte kurs om skadeforebygging	81	45	107	95	11.	11.5
Deltakere på kurs om skadeforebygging	2812	1600	2000	1900	11.	11.5

UTLÅNSVIRKSOMHET

	2018	2017	2016	2015	FNs bærekraftsmål	Delmål FNs bærekraftsmål
Utlån til vei og transport (mNOK)	8 543	9 411	n/a	n/a	n/a	n/a
Utlån til offentlig eiendom (mNOK)	4 798	4 060	n/a	n/a	n/a	n/a
Utlån til offentlig sektor og virksomheter (mNOK)	51 425	45 087	n/a	n/a	n/a	n/a

SKADEFORBEGYGGING

2812

Deltakere på kurs i 2017.

HMS-ARBEID HOS KUNDER

145

Gjennomførte kurs om helsefremmende arbeidsplasser.

UTVIKLE PRODUKTER OG TJENESTER SOM BIDRAR TIL POSITIV SAMFUNNSUTVIKLING

KLP ønsker å utvikle produkter og tjenester med tilknytning til vår kjernevirksomhet, som svarer på noen av de bærekraftsutfordringer våre kunder og eiere har, og som kommer samfunnet som helhet til gode.

FNs bærekraftsmål

Viser hvordan KLP bidrar til bærekraftsmål 11, bærekraftige byer og samfunn, spesielt delmål, 11.5; innen 2030 oppnå en betydelig reduksjon i antall dødsfall og antall personer som rammes av katastrofer, herunder vannrelaterte katastrofer. Videre støtter dette opp om FNs bærekraftsmål 3, god helse.

Målsetting:

- Gjennomføre 50 kurs om skadeforebygging.
- Støtte 28 prosjekter om helsefremmende arbeidsplasser

I 2018 har vi gjennomført 81 kurs om skadeforebygging noe som er en solid økning fra i fjor og godt over målsetningen for året.

Vi har i år støttet 25 prosjekter om helsefremmende arbeidsplasser. Dette er en dobling fra i fjor, men vi oppnår dessverre ikke helt målsetningen om å støtte 28 prosjekter.

Definisjon

Kurs om skadeforebygging er kurs hvor KLP skadeforsikring gir opplæring i brannikkerhet. KLP skadeforsikring har samarbeidet med Norsk Brannbefals landsforbund om utformingen og gjennomføringen av kursene. I tillegg samarbeider KLP skadeforsikring med KLPs HMS-opplæringsavdeling og kursene kan derfor også inneholde opplæring om for eksempel HMS risikokartlegging. Kursene fungerer skadeforebyggende.

UTLÅNSVIRKSOMHET

KLPs utlån til norske kommuner benyttes til formål som bidrar til å redusere nasjonale klimagassutslipp, og som kommer samfunnet som helhet til gode.

FNs bærekraftsmål

Indikatorene støtter opp om FNs bærekraftsmål 9, innovasjon og infrastruktur spesielt delmål 9.1; utvikle pålitelig, bærekraftig og solid infrastruktur av høy kvalitet, herunder regional og grensekryssende infrastruktur.

Målsetting

Øke utlån til denne typen formål.

Definisjon

Utlån til offentlig eiendom er utlån til eksempelvis skolebygg, rådhus og andre kommunale bygg. Utlån til offentlig sektor og virksomheter er finansiering av ulike typer investeringer i kommuner og fylkeskommuner som for eksempel barnehager, sykehjem, skoler o.l.

KLP ønsker å utvikle produkter og tjenester med tilknytning til vår kjernevirksomhet, som svarer på noen av de bærekraftsutfordringer våre kunder og eiere har, og som kommer samfunnet som helhet til gode.

Til styret i Kommunal Landspensjonskasse Gjensidige Forsikringsselskap

Uavhengig uttalelse om Kommunal Landspensjonskasse Gjensidige Forsikringsselskaps rapportering om bærekraft

Vi har kontrollert Kommunal Landspensjonskasse Gjensidige Forsikringsselskaps (KLP) nøkkeltall for bærekraft (rapportering om bærekraft).

Nøkkeltall for bærekraft er tabeller som viser indikatorer for bærekraft som KLP måler og følger opp. Tabellene er tilgjengelige og inngår i KLPs årsrapport for 2018, nærmere bestemt i kapittelet *Bærekraftsregnskap*. KLP har utarbeidet nøkkeltallene og forklart hvordan de måles i notene til tabellene (kriterier). Vi har kontrollert grunnlaget for målingene og har etterberegnet målingene.

Ledelsens ansvar

Ledelsen er ansvarlig for nøkkeltall for bærekraft og for at disse er utarbeidet i overensstemmelse med definisjonene som fremgår av noter og tekst i *Bærekraftsregnskap*. Ansvaret omfatter å utforme, implementere og vedlikeholde en intern kontroll som ivaretar at det utarbeides beregninger av nøkkeltall for bærekraft.

Vår uavhengighet og kvalitetskontroll

Vi er uavhengige av selskapet i overensstemmelse med lov og forskrift og *Code of Ethics for Professional Accountants* (IESBA Code) og med de etiske kravene som er relevante for vårt oppdrag, og vi har oppfylt våre etiske forpliktelser i samsvar med disse kravene og IESBA Code. Vi anvender *ISQC 1 [NORSK] – Kvalitetskontroll for revisjonsfirmaer som utfører revisjon og forenklet revisorkontroll av regnskaper samt andre attestasjonsoppdrag og beslektede tjenester* og opprettholder et omfattende system for kvalitetskontroll inkludert dokumenterte retningslinjer og prosedyrer vedrørende etterlevelse av etiske krav, faglige standarder og gjeldende lovmessige og regulatoriske krav.

Revisors oppgaver og plikter

Vår oppgave er å gi uttrykk for en mening om KLPs rapportering om bærekraft basert på vår kontroll. Vi har foretatt våre kontroller og avgir vår uttalelse i samsvar med standard for attestasjonsoppdrag "ISAE 3000 Attestasjonsoppdrag som ikke er revisjon eller forenklet revisorkontroll av historisk finansiell informasjon" med moderat sikkerhet.

Vårt arbeid innebærer utførelse av handlinger for å innhente bevis for at KLPs nøkkeltall for bærekraft er utarbeidet i overensstemmelse med kriteriene for rapportering og måling som er forklart i tilknytning til hver enkelt tabell. De valgte handlingene avhenger av vårt skjønn, herunder vurderinger av risikoene for at bærekraft rapporteringen inneholder vesentlig feilinformasjon, enten det skyldes misligheter eller feil. Ved en slik risikovurdering tar vi hensyn til den interne kontrollen som er relevant for utarbeidelsen av saksforholdet. Formålet er å utforme kontrollhandlinger som er hensiktsmessige etter omstendighetene, men ikke å gi uttrykk for en mening om effektiviteten av den interne kontrollen. Vår kontroll omfatter også en vurdering av om de anvendte kriteriene er hensiktsmessige og en vurdering av den samlede presentasjonen av saksforholdet.

PricewaterhouseCoopers AS, Postboks 748 Sentrum, NO-0106 Oslo

T: 02316, org. no.: 987 009 713 MVA, www.pwc.no

Statsautoriserte revisorer, medlemmer av Den norske Revisorforening og autorisert regnskapsførerselskap

Våre kontroller har omfattet blant annet møter med nøkkelsatte innenfor de vesentlige områdene, herunder HR, compliance, ansvarlige investeringer, bank og eiendomsforvaltning for å vurdere internkontroll og rutiner knyttet til rapportering av nøkkeltall for bærekraft; innsamling og gjennomgang av relevant informasjon som støtter fremstillingen av nøkkeltall for bærekraft; vurdering av fullstendighet og nøyaktighet i de presenterte nøkkeltall for bærekraft; og kontrollberegninger av nøkkeltall for bærekraft basert på en vurdering av risiko for feil i sammenstillingen av nøkkeltallene.

Etter vår mening er innhentet bevis tilstrekkelig og hensiktsmessig som grunnlag for vår konklusjon.

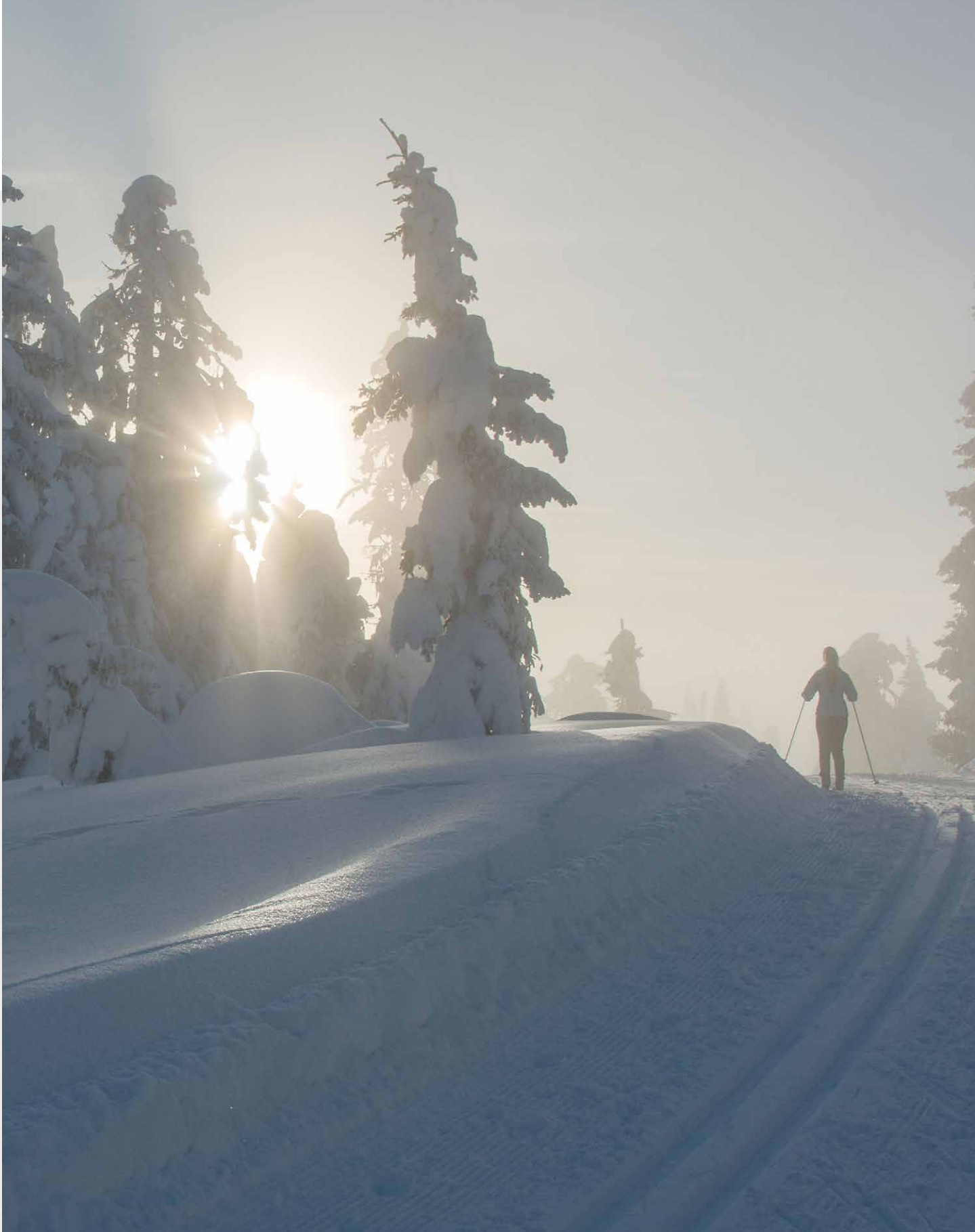
Konklusjon

Vi har ved utførelsen av våre kontroller ikke blitt oppmerksomme på noe som gir oss grunn til å tro at det ikke-finansielle regnskapet inneholder vesentlig feilinformasjon. Etter vår mening er bærekraftsregnskap per 20. mars 2019 i det alt vesentlige utarbeidet i overensstemmelse med kriteriene.

Oslo, 20. mars 2019
PricewaterhouseCoopers AS

A handwritten signature in blue ink, consisting of several overlapping loops and lines, positioned below the printed name and title.

Eli Moe-Helgesen
Statsautorisert revisor

ÅRSRAPPORT 2018

Kommunal Landspensjons- kasse Årsregnskap

Foto:
Øyvind Garsjø
Ansatt i KLP

Foto:
Karoline Balterzen
Ansatt i KLP

Innhold

KOMMUNAL LANDSPENSJONSKASSE ÅRSREGNSKAP

RESULTATREGNSKAP	215
BALANSE	217
EGENKAPITALOPPSTILLING	221
KONTANTSTRØMOPPSTILLING	222
NOTER TIL REGNSKAPET	
Note 1	Generell informasjon 223
Note 2	Sammendrag av de viktigste regnskapsprinsippene 223
Note 3	Viktige regnskapsestimater og vurderinger 226
Note 4	Netto inntekter fra finansielle instrumenter 227
Note 5	Virkelig verdi av finansielle eiendeler og forpliktelser 230
Note 6	Virkelig verdi hierarki 234
Note 7	Risikostyring 240
Note 8	Likviditetsrisiko 244
Note 9	Renterisiko 246
Note 10	Valutarisiko 248
Note 11	Kreditrisiko 250
Note 12	Presentasjon av eiendeler og gjeld som er gjenstand for netto oppgjør 253
Note 13	Pantelån og andre utlån 255
Note 14	Aksjer og andeler i datterforetak, tilknyttede foretak og felleskontrollerte foretak 257
Note 15	Aksjer og aksjefondsandeler 259
Note 16	Kursreguleringsfond finansielle omløpsmidler 302
Note 17	Investeringsandeler 303
Note 18	Immaterielle eiendeler 303
Note 19	Forsikringstekniske forhold 304
Note 20	Sikringsbokføring 309
Note 21	Ansvarlige lån og fondsobligasjonslån 310
Note 22	Overførte eiendeler med restriksjoner 312
Note 23	Kapitalavkastning 313
Note 24	Salgskostnader 314
Note 25	Pensjonsansvar egne ansatte 315
Note 26	Skatt 319
Note 27	Ytelser og lån til ledende ansatte m.v. 321
Note 28	Antall ansatte 324
Note 29	Honorar til revisor 324
Note 30	Transaksjoner med nærstående parter 325
Note 31	Andre forpliktelser 326
Note 32	Kapitalkrav 326
Note 33	Andre forsikringsrelaterte inntekter og kostnader 328
Note 34	Betingede forpliktelser 328
Note 35	Hendelser etter balansedagen 328
Note 36	Endring i forpliktelser fra finansieringsaktiviteter 328
Note 37	Endring i virkelig verdi IFRS 9 329
REVISORS BERETNING	330

Foto:
Jenny Marie Wiggen
Ansatt i KLP

Resultatregnskap

KOMMUNAL LANDSPENSJONSKASSE GJENSIDIG FORSIKRINGSSKAP

NOTE	MILLIONER KRONER	2018	2017
	Forfalte premier, brutto	38 724	32 122
	Avgitte gjenforsikringspremier	-2	-3
	Overføring av premiereserve og pensjonskapital mv. fra andre forsikringsforetak/pensjonskasser	5	298
19	Sum premieinntekter for egen regning	38 727	32 417
	Inntekter fra investeringer i datterforetak, tilknyttede foretak og felleskontrollerte foretak	3 884	5 565
	Renteinntekt og utbytte mv. på finansielle eiendeler	9 963	10 871
	Verdiendringer på investeringer	-10 421	13 450
	Realisert gevinst og tap på investeringer	3 595	924
4	Sum netto inntekter fra investeringer i kollektivporteføljen	7 021	30 810
	Inntekter fra investeringer i datterforetak, tilknyttede foretak og felleskontrollerte foretak	19	27
	Renteinntekt og utbytte mv. på finansielle eiendeler	46	56
	Verdiendringer på investeringer	-55	63
	Realisert gevinst og tap på investeringer	4	18
4	Sum netto inntekter fra investeringer i investeringsvalgporteføljen	14	164
33	Andre forsikringsrelaterte inntekter	1 055	984
	Utbetalte erstatninger, brutto	-18 350	-17 174
	Overføring av premiereserve og pensjonskapital mv. til andre forsikringsforetak/pensjonskasser	-497	-212
19	Sum erstatninger	-18 847	-17 386
	Endring i premiereserve mv., brutto	-27 252	-23 276
	Endring i tilleggsavsetninger	-2 825	-1 119
	Endring i kursreguleringsfond	8 838	-13 940
	Endring i premiefond, innskuddsfond og fond for regulering av pensjoner mv.	-265	-280
19	Sum resultatførte endringer i forsikringsforpliktelser - kontraktsfastsatte forpliktelser	-21 503	-38 615
	Endring i pensjonskapital mv.	-92	-82
	Endring i premiefond, innskuddsfond og fond for regulering av pensjoner mv.	-7	-5
	Endring i andre avsetninger	40	-8
19	Sum resultatførte endringer i forsikringsforpliktelser - særskilt investeringsvalgportefølge	-58	-95
	Overskudd på avkastningsresultatet	-2 243	-4 679
	Risikoresultat tilordnet forsikringskontraktene	-480	-521
	Annen tilordning av overskudd	-216	0
19	Sum midler tilordnet forsikringskontraktene - kontraktsfastsatte forpliktelser	-2 939	-5 199

Resultatregnskap

KOMMUNAL LANDSPENSJONSKASSE GJENSIDIG FORSIKRINGSSLESKAP

NOTE	MILLIONER KRONER	2018	2017
	Forvaltningskostnader	-194	-187
24	Salgskostnader	-136	-130
	Forsikringsrelaterte administrasjonskostnader (inkl. provisjoner for mottatt gjenforsikring)	-768	-685
	Sum forsikringsrelaterte driftskostnader	-1 097	-1 001
33	Andre forsikringsrelaterte kostnader	-1 059	-980
19	Resultat av teknisk regnskap	1 315	1 098
	Inntekter fra investeringer i datterforetak, tilknyttede foretak og felleskontrollerte foretak	281	364
	Renteinntekt og utbytte mv. på finansielle eiendeler	734	690
17	Netto driftsinntekt fra eiendom	99	41
	Verdiendringer på investeringer	-3	-192
	Realisert gevinst og tap på investeringer	345	358
4	Sum netto inntekter fra investeringer i selskapsporteføljen	1 456	1 261
	Andre inntekter	6	12
	Forvaltningskostnader	-14	-13
	Andre kostnader	-338	-372
	Sum forvaltningskostnader og andre kostnader knyttet til selskapsporteføljen	-353	-386
	Resultat av ikke-teknisk regnskap	1 109	887
	Resultat før skattekostnad	2 425	1 985
26	Skattekostnader	-627	-496
	Resultat før andre inntekter og kostnader	1 797	1 489
	Estimatendringer knyttet til ytelsesbaserte pensjonsordninger	-15	-19
	Andel av andre resultatkomponenter ved anvendelse av egenkapitalmetoden	-7	-12
	Justering av forsikringsforpliktelsene	1	2
26	Skatt på andre inntekter og kostnader som ikke blir omklassifisert til resultatet	4	5
	Sum andre inntekter og kostnader som ikke blir omklassifisert til resultatet	-18	-24
	TOTALRESULTAT	1 780	1 465
	DISPONERINGER OG OVERFØRINGER		
	Overført til annen opptjent egenkapital	-1 141	-1 218
	Overført til/fra risikoutjevningfond	-639	-248
	Sum resultatdisponering og overføring	-1 780	-1 465

Balanse

KOMMUNAL LANDSPENSJONSKASSE GJENSIDIG FORSIKRINGSSSELKAP

NOTE	MILLIONER KRONER	31.12.2018	31.12.2017
EIENDELER I SELSKAPSPORTEFØLJEN			
18	Andre immaterielle eiendeler	173	226
	Investeringer i selskapsporteføljen		
6,17	Investeringseiendommer	924	1 003
14	Aksjer og andeler i eiendomsdatterforetak	1 985	1 831
14	Aksjer og andeler i øvrige datterforetak, tilknyttede foretak og felleskontrollert foretak	4 694	4 641
14	Sum datterforetak, tilknyttede foretak og felleskontrollert foretak	6 679	6 471
5,11	Investeringer som holdes til forfall	7 078	6 906
5,11	Utlån og fordringer	11 097	9 327
5,11	Sum finansielle eiendeler som måles til amortisert kost	18 175	16 233
5,6,15	Aksjer og andeler	601	527
5,6,11	Rentebærende verdipapirer	9 939	9 002
5,6,11	Utlån og fordringer	1 514	939
5,6,11	Finansielle derivater	651	527
5,6	Sum finansielle eiendeler som måles til virkelig verdi	12 705	10 995
	Sum investeringer i selskapsporteføljen	38 483	34 702
	Fordringer i forbindelse med direkte forretninger	540	673
30	Konsernmellomværende	82	184
	Andre fordringer	120	130
	Sum fordringer	742	986
	Anlegg og utstyr	39	47
	Kasse, bank	954	842
	Sum andre eiendeler	992	888
	Sum eiendeler i selskapsporteføljen	40 392	36 802

Balanse

KOMMUNAL LANDSPENSJONSKASSE GJENSIDIG FORSIKRINGSSKAP

NOTE	MILLIONER KRONER	31.12.2018	31.12.2017
EIENDELER I KUNDEPORTEFØLJENE			
INVESTERINGER I KOLLEKTIVPORTEFØLJEN			
14	Aksjer og andeler i eiendomsdatterforetak	47 296	58 605
14	Aksjer og andeler i øvrige datterforetak, tilknyttede foretak og felleskontrollert foretak	1 521	771
	Fordringer på og verdipapirer utstedt av datterforetak, tilknyttede foretak og felleskontrollerte foretak	14 782	0
	Sum datterforetak, tilknyttede foretak og felleskontrollert foretak	63 599	59 377
5,11	Investeringer som holdes til forfall	23 722	23 947
5,11	Utlån og fordringer	188 873	166 016
5,11	Sum finansielle eiendeler som måles til amortisert kost	212 596	189 962
5,6,15	Aksjer og andeler	111 007	112 186
5,6,11	Rentebærende verdipapirer	122 064	125 233
5,6,11	Utlån og fordringer	6 284	7 569
5,6,11	Finansielle derivater	126	567
5,6	Andre finansielle eiendeler	229	713
5,6	Sum finansielle eiendeler som måles til virkelig verdi	239 711	246 268
	Sum investeringer i kollektivporteføljen	515 905	495 607
Investeringer i investeringsvalgporteføljen			
14	Aksjer og andeler i eiendomsdatterforetak	234	290
	Fordringer på og verdipapirer utstedt av datterforetak, tilknyttede foretak og felleskontrollerte foretak	73	0
	Sum datterforetak, tilknyttede foretak og felleskontrollert foretak	307	290
5,11	Investeringer som holdes til forfall	81	86
5,11	Utlån og fordringer	795	716
5,11	Sum finansielle eiendeler som måles til amortisert kost	876	802
5,6,15	Aksjer og andeler	615	645
5,6,11	Rentebærende verdipapirer	576	603
5,6,11	Utlån og fordringer	49	35
5,6,11	Finansielle derivater	0	0
5,6	Sum finansielle eiendeler som måles til virkelig verdi	1 240	1 283
	Sum investeringer i investeringsvalgporteføljen	2 423	2 375
	Sum eiendeler i kundeporteføljene	518 327	497 982
	SUM EIENDELER	558 719	534 784

Balanse

KOMMUNAL LANDSPENSJONSKASSE GJENSIDIG FORSIKRINGSSKAP

NOTE	MILLIONER KRONER	31.12.2018	31.12.2017
EGENKAPITAL OG FORPLIKTELSER			
	Annen innskutt egenkapital	14 554	13 125
	Sum innskutt egenkapital	14 554	13 125
	Risikoutjevningfond	4 793	4 154
	Annen opptjent egenkapital	14 488	13 347
	Sum opptjent egenkapital	19 281	17 501
5,21	Annen ansvarlig lånekapital	6 029	5 977
5,20,21	Fondsobligasjonslån	1 662	1 534
5,21	Sum ansvarlig lånekapital mv.	7 691	7 511
	Premiereserve mv.	431 153	403 902
	Tilleggsavsetninger	28 206	25 399
16	Kursreguleringsfond	33 439	42 277
	Premiefond, innskuddsfond og fond for regulering av pensjoner mv.	12 383	15 206
19	Sum forsikringsforpliktelser – kontraktsfastsatte forpliktelser	505 182	486 785
	Pensjonskapital mv.	1 941	1 849
	Tilleggsavsetninger	100	140
	Premiefond, innskuddsfond og fond for regulering av pensjoner mv.	378	385
19	Sum forsikringsforpliktelser – særskilt investeringsportefølje	2 419	2 374

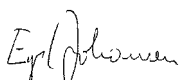
Balanse

KOMMUNAL LANDSPENSJONSKASSE GJENSIDIG FORSIKRINGSSKAP

NOTE	MILLIONER KRONER	31.12.2018	31.12.2017
25	Pensjonsforpliktelser o.l.	565	520
26	Forpliktelser ved periodeskatt	426	2
26	Forpliktelser ved utsatt skatt	481	226
Sum avsetninger for forpliktelser		1 473	748
	Forpliktelser i forbindelse med direkte forsikring	1 442	1 228
5,6	Forpliktelser til kredittinstitusjoner	650	679
5,6,12	Finansielle derivater	3 891	3 395
31	Andre forpliktelser	1 912	1 139
Sum forpliktelser		7 895	6 442
	Andre påløpte kostnader og mottatte, ikke opptjente inntekter	225	299
Sum påløpte kostnader og mottatte, ikke opptjente inntekter		225	299
SUM EGENKAPITAL OG FORPLIKTELSER		558 719	534 784
POSTER UTENOM BALANSEN			
34	Betingede forpliktelser	19 142	14 597

Oslo, 20. mars 2019

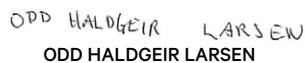
Styret i Kommunal Landspensjonskasse gjensidig forsikringsselskap

EGIL JOHANSEN
Leder

JENNY FØLLING
Nestleder

MARIT TORGERSEN

KARIANNE MELLEBY

ODD HALDGEIR LARSEN

LARS VORLAND

SUSANNE TORP-HANSEN
Valgt av og blant de ansatte

FREDDY LARSEN
Valgt av og blant de ansatte

SVERRE THORNES
Konsernsjef

Egenkapitaloppstilling

KOMMUNAL LANDSPENSJONSKASSE GJENSIDIG FORSIKRINGSSLSKAP

2018 MILLIONER KRONER	Innskutt egenkapital	Opptjent egenkapital		Sum egenkapital
		Risiko- utjevningssfond	Annen opptjent egenkapital	
Egenkapital 01.01.2018	13 125	4 154	13 347	30 626
Resultat før andre inntekter og kostnader		639	1 158	1 797
Estimatendringer knyttet til ytelsesbaserte pensjonsordninger			-15	-15
Andel av andre resultatkomponenter ved anvendelse av egenkapitalmetoden			-7	-7
Justering av forsikringsforpliktelsene			1	1
Skatt på andre inntekter og kostnader som ikke blir omklassifisert til resultatet			4	4
Sum andre inntekter og kostnader som ikke blir omklassifisert til resultatet			-18	-18
Totalresultat		639	1 141	1 780
Innbetalt egenkapitaltilskudd	1 429			1 429
Sum transaksjoner med eierne	1 429			1 429
Egenkapital 31.12.2018	14 554	4 793	14 488	33 835

2017 MILLIONER KRONER	Innskutt egenkapital	Opptjent egenkapital		Sum egenkapital
		Risiko- utjevningssfond	Annen opptjent egenkapital	
Egenkapital 31.12.2016	11 726	3 907	12 153	27 785
Prinsippendring egenkapitalmetoden			-24	-24
Egenkapital 01.01.2017	11 726	3 907	12 130	27 762
Resultat før andre inntekter og kostnader		248	1 241	1 489
Estimatendringer knyttet til ytelsesbaserte pensjonsordninger			-19	-19
Andel av andre resultatkomponenter ved anvendelse av egenkapitalmetoden			-12	-12
Justering av forsikringsforpliktelsene			2	2
Skatt på andre inntekter og kostnader som ikke blir omklassifisert til resultatet			5	5
Sum andre inntekter og kostnader som ikke blir omklassifisert til resultatet			-24	-24
Totalresultat		248	1 218	1 465
Innbetalt egenkapitaltilskudd	1 399			1 399
Sum transaksjoner med eierne	1 399			1 399
Egenkapital 31.12.2017	13 125	4 154	13 347	30 626

Kontantstrømoppstilling

KOMMUNAL LANDSPENSJONSKASSE GJENSIDIG FORSIKRINGSSKAP

MILLIONER KRONER	2018	2017
KONTANTSTRØMMER FRA OPERASJONELLE AKTIVITETER		
Innbetalte premier direkte forsikring	32 678	25 450
Utbetalte gjenforsikringspremier	-2	-3
Utbetalte erstatninger og forsikringsytelser direkte forsikring	-17 791	-16 583
Innbetalinger ved flytting	13	168
Utbetalinger ved flytting	-495	-210
Utbetalinger til andre leverandører for varer og tjenester	-809	-732
Utbetalinger til ansatte, pensjonsinretninger, arbeidsgiveravgift mv.	-566	-525
Utbetalinger av renter	-283	-308
Innbetalinger av renter	7 926	7 773
Innbetalinger av utbytte og konsernbidrag	18 576	5 628
Utbetalinger av skatter og offentlige avgifter	-8	-12
Innbetalinger til eiendomsvirksomheten	40	40
Netto inn- og utbetalinger av lån til kunder mv.	-4 327	-3 705
Innbetalinger ved salg av aksjer	11 377	3 551
Utbetalinger ved kjøp av aksjer	-12 334	-6 752
Netto inn- og utbetaling fordring på datterforetak	-14 813	0
Innbetalinger ved salg av obligasjoner og sertifikater	65 749	68 770
Utbetalinger ved kjøp av obligasjoner og sertifikater	-86 789	-83 538
Innbetalinger ved salg av eiendom	499	0
Netto inn- og utbetalinger for kjøp/salg av andre verdipapirer med kort løpetid	54	262
Netto kontantstrøm fra operasjonelle aktiviteter	-1 304	-728
KONTANTSTRØM FRA INVESTERINGSAKTIVITETER		
Utbetalinger ved kjøp av driftsmidler mv.	-12	-49
Netto kontantstrøm fra investeringsaktiviteter	-12	-49
KONTANTSTRØM FRA FINANSIERINGSAKTIVITETER		
Utbetalinger ved tilbakebetalinger av ansvarlig lånekapital	0	-668
Innbetalinger av egenkapitalinnskudd	1 442	1 405
Utbetalinger ved tilbakebetaling av egenkapitalinnskudd	-14	-6
Netto kontantstrøm fra finansieringsaktiviteter	1 429	731
Netto endring i kontanter og bankinnskudd	112	-45
Beholdning av kontanter og bankinnskudd ved periodens begynnelse	842	887
Beholdning av kontanter og bankinnskudd ved periodens slutt	954	842

Noter til regnskapet

KOMMUNAL LANDSPENSJONSKASSE GJENSIDIG FORSIKRINGSSLESKAP

NOTE 1 Generell informasjon

Kommunal Landspensjonskasse gjensidig forsikringsselskap (foretaket) leverer pensjons- og forsikringstjenester til kommuner og fylkeskommuner, helseforetak og til bedrifter både i offentlig og privat sektor.

Det største produktområdet er kollektiv pensjonsforsikring. Innen pensjonsfor-

sikring tilbyr foretaket kommunal tjenestepensjon.

Kommunal Landspensjonskasse (KLP) er et gjensidig forsikringsselskap registrert og hjemmehørende i Norge. KLP har hovedkontor i Dronning Eufemiasgate 10, Oslo.

Foretaket har ansvarlig lån notert på London Stock Exchange.

Årsregnskapet til Kommunal Landspensjonskasse gjensidig forsikringsselskap er tilgjengelig på klp.no.

Foretakets årsregnskap for 2018 ble vedtatt av foretakets styre den 20. mars 2019.

NOTE 2 Sammendrag av de viktigste regnskapsprinsippene

For beskrivelse av regnskapsprinsipper, med unntak av forhold nevnt nedenfor, henvises det til konsernets note 2.

2.1 BASISPRINSIPPER

Årsregnskapet er satt opp i henhold til Forskrift nr. 1824 av 18. desember 2015: «Forskrift for årsregnskap for forsikringsforetak» (årsregnskapsforskriften). Det innebærer at foretakets årsregnskap er utarbeidet i samsvar med internasjonale regnskapsstandarder (EU - godkjent IFRS/IAS) med de tillegg som følger av årsregnskapsforskriften.

Årsregnskapet er utarbeidet med utgangspunkt i prinsipp om historisk kost, med følgende unntak:

- Investeringseiendom målt til virkelig verdi.
- Finansielle eiendeler og gjeld (herunder finansielle derivater) vurdert til virkelig verdi over resultatet.
- Eierandeler i datterforetak, tilknyttede foretak og felleskontrollerte foretak er vurdert etter egenkapitalmetoden.
- Finansielle eiendeler og gjeld vurdert etter reglene om virkelig verdisikring.

Ved utarbeidelsen av årsregnskapet må ledelsen foreta regnskapsmessige estimater og skjønnsmessige vurderinger. Dette vil påvirke foretakets regnskapsførte verdi av eiendeler og gjeld, inntekter og kostnader. Faktiske tall vil kunne avvike fra benyttede estimater. Områder hvor det er utvist skjønnsmessige vurderinger og estimater av vesentlig betydning for foretaket er beskrevet i note 3.

Alle beløp er presentert i millioner kroner med mindre annet er angitt.

Regnskapet er satt opp etter forutsetning om fortsatt drift.

2.1.1 Endringer i regnskapsprinsipper og opplysninger

a) Nye og endrede standarder tatt i bruk av foretaket

Det er ingen nye eller endrede IFRS'er eller IFRIC-fortolkninger som er trådt i kraft for 2018 som har påvirket i vesentlig grad.

b) Standarder, endringer og fortolkninger til eksisterende standarder som ikke er trådt i kraft og hvor foretaket ikke har valgt tidlig anvendelse

Finanstilsynet fastsatte 20. desember 2018 en endringsforskrift til årsregnskapsforskriften for livsforsikringsforetak. Av endringsforskriften framkommer det at livsforsikringsforetak ikke har adgang til å ta i bruk den nye internasjonale regnskapsstandard IFRS 9 Finansielle instrumenter. Dermed fortsetter livsforsikringsforetakene å benytte IAS 39 for innregning og måling av finansielle instrumenter.

Fra og med 1. januar 2019 vil foretaket implementere regnskapsstandard IFRS 16 *Leiekontrakter*. Standarden vil resultere i at nesten alle leieavtaler blir balanseført, ettersom skillet mellom operasjonell og finansiell leasing er fjernet. Under denne standarden, er retten til å bruke en leid gjenstand en eiendel og forpliktelsen til å betale leie en gjeld som skal balanseføres. Unntakene er kortsiktige leieavtaler og leieavtaler med lav verdi. Den regnskapsmessige behandlingen for utleiere vil ikke bli vesentlig endret. Foretaket har analysert alle leieavtaler for å sikre seg at de oppfyller kriteriene som leieavtaler i henhold til IFRS 16 og det er fire leieavtaler som faller inn under den nye standarden. Videre har vi valgt modifisert

retrospektiv tilnærming og tar hele effekten av overgangen mot åpningsbalansen 01. januar 2019.

Diskonteringsrenten som er brukt for å fastsette nåverdien av eiendeler og forpliktelser er beste estimat på den marginale lånerenten til Kommunal Landspensjonskasse. Beregnet effekt av IFRS 16 på åpningsbalansen per 1. januar 2019 er foreløpig beregnet til å være en økning i eiendeler og forpliktelser med 306,6 millioner kroner.

IFRS 15 *Inntekter fra kundekontrakter*
Den nye standarden omhandler inntektsføring. Standarden fordrer en inndeling av kundekontrakten i de enkelte plikter til ytelse. En plikt til ytelse kan være en vare eller tjeneste. Inntekter regnskapsføres når en kunde oppnår kontroll over en vare eller tjeneste, og dermed har muligheten til å bestemme bruken av og kan motta fordelene fra varen eller tjenesten. Standarden erstatter IAS 18 Driftsinntekter og IAS 11 Anleggskontrakter og tilhørende tolkninger. Overgang til IFRS 15 har ikke hatt vesentlig effekt på foretakets regnskap som følge av at bokførte inntekter er regulert av andre standarder.

IASB har publisert standarden IFRS 17 *Forsikringskontrakter*, regnskapsstandard som kommer til å erstatte dagens IFRS 4. Standarden er meget omfattende og vil kreve betydelige ressurser å implementere. KLP jobber med å vurdere konsekvensene for foretaket dersom den implementeres. Standarden er ikke på nåværende tidspunkt godkjent av EU, og vil tidligst implementeres fra 2022.

For øvrig er det ingen andre IFRSer eller IFRIC-fortolkninger som ikke er trådt i kraft som forventes å ha en vesentlig påvirkning på regnskapet.

2.1.2 Endring av regnskap i forhold til tidligere perioder

Det er ikke foretatt endringer i regnskapet i forhold til tidligere perioder.

2.1.3 Endring av skatteregler

Med virkning fra og med inntektsåret 2018 er skattereglene for livsforsikring- og pensjonsforetak endret. De nye reglene innebærer at skattlegging av inntekter og kostnader knyttet til eiendeler i kollektivporteføljen og investeringsvalgporteføljen, skal foretas i samsvar med regnskapslovgivningen. Prinsippet vil gjelde både finansielle eiendeler og andre type eiendeler. Det vil derfor være det tekniske regnskapet, slik det fremkommer av regnskapet, som vil legges til grunn for skattleggingen. Fremover vil det ikke oppstå permanente eller midlertidige forskjeller tilknyttet kundemidlene for skatteformål.

Avsetning til risikoutjevningfond var tidligere fradragsberettiget ved fastsettelse av skattepliktig inntekt. Etter de nye reglene har fradragsretten falt bort, og avsetninger fra og med inntektsåret 2018 vil være skattepliktig. Det er gitt en overgangsbestemmelse som regulerer at ubeskattede midler på risikoutjevningfondet per 31.12.2017 skal avsettes på egen konto og beskattes ved avvikling av virksomheten som har gitt opphav til avsetningen.

Urealiserte gevinster og tap på eiendeler som tidligere har gitt grunnlag for asymmetriske tidfestingseffekter, skal i 2018 tas til inntekt, men kan samordnes med akkumulerte fremførbare underskudd. Netto skattepliktig inntekt knyttet til gevinst og tap på urealiserte eiendeler i 2018, som overstiger foretakets fremførbare underskudd, kan føres på gevinst- og tapskonto og inntektsføres med 20 % per år.

KLP hadde ved inngangen til 2018 et akkumulert fremførbart underskudd på 60,2 milliarder kroner, og midlertidige forskjeller knyttet til finansielle eiendeler i kollektivporteføljen og investeringsvalgporteføljen på 61,9 milliarder kroner. Av differansen mellom disse, 1,8 milliarder kroner, vil 0,4 milliarder kroner inngå i grunnlag for beregning av betalbar skatt, og resterende 1,4

milliarder kroner vil inngå i grunnlag for utsatt skatt. For 2017 inngikk de 1,8 milliardene kronene i grunnlaget for utsatt skatt, og endringen i skattereglene har dermed ingen effekt på foretakets egenkapital.

For selskapsporteføljen er skattereglene uendret. Resterende del av foretakets fremførbare underskudd kan benyttes til å motregne eventuelt skattepliktig overskudd i selskapsporteføljen.

Ved avleggelsen av selskapsregnskapet vurderes balanseføring av utsatt skatt. Utsatt skatt er beregnet som forskjeller mellom regnskapsmessig og skattemessig verdi på eiendeler og gjeld i selskapsporteføljen. Utsatt skattefordel balanseføres i den grad det kan sannsynliggjøres at foretaket vil ha tilstrekkelig skattemessig overskudd til å nyttiggjøre seg skattefordelen i fremtiden. Ved vurdering av sannsynlighet legges det vekt på historisk inntjening og forventet fremtidig skattemessig inntekt.

Foretaket er en del av et finanskonsern og et skattekonsern. Eventuelle skattemessige overskudd kan, med unntak for de begrensninger som er gjort gjeldende gjennom finansieringsvirksomhetsloven, avgis i sin helhet til morforetak og datterforetak som konsernbidrag med skattemessig effekt.

2.2 DATTERFORETAK

Som datterforetak regnes alle enheter der selskapet har bestemmende innflytelse/kontroll. Bestemmende innflytelse oppnås normalt gjennom eie av mer enn halvparten av stemmeberettiget kapital. I kontrollvurderingen inkluderes også virkningen av potensielle stemmeretter som kan utøves eller konverteres på balansedagen. Datterforetak innregnes etter egenkapitalmetoden. Det innebærer at selskapets andel av over- eller underskudd i datterselskaper resultatføres og tillegges balanseført verdi sammen med ikke resultatførte egenkapitalendringer. Selskapet resultatfører ikke andel av

underskudd dersom det medfører at balanseført verdi av investeringen blir negativ med mindre selskapet har påtatt seg forpliktelser på vegne av datterselskapet.

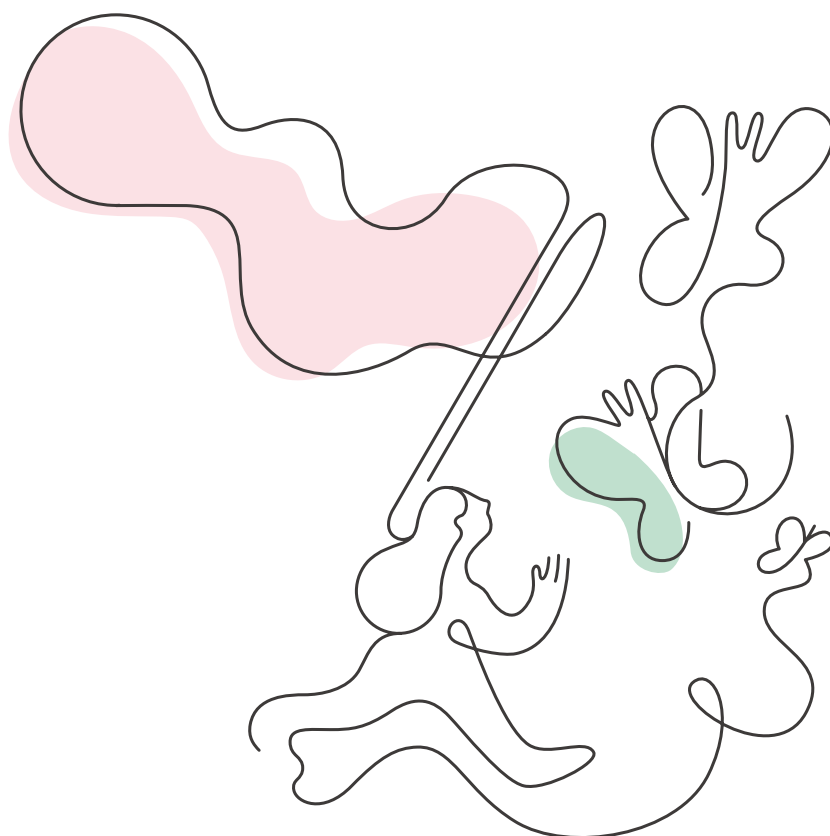
Kjøp av datterforetak regnskapsføres etter oppkjøpsmetoden. Anskaffelseskost settes lik virkelig verdi av eiendeler som ytes som vederlag ved kjøpet, egenkapitalinstrumenter som utstedes og pådratte forpliktelser

ved overføring av kontroll. Det oppkjøpte selskapets identifiserbare eiendeler og gjeld verdsettes til virkelig verdi. Dersom anskaffelseskost overstiger virkelig verdi av identifiserbare netto eiendeler i datterselskapet, balanseføres overskytende som goodwill. Dersom anskaffelseskost er lavere, resultatføres differansen på oppkjøpstidspunktet. Selskapets regnskap presenteres i norske kroner, og datterforetak i utenlandsk valuta

omregnes til norske kroner på balansedagens valutakurs.

2.3 KONSERNREGNSKAP

KLP rapporterer konsernregnskap i samsvar med de internasjonale regnskapsstandardene IFRS/IAS. Konsernregnskapet vises særskilt i separat oppstilling, og det er utarbeidet fullt notesett for konsernet inkludert beskrivelse av benyttede regnskapsprinsipper.

NOTE 3 Viktige regnskapsestimater og vurderinger

Foretaket utarbeider estimater og antakelser om framtidige forhold. Disse evalueres løpende, og er basert på historiske erfaringsdata og forventninger om sannsynlige fremtidige hendelser vurdert ut fra data som foreligger på tidspunktet for avleggelsen av regnskapet.

Det må forventes at estimatene vil avvike fra det endelige utfall, og nedenfor omtales de områdene hvor det er betydelig risiko for vesentlige endringer i balanseførte verdier i framtidige perioder.

3.1 FORSIKRINGSKONTRAKTER

Den største forsikringsrisikoen i KLP er risiko for feil estimering av forventet levealder. Ved fastsettelse av premietariffer benyttes egne analyser på forsikret bestand og analyser av hele Norges befolkning. Usikkerhet rundt den fremtidige levalderen, som er basert på estimater langt frem i tid, gir en tilsvarende risiko for belastning av egenkapital som følge av krav til høyere avsetninger, for å dekke utbetaling over en lenger periode.

Det vil også være forsikringsrisiko knytte til uførhet, men denne forsikringsrisikoen er vesentlig lavere. Usikkerhet i beregninger av sannsynligheter for uførhet kan, på samme måte som økt levealder, føre til redusert resultat for eiere, men her er det større mulighet til å korrigere premietariffene, gitt at uførepensjon har en kortere tids-horisont på utbetalingene.

Forsikringsrisiko knytte til dødelighet er betydelig lavere, og må sees i sammenheng med forsikringsrisiko knyttet til levealder. Økt dødelighet vil gi et negativt risikoresultat på dødsrisiko, men vil motvirkes av et positivt risikoresultat på levealder. I tillegg er forsikringsytelsene på ektefelle- og barnepensjon, som utgjør risikoresultat for død, betydelig lavere enn forsikringsytelsene på alderspensjon (levealdersrisiko).

Ved beregning av forsikringsmessige avsetninger i bransjen kollektiv pensjon offentlig, baseres forutsetningene om uførisiko på KLPs uføreerfaringer i perioden 2009 - 2013. For de øvrige risikoelementer, herunder opplevelsesrisiko, benyttes forutsetningene fra beregningsgrunnlaget K2013 med de sikkerhetsmarginer som Finanstilsynet har fastsatt. Uføretilgangen og dødeligheten kontrolleres mot tariffen hvert år for raskt å kunne fange opp eventuelle endringer i risikobildet.

KLP fakturerer gjennomsnittspremie for de ulike pensjonsordningene slik at den forsikringstekniske nettopremien utlignes mellom kundene som er inkludert i ordningen. Den forsikringstekniske årlige nettopremien for alders-, uføre- og etterlattepensjon med utgangspunkt i en lønn på 460 000 kroner er: Ved beregning av forsikringstekniske avsetninger offentlig tjenstepensjon er det foretatt avsetninger for inntrufne skader som ikke er ferdig oppgjort. Avsetningene fastsettes ved hjelp av statistiske modeller.

For sensitivitetsanalyse for forsikringskontrakter henvises det til note 7 og punkt 7.14.

3.2 VIRKELIG VERDI PÅ FINANSIELLE EIENDELER

Størstedelen av KLPs finansielle eiendeler til virkelig verdi over resultatet, er i stor grad eiendeler som omsettes i et aktivt marked, slik at markedsverdien kan fastsettes med stor grad av sikkerhet.

Når det gjelder KLPs prising av unoterte verdipapirer, vil det være usikkerhet knyttet til dette. Dette gjelder spesielt de verdipapirer som prises på bakgrunn av ikke-observerbare forutsetninger. Det benyttes ulike verdsettelsesteknikker for å kunne fastsette virkelig verdi av disse investeringene. Unoterte rentepapirer prises ut i fra en rentekurve med et risikotillegg som representerer markedets prising av utsteders bransjespesifikke risiko. Det innhentes jevnlig eksterne priser på en betydelig andel av disse unoterte papirene for å etterprøve egne verdsettelsesmodeller.

Prisingsmetodene og regnskapstallene er nærmere omtalt i note 5 og 6.

3.3 AKSJER OG ANDELER I EIENDOMSDATTERFORETAK

De underliggende verdiene i eiendomsdatterforetak er knyttet til investeringer i eiendom. Det henvises til konsernet note 3, punkt 3.2 for nærmere redegjørelse av vurderinger og sensitivitet tilknyttet eiendom.

FORSIKRINGSTEKNISK ÅRLIG PREMIE

MENN

ALDER	30år	45år	60år
Beløp	19 303 kr	32 934 kr	40 940 kr

KVINNER

ALDER	30år	45år	60år
Beløp	24 737 kr	39 223 kr	44 388 kr

NOTE 4 Netto inntekter fra finansielle instrumenter

2018 MILLIONER KRONER	Selskaps- porteføljen	Kollektiv- porteføljen	Investerings- valgporteføljen	Sum
Opp/nedskrivning aksjer og andeler	156	1 445	7	1 608
Resultat datterforetak	125	2 417	12	2 554
Resultat tilknyttede og felleskontrollerte foretak	0	22	0	22
Sum inntekter fra investeringer i datterforetak, tilknyttede foretak og felleskontrollerte foretak	281	3 884	19	4 184
Renter bank	5	45	0	51
Renter finansielle derivater	25	-141	0	-116
Renter obligasjoner og andre verdipapirer med fast avkastning	179	2 515	13	2 707
Sum renteinntekter finansielle instrumenter til virkelig verdi	209	2 420	13	2 643
Renter obligasjoner amortisert kost	446	5 287	32	5 765
Renter utlån	0	1 351	0	1 351
Sum renteinntekter finansielle instrumenter til amortisert kost	446	6 638	32	7 117
Utbytte/renter aksjer og andeler	78	897	0	975
Andre inntekter og kostnader	0	9	1	9
Sum netto renteinntekter og utbytte mv. på finansielle eiendeler	734	9 963	46	10 744
Verdiregulering eiendom	60	0	0	60
Leieinntekter eiendom	39	0	0	39
Sum netto inntekter fra investeringseiendom	99	0	0	99
Verdiendring aksjer og andeler	68	-8 007	-52	-7 990
Verdiendring obligasjoner og andre verdipapirer med fast avkastning	-32	-444	0	-476
Verdiendring finansielle derivater	124	-2 128	-3	-2 007
Verdiendring utlån og fordringer	10	-16	0	-6
Sum verdiendring finansielle instrumenter til virkelig verdi	170	-10 595	-55	-10 480
Verdiendring obligasjoner	0	0	0	0
Verdiendring utlån	0	174	0	174
Sum verdiendring finansielle instrumenter til amortisert kost	0	174	0	174
Verdiendring ansvarlig lånekapital	-173	0	0	-173
Sum verdiendringer på investeringer	-3	-10 421	-55	-10 479

NOTE 4 Netto inntekter fra finansielle instrumenter - forts.

2018 MILLIONER KRONER	Selskaps- porteføljen	Kollektiv- porteføljen	Investerings- valgporteføljen	Sum
Realisert aksjer og andeler	-48	3 243	7	3 202
Realisert obligasjoner og andre verdipapirer med fast avkastning	-16	683	2	669
Realisert finansielle derivater	1	-1 300	-6	-1 305
Realisert utlån og fordringer	-10	81	1	71
Sum realiserte finansielle instrumenter til virkelig verdi	-73	2 707	3	2 637
Realisert obligasjoner til amortisert kost ¹	56	876	1	933
Realisert utlån til amortisert kost ¹	0	0	0	0
Sum realiserte finansielle instrumenter til amortisert kost	56	876	1	933
Andre finansielle kostnader og inntekter	362	12	0	374
Sum realisert gevinst og tap på investeringer ²	345	3 595	4	3 944
Sum netto inntekter fra investeringer	1 456	7 021	14	8 492

¹ Realiserte verdier på obligasjoner til amortisert kost kommer av realiserte mer- eller mindreverdi på valuta.

² Majoriteten av dette beløpet stammer fra salg av festetomter.

2017 MILLIONER KRONER	Selskaps- porteføljen	Kollektiv- porteføljen	Investerings- valgporteføljen	Sum
Opp/nedskrivning aksjer og andeler	69	2 990	15	3 074
Resultat datterforetak	296	2 486	12	2 794
Resultat tilknyttede og felleskontrollerte foretak	0	88	0	88
Sum inntekter fra investeringer i datterforetak, tilknyttede foretak og felleskontrollerte foretak	364	5 565	27	5 956
Renter bank	11	54	0	65
Renter finansielle derivater	42	7	0	50
Renter obligasjoner og andre verdipapirer med fast avkastning	208	3 702	23	3 934
Sum renteinntekter finansielle instrumenter til virkelig verdi	262	3 764	24	4 049
Renter obligasjoner amortisert kost	395	5 052	32	5 479
Renter utlån	0	1 237	0	1 237
Sum renteinntekter finansielle instrumenter til amortisert kost	395	6 289	32	6 716
Utbytte/renter aksjer og andeler	39	795	0	834
Andre inntekter og kostnader	-5	24	1	19
Sum netto renteinntekter og utbytte mv. på finansielle eiendeler	690	10 871	56	11 618
Verdiregulering eiendom	0	0	0	0
Leieinntekter eiendom	41	0	0	41
Sum netto inntekter fra investeringseiendom	41	0	0	41

NOTE 4 Netto inntekter fra finansielle instrumenter - forts.

2017 MILLIONER KRONER	Selskaps- porteføljen	Kollektiv- porteføljen	Investerings- valgporteføljen	Sum
Verdiendring aksjer og andeler	72	13 662	63	13 797
Verdiendring obligasjoner og andre verdipapirer med fast avkastning	6	-728	0	-722
Verdiendring finansielle derivater	-115	395	1	281
Verdiendring utlån og fordringer	28	-3	0	24
Sum verdiendring finansielle instrumenter til virkelig verdi	-9	13 326	63	13 380
Verdiendring utlån	0	124	0	124
Sum verdiendring finansielle instrumenter til amortisert kost	0	124	0	124
Verdiendring ansvarlig lånekapital	-182	0	0	-182
Sum verdiendringer på investeringer	-192	13 450	63	13 321
Realisert aksjer og andeler	83	1 093	21	1 197
Realisert obligasjoner og andre verdipapirer med fast avkastning	-5	486	0	482
Realisert finansielle derivater	2	-33	-5	-37
Realisert utlån og fordringer	-44	3	1	-40
Sum realiserte finansielle instrumenter til virkelig verdi	35	1 550	18	1 603
Realisert obligasjoner til amortisert kost ¹	437	-609	0	-172
Realisert utlån til amortisert kost ¹	0	0	0	0
Sum realiserte finansielle instrumenter til amortisert kost	437	-609	0	-172
Andre finansielle kostnader og inntekter	-114	-17	0	-131
Sum realisert gevinst og tap på investeringer	358	924	18	1 299
Sum netto inntekter fra investeringer	1 261	30 810	164	32 235

¹ Realiserte verdier på obligasjoner til amortisert kost kommer av realiserte mer- eller mindreverdier på valuta.

NOTE 5 Virkelig verdi av finansielle eiendeler og forpliktelser

For informasjon vedrørende prising av finansielle eiendeler og forpliktelser henvises det til note 6 Virkelig verdi av finansielle eiendeler og forpliktelser i konsernregnskapet.

31.12.2018 MILLIONER KRONER	Selskaps- porteføljen		Kollektiv- porteføljen		Investeringsvalg- porteføljen		Sum	
	Bokført verdi	Virkelig verdi	Bokført verdi	Virkelig verdi	Bokført verdi	Virkelig verdi	Bokført verdi	Virkelig verdi
FINANSIELLE EIENDELER SOM MÅLES TIL AMORTISERT KOST								
INVESTERINGER SOM HOLDES TIL FORFALL								
Norske hold til forfall obligasjoner	686	751	6 247	6 666	23	24	6 955	7 440
Opptjente ikke forfalte renter	20	20	155	155	0	0	175	175
Utenlandske hold til forfall obligasjoner	6 331	6 493	17 086	17 502	57	63	23 474	24 058
Opptjente ikke forfalte renter	42	42	235	235	1	1	278	278
Sum investeringer som holdes til forfall	7 078	7 305	23 722	24 558	81	88	30 882	31 950
OBLIGASJONER								
Norske obligasjonslån	3 580	3 634	39 654	41 357	190	202	43 425	45 192
Opptjente ikke forfalte renter	59	59	777	777	4	4	840	840
Utenlandske obligasjonslån	7 358	7 411	84 691	87 139	590	605	92 640	95 154
Opptjente ikke forfalte renter	99	99	1 472	1 472	11	11	1 582	1 582
Sum obligasjoner klassifisert som utlån og fordring	11 097	11 203	126 594	130 745	795	821	138 487	142 769
ØVRIG UTLÅN OG FORDRINGER								
Pantelån	0	0	2 976	2 979	0	0	2 976	2 979
Lån med offentlig garanti	0	0	51 074	51 330	0	0	51 074	51 330
Utlån utland med sikkerhet i pant og offentlig garanti	0	0	7 971	8 005	0	0	7 971	8 005
Opptjente ikke forfalte renter	0	0	257	257	0	0	257	257
Sum øvrige utlån og fordringer	0	0	62 279	62 572	0	0	62 279	62 572
Sum finansielle eiendeler som måles til amortisert kost	18 175	18 508	212 596	217 874	876	908	231 647	237 291
FINANSIELLE EIENDELER SOM MÅLES TIL VIRKELIG VERDI								
EGENKAPITALINSTRUMENTER								
Norske aksjer	601	601	6 843	6 843	0	0	7 445	7 445
Utenlandske aksjer	0	0	23 108	23 108	0	0	23 108	23 108
Sum aksjer	601	601	29 951	29 951	0	0	30 552	30 552
Eiendomsfond	0	0	2 326	2 326	0	0	2 326	2 326
Norske aksjefond	0	0	63 747	63 747	599	599	64 346	64 346
Utenlandske aksjefond	0	0	11 533	11 533	0	0	11 533	11 533
Sum aksjefondsandeler	0	0	77 605	77 605	599	599	78 204	78 204
Norske alternative investeringer	0	0	2 592	2 592	16	16	2 608	2 608
Utenlandske alternative investeringer	0	0	858	858	0	0	858	858
Sum alternative investeringer	0	0	3 451	3 451	16	16	3 466	3 466
Sum aksjer og andeler	601	601	111 007	111 007	615	615	112 223	112 223

NOTE 5 Virkelig verdi av finansielle eiendeler og forpliktelser - forts.

31.12.2018 MILLIONER KRONER	Selskaps- porteføljen		Kollektiv- porteføljen		Investeringsvalg- porteføljen		Sum	
	Bokført verdi	Virkelig verdi	Bokført verdi	Virkelig verdi	Bokført verdi	Virkelig verdi	Bokført verdi	Virkelig verdi
GJELDSINSTRUMENTER TIL VIRKELIG VERDI								
Norske obligasjoner	7 155	7 155	32 582	32 582	0	0	39 737	39 737
Utenlandske obligasjoner	156	156	19 373	19 373	0	0	19 529	19 529
Opptjente ikke forfalte renter	40	40	360	360	0	0	400	400
Norske obligasjonsfond	2 229	2 229	50 749	50 749	576	576	53 554	53 554
Utenlandske obligasjonsfond	0	0	13 237	13 237	0	0	13 237	13 237
Norske sertifikater	358	358	5 758	5 758	0	0	6 116	6 116
Opptjente ikke forfalte renter	1	1	5	5	0	0	6	6
Sum rentebærende verdipapirer	9 939	9 939	122 064	122 064	576	576	132 579	132 579
Norske utlån og fordringer	1 374	1 374	2 844	2 844	10	10	4 228	4 228
Utenlandske utlån og fordringer	140	140	3 440	3 440	39	39	3 619	3 619
Sum utlån og fordringer	1 514	1 514	6 284	6 284	49	49	7 847	7 847
DERIVATER								
Renteswapper	651	651	55	55	0	0	706	706
Valutaterminer	0	0	70	70	0	0	70	70
Sum finansielle derivater klassifisert som eiendeler	651	651	126	126	0	0	777	777
Andre finansielle eiendeler	0	0	229	229	0	0	229	229
Sum finansielle eiendeler som måles til virkelig verdi	12 705	12 705	239 711	239 711	1 240	1 240	253 656	253 656
FORPLIKTELSE								
DERIVATER								
Renteswapper	0	0	490	490	0	0	490	490
Valutaterminer	1	1	3 384	3 384	16	16	3 401	3 401
Sum finansielle derivater klassifisert som gjeld	1	1	3 874	3 874	16	16	3 891	3 891
ANSVARLIG LÅNEKAPITAL								
Ansvarlig lånekapital	6 029	6 302	0	0	0	0	6 029	6 302
Fondsobligasjonslån	1 662	1 332	0	0	0	0	1 662	1 332
Sum ansvarlig lånekapital mv.	7 691	7 634	0	0	0	0	7 691	7 634
FORPLIKTELSE TIL KREDITTINSTITUSJONER								
Norske call money ¹	0	0	1	1	0	0	1	1
Utenlandske call money ¹	628	628	12	12	9	9	648	648
Sum forpliktelse til kreditinstitusjoner	628	628	13	13	9	9	650	650

¹ Call money er sikkerhetsstillelse for blant annet betalt/mottatt margin i forbindelse med derivater.

NOTE 5 Virkelig verdi av finansielle eiendeler og forpliktelser - forts.

31.12.2017 MILLIONER KRONER	Selskaps- porteføljen		Kollektiv- porteføljen		Investeringsvalg- porteføljen		Sum	
	Bokført verdi	Virkelig verdi	Bokført verdi	Virkelig verdi	Bokført verdi	Virkelig verdi	Bokført verdi	Virkelig verdi
FINANSIELLE EIENDELER SOM MÅLES TIL AMORTISERT KOST								
INVESTERINGER SOM HOLDES TIL FORFALL								
Norske hold til forfall obligasjoner	566	652	5 570	6 190	20	21	6 156	6 864
Opptjente ikke forfalte renter	17	17	139	139	0	0	156	156
Utenlandske hold til forfall obligasjoner	6 282	6 471	17 983	19 235	65	73	24 330	25 779
Opptjente ikke forfalte renter	41	41	254	254	1	1	297	297
Sum investeringer som holdes til forfall	6 906	7 181	23 947	25 819	86	96	30 939	33 095
OBLIGASJONER								
Norske obligasjonslån	3 248	3 388	33 790	36 255	180	197	37 219	39 840
Opptjente ikke forfalte renter	54	54	765	765	4	4	823	823
Utenlandske obligasjonslån	5 929	6 237	72 485	77 701	522	557	78 936	84 496
Opptjente ikke forfalte renter	96	96	1 334	1 334	10	10	1 440	1 440
Norske sertifikater	0	0	200	200	0	0	200	200
Opptjente ikke forfalte renter	0	0	0	0	0	0	0	0
Utenlandske sertifikater	0	0	200	200	0	0	200	200
Sum obligasjoner klassifisert som utlån og fordring	9 327	9 776	108 774	116 455	716	768	118 817	126 999
ØVRIGE UTLÅN OG FORDRINGER								
Pantelån	0	0	3 250	3 258	0	0	3 250	3 258
Lån med offentlig garanti	0	0	45 965	46 447	0	0	45 965	46 447
Utlån utland med sikkerhet i pant og offentlig garanti	0	0	7 794	7 837	0	0	7 794	7 837
Opptjente ikke forfalte renter	0	0	232	232	0	0	232	232
Sum øvrige utlån og fordringer	0	0	57 241	57 774	0	0	57 241	57 774
Sum finansielle eiendeler som måles til amortisert kost	16 233	16 956	189 962	200 047	802	864	206 997	217 867
FINANSIELLE EIENDELER SOM MÅLES TIL VIRKELIG VERDI								
EGENKAPITALINSTRUMENTER								
Norske aksjer	527	527	6 299	6 299	0	0	6 826	6 826
Utenlandske aksjer	0	0	24 253	24 253	0	0	24 253	24 253
Sum aksjer	527	527	30 552	30 552	0	0	31 079	31 079
Eiendomsfond	0	0	2 250	2 250	0	0	2 250	2 250
Norske aksjefond	0	0	65 803	65 803	628	628	66 431	66 431
Utenlandske aksjefond	0	0	10 129	10 129	0	0	10 129	10 129
Sum aksjefondsandeler	0	0	78 182	78 182	628	628	78 810	78 810
Norske alternative investeringer	0	0	2 696	2 696	16	16	2 712	2 712
Utenlandske alternative investeringer	0	0	756	756	0	0	756	756
Sum alternative investeringer	0	0	3 452	3 452	16	16	3 468	3 468
Sum aksjer og andeler	527	527	112 186	112 186	645	645	113 358	113 358

NOTE 5 Virkelig verdi av finansielle eiendeler og forpliktelser - forts.

31.12.2017 MILLIONER KRONER	Selskaps- porteføljen		Kollektiv- porteføljen		Investeringsvalg- porteføljen		Sum	
	Bokført verdi	Virkelig verdi	Bokført verdi	Virkelig verdi	Bokført verdi	Virkelig verdi	Bokført verdi	Virkelig verdi
GJELDSINSTRUMENTER TIL VIRKELIG VERDI								
Norske obligasjoner	6 029	6 029	33 634	33 634	0	0	39 663	39 663
Utenlandske obligasjoner	161	161	19 923	19 923	0	0	20 084	20 084
Opptjente ikke forfalte renter	30	30	384	384	0	0	414	414
Norske obligasjonsfond	2 243	2 243	50 067	50 067	603	603	52 914	52 914
Utenlandske obligasjonsfond	0	0	13 485	13 485	0	0	13 485	13 485
Norske sertifikater	536	536	7 734	7 734	0	0	8 270	8 270
Opptjente ikke forfalte renter	2	2	6	6	0	0	8	8
Sum rentebærende verdipapirer	9 002	9 002	125 233	125 233	603	603	134 838	134 838
Norske utlån og fordringer	250	250	4 175	4 175	13	13	4 438	4 438
Utenlandske utlån og fordringer	689	689	3 394	3 394	22	22	4 105	4 105
Sum utlån og fordringer	939	939	7 569	7 569	35	35	8 542	8 542
DERIVATER								
Renteswapper	527	527	221	221	0	0	748	748
Aksjeopsjon	0	0	0	0	0	0	0	0
Valutaterminer	0	0	346	346	0	0	347	347
Sum finansielle derivater klassifisert som eiendeler	527	527	567	567	0	0	1 095	1 095
Andre finansielle eiendeler	0	0	713	713	0	0	713	713
Sum finansielle eiendeler som måles til virkelig verdi	10 995	10 995	246 268	246 268	1 283	1 283	258 547	258 547
FORPLIKTELSE								
DERIVATER								
Renteswapper	0	0	629	629	0	0	629	629
Rentefutures	0	0	0	0	0	0	0	0
Valutaterminer	0	0	2 755	2 755	11	11	2 767	2 767
Sum finansielle derivater klassifisert som gjeld	0	0	3 384	3 384	11	11	3 395	3 395
ANSVARLIG LÅNEKAPITAL								
Ansvarlig lånekapital	5 977	6 849	0	0	0	0	5 977	6 849
Fondsobligasjonslån	1 534	1 463	0	0	0	0	1 534	1 463
Sum ansvarlig lånekapital mv.	7 511	8 312	0	0	0	0	7 511	8 312
FORPLIKTELSE TIL KREDITTINSTITUSJONER								
Norske call money ¹	0	0	0	0	0	0	0	0
Utenlandske call money ¹	618	618	60	60	0	0	678	678
Sum forpliktelser til kredittinstitusjoner	618	618	60	60	0	0	679	679

¹ Call money er sikkerhetsstillelse for blant annet betalt/mottatt margin i forbindelse med derivater.

NOTE 6 Virkelig verdi hierarki

31.12.2018 MILLIONER KRONER	Nivå 1	Nivå 2	Nivå 3	Sum
EIENDELER SOM MÅLES TIL VIRKELIG VERDI				
SELSKAPSPORTEFØLJEN				
Rentebærende verdipapirer	2 276	7 663	0	9 939
Sertifikater	0	359	0	359
Obligasjoner	47	7 304	0	7 351
Obligasjonsfond	2 229	0	0	2 229
Utlån og fordringer	746	768	0	1 514
Aksjer og andeler	0	598	4	601
Aksjer	0	598	4	601
Finansielle derivater	0	651	0	651
Andre finansielle eiendeler	0	0	0	0
Sum selskapsporteføljen	3 022	9 680	4	12 705
KOLLEKTIVPORTEFØLJEN				
Rentebærende verdipapirer	86 443	35 621	0	122 064
Sertifikater	3 969	1 794	0	5 763
Obligasjoner	18 487	33 828	0	52 315
Obligasjonsfond	63 987	0	0	63 987
Utlån og fordringer	5 435	849	0	6 284
Aksjer og andeler	91 686	4 116	15 205	111 007
Aksjer	26 850	620	2 481	29 951
Aksjefond	64 836	0	61	64 897
Eiendomsfond	0	45	2 281	2 326
Spesialfond	0	3 451	0	3 451
Private Equity	0	0	10 383	10 383
Finansielle derivater	0	126	0	126
Andre finansielle eiendeler	0	229	0	229
Sum kollektivporteføljen	183 565	40 941	15 205	239 711

NOTE 6 Virkelig verdi hierarki - forts.

31.12.2018 MILLIONER KRONER	Nivå 1	Nivå 2	Nivå 3	Sum
INVESTERINGSVALGPORTEFØLJEN				
Rentebærende verdipapirer	576	0	0	576
Obligasjonsfond	576	0	0	576
Utlån og fordringer	49	0	0	49
Aksjer og andeler	599	16	0	615
Aksjefond	599	0	0	599
Spesialfond	0	16	0	16
Finansielle derivater	0	0	0	0
Andre finansielle eiendeler	0	0	0	0
Sum investeringsvalgporteføljen	1 224	16	0	1 240
Sum finansielle eiendeler som måles til virkelig verdi	187 810	50 637	15 209	253 656
SELKAPSPORTEFØLJEN				
Investeringseiendom	0	0	924	924
Sum investeringseiendom	0	0	924	924
FORPLIKTELSER SOM MÅLES TIL VIRKELIG VERDI				
SELKAPSPORTEFØLJEN				
Finansielle derivater	0	1	0	1
Gjeld til kredittinstitusjoner	628	0	0	628
Sum selskapsporteføljen	628	1	0	629
KOLLEKTIVPORTEFØLJEN				
Finansielle derivater	0	3 874	0	3 874
Gjeld til kredittinstitusjoner	13	0	0	13
Sum kollektivporteføljen	13	3 874	0	3 887
INVESTERINGSVALGPORTEFØLJEN				
Finansielle derivater	0	16	0	16
Gjeld til kredittinstitusjoner	9	0	0	9
Sum investeringsvalgporteføljen	9	16	0	25
Sum finansielle forpliktelser som måles til virkelig verdi	650	3 891	0	4 541

NOTE 6 Virkelig verdi hierarki - forts.

31.12.2017 MILLIONER KRONER	Nivå 1	Nivå 2	Nivå 3	Sum
EIENDELER SOM MÅLES TIL VIRKELIG VERDI				
SELSKAPSPORTEFØLJEN				
Rentebærende verdipapirer	2 291	6 711	0	9 002
Sertifikater	0	538	0	538
Obligasjoner	48	6 173	0	6 221
Obligasjonsfond	2 243	0	0	2 243
Utlån og fordringer	805	133	0	939
Aksjer og andeler	0	525	3	527
Aksjer	0	525	3	527
Finansielle derivater	0	527	0	527
Andre finansielle eiendeler	0	0	0	0
Sum selskapsporteføljen	3 096	7 896	3	10 995
KOLLEKTIVPORTEFØLJEN				
Rentebærende verdipapirer	85 593	39 640	0	125 233
Sertifikater	6 275	1 465	0	7 740
Obligasjoner	15 766	38 175	0	53 941
Obligasjonsfond	63 552	0	0	63 552
Utlån og fordringer	6 430	1 138	0	7 569
Aksjer og andeler	95 179	4 456	12 551	112 186
Aksjer	28 027	885	1 640	30 552
Aksjefond	67 152	0	75	67 227
Eiendomsfond	0	119	2 131	2 250
Spesialfond	0	3 452	0	3 452
Private Equity	0	0	8 705	8 705
Finansielle derivater	0	567	0	567
Andre finansielle eiendeler	0	713	0	713
Sum kollektivporteføljen	187 202	46 515	12 551	246 268

NOTE 6 Virkelig verdi hierarki - forts.

31.12.2017 MILLIONER KRONER	Nivå 1	Nivå 2	Nivå 3	Sum
INVESTERINGSVALGPORTEFØLJEN				
Rentebærende verdipapirer	603	0	0	603
Obligasjonsfond	603	0	0	603
Utlån og fordringer	35	0	0	35
Aksjer og andeler	628	16	0	645
Aksjefond	628	0	0	628
Spesialfond	0	16	0	16
Finansielle derivater	0	0	0	0
Andre finansielle eiendeler	0	0	0	0
Sum investeringsvalgporteføljen	1 267	17	0	1 283
Sum finansielle eiendeler som måles til virkelig verdi	191 565	54 428	12 553	258 547
SELSKAPSPORTEFØLJEN				
Investeringseiendom	0	0	1 003	1 003
Sum investeringseiendom	0	0	1 003	1 003
FORPLIKTELSE SOM MÅLES TIL VIRKELIG VERDI				
SELSKAPSPORTEFØLJEN				
Finansielle derivater	0	0	0	0
Gjeld til kredittinstitusjoner	618	0	0	618
Sum selskapsporteføljen	618	0	0	618
KOLLEKTIVPORTEFØLJEN				
Finansielle derivater	0	3 384	0	3 384
Gjeld til kredittinstitusjoner	60	0	0	60
Sum kollektivporteføljen	60	3 384	0	3 444
INVESTERINGSVALGPORTEFØLJEN				
Finansielle derivater	0	11	0	11
Gjeld til kredittinstitusjoner	0	0	0	0
Sum investeringsvalgporteføljen	0	11	0	12
Sum finansielle forpliktelser som måles til virkelig verdi	679	3 395	0	4 074

NOTE 6 Virkelig verdi hierarki - forts.

ENDRINGER I NIVÅ 3 AKSJER, UNOTERTE SELSKAPSPORTEFØLJEN	Bokført verdi 31.12.2018	Bokført verdi 31.12.2017
Inngående balanse 01.01.	3	47
Solgt	0	-84
Kjøpt	0	3
Urealiserte endringer	1	37
Utgående balanse 31.12.	4	3
Realisert gevinst / tap	-48	83
ENDRINGER I NIVÅ 3 AKSJER, UNOTERTE KOLLEKTIVPORTEFØLJEN	Bokført verdi 31.12.2018	Bokført verdi 31.12.2017
Inngående balanse 01.01.	1 640	1 375
Solgt	0	-19
Kjøpt	339	129
Urealiserte endringer	503	155
Utgående balanse 31.12.	2 481	1 640
Realisert gevinst / tap	0	-27
ENDRINGER I NIVÅ 3 AKSJEFOND, UNOTERTE KOLLEKTIVPORTEFØLJEN	Bokført verdi 31.12.2018	Bokført verdi 31.12.2017
Inngående balanse 01.01.	75	84
Solgt	-15	-6
Kjøpt	0	0
Urealiserte endringer	1	-3
Utgående balanse 31.12.	61	75
Realisert gevinst / tap	0	0
ENDRINGER I NIVÅ 3, PRIVATE EQUITY OG EIENDOMSFOND KOLLEKTIVPORTEFØLJEN	Bokført verdi 31.12.2018	Bokført verdi 31.12.2017
Inngående balanse 01.01.	10 837	8 661
Solgt	-2 403	-1 621
Kjøpt	2 261	1 985
Urealiserte endringer	1 969	1 811
Utgående balanse 31.12.	12 664	10 837
Realisert gevinst / tap	1 326	389
ENDRINGER I NIVÅ 3, INVESTERINGSEIENDOM SELSKAPSPORTEFØLJEN	Bokført verdi 31.12.2018	Bokført verdi 31.12.2017
Inngående balanse 01.01.	1 003	1 003
Solgt	-499	0
Kjøpt	0	0
Urealiserte endringer	70	41
Annet	350	-41
Utgående balanse 31.12.	924	1 003
Realisert gevinst / tap	362	-41
Sum nivå 3	16 133	13 556

NOTE 6 Virkelig verdi hierarki - forts.

Beløpene i nivåfordelingen finner man igjen i balansen, under de ulike porteføljenes fordeling av finansielle instrumenter til virkelig verdi og investerings-eiendommer. Urealiserte endringer reflekteres på linjen «Verdiendringer på investeringer» i resultatet i de ulike porteføljene.

Virkelig verdi skal være en representativ pris basert på hva tilsvarende eiendel eller forpliktelse ville vært omsatt for ved normale markedsbetingelser og forhold. Høyeste kvalitet i forhold til virkelig verdi er basert på noterte kurser i et aktivt marked. Et finansielt instrument anses som notert i et aktivt marked dersom noterte kurser er enkelt og regelmessig tilgjengelig fra en børs, forhandler, megler, næringsgruppering, prissettings-tjeneste eller reguleringsmyndighet, og disse kursene representerer faktiske og regelmessige forekommende transaksjoner på armlengdes avstand.

NIVÅ 1

Instrumenter i dette nivået henter virkelig verdi fra noterte priser i et aktivt marked for identiske eiendeler eller forpliktelser som enheten har tilgang til ved rapporteringstidspunktet. Eksempler på instrumenter i nivå 1 er børs-noterte papirer.

NIVÅ 2

Instrumenter i dette nivået anses ikke å ha et aktivt marked. Virkelig verdi hentes fra observerbare markedsdata; dette inkluderer hovedsaklig priser basert på identiske instrumenter, men hvor instrumentet ikke innehar høy nok omsetningsfrekvens, samt priser basert på tilsvarende eiendeler og prisledende indikatorer som kan bli bekreftet fra

markedsinformasjon. Eksempler på instrumenter i nivå 2 er rentepapirer priset ut fra rentebaner. For mer informasjon vedrørende prising av nivå 2 instrumenter henvises det til note 9 i konsernet for de ulike klassene som ligger i dette nivået.

NIVÅ 3

Instrumenter på nivå 3 innehar ingen observerbare markedsdata eller omsettes på markeder som anses som inaktivt. Prisen baseres hovedsakelig på egne beregninger, hvor reell virkelig verdi kan avvike hvis instrumentet skulle blitt omsatt. Instrumentene som omfattes i nivå 3 hos KLP er uoterte aksjer, investeringseiendom og private equity investeringer. For mer informasjon vedrørende prising av nivå 3 instrumenter henvises det til note 9 i konsernet for de ulike klassene som ligger i dette nivået.

Verdsettelse rundt poster i de ulike nivåene er beskrevet i note 6 i konsernregnskapet. For beskrivelse av prising på investeringseiendom henvises det til note 3 i konsernregnskapet.

I note 5 opplyses det om virkelig verdi av eiendeler og forpliktelser som måles til amortisert kost. Den nivåbaserte fordelingen for disse postene vil være som følger: eiendeler klassifisert som hold til forfall vil inngå i nivå 1, utlån, og lån og fordringer vil inngå i nivå 2. Forpliktelser, målt til amortisert kost, vil være fordelt på følgende vis; ansvarlige lån fordelt i nivå 1 og i nivå 2, fondsobligasjonslånet vil vært fordelt i nivå 2, gjeld til kreditt-institusjoner vil vært fordelt i nivå 1. For informasjon vedrørende prising av disse rentepapirene henvises det til note 6 i konsernet.

På verdipapirene som inngår i nivå 3 er det ikke blitt gjort en sensitivitetsanalyse, en endring i variablene til prisingen er rent informasjonsmessig vurdert til å gi lite merverdi utover det som allerede er oppgitt i noten. For sensitivitetsanalyse for investerings-eiendom henvises det til årsrapporten. På generelt grunnlag vil en endring i prisingen på 5 % gi en endring i verdien på 807 millioner kroner per 31.12.2018 på eiendelene i nivå 3.

Hva gjelder flytting av papirer mellom nivåene er det lagt grenser på antall handelsdager og omsetningsmengde på aksjer for å skille nivå 1 og nivå 2. De generelle prinsippene rundt nivåfordeling går hovedsaklig på om eiendelen eller forpliktelsen er notert eller ikke, og om noteringen kan angis å være i et aktivt marked. For aksjer er det et ytterligere skille på handelsdager og omsetningsmengde som skiller ut noterte papirer som ikke inngår i aktivt marked. Ved flytting mellom nivåene tas det utgangspunkt i verdiene ved slutten av rapporteringsperioden.

I perioden 01.01.2018 til 31.12.2018 er det flyttet aksjer for 62 millioner kroner fra nivå 1 til nivå 2, og det er flyttet aksjer for 214 millioner kroner fra nivå 2 til nivå 1. Dette skyldes endringer i likviditet. I 2018 er det flyttet gjeldsinstrumenter for 127 millioner fra nivå 2 til nivå 1, endringen skyldes notering av verdipapirene det gjelder. Aksjer for 0,02 millioner kroner er flyttet fra nivå 3 grunnet omklassifisering i regnskapet. Ingen øvrige nivåendringer i 2018.

NOTE 7 Risikostyring

KLP er gjennom sin virksomhet eksponert mot både forsikringsrisiko og finansiell risiko. For foretaket er den overordnede risikostyringen innrettet mot at den finansielle risikoen håndteres på en slik måte at foretaket til enhver tid overholder de forpliktelsene som forsikringskontraktene påfører virksomheten. Styret fastsetter overordnede risikostrategier som operasjonaliseres på administrativt nivå.

Risikostrategi implementeres og følges opp av linjeorganisasjonen, med periodisk avrapportering. Eventuelle brudd på risikolinjer og rammer rapporteres løpende, med beskrivelse av tiltak som er gjort for å bringe forholdet i orden. Enheter utenfor linjeorganisasjonen fører tilsyn med at risikotakningen skjer innenfor de fullmaktene linjen har.

7.1 FORSIKRINGSRISIKO

Forsikringsrisiko er i IFRS 4 definert som «En kontrakt der den ene parten (forsikringsgiveren) påtar seg en betydelig forsikringsrisiko for en annen part (forsikringstakeren) ved å samtykke i å betale erstatning til forsikringstakeren dersom en angitt usikker framtidig hendelse (den forsikrede hendelsen) påvirker forsikringstakeren negativt. Forsikringsmessige resultater vil være mer stabile og forutsigbare jo flere kontrakter det er i porteføljen.

Foretakets forsikringsvirksomhet er innenfor bransjen kollektiv pensjon. Som beskrevet i note 2, er de mest tungtveiende risikoer i kollektiv pensjon uførerisiko og opplevelsesrisiko, mens dødsrisiko er noe mindre tungtveiende.

Forsikringsrisiko innenfor bransjen kollektiv pensjon styres generelt gjennom tett oppfølging av risikoforløpet og eventuell derivat følgende endring av tariffene. Foretaket er sikret mot ekstreme begivenheter gjennom katastrofereassuranse.

7.1.1 Forsikringsmessige avsetninger

De forsikringsmessige avsetningene er

satt til et forventningsrett nivå, med tillegg av sikkerhetsmarginer. I tillegg er det avsatt til risikoutjevningfond innenfor kollektiv pensjon for å møte uventede svingninger i erstatningstilfeller.

For uførerisiko i bransjen kollektiv pensjon benyttes forutsetninger basert på foretakets uføreerfaringer i perioden 2009 - 2013. For de øvrige risikoelementer innenfor kollektiv pensjon benyttes forutsetningene fra beregningsgrunnlaget K2013 med sikkerhetsmarginer i henhold til den minstandard Finanstilsynet fastsatte i 2013. I Pensjonsordningen for sykepleiere og Pensjonsordningen for sykehusleger anvendes det samme formelverk og de samme parametere for øvrig, men med en styrket sikkerhetsmargin på grunn av signifikant lenger levetid i disse ordningene.

7.1.2 Premiefastsettelse

Utviklingen i foretakets forsikringsrisiko følges løpende. Risikoresultat og fremtidige forventninger til utvikling i forsikret risiko basert på observasjoner og/eller risikoteoretiske modeller som danner grunnlag for prising av risikoelementet i premien. Premiene fastsettes årlig. Bransjen kollektiv pensjon har en høy grad av forutsigbarhet og stabilitet i tariffene. Normalt vil de derfor ligge fast i flere år av gangen.

7.1.3 Reassuranse og reassuranseprogram

Slik forsikringskontraktene er fastsatt er den løpende risiko generelt innenfor rammen av foretakets risikobærende evne. Behovet for reassuranse er derfor begrenset.

KLP har tegnet en katastrofereassuranseavtale. Avtalen dekker inntil 300 millioner kroner utover foretakets egenregning på 50 millioner kroner ved begivenheter som fører til at flere enn 10 personer dør eller blir uføre. Avtalen dekker ikke begivenheter som følge av epidemier, krig og terrorisme.

7.1.4 Følsomhetsberegninger i kollektiv pensjon

Effekten av en umiddelbar 20 prosent økning i uførehyppighet ville med dagens bestand innebære en negativ effekt på 196 millioner kroner på årets risikoresultat. Effekten på premiereserven ved en tilsvarende permanent endring i uførehyppighet vil være en økning på 1 122 millioner kroner.

En umiddelbar 10 prosent reduksjon i dødeligheten ville med dagens bestand innebære en negativ effekt på 188 millioner kroner på årets risikoresultat. Effekten på premiereserven ved en tilsvarende permanent endring i dødelighet vil være en økning på 9 667 millioner kroner.

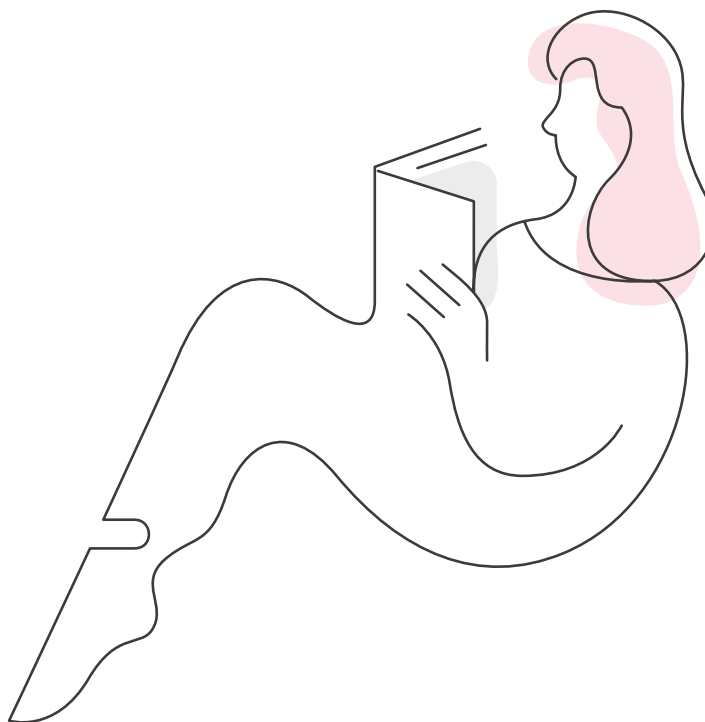
Foretakets store bestand innen kollektiv offentlig pensjon bidrar til å stabilisere forsikringsrisikoen og erstatningsanslagene. Avvik relateres i all hovedsak til ikke forsikringsbare størrelser som ikke påvirker resultatet.

7.2 FINANSIELL RISIKO

Foretakets finansielle mål er å oppnå en konkurransedyktig og stabil avkastning, samtidig som soliditeten i foretaket tilfredsstiller eksterne og interne krav. Foretaket har en langsiktig investeringsstrategi hvor risikotakningen til enhver tid er tilpasset foretakets risikobærende evne. Fokus i forvaltningen er kostnadseffektivitet, langsiktighet og bredt diversifiserte porteføljer med mål om å oppnå konkurransedyktig og stabil avkastning til våre kunder og eiere over tid.

KLPs finansielle risiko består av likviditetsrisiko, markedsrisiko og kredittrisiko.

7.2.1 Likviditetsrisiko

Likviditetsrisiko er risikoen for at foretaket ikke har tilstrekkelig likviditet til å dekke kortsiktig gjeld / ikke innkalt restforpliktelser og løpende drift uten at det oppstår vesentlige ekstraomkostninger i form av prisfall på eiendeler som må realiseres. Likviditetsstrategien inneholder ulike krav og rammer for å etterleve den ønskede likviditetsrisikoprofilen. I tillegg omhandles ansvarsforhold og beredskapsplan. Likviditetsstrategien operasjonaliseres på administrativt nivå, og likviditeten forvaltes internt etter mandater.

Behovet for likvide midler i KLP for å dekke løpende forpliktelser er først og fremst knyttet til utbetaling av pensjoner og dekning av løpende driftskostnader. Det er også behov for likviditet i forbindelse med valuta- og derivat-

handler. KLPs likviditetsbehov dekkes normalt av kvartalsvise innbetalinger fra kundene. Foretaket har til enhver tid en likviditetsbeholdning som er tilstrekkelig til å dekke løpende kostnader, herunder pensjonsutbetalinger. Ved likviditetsbehov ut over gjeldende likviditetsbeholdning, vil likviditet normalt frigjøres ved salg av likvide finansielle aktiva.

KLP har som mål å ha likvide midler som er større eller lik tre måneders likviditetsbehov. Likviditeten måles ved bruk av følgende forholdstall:

Likvide midler / kortsiktig likviditetsbehov

Likvide midler defineres som likviditetsbeholdning og forventede innbetalinger (til likviditetsporteføljen) de neste tre måneder, mens kortsiktig likviditets-

behov defineres som forpliktelser som forfaller innen tre måneder samt annet kjent behov for likviditet innen tre måneder.

Ikke innkalt restforpliktelse på 19 142 millioner kroner består av kommitterte, ikke innbetalte beløp rettet mot private equity, eiendomsfond og godkjente lånetilsagn som ikke er utbetalt. I tillegg inkluderes kausjonsansvar på 2 millioner under betingede forpliktelser. Summene er nærmere spesifisert i note 34 betingede forpliktelser.

7.2.2 Markedsrisiko

Markedsrisiko er risikoen for tap som følge av endringer i markedspriser på ulike aktiva som aksjer, obligasjoner, eiendom og andre verdipapirer. Markedsrisikoen avhenger både av hvor stor eksponering en har i de ulike aktiva

NOTE 7 Risikostyring - forts.

og av volatiliteten i markedsprisene. Utviklingen i norske og internasjonale verdipapirmarkeder har generelt stor betydning for KLPs resultater.

Risiko for fall i verdien på ulike aktiva er den største finansielle risikoen på kort sikt. Av risikoen på aktivasiden er aksjeeksponeringen den største finansielle risikofaktoren, men også markedsrisiko knyttet til rente, kreditt (spread) og eiendom har et betydelig tapspotensiale. KLPs renterisiko knyttet til et vedvarende lavt rentenivå er imidlertid begrenset. Slik regelverket er utformet i dag påvirkes ikke forsikringstekniske avsetninger av endringer i markedsrenten. Ved fremtidig overgang til markedsverdi på forpliktelsene, vil årlig prising av avkastningsgarantien innebære at kundene bærer risikoen for at rentenivået blir liggende lavere enn grunnlagsrenten. Ettersom KLP utelukkende tilbyr pensjonsordninger til offentlig sektor, vil KLP prise avkastningsgarantien helt til den forsikrede dør, noe som innebærer at avkastningsgarantien som oppstår fra forsikringsforpliktelsene er begrenset.

KLP valutasikrer hoveddelen av internasjonal eksponering. Økonomisk sikring av valutaeksponeringen gjøres gjennom derivater. Som hovedregel er alle KLPs renteinvesteringer og eiendomsinvesteringer i fremmed valuta sikret tilbake til norske kroner. For aksjeinvesteringer i fremmed valuta har sikringsgraden i 2018 vært 60-70 prosent med tillatte svingninger mellom 60 og 80 prosent.

Alle aksje- og renteeksponeringer er inkludert i et risikomålingssystem som muliggjør simulering og overvåkning av aksje- og renterisiko på tvers av porteføljer. Aktiv risiko styres gjennom fastsatte rammer i forhold til porteføljens referanseindeks.

For å redusere risikoen for negative resultater fra kapitalforvaltningen benytter KLP handlingsregler i kundeporte-

føljene for daglig styring av markedsrisikoen. Dette innebærer at en tilpasser risikoen i porteføljen i tråd med risikobærende evne. Handlingsregler gir en avkastningsprofil som passer med det overordnede målet om å beskytte egenkapitalen, samt å bevare risikokapasitet over tid. I tillegg har KLP en høy andel anleggsobligasjoner og utlån med fastrente som bidrar til stabilitet i avkastningen.

Derivater kan benyttes i styring av markedsrisiko for kostnads- og tids-effektiv implementering av risikoendring, samt valutasikring.

Solvensberegninger

Det nye europeiske soliditetsregelverket for forsikringsforetak, Solvens II, har som hovedformål å beskytte og ivareta forsikringskundernes interesser. Solvens II trådte i kraft 1. januar 2016, og KLP foretar kvartalsvis solvensberegninger i henhold til bestemmelsene i soliditetsregelverket.

Ved utgangen av 2018 var omlag 21 prosent av KLPs midler plassert i aksjer (målt ved eksponering) og 13 prosent plassert i eiendom. Øvrige midler var plassert i rentebærende omløps- og anleggsmidler, inkludert utlån.

I henhold til standard beregningsmetode i Solvens II har KLP en solvenskapitaldekning på 263 prosent, som er høyere enn ved utgangen av 2017 da solvenskapitaldekningen i årskjøringen ble beregnet til på 242 prosent. Solvenskapitaldekningen ligger godt over KLPs målsetning som er på 150 prosent. Myndighetens minimumskrav er 100 prosent.

KLP har en tellende ansvarlig kapital på 36,1 milliarder kroner. Solvenskapitalkravet (SCR), som beskrevet i note 32, utgjør 13,8 milliarder kroner. Solvenskapitaldekningen er dermed 263 prosent.

Det er utført flere sensitivitetsanalyser knyttet til solvenskapitaldekningen. Det er beregnet at solvenskapitaldekningen øker med 9 prosentpoeng dersom renten stiger med 50 basispunkter, og at solvenskapitaldekningen faller med 4 prosentpoeng dersom renten faller med 50 basispunkter. Dette må sies å være lavt, i hvert fall i forhold til det man ser på privat tjenestepensjon, og skyldes i hovedsak at man i OfTP unngår problemet med fripoliser. Et fall i aksjemarkedet på 25 prosent reduserer solvenskapitaldekningen med noe under 50 prosentpoeng når handlingsregelen hensyntas. Dette er betydelig fall, men nivået på solvenskapitaldekningen vil likevel godt over nivået hvor tiltak skal vurderes.

Tidligere beregninger har vist at med de sikkerhetsmarginene som ligger i selskapets tariffer og med dagens nivå på risikoutjevningfondet er solvenskapitaldekningen lite følsom for endringer i opplevelsens- og uførerisiko.

7.2.3 Kreditt- og konsentrasjonsrisiko

Det er lagt vekt på at kreditt-eksponeringen er diversifisert for å unngå konsentrasjon av kreditt- og risikomot enkelte debitorer. For å overvåke kreditt- og risikomot i utlånene og investeringene er det nedsatt en egen kredittkomite som møtes på jevnlig basis. Grensene for kreditt- og risikomot mot den enkelte debitor fastsettes av komiteen. Endringer i debitors kredittvurdering overvåkes og følges opp.

KLP har god balanse mellom norske obligasjoner og internasjonale obligasjoner, og har en portefølje av utelukkende gode kreditter. Av samlet krediteksponering er 30 prosent ratet AA- eller bedre og inkludert kommuner med antatt rating AA er andelen 46 prosent. KLP har en egen internasjonal statsobligasjonsportefølje som utgjorde 18 prosent av porteføljen av omløpsobligasjoner ved årsskiftet.

NOTE 7 Risikostyring - forts.

KLP har en utlånsportefølje av høy kvalitet, med begrenset kreditt risiko og historisk svært lave tap. KLP yter hovedsakelig lån med pant i bolig med en belåningsgrad under 80 prosent, lån til kommuner og lån med kommunale garantier. Utlån sikret med pant i bolig utgjør rundt 3 milliarder kroner. Verdien av pantene utgjør en større verdi enn utlånene siden en stor del av pantene er etablert tilbake i tid, og prisstigningen på boliger de siste årene har vært betydelig.

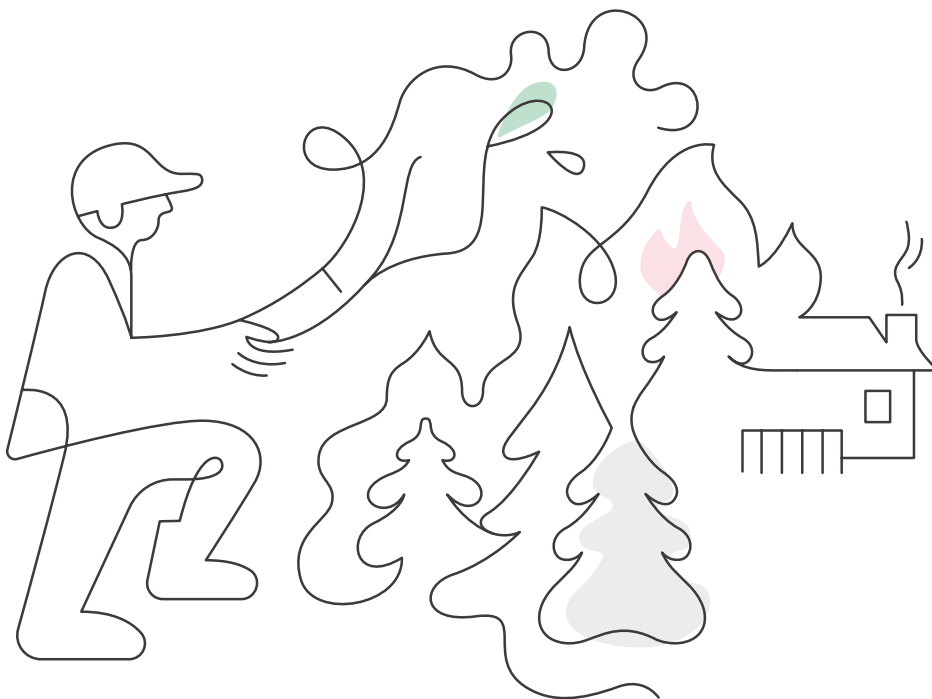
KLP har begrenset konsentrasjonsrisiko. Fordi ingen eksponeringer

kommer over terskelverdiene som definert i Solvens II regelverket får ikke livselskapet noe kapitalkrav for konsentrasjonsrisiko under standard metoden. Innretningen av KLPs forvaltning av rente og aksjeporteføljene vil i utgangspunktet bidra til å begrense konsentrasjonsrisiko gjennom utstrakt bruk av indeksforvaltning. KLP fastsetter eksplisitte rammer for kredittgivingen som begrenser konsentrasjon på enkelt navn og gruppe. Oppfølgingen av sektorkonsentrasjon skjer gjennom månedlig og kvartalsvis rapportering.

Selv om KLPs investeringer er godt diversifisert er det en klar overvekt av plasseringer i Norge. Dette er en bevisst og en naturlig konsekvens av KLPs virksomhet med hovedsakelig offentlig tjenstepensjon.

7.3 SAMLET MAKSIMAL EKSPONERING FOR KREDITTRISIKO

Foretakets samlede maksimale eksponering for kreditt risiko består av bokførte verdier. De bokførte klassene av verdipapirer er nærmere spesifisert i note 5 virkelig verdi av finansielle eiendeler og forpliktelser.

NOTE 8 Likviditetsrisiko

Tabellen nedenfor spesifiserer foretakets finansielle forpliktelser klassifisert etter forfallsstruktur. Beløpene i tabellen er udiskonterte kontraktsmessige kontantstrømmer.

2018 MILLIONER KRONER	Innen 1 mnd.	1-12 mnd.	1-5 år	5-10 år	Over 10 år	Sum
Ansvarlige lån	0	252	1 010	6 444	0	7 706
Fondsobligasjonslån ¹	0	63	252	315	1 520	2 151
Leverandørgjeld	21	0	0	0	0	21
Forpliktelser til kredittinstitusjoner	22	0	0	0	0	22
Betingede forpliktelser	19 142	0	0	0	0	19 142
Sum	19 185	315	1 262	6 759	1 520	29 042
FINANSIELLE DERIVATER						
Finansielle derivater brutto oppgjør						
Innstrømmer	0	0	0	0	0	0
Utstrømmer	0	0	0	0	0	0
Finansielle derivater netto oppgjør	3 862	2 960	119	-97	-296	6 548
Sum finansielle derivater	3 862	2 960	119	-97	-296	6 548
Sum	23 047	3 276	1 381	6 662	1 225	35 590

2017 MILLIONER KRONER	Innen 1 mnd.	1-12 mnd.	1-5 år	5-10 år	Over 10 år	Sum
Ansvarlige lån	0	250	1 002	6 644	0	7 897
Fondsobligasjonslån ¹	0	60	238	298	1 466	2 062
Leverandørgjeld	7	0	0	0	0	7
Forpliktelser til kredittinstitusjoner	697	0	0	0	0	697
Betingede forpliktelser	14 597	0	0	0	0	14 597
Sum	15 301	310	1 240	6 942	1 466	25 259
FINANSIELLE DERIVATER						
Finansielle derivater brutto oppgjør						
Innstrømmer	0	0	0	0	0	0
Utstrømmer	0	0	0	0	0	0
Finansielle derivater netto oppgjør	3 201	2 323	181	-78	-198	5 429
Sum finansielle derivater	3 201	2 323	181	-78	-198	5 429
Sum	18 501	2 633	1 422	6 864	1 269	30 689

¹ Kontantstrømmene er beregnet frem til forventet forfall ved rentereguleringstidspunkt i de tilfellene hvor lånet er evigvarende.

NOTE 8 Likviditetsrisiko - forts.

Risikoen for at KLP ikke skal ha tilstrekkelig likviditet til å dekke kortsiktig gjeld og løpende drift er svært liten ettersom en stor del av foretakets eiendeler er likvide. KLP har betydelige midler investert i pengemarked, obligasjoner og aksjer som kan selges ved likviditetsbehov. KLP sin likviditetsstrategi innebærer at foretaket til enhver tid skal ha tilstrekkelige likvide midler

til å møte sine forpliktelser ved forfall, uten at det påløper kostnader av betydning knyttet til å frigjøre midler.

Aktivasammensetningen i KLP sine porteføljer skal være tilstrekkelig likvid til å kunne dekke annet likviditetsbehov som kan oppstå. KLP Kapitalforvaltning har det løpende ansvaret og rapporterer på foretakets likviditet. Det er etablert

interne rammer for størrelsen på likviditetsbeholdningen. KLP sin enhet for risikostyring overvåker og rapporterer utviklingen i likviditetsbeholdningen fortløpende. Styret i KLP fastsetter årlig en kapitalforvaltnings- og likviditetsstrategi for KLP. Likviditetsstrategien inneholder blant annet rammer, ansvarsforhold, risikomål og beredskapsplan for likviditetsstyringen.

FORVENTET UTbetalingsprofil PENSJONSFORPLIKTELSE

2018 MILLIONER KRONER									
År	1 år	2-5 år	6-10 år	11-20 år	21-30 år	31-40 år	41-50 år	51-80 år	Sum
Beløp	16 086	69 228	112 984	289 173	334 322	308 646	214 686	159 178	1 504 303

2017 MILLIONER KRONER									
År	1 år	2-5 år	6-10 år	11-20 år	21-30 år	31-40 år	41-50 år	51-80 år	Sum
Beløp	16 405	69 319	111 282	279 431	319 360	291 726	201 466	147 412	1 436 400

Utbetalingsprofilen viser antatte utbetalingstidspunkter for de fremtidige pensjonsforpliktelsene til KLP og er basert på udiskonterte verdier.

Forsikringsforpliktelsene i regnskapet er neddiskontert og viser nåverdien på balansetidspunktet.

NOTE 9 Renterisiko

2018 MILLIONER KRONER	Inntil 3 mnd.	Fra 3 mnd. til 12 mnd.	Fra 1 år til 5 år	Fra 5 år til 10 år	Over 10 år	Endring i kontantstrøm	Sum
EIENDELER							
Aksjefondsandeler ¹	0	0	0	0	0	11	12
Alternative investeringer	1	0	0	0	0	20	22
Finansielle derivater klassifisert som eiendeler	0	2	8	-55	-181	-18	-243
Gjeldsinstrumenter klassifisert som lån og fordringer målt til amortisert kost	0	0	0	0	0	1	1
Obligasjoner og andre verdipapirer med fast avkastning	-40	-35	-521	-485	-595	280	-1 396
Rentefondsandeler	-3 594	0	0	0	0	37	-3 558
Utlån og fordringer	-1	-1	0	0	0	75	73
Kontanter og innskudd	0	0	0	0	0	9	9
Utlån	0	0	0	0	0	342	342
Betingede forpliktelser ²	0	0	0	0	0	87	87
Sum eiendeler	-3 633	-34	-514	-540	-775	844	-4 651
FORPLIKTELSER							
Finansielle derivater klassifisert som gjeld	2	0	6	0	0	-1	7
Fondsobligasjon, ansvarlige lån	0	0	0	54	89	0	143
Utlån og fordringer - call money	0	0	0	0	0	-25	-25
Sum forpliktelser	2	0	6	54	89	-26	125
Sum før skatt	-3 631	-34	-508	-485	-687	818	-4 526
Sum etter skatt	-2 723	-25	-381	-364	-515	614	-3 395

¹ Aksjefondsandeler dekker den delen av fondet som ikke er aksjer, men som består av eiendeler omfattet av renterisiko; overskuddslikviditet i form av bankkontoer og derivater brukt til sikringsformål.

² Betingede forpliktelser i denne sammenheng gjelder aksepterte, ikke utbetalte utlån

NOTE 9 Renterisiko - forts.

2017 MILLIONER KRONER	Inntil 3 mnd.	Fra 3 mnd. til 12 mnd.	Fra 1 år til 5 år	Fra 5 år til 10 år	Over 10 år	Endring i kontantstrøm	Sum
EIENDELER							
Aksjefondsandeler ¹	-1	0	0	0	0	11	11
Alternative investeringer	55	0	0	0	0	28	83
Finansielle derivater klassifisert som eiendeler	0	2	19	-78	-177	-40	-274
Gjeldsinstrumenter klassifisert som lån og fordringer målt til amortisert kost	0	0	0	0	0	7	7
Obligasjoner og andre verdipapirer med fast avkastning	-44	-43	-424	-480	-548	299	-1241
Rentefondsandeler	-3 622	0	0	0	0	36	-3 586
Utlån og fordringer	0	-3	0	0	0	87	84
Kontanter og innskudd	0	0	0	0	0	9	9
Utlån	0	0	0	0	0	350	350
Betingede forpliktelser ²	0	0	0	0	0	37	37
Sum eiendeler	-3 611	-44	-405	-558	-725	825	-4 519
FORPLIKTELSER							
Finansielle derivater klassifisert som gjeld	2	1	10	0	-6	7	13
Fondsobligasjon, ansvarlige lån	0	0	0	59	73	0	132
Utlån og fordringer - call money	0	0	0	0	0	-25	-25
Sum forpliktelser	2	1	10	59	67	-19	119
Sum før skatt	-3 609	-43	-396	-500	-659	806	-4 400
Sum etter skatt	-2 707	-32	-297	-375	-494	605	-3 300

¹ Aksjefondsandeler dekker den delen av fondet som ikke er aksjer, men som består av eiendeler omfattet av renterisiko; overskuddslikviditet i form av bankkontoer og derivater brukt til sikringsformål.

² Betingede forpliktelser i denne sammenheng gjelder aksepterte, ikke utbetalte utlån.

Noten viser resultateffekten ved økning av markedsrenten på én prosent, for virkelig verdi risiko og flytende rente risiko.

Endring i virkelig verdi (virkelig verdi risiko) vises i de fem første kolonnene og er beregnet ved endring i virkelig verdi på rentebærende instrumenter hvis renten hadde vært en prosent høyere ved periodeslutt. Kolonnen «Endring i kontantstrøm» (flytende rente risiko) viser endringen i kontantstrømmer hvis renten hadde vært en prosent høyere gjennom året det rapporteres på. Summen av disse reflekterer den samlede resultateffekten som scenarioet ved en prosents høyere rente hadde gitt konsernet i perioden det rapporteres på.

Virkelig verdi risiko gjelder fastrente papirer hvor markedsverdien på papiret svinger i motsatt takt av markedsrenten. Flytende rente risiko gjelder papirer som har flytende rente, hvor markedsverdien holder seg stabil, men hvor endring i markedsrente gir utslag i endrede løpende inntekter.

Følgende rentepapirer faller inn under noten; papirer til virkelig verdi over resultatet (flytende og faste rentebetingelser), investeringer som holdes til forfall (kun de med flytende rentebetingelser) og lån og fordringer (kun de med flytende rentebetingelser). KLP har ingen rentepapirer klassifisert som tilgjengelig for salg.

KLP sine investeringer i renteinstrumenter med fast rente, som regnskapsføres til amortisert kost, gir ingen endring i resultatregnskapet ved endring av markedsrente. Tilsvarende gjelder for utstedt gjeld med fast rente regnskapsført til amortisert kost.

Forsikringskontrakter med avkastningsgaranti endrer ikke regnskapsmessig verdi selv om rentenivået endres. Endring i rentenivå har heller ingen innvirkning på den garanterte avkastningen, men vil ha betydning for den oppnådde avkastning som skal dekke avkastningsgarantien. Det skyldes at forsikringsmidlene delvis investeres i gjeldsinstrumenter hvor kontantstrømmene skal bidra til å dekke avkastningsgarantien.

NOTE 10 Valutarisiko

31.12.2018	Balanseposter ekskl. valutaderivater		Valutaderivater		Omregnings- kurs	Sum		Netto- posisjon
MILLIONER KRONER/ UTENLANDSK VALUTA ¹	Eiendeler	Gjeld	Eiendeler	Gjeld	Valuta/NOK	Eiendeler	Gjeld	NOK
Amerikanske dollar	9 713	-47	6 570	-15 551	8,66	16 282	-15 598	5 924
Svenske kroner	14 129	0	18 178	-27 570	0,98	32 307	-27 570	4 626
Britiske Pund	1 352	0	1 037	-2 182	11,03	2 389	-2 182	2 276
Euro	3 140	-96	1 692	-4 552	9,90	4 832	-4 647	1 828
Japanske yen	88 481	-306	78 472	-145 100	0,08	166 954	-145 406	1 701
Canadiske dollar	832	0	528	-1 149	6,34	1 360	-1 149	1 336
Danske kroner	6 474	-8	4 506	-10 110	1,33	10 981	-10 117	1 145
Hong Kong dollar	2 257	0	1 232	-2 616	1,11	3 488	-2 616	964
Australske dollar	506	0	393	-756	6,10	899	-756	868
Indisk rupi	5 391	0	0	0	0,12	5 391	0	669
Sveitsiske franc	233	0	178	-334	8,78	410	-334	667
Sør-afrikansk rand	918	0	0	0	0,60	918	0	553
Andre valutaer								3 356
Sum kortsiktige valutaposisjoner								25 915
Australske dollar	0	0	0	-1	6,10	0	-1	-6
Danske kroner	1 237	0	0	0	1,33	1 237	0	1 641
Japanske yen	15 881	-11 073	0	0	0,08	15 881	-11 073	379
Svenske kroner	1 495	0	0	-1 485	0,98	1 495	-1 485	9
Canadiske dollar	0	0	0	-1	6,34	0	-1	-4
Amerikanske dollar	1 846	-91	38	-1 826	8,66	1 884	-1 917	-281
Britiske Pund	26	0	0	-84	11,03	26	-84	-641
Euro	613	-615	0	-58	9,90	613	-672	-587
Sum langsiktige valutaposisjoner								511
Sum valutaposisjoner før skatt								26 425
Sum valutaposisjoner etter skatt								19 819

¹ Tabellen viser samlede balanseposter for hver enkelt valuta, fordelt på kort- og langsiktige posisjoner. Nettoposisjonen viser den reelle valutarisikoen KLP har ved utgangen av perioden i NOK. Andre beløp er i lokal valuta. Tabellen viser en sikringsgrad for valuta på 2018 og 2017 på henholdsvis 92% og 90% Kortsiktige nettoposisjoner under 500 millioner kroner er slått sammen under «Andre valutaer».

NOTE 10 Valutarisiko - forts.

31.12.2017	Balanseposter ekskl. valutaderivater		Valutaderivater		Omregningskurs	Sum		Nettoposisjon
MILLIONER KRONER/ UTENLANDSK VALUTA ¹	Eiendeler	Gjeld	Eiendeler	Gjeld	Valuta/NOK	Eiendeler	Gjeld	NOK
Amerikanske dollar	10 259	-1 454	6 915	-14 109	8,18	17 174	-15 563	13 174
Euro	3 199	-279	1 743	-4 336	9,82	4 942	-4 615	3 212
Japanske yen	90 449	-190	63 794	-134 063	0,07	154 243	-134 253	1 451
Hong Kong dollar	2 556	0	944	-2 263	1,05	3 500	-2 263	1 295
Koreansk won	157 298	0	0	0	0,01	157 298	0	1 202
Britiske Pund	1 343	-1	1 099	-2 337	11,06	2 442	-2 339	1 139
Canadiske dollar	815	0	546	-1 198	6,53	1 361	-1 198	1 063
Svenske kroner	13 493	0	10 511	-22 957	1,00	24 005	-22 957	1 047
Australske dollar	573	0	402	-826	6,40	975	-826	955
Taiwan new dollar	3 373	0	0	0	0,27	3 373	0	927
Indisk rupi	5 301	0	0	0	0,13	5 301	0	679
Sør-afrikansk rand	933	0	0	0	0,66	933	0	616
Sveitsiske franc	248	0	220	-402	8,39	468	-402	558
Brasilianske real	206	0	0	0	2,47	206	0	507
Andre valutaer								2 020
Sum kortsiktige valutaposisjoner								29 845
Danske kroner	895	-70	0	0	1,32	895	-70	1 088
Japanske yen	16 113	-10 096	0	0	0,07	16 113	-10 096	437
Svenske kroner	450	0	0	-450	1,00	450	-450	0
Canadiske dollar	0	0	0	0	6,53	0	0	-2
Amerikanske dollar	1 888	-98	0	-1 798	8,18	1 888	-1 896	-64
Britiske Pund	27	0	0	-61	11,06	27	-61	-379
Euro	612	-615	0	-58	9,82	612	-673	-598
Sum langsiktige valutaposisjoner								482
Sum valutaposisjoner før skatt								30 328
Sum valutaposisjoner etter skatt								22 746

¹ Tabellen viser samlede balanseposter for hver enkelt valuta, fordelt på kort- og langsiktige posisjoner. Nettoposisjonen viser den reelle valutarisikoen KLP har ved utgangen av perioden i NOK. Andre beløp er i lokal valuta. Tabellen viser en sikringsgrad for valuta på 2018 og 2017 på henholdsvis 92% og 90%. Kortsiktige nettoposisjoner under 500 millioner kroner er slått sammen under «Andre valutaer».

KLP valutasikrer hoveddelen av investeringer gjort i utenlandsk valuta. Økonomisk sikring av valutaeksponeringen gjøres gjennom derivater. Som hovedregel er alle renteinvesteringer og eiendomsinvesteringer i fremmed valuta sikret tilbake til norske kroner med en målsetning på 100 prosent sikringsgrad. For aksjeinvesteringer i globale markeder legges det opp til noe lavere sikringsgrad i 2018. Pr. 31.12.2018 var sikringsgraden på aksjer i utviklede markeder

og de mest likvide valutaene i fremvoksende markeder 60 prosent med mulige svingninger mellom 50-70 prosent. Øvrige valutaer, dvs. mindre likvide valutaer i utviklede markeder og valutaer i fremvoksende markeder med unntak av de mest likvide valutaene, er ikke valutasikret. Bakgrunnen for dette er at disse valutaene ikke har et stort nok marked og/eller likviditet til at det er hensiktsmessig å valutasikre. Denne reduksjonen i sikringsgraden på aksjer,

samt usikrede utenlandske aksjefond, bidrar til å øke nettoposisjonene i utenlandsk valuta.

Dersom alle valutaposisjoner endrer seg med 1 prosent på samme tidspunkt og i samme retning vil dette påvirke resultatet med 264 millioner kroner før skatt. For 2017 blir tilsvarende resultat effekt 303 millioner kroner før skatt.

NOTE 11 Kredittrisiko

31.12.2018 MILLIONER KRONER								
	Investment grade AAA til BBB	Lavere Rating	Offentlig garanti	Bank og finans	¹ Boliglån < 80%	¹ Boliglån >80%	Øvrige	Totalt
Gjeldsinstrumenter som holdes til forfall målt til amortisert kost	28 602	0	0	0	0	0	2 279	30 881
Gjeldsinstrumenter klassifisert som lån og fordringer målt til amortisert kost	114 686	0	531	0	0	0	23 270	138 487
Gjeldsinstrumenter til virkelig verdi - verdipapirer med fast avkastning	46 106	0	2 732	5 421	0	0	11 530	65 788
Rentefond	0	0	6 083	0	0	0	62 049	68 133
Utlån og fordringer	7 604	0	0	243	0	0	0	7 847
Finansielle derivater klassifisert som eiendeler	777	0	0	0	0	0	0	777
Kontanter og innskudd	954	0	0	0	0	0	0	954
Utlån	0	0	50 891		2 641	340	8 408	62 279
Sum	198 729	0	60 237	5 664	2 641	340	107 536	375 145

¹ Disse to kolonnene gir informasjon på andel boliglån med pantsikkerhet innenfor 80% av verdigrunnlag og boliglån som overgår 80% pantsikkerhet av verdigrunnlag.

SPESIFISERING AV INVESTMENT GRADE	AAA	AA	A	BBB	Sum Investment grade
Gjeldsinstrumenter som holdes til forfall målt til amortisert kost	12 628	3 939	8 432	3 603	28 602
Gjeldsinstrumenter klassifisert som lån og fordringer målt til amortisert kost	21 463	18 816	54 300	20 107	114 686
Gjeldsinstrumenter til virkelig verdi - verdipapirer med fast avkastning	28 162	4 279	12 744	921	46 106
Rentefond	0	0	0	0	0
Utlån og fordringer	0	646	6 958	0	7 604
Finansielle derivater klassifisert som eiendeler	0	29	748	0	777
Kontanter og innskudd	0	0	954	0	954
Utlån	0	0	0	0	0
Sum	62 253	27 709	84 137	24 630	198 729

NOTE 11 Kredittrisiko - forts.

31.12.2017 MILLIONER KRONER								
	Investment grade AAA til BBB	Lavere Rating	Offentlig garanti	Bank og finans	¹ Boliglån < 80%	¹ Boliglån >80%	Øvrige	Totalt
Gjeldsinstrumenter som holdes til forfall målt til amortisert kost	28 731	0	0	0	0	0	2 207	30 939
Gjeldsinstrumenter klassifisert som lån og fordringer målt til amortisert kost	90 446	0	6 170	100	0	0	22 101	118 817
Gjeldsinstrumenter til virkelig verdi - verdipapirer med fast avkastning	48 208	0	3 859	4 866	0	0	11 506	68 440
Rentefond	0	0	6 041	0	0	0	61 682	67 723
Utlån og fordringer	8 401	0	0	141	0	0	0	8 542
Finansielle derivater klassifisert som eiendeler	1 095	0	0	0	0	0	0	1 095
Kontanter og innskudd	842	0	0	0	0	0	0	842
Utlån	0	0	45 989	0	2 883	371	7 998	57 241
Sum	177 723	0	62 059	5 107	2 883	371	105 495	353 639

¹ Disse to kolonnene gir informasjon på andel boliglån med pantsikkerhet innenfor 80% av verdigrunnlag og boliglån som overgår 80% pantsikkerhet av verdigrunnlag.

SPESIFISERING AV INVESTMENT GRADE	AAA	AA	A	BBB	Sum Investment grade
Gjeldsinstrumenter som holdes til forfall målt til amortisert kost	12 356	3 984	8 686	3 705	28 731
Gjeldsinstrumenter klassifisert som lån og fordringer målt til amortisert kost	15 844	18 667	43 245	12 690	90 446
Gjeldsinstrumenter til virkelig verdi - verdipapirer med fast avkastning	30 015	4 692	12 377	1 123	48 208
Rentefond	0	0	0	0	0
Utlån og fordringer	0	3 822	4 580	0	8 401
Finansielle derivater klassifisert som eiendeler	0	4	1 091	0	1 095
Kontanter og innskudd	0	0	842	0	842
Utlån	0	0	0	0	0
Sum	58 215	31 168	70 820	17 519	177 723

Med kredittrisiko menes risikoen for at motparten ikke skal klare å møte sine forpliktelser til KLP. I denne tabellen er kredittrisikoen målt ved ratingbyråers estimater på hvor høy kredittverdighet de ulike utstederne av rentepapirer har. For eiendeler som ikke er ratet så er de lagt i andre kategorier som beskriver kredittrisiko, eksempelvis sektor og garantier.

Det er lagt vekt på at kreditteksponeringen er diversifisert for å unngå konsentrasjon av kredittrisiko mot enkelte debitorer. For å overvåke kredittrisiko i utlånene og investeringene er det nedsett en egen kredittkomite som møtes på jevnlig basis. Grensene for kredittrisiko mot den enkelte debitor fastsettes av komiteen. Endringer i debitors kredittvurdering overvåkes og følges opp av KLP Kapitalforvaltning AS.

KLP har god balanse mellom norske obligasjoner og internasjonale obligasjoner, og har en portefølje av utelukkende gode kreditter. KLP har en høy konsentrasjon av gjeldsinstrumenter rettet mot norsk offentlig sektor.

I noteinndelingen er det benyttet rating fra Standard & Poor's, Moodys og Fitch. Ratingen er konvertert til S&P sin ratingtabell, hvor AAA er tilknyttet

NOTE 11 Kredittrisiko - forts.

papirer med høyest kredittverdighet. Laveste rating av de tre er benyttet. Alle tre ratingselskaper er likestilte som grunnlag for investeringer i rentepapirer. Det som er klassifisert som «Øvrige» er i all hovedsak verdipapirer utstedt av kraftselskaper og andre

foretaksobligasjoner; dette beløper seg til 108 milliarder per 31.12.2018. KLP har strenge retningslinjer for investeringer i rentepapirer, som også gjelder for investeringer som faller inn under kategorien Øvrige.

Linjene i noten er sammenfallende med balanseoppsettet. Unntakene er gjeldsinstrumenter til virkelig verdi som er delt opp i tre kategorier i noten og utlån som er vist samlet i noten, men som befinner seg på to linjer i balansen (virkelig verdi og amortisert kost).

MILLIONER KRONER	31.12.2018	31.12.2017
TI STØRSTE MOTPARTER		
Motpart 1	8 281	8 112
Motpart 2	7 573	8 060
Motpart 3	5 618	6 323
Motpart 4	4 698	5 191
Motpart 5	4 662	4 922
Motpart 6	4 382	4 698
Motpart 7	4 213	3 595
Motpart 8	4 211	3 091
Motpart 9	3 425	3 043
Motpart 10	3 295	3 032
Totalt	50 358	50 067

Tabellen ovenfor viser de ti største motpartene KLP har eksponering mot. Beløpene oppgitt er balanseført verdi. Majoriteten av de ti største motpartene er enten finansinstitusjoner eller motparter omfattet av en offentlig garanti (statlig eller kommunal garanti).

PREMIEFORDRINGER OG FORDRINGER I FORBINDELSE MED REASSURANSE

MILLIONER KRONER	2018	2017
Premiefordringer	540	673
Nedskrivninger av premiefordringer	0	0
Sum	540	672

KLPs premiefordringer er i hovedsak rettet mot offentlig sektor og kreditt- risikoen vurderes som lav. Hoved- bransjen kollektiv pensjon – offentlig er i tillegg tilknyttet Overføringsavtalen

for offentlig sektor. Denne overførings- avtalen har en sikringsordning som skal bidra til å sikre pensjonsrettigheter opp- arbeidet hos arbeidsgivere som opp- hører eller som ikke betaler premie ved

forfall etter nærmere regler. KLP kan således søke dekning for ubetalte krav i denne bransjen hos sikringsordningen dersom kravet faller innenfor sikrings- ordningens bestemmelser.

NOTE 12 Presentasjon av eiendeler og gjeld som er gjenstand for netto oppgjør

31.12.2018 MILLIONER KRONER				Relaterte beløp som ikke er presentert netto			Netto beløp
	Brutto finansielle eiendeler/gjeld	Brutto eiendeler/gjeld som er presentert netto	Balanseført verdi	Finansielle instrumenter	Sikkerhet i kontanter	Sikkerhet i verdipapirer	
EIENDELER							
Finansielle derivater	777	0	777	-126	-633	0	23
Sum	777	0	777	-126	-633	0	23
PORTEFØLJEFORDELTE EIENDELER							
Sum eiendeler kollektivporteføljen	126	0	126	-126	-4	0	0
Sum eiendeler selskapsporteføljen	651	0	651	0	-628	0	23
Sum eiendeler investeringsvalgporteføljen	0	0	0	0	-1	0	0
Sum	777	0	777	-126	-633	0	23
GJELD							
Finansielle derivater	3 891	0	3 891	-126	-5	-5 247	13
Sum	3 891	0	3 891	-126	-5	-5 247	13
PORTEFØLJEFORDELT GJELD							
Sum gjeld kollektivporteføljen	3 874	0	3 874	-126	-1	-5 247	0
Sum gjeld selskapsporteføljen	1	0	1	0	0	0	1
Sum gjeld investeringsvalgporteføljen	16	0	16	0	-4	0	12
Sum	3 891	0	3 891	-126	-5	-5 247	13

NOTE 12 Presentasjon av eiendeler og gjeld som er gjenstand for netto oppgjør - forts.

31.12.2017 MILLIONER KRONER				Relaterte beløp som ikke er presentert netto			
	Brutto finansielle eiendeler/gjeld	Brutto eiendeler/gjeld som er presentert netto	Balanseført verdi	Finansielle instrumenter	Sikkerhet i kontanter	Sikkerhet i verdipapirer	Netto beløp
EIENDELER							
Finansielle derivater	1 095	0	1 095	-529	-677	0	3
Sum	1 095	0	1 095	-529	-677	0	3
PORTEFØLJEFORDELTE EIENDELER							
Sum eiendeler kollektivporteføljen	567	0	567	-528	-60	0	1
Sum eiendeler selskapsporteføljen	527	0	527	0	-616	0	2
Sum eiendeler investeringsvalgporteføljen	0	0	0	0	0	0	0
Sum	1 095	0	1 095	-529	-677	0	3
GJELD							
Finansielle derivater	3 395	0	3 395	-529	-695	-3 130	460
Sum	3 395	0	3 395	-529	-695	-3 130	460
PORTEFØLJEFORDELTE GJELD							
Sum gjeld kollektivporteføljen	3 384	0	3 384	-528	-672	-3 130	457
Sum gjeld selskapsporteføljen	0	0	0	0	-2	0	0
Sum gjeld investeringsvalgporteføljen	11	0	11	0	-21	0	3
Sum	3 395	0	3 395	-529	-695	-3 130	460

Formålet med noten er å vise den potensielle effekten av nettingavtaler i KLP; hvilke muligheter KLP har for å motregne bilaterale avtaler mot andre motparter dersom disse skulle gå konkurs, og beløpet som gjenstår om alle slike nettingavtaler materialiseres. Notene viser derivatposisjoner i balansen, samt en ytterligere tabell med tilsvarende informasjon sortert på de ulike porteføljene i selskapet.

NOTE 13 Pantelån og andre utlån

MILLIONER KRONER	Kommune- forvaltningen	Statlige og kommuneide foretak ¹	Private organisasjoner og foretak	Lønnstakere, trygdede og tilsvarende	Sum 31.12.2018	Sum 31.12.2017
Akershus	2 012	29	444	548	3 034	2 842
Aust-Agder	1 787	16	3	40	1 846	1 500
Buskerud	8 901	650	73	175	9 799	10 020
Finnmark	329	63	0	55	446	717
Hedmark	2 129	445	66	77	2 717	2 090
Hordaland	3 515	626	141	238	4 519	5 281
Møre og Romsdal	3 858	107	178	150	4 292	3 959
Nordland	3 593	105	32	130	3 860	2 170
Nord-Trøndelag	0	0	0	28	28	1 335
Oppland	1 616	72	5	79	1 773	1 656
Oslo	29	0	1 709	303	2 040	1 774
Rogaland	2 016	131	92	228	2 468	2 327
Sogn og Fjordane	1 629	1	76	46	1 753	1 390
Svalbard	5 936	200	59	0	6 195	75
Sør-Trøndelag	0	0	0	142	142	3 274
Telemark	826	93	62	51	1 032	1 480
Troms	1 627	79	192	166	2 064	1 891
Vest-Agder	1 151	31	6	57	1 244	1 059
Vestfold	2 176	144	48	180	2 548	2 459
Østfold	1 811	145	13	281	2 250	1 925
Utlandet	0	0	8 016	0	8 016	7 794
Ufordelt	0	0	0	0	0	0
Påløpte renter	173	8	28	5	213	224
Sum	45 114	2 944	11 241	2 980	62 279	57 241

¹ Denne kategorien omfatter, foruten statlige og kommuneide foretak, også kommunal forretningsdrift.

Denne tabellen fordeler utlånene til KLP på fylke og sektor. Sektor er basert på sektorkodene fra Statistisk Sentralbyrå.

KLP har en utlånsportefølje av høy kvalitet, med begrenset kredittrisiko og historisk svært lave tap. KLP yter hovedsakelig lån med pant i bolig med en belåningsgrad under 80 prosent, lån

til kommuner og lån med offentlige garantier. Utlån sikret med pant i bolig utgjør rundt 3 milliarder kroner. Sektordiversifiseringen på utlån i KLP er meget liten, da en meget høy andel av utlån er rettet mot offentlig sektor. Konsentrasjonsrisikoen dette antyder er likevel lite reell da utlånene omfattes av offentlig garanti, som innebærer en særdeles lav motpartsrisiko.

KLP har i tillegg et konserninternt lån på rundt 15 milliarder kroner som ligger på linjen fordringer på og verdipapirer utstedt av datterforetak, tilknyttede foretak og felleskontrollerte foretak.

NOTE 13 Pantelån og andre utlån - forts.

MILLIONER KRONER	2018	2017
INDIVIDUELLE NEDSKRIVNINGER PÅ UTLÅN TIL AMORTISERT KOST		
Antall lån	1	5
Sum hovedstol før nedskrivninger	0,77	0,96
Nedskrivninger	0,29	0,45
Sum hovedstol etter nedskrivninger	0,48	0,51
INDIVIDUELLE NEDSKRIVNINGER		
Nedskrivning på individuelle utlån 01.01.	0,45	0,50
Periodens konstaterte tap hvor det tidligere er foretatt individuell nedskrivning	-0,02	0,00
Periodens nedskrivning på individuelle utlån	0,00	0,09
Periodens reversering av nedskrivning på individuelle utlån	-0,15	-0,14
Nedskrivning på individuelle utlån	0,29	0,45
GRUPPEVIS NEDSKRIVNING		
Nedskrivning på grupper av utlån 01.01.	0,04	0,08
Periodens nedskrivning på grupper av utlån	0,01	-0,04
Nedskrivning på grupper av utlån	0,05	0,04

FORFALTE, IKKE NEDSKREVNE UTLÅN

MILLIONER KRONER	2018 Restgjeld	2017 Restgjeld
FORFALT		
30-90 dager	10	17
over 90 dager	7	1
Sum forfalte utlån	17	18

Antall er absolutte tall og beløp er gjengitt i millioner kroner. Misligholdte utlån gjelder utlån målt til amortisert kost. Alle nedskrivninger gjelder utlån med pant i bolig.

NOTE 14 Aksjer og andeler i datterforetak, tilknyttede foretak og felleskontrollerte foretak

MILLIONER KRONER	Org. nr.	Eierandel %	Egenkapital ved 1. gangs anskaffelse	Anskaffelseskost	Bokført verdi 31.12.17	Tilgang/avgang	Verdi-regulering	Resultatandel	Egenkapitaltransaksjon ¹	Utbytte	Bokført verdi 31.12.18
AKSJER I SELSKAPSPORTEFØLJEN EIENDOMSDATTERFORETAK											
KLP Huset AS											
Dronning Eufemiasgate 10	889828382	100 %	0,00	0,10	1 830,53	0,00	155,95	64,62	-66,46	0,00	1 984,64
0191 Oslo											
Sum aksjer og andeler i eiendomsdatterforetak i selskapsporteføljen			0,00	0,10	1 830,53	0,00	155,95	64,62	-66,46	0,00	1 984,64
AKSJER I SELSKAPSPORTEFØLJEN DATTERFORETAK (EKSKL. EIENDOM)											
KLP Skadeforsikring AS											
Dronning Eufemiasgate 10	970896856	100 %	58,67	78,67	1 771,89	0,00	0,00	3,07	0,00	0,00	1 774,96
0191 Oslo											
KLP Bedriftspensjon AS											
Dronning Eufemiasgate 10	990329389	100 %	50,00	50,00	522,57	0,00	0,00	-21,11	0,00	0,00	501,45
0191 Oslo											
KLP Kapitalforvaltning AS											
Dronning Eufemiasgate 10	968437666	100 %	6,55	14,00	253,97	0,00	0,00	13,90	-2,70	0,00	265,16
0191 Oslo											
KLP Forsikringservice AS											
Dronning Eufemiasgate 10	967696676	100 %	0,05	0,10	7,41	0,00	0,00	-1,88	-0,03	0,00	5,50
0191 Oslo											
KLP Bankholding AS											
Dronning Eufemiasgate 10	993749532	100 %	15,10	15,10	2 083,01	0,00	0,00	62,15	0,00	0,00	2 145,16
0191 Oslo											
Sum aksjer og andeler i datterforetak (ekskl. eiendom) i selskapsporteføljen			130,37	157,87	4 638,84	0,00	0,00	56,13	-2,74	0,00	4 692,24
TILKNYTTETE FORETAK I SELSKAPSPORTEFØLJEN											
Norsk Pensjon AS											
Hansteens gate 2	890050212	25 %	5,00	2,50	1,64	0,00	0,00	0,13	0,00	0,00	1,77
0253 Oslo											
Fylkeshuset AS, Molde											
Fylkeshuset	930591114	48 %	0,05	0,05	0,05	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,05
6404 Molde											
Sum aksjer og andeler i tilknyttede foretak i selskapsporteføljen			5,05	2,55	1,69	0,00	0,00	0,13	0,00	0,00	1,82
Sum aksjer og andeler i øvrige datterforetak, tilknyttede foretak og felleskontrollerte foretak i selskapsporteføljen			135,42	160,41	4 640,53	0,00	0,00	56,26	-2,74	0,00	4 694,05
Sum datterforetak, tilknyttede foretak og felleskontrollerte foretak			135,42	160,51	6 471,06	0,00	155,95	120,88	-69,19	0,00	6 678,69

¹Kolonnen egenkapitaltransaksjon inkluderer konsernbidrag

NOTE 14 Aksjer og andeler i datterforetak, tilknyttede foretak og felleskontrollerte foretak - forts.

MILLIONER KRONER	Org. nr.	Eierandel %	Egenkapital ved 1. gangs anskaffelse	Anskaffelseskost	Bokført verdi 31.12.17	Tilgang/avgang	Verdi-regulering	Resultatandel	Egenkapitaltransaksjon ¹	Utbytte	Bokført verdi 31.12.18
EIENDOMSDATTERFORETAK											
AKSJER I KOLLEKTIV- OG INVESTERINGSVALGPORTEFØLJENE											
KLP Eiendom AS											
Dronning Eufemiasgate 10	988394750	100 %	0,10	0,14	58 894,87	0,00	-13 602,60	2 428,71	-191,05	0,00	47 529,93
0191 Oslo											
Sum aksjer og andeler i eiendomsdatterforetak i kollektiv- og investeringsvalgporteføljene			0,10	0,14	58 894,87	0,00	-13 602,60	2 428,71	-191,05	0,00	47 529,93
DATTERFORETAK I KOLLEKTIVPORTEFØLJEN											
Copenhagen Infrastructure Partners III GP APS											
Nørregade 21		100 %	0,06	1,52	0,16	1,38	0,00	0,01	0,00	0,00	1,54
1165 København K. Denmark											
Copenhagen Infrastructure Partners II GP APS											
Nørregade 21		100 %	8,88	12,52	0,00	12,52	0,00	0,22	0,00	0,00	12,74
1165 København K. Denmark											
Sum aksjer og andeler i datterforetak i kollektivporteføljen			8,94	14,04	0,16	13,90	0,00	0,23	0,00	0,00	14,29
FELLESKONTROLLERTE FORETAK I KOLLEKTIVPORTEFØLJEN											
KLP Norfund Investments IS											
Fridtjof Nansens plass 4	999548636	49 %	0,05	443,30	380,47	155,17	0,00	2,74	0,00	-77,45	460,93
0160 OSLO											
Sum aksjer og andeler i felleskontrollert foretak i kollektivporteføljen			0,05	443,30	380,47	155,17	0,00	2,74	0,00	-77,45	460,93
TILKNYTTETE FORETAK I KOLLEKTIVPORTEFØLJEN											
Norfinance AS											
Fridtjof Nansens plass 4	912764729	46,5 %	92,30	325,03	390,68	6,00	0,00	22,75	0,00	-3,76	415,67
0160 OSLO											
Copenhagen Infrastructure III GP APS											
Nørregade 21		33,3 %	0,02	0,02	0,02	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,02
1165 København K. Denmark											
Stena Renewable AB											
Rosenlundsg.3 Box 7123		30 %	600,17	600,17	0,00	600,17	0,00	29,80	0,00	0,00	629,96
402 33 Göteborg Sweden											
Sum aksjer og andeler i tilknyttede foretak i kollektivporteføljen			692,48	925,21	390,71	606,17	0,00	52,55	0,00	-3,76	1 045,66
Sum aksjer og andeler i øvrige datterforetak, tilknyttede foretak og felleskontrollert foretak i kollektivporteføljen			701,47	1 382,55	771,34	775,24	0,00	55,52	0,00	-81,22	1 520,88

¹ Kolonnen egenkapitaltransaksjon inkluderer konsernbidrag

Alle aksjer og andeler har lik stemmeandel.

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler

MILLIONER KRONER	Organisasjonsnummer	Antall	Markedsverdi
NORGE			
BETONMASTHÆHRE	989467263	33 400	8
NMI GP IV AS		6 000	0
NORDIC CREDIT RATING AS	911721287	10 000	2
OTOVO AS	915501680	238 806	20
TOPCO AS (OSLOFJORD VARME)		180	276
SUM USPESIFISERT			307
EUOPRIS ASA	997639588	2 172 767	50
KONGSBERG AUTOMOTIVE ASA	942593821	12 270 182	94
XXL ASA	995306158	414 989	11
SUM FORBRUKSVARER			155
ARCUS ASA	987470569	849 707	35
ATLANTIC SAPPHIRE AS	895436232	257 000	17
AUSTEVOLL SEAFOOD ASA	929975200	272 501	29
LEROY SEAFOOD GROUP ASA	975350940	1 880 942	124
MARINE HARVEST	964118191	1 634 471	299
ORKLA	910747711	2 069 541	141
SUM KONSUMENTVARER			644
2VK INVEST AS	986977376	2 690 000	1
AKER BP ASA	989795848	788 000	172
AKER SOLUTIONS HOLDING ASA	913748174	544 957	22
BONHEUR ASA	830357432	404 040	38
EQUINOR ASA	923609016	3 814 816	701
OCEAN YIELD ASA	991844562	628 840	37
ODFJELL DRILLING LTD	984669151	580 000	12
PANORO ENERGY ASA	994051067	705 203	8
PETROLEUM GEO-SERVICES	916235291	1 801 884	21
READ WELL SERVICES HOLDING (a-aksje) AS	995280221	113 939	2
READ WELL SERVICES HOLDING (b-aksje) AS	995280221	990 546	18
TGS NOPEC GEOPHYSICAL CO ASA	976695372	229 468	48
SUM ENERGI			1 080
AKER ASA-A SHARES	886581432	313 110	145
DNB ASA	981276957	2 939 713	406
GJENSIDIGE FORSIKRING ASA	995568217	12 485	2
NORDIC MICROFINANCE INITIATIVE	993147044	6 124 367	10
NORWEGIAN FINANCE HOLDING AS	991281924	500 000	34
NORWEGIAN MICROFINANCE INITIATIVE	917763399	8 118 127	13
OSLO BORS VPS HOLDING ASA	983268617	4 300 200	598
STOREBRAND ASA	916300484	2 700 000	166
SUM FINANS			1 372

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Organisasjonsnummer	Antall	Markedsverdi
BERGENBIO ASA	992219688	892 886	24
NORDIC NANOVECTOR ASA	994297422	122 935	6
PHOTOCURE	967598593	679 994	33
REDCORD AS	960304977	7 100	0
TAROVAX AS	996162095	675 464	5
SUM HELSE			67
KONGSBERG GRUPPEN ASA	943753709	197 909	23
MASTER MARINE AS	879342732	2 596 133	0
MPC CONTAINER SHIPS AS	918494316	740 000	23
NORWEGIAN AIR SHUTTLE AS	965920358	234 071	41
WALLENIUS WILHELMSSEN LOGISTI	995216604	901 926	27
WILH. WILHELMSSEN HOLDING ASA	995277905	197 906	32
WILH. WILHELMSSEN HOLDING ASA-B AKSJE	995277905	13 570	2
SUM INDUSTRI			147
EVRY AS	934382404	1 987 885	62
HIDDN SOLUTIONS ASA	979867654	43 907	0
NORDIC SEMICONDUCTOR ASA	966011726	3 879 076	112
Q-FREE ASA	935487242	4 204 716	32
SUM IT			205
ELKEM ASA	911382008	1 479 565	33
MAGSEIS AS	994547852	3 411 771	51
NORSK HYDRO ASA	914778271	5 931 336	233
YARA INTERNATIONAL	986228608	941 484	314
SUM RÅVARER			630
OLAV THON EIENDOM	914594685	119 700	17
SUM EIENDOM			17
SCHIBSTED	933739384	28 666	8
SCHIBSTED ASA-B SHS	933739384	404 130	106
TELENOR	982463718	2 249 896	377
SUM TELEKOM			491
ISTAD AS		13 000	103
LOFOTKRAFT AS	986347801	10 290	122
RINGERIKS-KRAFT AS	976957628	150	257
TRONDER ENERGI AS	980417824	1 153 846	865
TRONDER ENERGI NETT AS	978631029	2 716 194	298
TUSSA KRAFT AS	916929641	454	488
SUM FORSYNING			2 132
NORGE			7 247

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Antall	Markedsverdi
UTLAND		
BGP HOLDINGS	1 374 296	0
NORVESTOR HOLDING AS / CRAYON	5 200 000	0
SOLGAARDEN SA	137	2
SUM USPESIFISERT		2
21ST CENTURY FOX B	28 492	12
ABC-MART INC	2 200	1
ACCOR	13 675	5
ADIDAS	14 034	25
ADVANCE AUTO PARTS	6 100	8
AISIN SEIKI CO	12 600	4
AMAZON.COM	31 179	406
ARAMARK	20 000	5
ARISTOCRAT LEISURE	50 433	7
ASICS CORP	11 600	1
AUTOLIV INC	5 700	3
AUTOZONE	2 255	16
BARRATT DEVELOPMENTS	65 931	3
BMW STAMM	24 578	17
BMW VORZUG	3 485	2
BENESSE HOLDINGS INC	4 800	1
BERKELEY GROUP HOLDINGS	8 306	3
BEST BUY CO	20 384	9
PRICELINE.COM	3 611	54
BORGWARNER INC	14 300	4
BRIDGESTONE CORP	46 100	15
BURBERRY GROUP	29 812	6
BURLINGTON STORES INC	5 900	8
CBS CORP B	31 129	12
CHIPOTLE MEXICAN GRILL INC	2 000	7
RICHEMONT (FIN) UNIT A	39 807	22
MICHELIN	13 182	11
COMPASS GROUP	111 826	20
CONTINENTAL	8 508	10
CROWN LTD	27 117	2
D.R. HORTON	27 600	8
DAIMLERCHRYSLER	72 223	33
DARDEN RESTAURANTS	10 700	9
DELIVERY HERO AG	6 800	2
DELPHI AUTOMOTIVE PLC	21 009	11
DENSO CORP	35 700	14

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Antall	Markedsverdi
DISCOVERY COMMUNICATIONS-A	9 300	2
DISCOVERY COMMUNICATIONS-C	23 662	5
DOLLAR GENERAL CORP	21 262	20
DOLLAR TREE INC	16 251	13
DOLLARAMA INC	24 600	5
DOMINO'S PIZZA ENTERPRISES L	4 300	1
DOMINO'S PIZZA INC	3 470	7
DON QUIJOTE CO LTD	8 800	5
DUFRY AG-REG	3 976	3
EBAY	77 474	19
ELECTROLUX B	16 302	3
ESSILOR INTERNATIONAL	20 895	23
EXPEDIA	8 750	9
FAST RETAILING CO	4 200	19
FAURECIA	7 344	2
FERRARI NV	10 934	9
FIAT CHRYSLER AUTOMOBILES NV	80 827	10
FLIGHT CENTRE LTD	1 856	0
FORD MOTOR CO	266 508	18
FUJI HEAVY INDUSTRIES	43 000	8
GALAXY ENTERTAINMENT GRP	191 000	10
GAP	16 001	4
GARMIN	7 500	4
GENERAL MOTORS CO	93 089	27
GENTING SINGAPORE LTD	421 300	3
GENUINE PARTS CO	9 875	8
GILDAN ACTIVEWEAR	15 100	4
GRUBHUB INC	8 000	5
GVC HOLDINGS PLC	46 969	3
HENNES & MAURITZ B	66 717	8
BLOCK (H&R)	14 935	3
HANESBRANDS INC	26 000	3
HARLEY-DAVIDSON	13 244	4
HARVEY NORMAN HOLDINGS	49 210	1
HASBRO	7 400	5
HERMES INTERNATIONAL	2 343	11
HIKARI TSUSHIN INC	1 400	2
HILTON WORLDWIDE HOLDINGS IN	21 933	14
HOME DEPOT	87 328	130
HONDA MOTOR CO	129 200	29
HUGO BOSS-PFD	4 348	2
HUSQVARNA B	33 815	2
IIDA GROUP HOLDINGS CO LTD	10 500	2

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Antall	Markedsverdi
INDITEX	81 288	18
INTERCONTINENTAL HOTELS	12 520	6
ISETAN CO	23 200	2
ISUZU MOTORS	39 500	5
ITV	248 691	3
J FRONT RETAILING CO LTD	14 700	1
JARDINE CYCLE & CARRIAGE	8 888	2
KINGFISHER	151 621	3
KOHL'S CORP	13 194	8
KOITO MFG	6 800	3
LIMITED BRANDS	18 116	4
LAS VEGAS SANDS CORP	32 601	15
LEAR CORP	5 100	5
LEGGETT & PLATT	8 800	3
LENNAR CORP-A	21 700	7
LIBERTY MEDIA CORP-LIBERTY-C	17 000	5
LIVE NATION ENTERTAINMENT IN	12 900	6
LKQ CORP	20 200	4
LOWE'S COS	64 799	52
LULULEMON ATHLETICA INC	7 300	8
LVMH	20 819	53
MACY'S	21 656	6
MAGNA INTERNATIONAL A	27 288	11
MARKS & SPENCER GROUP	136 770	4
MARRIOTT INT'L A	22 510	21
MARUI GROUP CO LTD	13 400	2
MATTEL	22 176	2
MAZDA MOTOR CORP	49 700	4
MCDONALD'S CORP	59 049	91
MCDONALD'S HOLDINGS CO JAPAN	4 500	2
MELCO RESORTS & ENTERT-ADR	20 900	3
MERCADOLIBRE INC	3 300	8
MERLIN ENTERTAINME	44 455	2
MGM CHINA HOLDINGS LTD	79 600	1
MGM RESORTS INTERNATIONAL	40 600	9
MICHAEL KORS HOLDINGS LTD	12 600	4
MINTH GROUP LTD	82 000	2
MITSUBISHI MOTORS CORP	40 000	2
MOHAWK INDUSTRIES	5 200	5
MONCLER SPA	13 300	4
NAMCO BANDAI HOLDINGS	18 300	7
NETFLIX INC	32 396	75
NEWELL RUBBERMAID	32 518	5

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Antall	Markedsverdi
NEXT	12 128	5
NGK SPARK PLUG CO	11 300	2
NIKE B	99 872	64
NIKON CORP	25 200	3
NISSAN MOTOR CO	178 500	12
NITORI CO	6 700	7
NOKIAN RENKAAT	6 369	2
NORDSTROM	9 500	4
NORWEGIAN CRUISE LINE HOLDIN	13 100	5
NVR INC	250	5
O'REILLY AUTOMOTIVE INC	7 006	21
ORIENTAL LAND CO	16 000	14
PADDY POWER BETFAIR PLC	6 662	5
PANASONIC CORP	161 000	13
PANDORA A/S	7 688	3
PERSIMMON PLC	27 246	6
PEUGEOT SA	48 757	9
PIRELLI	29 700	2
POLARIS INDUSTRIES INC	4 200	3
PORSCHE AUTOMOBIL HOLDING SE	9 967	5
PPR	5 476	22
PROSIEBEN SAT.1 MEDIA AG-PFD	20 227	3
PULTE GROUP INC	17 566	4
PUMA	456	2
PVH CORP	5 500	4
LIBERTY INTERACTIVE A	28 859	5
RAKUTEN	77 900	5
RALPH LAUREN CORP	4 000	4
RENAULT	14 226	8
RESTAURANT BRANDS INTERN	17 948	8
RINNAI CORP	1 900	1
ROSS STORES	29 427	21
ROYAL CARIBBEAN CRUISES	13 308	11
RTL GROUP	2 367	1
RYOHIN KEIKAKU CO LTD	2 300	5
SANDS CHINA LTD	160 800	6
SANKYO CO (6417)	4 300	1
SEB SA	1 800	2
SEGA SAMMY HOLDINGS	10 400	1
SEKISUI CHEMICAL CO	24 900	3
SEKISUI HOUSE	51 600	7
SHANGRI-LA ASIA	106 000	1
SHARP CORP	10 000	1

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Antall	Markedsverdi
SHIMAMURA CO	1 500	1
SHIMANO	6 200	8
SJM HOLDINGS LTD	163 000	1
SODEXHO ALLIANCE	6 266	6
SONY CORP	93 700	39
STANLEY ELECTRIC CO	8 400	2
STARBUCKS CORP	108 601	61
STARS GROUP INC/THE	17 400	2
START TODAY CO LTD	12 300	2
SUMITOMO ELECTRIC IND	64 700	7
SUMITOMO RUBBER IND	13 200	1
SUZUKI MOTOR CORP	26 400	12
TABCORP HOLDINGS	128 005	3
TAKASHIMAYA CO	7 000	1
TAPESTRY INC	18 300	5
TARGET CORP	39 911	23
TAYLOR WIMPEY	209 265	3
TECHTRONIC INDUSTRIES CO	87 000	4
TESLA MOTORS INC	9 500	27
GOODYEAR TIRE & RUBBER	17 800	3
SWATCH GROUP INH	2 309	6
SWATCH GROUP NAM	4 319	2
TIFFANY & CO	8 300	6
TJX COS	96 222	37
TOHO CO	8 100	3
TOYODA GOSEI CO	6 200	1
TOYOTA INDUSTRIES CORP	10 800	4
TOYOTA MOTOR CORP	174 991	88
TRACTOR SUPPLY COMPANY	8 700	6
TUI AG-DI	30 018	4
TWENTY-FIRST CENTURY FOX	84 727	35
ULTA BEAUTY INC	4 100	9
UNDER ARMOUR INC-CLASS A	11 800	2
UNDER ARMOUR INC-CLASS C	11 883	2
USS CO	15 900	2
VAIL RESORTS INC	2 500	5
VALEO SA	16 974	4
VF CORP	24 700	15
VIACOM B (NEW)	27 177	6
VIVENDI	78 442	16
VOLKSWAGEN VORZUG	13 559	19
VOLKSWAGEN STAMM	2 394	3
DISNEY (WALT)	115 054	109

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Antall	Markedsverdi
WAYFAIR INC- CLASS A	5 000	4
WESFARMERS	99 724	20
WHIRLPOOL CORP	5 140	5
WHITBREAD	16 550	8
WYNN MACAU LTD	123 400	2
WYNN RESORTS	5 400	5
YAMADA DENKI CO	38 500	2
YAMAHA CORP	12 700	5
YAMAHA MOTOR CO	27 400	5
YOKOHAMA RUBBER CO LTD	8 000	1
YUE YUEN INDUSTRIAL	53 500	1
YUM BRANDS	24 882	20
ZALANDO SE	10 677	2
SUM FORBRUKSVARER		2 753
A2 MILK CO LTD	54 200	3
AEON CO	60 200	10
AJINOMOTO CO	56 100	9
ALIMENTATION COUCHE-T. B	41 717	18
ANHEUSER-BUSCH INBEV SA/NV	72 079	41
ARCHER-DANIELS-MIDLAND	56 121	20
ASAHI GROUP HOLDINGS LTD	40 100	13
ASSOCIATED BRITISH FOODS	34 480	8
BARRY CALLEBAUT AG-REG	182	2
BEIERSDORF	6 699	6
BROWN-FORMAN CORP B	29 115	12
BUNGE	15 700	7
CALBEE INC	5 400	1
CAMPBELL SOUP CO (US)	20 348	6
CARLSBERG B	11 385	10
CARREFOUR	53 458	8
CASINO ORD	4 730	2
LINDT AND SPRUENGLI NAMEN	9	6
LINDT & SPRUENGLI PART	121	6
CHURCH & DWIGHT CO INC	16 800	10
COCA-COLA AMATIL	73 196	4
COCA-COLA EUROPEAN PARTNERS	18 700	7
COCA-COLA HBC AG-CDI	16 546	4
COCA-COLA WEST COMPANY LIMITED	14 000	4
COLES GROUP LTD	99 724	7
COLGATE-PALMOLIVE	60 659	31
CONAGRA FOODS INC	41 339	8
CONSTELLATION BRANDS A	17 300	24
COSTCO WHOLESALE CORP	42 806	76

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Antall	Markedsverdi
COTY INC-CL A	30 000	2
DAIRY FARM INTL HLDGS LTD	25 100	2
DANONE	62 446	38
DAVIDE CAMPARI-MILANO SPA	71 951	5
DIAGEO	228 513	70
EMPIRE CO LTD 'A'	12 900	2
ESSITY AKTIEBOLAG-B	44 938	10
ESTEE LAUDER COS A	16 428	19
COLRUYT	5 739	4
FAMILYMART CO	7 900	9
GENERAL MILLS	58 230	20
WESTON (GEORGE)	6 699	4
GOLDEN AGRI-RESOURCES LTD	492 400	1
HEINEKEN HOLDING	11 642	8
HEINEKEN NV	24 852	19
HENKEL AG & CO KGAA	12 553	12
HENKEL AG & CO KGAA	8 646	7
HERSHEY CO (THE)	15 200	14
HORMEL FOODS CORP	31 300	12
ICA GRUPPEN AB	6 302	2
INGREDION INC	7 100	6
SAINSBURY (J)	174 012	5
J.M.SMUCKER	12 200	10
JERONIMO MARTINS SGPS	20 713	2
KAO CORP	35 500	23
KELLOGG CO	24 600	12
KERRY GROUP A	16 118	14
KIKKOMAN CORP	13 000	6
KIMBERLY-CLARK CORP	26 423	26
KIRIN HOLDINGS CO	84 600	15
KOBAYASHI PHARMACEUTICAL CO	3 600	2
AHOLD (KON.)	125 089	27
KOSE CORP	2 000	3
KRAFT HEINZ CO/THE	57 696	21
KROGER CO	85 776	20
LAMB WESTON HOLDINGS INC	15 000	10
LAWSON	6 000	3
LION CORP	17 000	3
LOBLAW COMPANIES LTD	20 737	8
LOREAL	18 910	38
MCCORMICK & CO NV	11 521	14
MEIJI HOLDINGS CO LTD	13 600	10
METRO A	23 307	7

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Antall	Markedsverdi
METRO WHOLESAL & FOOD SPECI	14 240	2
MOLSON COORS BREWING B	20 600	10
KRAFT FOODS A	141 249	49
MONSTER BEVERAGE CORP	41 487	18
NESTLE	285 405	200
NIPPON MEAT PACKERS	7 600	2
NISSHIN SEIFUN GROUP	20 105	4
NISSIN FOODS HOLDINGS CO LTD	5 900	3
PEPSICO	134 141	128
PERNOD RICARD	21 775	31
PIGEON CORP	10 100	4
POLA ORBIS HOLDINGS INC	6 000	1
PROCTER & GAMBLE CO	187 435	149
RECKITT BENCKISER GROUP PLC	48 378	32
REMY COINTREAU	2 983	3
SAPUTO	28 200	7
SEVEN AND I HOLDINGS CO	73 540	28
SHISEIDO CO	32 800	18
SUNDRUG CO LTD	4 400	1
SUNTORY BEVERAGE & FOOD LTD	17 200	7
SYSCO CORP	48 467	26
TESCO	930 175	20
CLOROX CO	9 618	13
COCA-COLA CO	385 466	158
TOYO SUISAN KAISHA	11 700	4
TREASURY WINE ESTATES LTD	71 159	6
TSURUHA HOLDINGS INC	4 400	3
TYSON FOODS A	29 000	13
UNI-CHARM CORP	33 900	10
UNILEVER NV CERT	10 191	5
UNILEVER PLC	196 280	89
WALGREEN CO	78 032	46
WELCIA HOLDINGS CO LTD	5 400	2
WH GROUP LTD	943 000	6
WILMAR INTERNATIONAL	168 800	3
MORRISON WM SUPERMARKETS	245 621	6
WOOLWORTHS LTD	121 736	22
YAKULT HONSHA CO	7 600	5
YAMAZAKI BAKING CO	10 000	2
SUM KONSUMENTVARER		2 042
ANADARKO PETROLEUM CORP	45 830	17
ANTERO RESOURCES CORP	14 400	1
APACHE CORP	32 504	7

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Antall	Markedsverdi
ARC RESOURCES LTD	25 659	1
ATLANTICA TENDER DRILLING LT	4 709 536	9
BAKER HUGHES A GE CO	36 581	7
BORR DRILLING LTD	154 203	3
BP	1 572 379	86
BW LPG LTD	1 065 081	28
CABOT OIL & GAS CORP	40 300	8
CALTEX AUSTRALIA	19 661	3
CAMECO CORP	29 400	3
CENOVUS ENERGY INC	88 130	5
CHENIERE ENERGY INC	17 000	9
CHEVRON CORP	152 800	144
CIMAREX ENERGY CO	8 500	5
CONCHO RESOURCES INC	16 200	14
CONOCOPHILLIPS	91 987	50
CONTINENTAL RESOURCES INC/OK	6 500	2
DEVON ENERGY CORP	44 244	9
DIAMONDBACK ENERGY INC	12 900	10
ENAGAS	22 997	5
ENCANA CORP	87 130	4
ENI	216 940	29
EOG RESOURCES	46 500	35
EXXON MOBIL CORP	337 063	199
FLEX LNG LTD	256 559	3
FRONTLINE LTD	203 889	10
GALP ENERGIA SGPS SA-B SHRS	43 411	6
HALLIBURTON CO	73 600	17
HELMERICH AND PAYNE	8 100	3
HESS	24 000	8
HOLLY CORP	14 100	6
HUSKY ENERGY	26 336	2
IDEMITSU KOSAN CO	6 200	2
IMPERIAL OIL	22 066	5
INDEPENDENT TANKERS CORP LTD	1 539 877	0
INPEX CORPORATION	93 900	7
INTER PIPELINE LTD	38 577	5
JX HOLDINGS INC	257 955	12
KEYERA CORP	12 902	2
KINDER MORGAN INC	171 241	23
VOPAK	5 938	2
LUNDIN PETROLEUM	14 040	3
MARATHON OIL CORP	69 100	9
NATIONAL OILWELL VARCO	28 663	6

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Antall	Markedsverdi
NESTE OIL	8 652	6
NOBLE ENERGY	41 100	7
OCCIDENTAL PETROLEUM	59 984	32
OIL SEARCH	133 276	6
OKEANIS ECO TANKERS CORP	515 000	28
OMV AG	10 350	4
ONEOK INC	34 000	16
ORIGIN ENERGY	131 061	5
PARSLEY ENERGY INC-CLASS A	16 400	2
PEMBINA PIPELINE CORP	43 309	11
PIONEER NATURAL RES.	13 900	16
PLAINS GP HOLDINGS LP-CL A	15 608	3
PRAIRIESKY ROYALTY LTD	23 435	3
REPSOL YPF	111 703	16
ROYAL DUTCH SHELL B	601 967	155
ROYAL DUTCH SHELL PLC-A SHS	56 516	14
SANTOS	191 976	6
SCHLUMBERGER	105 046	33
SEADRILL LTD	72 921	6
SEVEN GENERATIONS ENERGY - A	22 600	2
SHELF DRILLING LTD	425 520	19
SHOWA SHELL SEKIYU K.K	14 300	2
SNAM SPA	182 638	7
SUBSEA 7 SA	1 788 334	151
SUNCOR ENERGY	129 955	31
TARGA RESOURCES CORP	21 900	7
TECHNIPFMC PLC	35 700	6
TENARIS SA	34 366	3
TOTAL	197 645	90
TOURMALINE OIL CORP	21 200	2
TRANSCANADA CORP	73 514	23
VALERO ENERGY CORP	38 235	25
VERMILION ENERGY INC	8 569	2
WASHINGTON H. SOUL PATTINSON	14 712	2
WILLIAMS COS	97 143	19
WOOD GROUP (JOHN) PLC	67 728	4
WOODSIDE PETROLEUM	71 596	14
WORLEYPARSONS	34 510	2
SUM ENERGI		1 604
3I GROUP PLC	81 910	7
ABN AMRO GROUP NV-CVA	25 541	5
ACOM CO	18 600	1
ADMIRAL GROUP PLC	12 955	3

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Antall	Markedsverdi
AEGON	136 673	6
AEON CREDIT SERVICE CO	5 500	1
AFFILIATED MANAGERS GROUP	3 500	3
AFLAC	59 544	23
AGEAS	14 188	5
AGNC INVESTMENT CORP	22 800	3
AIA GROUP LTD	920 860	66
AIB GROUP PLC	80 919	3
ALLEGHANY CORP	1 100	6
ALLIANZ	33 777	59
ALLSTATE CORP	28 509	20
ALLY FINANCIAL INC	28 800	6
AMERICAN EXPRESS	54 174	45
AMERICAN FINANCIAL GROUP INC	5 000	4
AMERICAN INT'L GROUP	71 047	24
AMERIPRISE FINANCIAL	11 570	10
AMP LTD	229 635	3
AMUNDI SA	5 859	3
ANNALY CAPITAL MANAGEMENT IN	85 000	7
AON CORP	19 673	25
AOZORA BANK	6 400	2
ARCH CAPITAL GROUP	31 800	7
ARTHUR J GALLAGHER & CO	10 900	7
ASHIKAGA HOLDINGS CO LTD	54 990	1
ASSICURAZIONI GENERALI	94 696	14
ASSURANT	4 400	3
ASX	12 385	4
ATHENE HOLDING LTD-CLASS A	10 100	3
ANZ BANKING GROUP	214 034	32
AVIVA	293 541	12
AXA EQUITABLE HOLDINGS INC	21 200	3
AXA SA	141 843	26
BALOISE-HOLDING AG	3 147	4
BANCO BILBAO VIZCAYA ARGENTA	503 946	23
BANCO DE SABADELL SA	442 411	4
BANCO ESPIRITO SANTO	190 970	0
BSCH BCO SANTANDER CENTR	1 239 868	49
BANK HAPOALIM BM	67 159	4
BANK IRELAND	82 407	4
BANK LEUMI LE-ISRAEL	88 887	5
BANK OF AMERICA CORP	716 210	153
BANK EAST ASIA	75 224	2
BANK KYOTO	5 200	2

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Antall	Markedsverdi
BANK MONTREAL	48 552	27
BANK NEW YORK MELLON	80 881	33
BANK NOVA SCOTIA	91 001	39
BANK OF QUEENSLAND LTD	28 669	2
BANKIA SAU	69 290	2
BANKINTER	39 786	3
BARCLAYS	1 276 682	21
BB&T CORP	61 207	23
BENDIGO AND ADELAIDE BANK LTD	37 745	2
BERKSHIRE HATHAWAY B	95 751	169
BLACKROCK INC	9 008	31
BNP PARIBAS	81 979	32
BOC HONG KONG HOLDINGS	305 700	10
BRIGHTHOUSE FINANCIAL INC	6 336	2
BROOKFIELD ASSET MAN A	63 029	21
CAIXABANK	269 807	8
CANADIAN IMPERIAL BANK	33 308	21
CAPITAL ONE FINANCIAL	37 288	24
CBOE HOLDINGS INC	7 000	6
CHALLENGER FINANCIAL SVC	38 000	2
SCHWAB (CHARLES) CORP	84 830	31
CHIBA BANK	45 000	2
ACE	34 716	39
CI FINANCIAL INCOME FUND	15 500	2
CINCINNATI FINL CORP	10 400	7
CIT GROUP INC	10 700	4
CITIGROUP	195 026	88
CITIZENS FINANCIAL GROUP	42 800	11
CHICAGO MERCANTILE EXCH	27 720	45
CNP ASSURANCES	11 687	2
COMERICA	11 400	7
COMMERZBANK	87 323	5
COMMONWEALTH BANK	134 476	59
BANK YOKOHAMA	74 000	2
CREDIT AGRICOLE	90 820	8
CREDIT SAISON CO	10 600	1
CREDIT SUISSE	180 029	17
DAI-ICHI LIFE INSURANCE	82 900	11
DAIWA SECURITIES GROUP	109 900	5
DANSKE BANK	52 104	9
DBS GROUP HOLDINGS	140 484	21
DEUTSCHE BANK NAMEN	158 910	11
DEUTSCHE BOERSE AG	14 704	15

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Antall	Markedsverdi
DIRECT LINE INSURANCE GROUP	87 441	3
DISCOVER FINANCIAL SERVICES	30 844	16
E*TRADE FINANCIAL CORP	20 000	8
EAST WEST BANCORP INC	10 000	4
EATON VANCE CORP	8 500	3
ERSTE GROUP BANK AG	25 712	7
EURAZEO	2 594	2
EVEREST RE GROUP	3 000	6
EXOR NV	6 300	3
FAIRFAX FINANCIAL HLDGS	1 832	7
FIDELITY NAT'L FINANCIAL	16 700	5
FIFTH THIRD BANCORP	51 705	11
FIRST REPUBLIC BANK/CA	12 200	9
FRANKLIN RESOURCES	30 204	8
FUKUOKA FINANCIAL GROUP	8 400	1
GOLDMAN SACHS GROUP	26 074	38
GREAT WEST LIFECO	19 848	4
GROUPE BRUXELLES LAMBERT	5 146	4
HANG SENG BANK	50 800	10
HANNOVER RUECKVERSICH.	3 965	5
HARGREAVES LANSDOWN PLC	15 860	3
HONG KONG EXCH.&CLEARING	83 993	21
HSBC HOLDINGS (GB)	1 482 324	106
HUNTINGTON BANCSHARES INC	79 100	8
IA FINANCIAL CORP INC	5 479	2
IGM FINANCIAL	7 300	1
INDUSTRIVARDEN C	10 187	2
ING GROEP	292 564	27
ING US INC	15 500	5
INSURANCE AUSTRALIA GRP.	202 674	9
INTACT FINANCIAL CORP	8 700	5
INTERCONTINENTAL	44 695	29
INTESA SANPAOLO ORD	1 118 330	21
INVESCO LTD	28 858	4
INVESTEC PLC	39 906	2
KINNEVIK B	15 645	3
INVESTOR B	32 764	12
JAPAN EXCHANGE GROUP INC	35 400	5
JAPAN POST BANK CO LTD	25 500	2
JAPAN POST HOLDINGS CO LTD	105 000	10
JPMORGAN CHASE & CO	255 015	216
JULIUS BAER GROUP LTD	15 398	5
KBC GROUPE	20 408	11

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Antall	Markedsverdi
KEYCORP	79 000	10
LEGAL & GENERAL GROUP	444 529	11
LEUCADIA NATIONAL CORP	21 200	3
LINCOLN NATIONAL CORP	16 682	7
LLOYDS BANKING GROUP PLC	5 194 247	30
LOEWS CORP	19 300	8
LONDON STOCK EXCHANGE	26 981	12
LUNDBERGFÖRETAGEN AB, L E SER. B	7 600	2
M & T BANK CORP	11 016	14
MACQUARIE BANK	24 103	16
MANULIFE FINANCIAL CORP	153 107	19
MAPFRE	70 142	2
MARKEL CORP	900	8
MARSH AND MCLENNAN COS	36 354	25
MEDIBANK PRIVATE LTD	176 403	3
MEDIOBANCA	40 060	3
METLIFE	69 698	25
MITSUBISHI UFJ FIN GRP	949 298	40
MITSUBISHI UFJ LEASE FIN	37 700	2
MIZRAHI TEFAHOT BANK LTD	10 489	2
MIZUHO FINANCIAL GROUP	1 808 417	24
MOODYS CORP	13 376	16
MORGAN STANLEY	102 287	35
MS&AD INSURANCE GROUP HOLDINGS	39 920	10
MSCI INC	6 200	8
MUENCHENER RUECKVERSICH.	11 482	22
NASDAQ OMX GROUP/THE	7 500	5
NATIONAL AUSTRALIA BANK	214 781	31
NATIONAL BANK OF CANADA	27 192	10
NATIXIS	60 903	2
NKSJ HOLDINGS INC	28 800	8
NN GROUP NV	23 496	8
NOMURA HOLDINGS	270 600	9
NORDEA BANK ABP	219 573	16
NORTHERN TRUST CORP	16 550	12
ONEX CORPORATION	5 400	3
ORIX CORP	95 500	12
OCBC BANK	231 088	17
PARGESA HOLDING INH	2 771	2
PARTNERS GROUP HOLDING AG	1 096	6
PEOPLES UNITED FINANCIAL	22 400	3
PNC FINL SERVICES GROUP	37 428	38
POSTE ITALIANE SPA	30 561	2

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Antall	Markedsverdi
POWER CORP OF CANADA	24 698	4
POWER FINANCIAL CORP	16 100	3
PRINCIPAL FINANCIAL GRP	19 500	7
PROGRESSIVE CORP	42 352	22
PRUDENTIAL FINANCIAL	31 202	22
PRUDENTIAL	189 065	29
QBE INSURANCE GROUP	95 252	6
RAIFFEISEN BANK INTERNATIONAL	9 818	2
RAYMOND JAMES FINANCIAL INC	8 340	5
REGIONS FINANCIAL (NEW)	87 341	10
REINSURANCE GROUP OF AMERICA	4 000	5
RENAISSANCERE HOLDINGS	2 900	3
RESONA HOLDINGS	185 942	8
ROYAL BANK OF CANADA	108 542	64
ROYAL BANK OF SCOTLAND	283 296	7
RSA INSURANCE GROUP PLC	64 641	4
S&P GLOBAL INC	19 339	28
SAMPO OYJ-A SHS	32 557	12
SBI HOLDINGS	14 070	2
SCHRODERS	8 983	2
SCOR	9 679	4
SEI INVESTMENTS COMPANY	9 800	4
SEVEN BANK LTD	29 100	1
SHINSEI BANK	10 900	1
SHIZUOKA BANK	34 000	2
SIGNATURE BANK	3 300	3
SINGAPORE EXCHANGE	48 400	2
SKAND.ENSKILDA BANKEN A	122 934	10
SOCIETE GENERALE	56 549	16
SONY FINANCIAL HOLDINGS	9 900	2
ST JAMES'S PLACE PLC	32 674	3
STANDARD CHARTERED	258 692	17
STANDARD LIFE	158 985	4
STATE STREET CORP	30 243	17
SUMITOMO MITSUI FINL GRP	97 971	28
SUMITOMO MITSUI TRUST HOLDINGS	23 876	8
SUN LIFE FINANCIAL	44 898	13
SUNCORP GROUP LTD	108 212	8
SUNTRUST BANKS	37 448	16
SVB FINANCIAL GROUP	3 500	6
SVENSKA HANDELSBANKEN-A SHS	110 671	11
SWEDBANK	66 989	13
SWISS LIFE HOLDING	2 132	7

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Antall	Markedsverdi
SWISS RE LTD	23 783	19
SYNCHRONY FINANCIAL	64 010	13
T&D HOLDINGS	38 100	4
PRICE (T. ROWE) GROUP	18 923	15
TD AMERITRADE HOLDING CO	18 100	8
HARTFORD FINANCIAL SVCS	30 711	12
TOKIO MARINE HOLDINGS INC	51 279	21
TOKYO CENTURY CORP	3 200	1
TORCHMARK CORP	8 400	5
TORONTO-DOMINION BANK	139 318	60
TRAVELERS COS	21 310	22
TRYG A/S	8 165	2
US BANCORP	116 732	46
UBS NAMEN	289 096	31
UNICREDIT SPA	155 185	15
UNITED OVERSEAS BANK	95 723	15
UNUM GROUP	16 666	4
BERKLEY (W.R.) CORP	6 500	4
WELLS FARGO & CO	343 362	137
WENDEL	2 001	2
WESTPAC BANKING	252 349	38
WILLIS GROUP HOLDINGS PLC	10 368	14
YAMAGUCHI FINANCIAL GROUP IN	15 000	1
ZIONS BANCORPORATION	13 000	5
ZURICH FINL SERVICES	11 155	29
SUM FINANS		3 751
ABBOTT LABORATORIES	132 200	83
ABBVIE INC	113 436	91
ABIOMED INC	3 100	9
AGILENT TECHNOLOGIES	25 821	15
ALEXION PHARMACEUTICALS INC	16 400	14
ALFRESA HOLDINGS	10 700	2
ALIGN TECHNOLOGY INC	5 400	10
ALKERMES PLC	9 300	2
ALLERGAN PLC	24 984	29
ALNYLAM PHARMACEUTICALS INC	7 000	4
AMERISOURCEBERGEN	12 884	8
AMGEN	49 823	84
ANTHEM INC	19 896	45
ASAHI INTECC CO LTD	8 300	3
ASTELLAS PHARMA	156 220	17
ASTRAZENECA	92 879	60
AURORA CANNABIS INC	60 800	3

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Antall	Markedsverdi
BAXTER INTERNATIONAL	38 417	22
BAYER	70 084	42
BECTON DICKINSON	19 681	38
BEIGENE LTD-ADR	2 900	4
BIOGEN IDEC	16 294	42
BIOMARIN PHARMACEUTICAL INC	13 100	10
BIOMERIEUX	3 852	2
BOSTON SCIENTIFIC CORP	104 027	32
BRISTOL-MYERS SQUIBB CO	121 710	55
CANOPY GROWTH CORP	18 100	4
CARDINAL HEALTH	23 333	9
CELGENE CORP	57 368	32
CENTENE CORP	15 500	15
CERNER CORP	21 200	10
CHUGAI PHARMACEUTICAL CO	14 600	7
CIGNA CORP	30 808	51
COCHLEAR	3 412	4
COLOPLAST B	10 388	8
CONVATEC GROUP PLC	70 000	1
COOPER COS INC/THE	3 200	7
CSL LIMITED	34 716	39
CVS/CAREMARK	96 977	55
DAIICHI SANKYO CO	49 775	14
DAINIPPON SUMITOMO PHARM	11 200	3
DANAHER CORP	46 496	42
DAVITA	11 500	5
DENTSPLY SIRONA INC	15 500	5
DEXCOM INC	7 500	8
EDWARDS LIFESCIENCES CORP	15 900	21
EISAI CO	17 400	12
LILLY (ELI) AND CO	73 288	73
EUROFINS SCIENTIFIC	700	2
FISHER & PAYKEL HEALTHCARE C	55 133	4
FRESENIUS MED. CARE ST	16 097	9
FRESENIUS SE & CO KGAA	31 249	13
GALENICA AG-REG	3 180	3
GENMAB	4 838	7
GILEAD SCIENCES	100 350	54
GLAXOSMITHKLINE	367 958	61
GRIFOLS SA	18 780	4
H LUNDBECK A/S	5 000	2
HCA HOLDINGS INC	23 500	25
HENRY SCHEIN INC	10 600	7

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Antall	Markedsverdi
HISAMITSU PHARMACEUTICAL	6 900	3
HOLOGIC INC	15 800	6
HOYA CORP	31 300	16
HUMANA	10 600	26
IDEXX LABORATORIES INC	6 100	10
ILLUMINA INC	10 800	28
INCYTE CORP	13 300	7
INTUITIVE SURGICAL	8 400	35
IPSEN	2 500	3
JAZZ PHARMACEUTICALS PLC	4 100	4
JOHNSON & JOHNSON	200 579	224
PHILIPS ELECTRS (KON.)	71 588	22
KYOWA HAKKO KIRIN CO LTD	13 000	2
LABORATORY CORP OF AMER	8 300	9
LONZA GROUP	5 478	12
M3 INC	36 000	4
MCKESSON CORP	15 829	15
MEDIPAL HOLDINGS CORP	8 200	2
MEDTRONIC	102 204	80
MERCK AND CO	201 890	134
MERCK KGAA STAMM	10 682	9
METTLER-TOLEDO INTERNATIONAL	1 853	9
mitsubishi tanabe pharma corp	16 300	2
MYLAN INC	36 009	9
NEKTAR THERAPEUTICS	11 900	3
NMC HEALTH PLC	7 700	2
NOVARTIS	165 822	122
NOVO NORDISK A/S-B	141 958	56
OLYMPUS CORP	21 900	6
ONO PHARMACEUTICAL CO	30 200	5
ORION-YHTYMAE B	7 047	2
OTSUKA HOLDINGS CO LTD	30 800	11
PERRIGO CO PLC	9 364	3
PFIZER	442 305	167
QIAGEN N.V.	13 297	4
QUEST DIAGNOSTICS	9 548	7
QUINTILES TRANSNATIONAL HOLD	12 032	12
RAMSAY HEALTH CARE LTD	9 226	3
RECORDATI SPA	5 000	1
REGENERON PHARMACEUTICALS	5 917	19
RESMED INC	9 200	9
ROCHE HOLDING GENUSS	52 800	113
RYMAN HEALTHCARE LTD	25 579	2

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Antall	Markedsverdi
SANOFI	85 186	64
SANTEN PHARMACEUTICAL CO	23 100	3
SARTORIUS AG-VORZUG	2 600	3
SARTORIUS STEDIM BIOTECH	2 706	2
SEATTLE GENETICS INC	7 600	4
SHIONOGI & CO	22 800	11
SHIRE PLC	67 443	33
SIEMENS HEALTINEERS	13 780	5
SMITH & NEPHEW	60 810	10
SONIC HEALTHCARE	27 213	4
SONOVA HOLDING	3 572	5
STRAUMANN HOLDING	700	4
STRYKER CORP	24 999	34
SUZUKEN CO	4 150	2
SYSMEX CORP	12 900	5
TAISHO PHARMACEUTICAL CO	2 600	2
TAKEDA PHARMACEUTICAL	58 100	17
TELEFLEX INC	3 200	7
TERUMO CORP	26 200	13
TEVA PHARMACEUTICAL-SP ADR	68 664	9
THERMO FISHER SCIENTIFIC	30 050	58
UCB (GROUPE)	8 403	6
UNITED THERAPEUTICS CORP	3 100	3
UNITEDHEALTH GROUP	72 093	156
UNIVERSAL HEALTH SERVICES-B	5 783	6
VALEANT PHARMACEUTICALS INTERN	20 115	3
VARIAN MEDICAL SYSTEMS	6 200	6
VEEVA SYSTEMS INC-CLASS A	7 000	5
VERTEX PHARMACEUTICALS	17 972	26
WATERS CORP	5 353	9
WELLCARE HEALTH PLANS INC	4 000	8
WILLIAM DEMANT HOLDING	8 840	2
ZIMMER HOLDINGS	15 559	14
ZOETIS INC	33 878	25
SUM HELSE		3 128
3M CO	57 733	95
VOLVO B	140 647	16
ABB LTD	184 653	30
ACS ACTIV. CONST. Y SVCS	22 676	8
ACUITY BRANDS INC	3 600	4
ADECCO	11 307	5
AENA SA	4 411	6
AERCAP HOLDINGS NV	14 900	5

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Antall	Markedsverdi
ADP	1 656	3
ALFA LAVAL	33 569	6
ALLEGION PLC	8 500	6
ALSTOM	15 000	5
AMADA CO	31 300	2
AMERCO	500	1
AMERICAN AIRLINES GROUP INC	11 600	3
AMETEK INC	19 050	11
ALL NIPPON AIRWAYS CO	8 700	3
ANDRITZ	6 238	2
AP MOLLER MAERSK B	474	5
AP MOLLER MAERSK A	245	2
ARCONIC INC	43 150	6
ASAHI GLASS CO	22 160	6
ASHTREAD GROUP PLC	52 067	9
ASSA ABLOY AB-B	90 132	14
ATLANTIA	35 799	6
ATLAS COPCO A	61 846	13
ATLAS COPCO AB-B SHS	35 802	7
AUCKLAND INT'L AIRPORT	52 310	2
QR NATIONAL LTD	139 065	4
BABCOCK INTL GROUP PLC	18 382	1
BOLLORE	57 312	2
BOMBARDIER B	240 200	3
BOUYGUES ORD	22 465	7
BRAMBLES	125 306	8
BRENNTAG AG	13 243	5
BUNZL	34 891	9
BUREAU VERITAS SA	16 372	3
CH ROBINSON WORLDWIDE	9 700	7
CAE	18 336	3
CANADIAN NAT'L RAILWAY	57 416	37
CP RAILWAY	11 140	17
CATERPILLAR	57 628	63
CENTRAL JAPAN RAILWAY CO	10 300	19
SAINT-GOBAIN	47 508	14
CINTAS CORP	7 397	11
CK HUTCHISON HOLDINGS LTD	272 917	23
CNH INDUSTRIAL NV	84 935	7
COMFORTDELGRO	129 900	2
COPART INC	15 500	6
COSTAR GROUP INC	2 000	6
CSX CORP	62 026	33

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Antall	Markedsverdi
CUMMINS	15 100	17
DAI NIPPON PRINTING CO	18 500	3
DAIFUKU CO LTD	11 000	4
DAIKIN INDUSTRIES	23 700	22
DASSAULT AVIATION SA	172	2
DCC PLC	8 653	6
DEERE & CO	30 734	40
DELTA AIR LINES	11 670	5
LUFTHANSA	15 302	3
DEUTSCHE POST	72 110	17
DOVER CORP	15 277	9
DSV DE SAMMENSLUT VOGN	16 145	9
EAST JAPAN RAILWAY CO	25 802	20
EASYJET PLC	10 357	1
EATON CORP	39 716	24
EDENRED	14 388	5
EIFFAGE	6 930	5
EMERSON ELECTRIC CO	59 239	31
EPIROC AB-A	61 846	5
EPIROC AB-B	35 802	3
EQUIFAX	9 500	8
EXPEDITORS INTL WASH.	12 300	7
EXPERIAN PLC	74 085	16
FANUC CORP	18 300	24
FASTENAL CO	27 700	13
FEDEX CORP	18 083	25
FERROVIAL SA	50 240	9
FINNING INT'L	14 800	2
FLOWSERVE CORP	10 700	4
FORTIVE CORP	26 898	16
FORTUNE BRANDS HOME & SECURI	12 800	4
FRAPORT	2 555	2
FUJI ELECTRIC CO LTD	9 200	2
G4S	92 996	2
GAMESA CORP TECNOLOGICA	20 000	2
GEA GROUP	18 409	4
GEBERIT	3 571	12
GENERAL ELECTRIC CO	840 624	55
GOLDEN OCEAN GROUP LTD	347 683	18
GROUPE EUROTUNNEL SA - REGR	30 847	4
HANKYU HANSHIN HLDG	15 200	4
HARRIS CORP	11 900	14
HD SUPPLY HOLDINGS INC	20 800	7

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Antall	Markedsverdi
HINO MOTORS	18 700	2
HITACHI CONSTR. MACHINE.	9 200	2
HOCHTIEF	1 382	2
HOSHIZAKI ELECTRIC CO LTD	5 600	3
IDEX CORP	7 200	8
IHI CORP	10 400	2
IHS MARKIT LTD	26 204	11
ILLINOIS TOOL WORKS	29 650	33
INGERSOLL-RAND PLC	24 249	19
INTL CONSOLIDATED AIRLINES	53 396	4
INTERTEK GROUP	10 295	5
ISS A/S	11 010	3
ITOCHU CORP	141 700	21
HUNT (J.B.) TRANSPORT	6 100	5
JAPAN AIRLINES CO LTD	6 700	2
JAPAN AIRPORT TERMINAL	3 300	1
JARDINE MATHESON (USD)	21 700	13
JARDINE STRATEGIC HLDGS LTD	20 000	6
JGC CORP	13 700	2
JOHNSON CONTROLS INTERNATION	85 515	22
JTEKT CORP	16 000	2
KAJIMA CORP	34 000	4
KAMIGUMI CO	8 000	1
KANSAS CITY SOUTHERN	7 300	6
KAWASAKI HEAVY IND	10 999	2
KEIHAN ELECTRIC RAILWAY CO	6 600	2
KEIKYU CORP	14 000	2
KEIO CORP	6 600	3
KEISEI ELECTRIC RAILWAY	19 500	5
KEPPEL CORP LTD	168 760	6
KINGSPAN GROUP PLC	16 079	6
KINTETSU CORP	16 190	6
KION GROUP AG	6 626	3
KNIGHT-SWIFT TRANSPORTATION	11 800	3
KOMATSU	87 000	16
KONE B	32 143	13
KUBOTA CORP	103 800	13
KUEHNE & NAGEL INT'L	3 589	4
KURITA WATER INDUSTRIES	10 100	2
KYUSHU RAILWAY COMPANY	10 000	3
L3 TECHNOLOGIES INC	7 500	11
LEGRAND	24 870	12
LEIGHTON HOLDINGS LTD	7 171	2

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Antall	Markedsverdi
LENNOX INTERNATIONAL INC	3 500	7
JS GROUP CORP	21 100	2
MAKITA CORP	18 800	6
MANPOWERGROUP	5 400	3
MARUBENI CORP	173 200	11
MASCO CORP	27 701	7
MEGGITT PLC	63 016	3
MELROSE INDUSTRIES PLC	532 780	10
METSO OYJ	10 557	2
MIDDLEBY CORP	5 700	5
MINEBEA CO	39 300	5
MISUMI GROUP INC	21 000	4
MITSUBISHI CORP	135 100	32
MITSUBISHI ELECTRIC CORP	169 200	16
MITSUBISHI HEAVY IND	29 509	9
MITSUI & CO	150 200	20
MITSUI OSK LINES	6 000	1
MONOTARO CO LTD	14 200	3
MTR CORP	94 342	4
MTU AERO ENGINES AG	5 000	8
NABTESCO CORP	10 900	2
NAGOYA RAILROAD CO LTD	18 399	4
NGK INSULATORS	21 000	2
NIDEC CORP	22 900	23
NIELSEN HOLDINGS PLC	25 262	5
NIPPON EXPRESS CO	5 200	3
NIPPON YUSEN K.K	10 300	1
NORFOLK SOUTHERN CORP	21 546	28
NSK	36 900	3
NWS HOLDINGS	132 381	2
OBAYASHI CORP	51 000	4
ODAKYU ELECTRIC RAILWAY	31 500	6
OLD DOMINION FREIGHT LINE	4 400	5
OSRAM LICHT AG	6 796	3
OWENS CORNING	10 000	4
PACCAR	31 886	16
PARK24 CO LTD	7 000	1
PARKER HANNIFIN CORP	12 589	16
PENTAIR	14 433	5
PERSOL HOLDINGS CO LTD	18 500	2
PRYSMIAN SPA	24 962	4
RANDSTAD HOLDING	8 300	3
RECRUIT HOLDINGS CO LTD	84 300	18

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Antall	Markedsverdi
REED ELSEVIER (GB)	156 088	28
REPUBLIC SERVICES	19 295	12
REXEL SA	35 256	3
ROBERT HALF INT'L	9 100	5
ROCKWELL AUTOMATION	12 400	16
ROLLINS INC	10 500	3
ROLLS-ROYCE GROUP	165 836	15
ROLLS-ROYCE HOLDINGS PLC RIGHTS ISSUE	7 628 456	0
ROPER INDUSTRIES	9 200	21
ROYAL MAIL PLC	54 403	2
RYANAIR HOLDINGS	12 042	1
SANDVIK	113 778	14
SCHINDLER PART	3 534	6
SCHINDLER NAMEN	1 833	3
SCHNEIDER ELECTRIC	54 784	32
SECOM CO	15 900	11
SECURITAS B	19 442	3
SEEK LTD	23 372	2
SEIBU HOLDINGS INC	21 300	3
SEMBCORP INDUSTRIES	166 200	3
SENSATA TECHNOLOGIES HOLDING	12 900	5
SG HOLDINGS ORD	7 100	2
SGS	364	7
SHIMIZU CORP	46 000	3
SIEMENS	74 181	72
SINGAPORE AIRLINES	33 000	2
SINGAPORE AIRPORT TERM.	60 000	2
SINGAPORE TECH ENGR.	150 000	3
SKANSKA B	30 101	4
SKF B	31 433	4
SMC CORP	5 200	14
SMITH (A.O.) CORP	14 600	5
SMITHS GROUP	43 778	7
SNAP-ON INC	4 700	6
SNC-LAVALIN GROUP	11 100	3
BIC	2 097	2
SOHGO SECURITY SERVICES CO	4 000	2
SOUTHWEST AIRLINES CO	10 900	4
SPIRIT AEROSYSTEMS HOLD-CL A	11 000	7
STANLEY BLACK & DECKER INC	13 954	14
STOLT-NIELSEN LTD	215 936	22
SUMITOMO CORP	110 400	14
SUMITOMO HEAVY IND	10 200	3

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Antall	Markedsverdi
SYDNEY AIRPORT	68 874	3
TAISEI CORP	22 400	8
TELEPERFORMANCE	4 081	6
THALES	11 180	11
THK CO	8 900	1
THOMSON REUTERS CORP	21 017	9
TOBU RAILWAY CO	12 800	3
TOKYU CORP	36 600	5
TOPPAN PRINTING CO	17 850	2
TOSHIBA CORP	62 470	15
TOTO	12 000	4
TOYOTA TSUSHO	16 000	4
TRANSDIGM GROUP INC	5 000	15
TRANSUNION	13 900	7
TRANSURBAN GROUP	206 068	15
UNION PACIFIC CORP	55 355	66
UAL CORP	6 500	5
UNITED PARCEL SERVICE B	51 336	43
UNITED RENTALS INC	7 000	6
UNITED TECHNOLOGIES CORP	78 174	72
VERISK ANALYTICS INC-CLASS A	10 500	10
VESTAS WIND SYSTEMS	20 949	14
VINCI	48 837	35
GRAINGER (WW)	4 800	12
WABCO HOLDINGS INC	4 500	4
WABTEC CORP	7 500	5
WARTSILA B	35 043	5
WASTE CONNECTIONS INC	19 200	12
WASTE MANAGEMENT	32 058	25
WEIR GROUP PLC/THE	20 160	3
WEST JAPAN RAILWAY CO	14 200	9
WOLSELEY	23 300	13
WOLTERS KLUWER	20 019	10
WSP GLOBAL INC	7 700	3
XPO LOGISTICS INC	8 900	4
XYLEM INC	14 410	8
YAMATO HOLDINGS CO	23 200	6
YANGZJIANG SHIPBUILDING	189 000	1
SUM INDUSTRI		2 533
ACCENTURE PLC	48 929	60
ADOBE SYSTEMS	36 491	71
ADVANCED MICRO DEVICES	55 000	9
AKAMAI TECHNOLOGIES	11 800	6

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Antall	Markedsverdi
ALLIANCE DATA SYSTEMS	4 000	5
ALPS ELECTRIC CO LTD	10 000	2
AMADEUS IT HOLDING SA-A SHS	34 288	21
AMPHENOL CORP	22 422	16
ANALOG DEVICES	27 202	20
ANSYS INC	6 000	7
APPLE	360 978	493
APPLIED MATERIALS	86 140	24
ARISTA NETWORKS INC	4 000	7
ARROW ELECTRONICS	5 900	4
ASETEK A/S	828 797	33
ASM PACIFIC TECHNOLOGY	12 100	1
ASML HLDG	30 536	41
ATOS ORIGIN	7 396	5
AUTODESK	15 100	17
AUTOMATIC DATA PROCESS	34 234	39
BROADCOM LTD	32 451	71
BROADRIDGE FINANCIAL SOLUTIO	7 800	7
BROTHER INDUSTRIES	17 800	2
CADENCE DESIGN SYS INC	19 500	7
CANON INC	76 450	18
CAP GEMINI SA	12 670	11
CDK GLOBAL INC	8 900	4
CDW CORP/DE	9 300	7
CGI GROUP A	20 200	11
CHECK POINT SOFTWARE TECH	9 400	8
CISCO SYSTEMS	351 611	132
CITRIX SYSTEMS	10 200	9
COGNEX CORP	12 000	4
COGNIZANT TECH SOLUTIONS	45 854	25
COMMSCOPE HOLDING CO INC	12 000	2
COMPUTERSHARE	27 865	3
CONSTELLATION SOFTWARE INC	1 700	9
CORNING	61 448	16
DASSAULT SYSTEMES	8 498	9
DISCO CORP	2 000	2
DXC TECHNOLOGY CO	21 001	10
ERICSSON (LM) B	238 320	18
F5 NETWORKS	4 800	7
FIDELITY NAT'L INFO SVCS	23 781	21
FIRST DATA CORP- CLASS A	20 800	3
FISERV	34 088	22
FLEETCOR TECHNOLOGIES INC	6 720	11

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Antall	Markedsverdi
FLEXTRONICS INT'L	39 100	3
FLIR SYSTEMS INC	10 200	4
FORTINET INC	9 400	6
FUJI FILM HOLDINGS CO	33 800	11
FUJITSU	15 820	9
GARTNER INC	5 800	6
GLOBAL PAYMENTS INC	11 500	10
GODADDY INC - CLASS A	11 100	6
HAMAMATSU PHOTONICS KK	10 600	3
HEWLETT PACKARD ENTERPRIS	128 065	15
HEXAGON AB SER. B	17 033	7
HIROSE ELECTRIC CO	1 984	2
HITACHI HIGH-TECH	5 200	1
HITACHI	69 800	16
HP INC	133 165	24
INFINEON TECHNOLOGIES	87 990	15
INGENICO GROUP	3 382	2
INTEL CORP	344 355	140
INTL BUSINESS MACHINES CORP	66 536	65
INTUIT	18 618	32
IPG PHOTONICS CORP	3 100	3
JACK HENRY & ASSOCIATES INC	5 000	5
JUNIPER NETWORKS	23 500	5
KEYENCE CORP	7 250	32
KEYSIGHT TECHNOLOGIES IN	13 900	7
KLA TENCOR CORP	12 900	10
KONICA MINOLTA HOLDINGS	29 000	2
KYOCERA CORP	21 800	9
LAM RESEARCH CORP	12 750	15
SAIC INC	10 000	5
MARVELL TECHNOLOGY GROUP	29 800	4
MASTERCARD A	69 707	114
MAXIM INTEGRATED PRODUCTS	18 800	8
MICRO FOCUS INTERNATIONAL	38 142	6
MICROCHIP TECHNOLOGY	17 500	11
MICRON TECHNOLOGY	85 400	23
MICROSOFT CORP	547 519	482
MOTOROLA SOLUTIONS INC	12 763	13
MURATA MANUFACTURING CO	14 600	17
NEC CORP	17 240	4
NEC ELECTRONICS CORP	70 200	3
NETWORK APPLIANCE	19 839	10
NICE SYSTEMS LTD	4 209	4

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Antall	Markedsverdi
NIPPON ELECTRIC GLASS CO	4 600	1
NOKIA CORP	409 615	20
NOMURA RESEARCH INST	8 107	3
NTT DATA CORP	41 500	4
NVIDIA	43 709	51
NXP SEMICONDUCTORS NV	25 212	16
OBIC CO	4 000	3
OMRON CORP	13 300	4
ON SEMICONDUCTOR CORP	31 700	5
OPEN TEXT CORP	22 600	6
ORACLE CORP	228 798	89
ORACLE CORP JAPAN	2 300	1
OTSUKA CORP	7 800	2
PALO ALTO NETWORKS INC	6 800	11
PAYCHEX	23 957	14
PAYPAL HOLDINGS INC	84 320	61
PTC INC	9 400	7
QORVO INC	9 900	5
QUALCOMM	104 500	51
RED HAT INC	12 000	18
RESEARCH IN MOTION	34 500	2
RICOH CO	44 900	4
ROHM CO	5 900	3
SABRE CORP	11 400	2
SALESFORCE.COM	54 700	65
SAP STAMM	74 612	64
SEAGATE TECHNOLOGY	23 919	8
SEIKO EPSON CORPORATION	18 100	2
SERVICENOW INC	12 746	20
SHIMADZU CORP	16 000	3
SHOPIFY INC - CLASS A	5 000	6
SKYWORKS SOLUTIONS INC	14 428	8
SPLUNK INC	8 400	8
SQUARE INC - A	23 500	11
SS&C TECHNOLOGIES HOLDINGS	15 000	6
STMICROELECTRONICS NV	53 509	7
SUMCO	23 800	2
SYMANTEC CORP	42 700	7
SYNOPSYS	10 800	8
TDK CORP	8 200	5
TE CONNECTIVITY LTD	27 150	18
TEMENOS GROUP AG-REG	4 500	5
TEXAS INSTRUMENTS	72 405	59

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Antall	Markedsverdi
SAGE GROUP (THE)	75 587	5
TOKYO ELECTRON	11 800	12
TOTAL SYSTEM SERVICES	13 883	10
TREND MICRO	7 500	4
TRIMBLE NAVIGATION LTD	17 100	5
VENTURE CORP LTD	20 300	2
VERISIGN	6 400	8
VISA INC-CLASS A SHARES	132 290	151
VMWARE INC-CLASS A	5 500	7
WESTERN DIGITAL	22 594	7
WESTERN UNION	34 694	5
WIRECARD AG	9 000	12
WIX.COM LTD	3 900	3
WORKDAY INC-CLASS A	9 889	14
WORLDPAY INC-CLASS A	24 042	16
XEROX CORP	16 865	3
XILINX	20 673	15
YASKAWA ELECTRIC CORP	16 600	4
YOKOGAWA ELECTRIC CORP	14 000	2
SUM IT		3 478
AGNICO-EAGLE MINES	19 756	7
AIR LIQUIDE	36 471	39
AIR PRODUCTS & CHEMICALS	17 200	24
AIR WATER INC	12 000	2
AKZO NOBEL	21 210	15
ALBEMARLE CORP	10 300	7
ALUMINA	223 416	3
AMCOR	98 654	8
ANGLO AMERICAN (GB)	88 632	17
ANTOFAGASTA	31 496	3
ARCELOR-MITTAL A	55 051	10
ARKEMA	4 799	4
ASAHI KASEI CORP	116 200	10
AVERY DENNISON CORP	6 611	5
AXALTA COATING SYSTEMS LTD	17 700	4
BALL CORP	30 590	12
BASF	77 009	46
BHP BILLITON LTD	268 272	56
BHP BILLITON PLC	179 635	33
BLUESCOPE STEEL	40 000	3
BOLIDEN	19 263	4
BORAL	118 267	4

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Antall	Markedsverdi
CCL INDUSTRIES INC - CL B	15 000	5
CELANESE CORP	10 900	8
CF INDUSTRIES HOLDINGS INC	16 500	6
CHEMOURS CO/THE	17 900	4
CHRISTIAN HANSEN HOLDING A/S	9 856	8
CLARIANT AG-REG	21 402	3
COVESTRO AG	17 560	8
CRH	71 173	16
CRODA INTERNATIONAL PLC	9 780	5
CROWN HOLDINGS INC	10 200	4
DAICEL CHEMICAL IND	23 000	2
DOWDUPONT INC	191 859	89
EASTMAN CHEMICAL CO	13 600	9
ECOLAB	22 123	28
EMS-CHEMIE HOLDING AG-REG	524	2
EVONIK INDUSTRIES AG	14 811	3
FIRST QUANTUM MINERALS	52 571	4
FLETCHER BUILDING	75 780	2
FMC CORP	9 670	6
FORTESCUE METALS GROUP	103 582	3
FRANCO-NEVADA CORP	14 662	9
FRESNILLO PLC	14 386	1
FUCHS PETROLUB AG -PREF	4 529	2
GIVAUDAN	744	15
GOLDCORP	71 348	6
HITACHI CHEMICAL CO	8 600	1
HITACHI METALS	12 400	1
HOLCIM	40 282	14
ISRAEL CHEMICALS LTD	40 032	2
IMERYS	2 657	1
INT'L FLAVORS FRAGRANCES	6 522	8
INT'L PAPER CO	32 053	11
JAMES HARDIE INDUSTRIES SE	33 520	3
JFE HOLDINGS	37 100	5
JOHNSON MATTHEY	14 296	4
JSR CORP	14 800	2
KANEKA CORP	4 000	1
KANSAI PAINT CO	19 000	3
KINROSS GOLD CORP	119 300	3
KOBE STEEL	47 200	3
KONINKLIJKE DSM	14 270	10
KURARAY CO	22 800	3
LANXESS AG	7 476	3

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Antall	Markedsverdi
LINDE PLC	47 791	65
LUNDIN MINING CORP	60 200	2
LYONDELLBASELL INDU-CL A	30 032	22
MARTIN MARIETTA MATRLS	5 500	8
MARUICHI STEEL TUBE	3 400	1
METHANEX CORP	6 718	3
MITSUBISHI CHEMICAL HLDG	129 950	9
MITSUBISHI GAS CHEMICAL	31 000	4
MITSUBISHI MATERIALS	15 500	4
mitsui chemicals	11 020	2
MONDI PLC	27 489	5
MOSAIC CO (THE)	28 800	7
NEWCREST MINING	68 630	9
NEWMONT MINING HLDG	43 957	13
NIPPON PAINT CO LTD	12 254	4
NIPPON STEEL CORP	68 072	10
NISSAN CHEMICAL IND	8 000	4
NITTO DENKO CORP	15 100	7
NOVOZYMES B	16 666	6
NUCOR CORP	27 264	12
OJI PAPER CO	52 800	2
ORICA	25 763	3
PACKAGING CORP OF AMERICA	6 700	5
PPG INDUSTRIES	21 052	19
RANDGOLD RESOURCES LTD	8 494	6
SEALED AIR CORP	15 400	5
SHERWIN-WILLIAMS CO	7 000	24
SHIN-ETSU CHEMICAL CO	32 100	22
SHOWA DENKO K.K	13 000	3
SIKA INHABER	12 420	14
SILVER WHEATON CORP	40 008	7
SMURFIT KAPPA GROUP PLC	16 700	4
SOLVAY	5 436	5
SOUTH32 LTD	479 722	10
STEEL DYNAMICS INC	22 100	6
STORA ENSO R	40 155	4
SUMITOMO CHEMICAL CO	110 100	5
SUMITOMO METAL MINING CO	18 850	4
SYMRISE AG	9 045	6
TAIHEIYO CEMENT CORP	7 600	2
TAIYO NIPPON SANZO CORP	13 000	2
TECK RESOURCES LTD-CLS B	54 426	10
TEIJIN	26 999	4

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Antall	Markedsverdi
THYSSEN KRUPP	28 016	4
TORAY INDUSTRIES	128 100	8
TOSOH CORP	20 000	2
TOYO SEIKAN KAISHA	10 000	2
IVANHOE MINES	70 000	1
UMICORE	13 958	5
UPM-KYMMENE	48 424	11
VOESTALPINE	7 772	2
VULCAN MATERIALS CO	11 585	10
WEST FRASER TIMBER CO LTD	4 400	2
WESTLAKE CHEMICAL CORP	2 900	2
WESTROCK CO	19 144	6
SUM RÅVARER		1 058
AEON MALL CO	9 520	1
ALEXANDRIA REAL ESTATE EQUIT	7 250	7
AMERICAN REALTY CAPITAL PROP	60 200	4
AMERICAN TOWER CORP A	31 008	42
AROUNDTOWN PROPERTY HLDG	67 204	5
ASCENDAS REAL ESTATE INV	247 549	4
AVALONBAY COMMUNITIES	10 735	16
AZRIELI GROUP	2 982	1
BOSTON PROPERTIES	11 083	11
BRITISH LAND CO	68 884	4
BROOKFIELD PROPERTY REIT I-A	16 200	2
CAMDEN PROPERTY TRUST	5 500	4
CAPITACOMMERCIAL TRUST	125 694	1
CAPITALAND	156 900	3
CAPITAMALL TRUST	145 500	2
CBRE GROUP INC	19 900	7
CHEUNG KONG PROPERTY HOLDING	213 417	13
CITY DEVELOPMENTS	23 700	1
CROWN CASTLE INT'L CORP	31 213	29
DAITO TRUST CONSTRUCTION	4 800	6
DAIWA HOUSE IND CO	40 500	11
DAIWA HOUSE RESIDENTIAL INV	100	2
DEUTSCHE ANNINGTON IMMOBILIE	39 743	16
DEUTSCHE WOHNEN AG-BR	28 772	11
DEXUS PROPERTY GROUP	57 766	4
DIGITAL REALTY TRUST INC	15 400	14
DUKE REALTY CORP	22 600	5
EQUINIX INC	5 452	17
EQUITY RESIDENTIAL	26 001	15
ESSEX PROPERTY TRUST INC	5 300	11

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Antall	Markedsverdi
EXTRA SPACE STORAGE INC	10 300	8
FEDERAL REALTY INV TRUST	4 600	5
CENTRO RETAIL AUSTRALIA	233 070	4
FIRST CAPITAL REALTY INC	7 000	1
FONCIERE DES REGIONS	1 989	2
GECINA	4 184	5
GOODMAN GROUP	118 971	8
H&R REAL ESTATE INV-REIT UTS	11 540	2
HAMMERSON	52 305	2
HANG LUNG GROUP	59 900	1
HANG LUNG PROPERTIES	140 500	2
HEALTH CARE PPTY INVEST	31 800	8
HENDERSON LAND DEV.	99 728	4
HONGKONG LAND HOLDINGS LTD	85 800	5
HOST HOTELS AND RESORTS	61 696	9
SHOEI CO LTD/CHIYODA-KU	14 200	1
HYSAN DEVELOPMENT	46 000	2
ICADE	1 776	1
INVITATION HOMES INC	25 400	4
IRON MOUNTAIN	18 808	5
JAPAN PRIME REALTY INVT	57	2
JAPAN REAL ESTATE INV	111	5
JAPAN RETAIL FUND INVT	237	4
JONES LANG LASALLE INC	2 900	3
KERRY PROPERTIES	48 000	1
KIMCO REALTY CORP	27 400	3
KLEPIERRE	16 648	4
LAND SECURITIES GROUP	66 340	6
LEND LEASE GROUP	36 373	3
LIBERTY PROPERTY TRUST	9 000	3
LINK REIT	180 580	16
MACERICH CO	8 500	3
MID-AMERICA APARTMENT COMM	8 500	7
MIRVAC GROUP	217 965	3
MITSUBISHI ESTATE CO	90 379	12
NETSCOUT SYSTEMS INC	67 800	13
NATIONAL RETAIL PROPERTIES	10 500	4
NEW WORLD DEVELOPMENT	509 964	6
NIPPON BUILDING FUND	125	7
NIPPON PROLOGIS REIT INC	111	2
NOMURA REAL ESTATE HLD	6 700	1
NOMURA REAL ESTATE MASTER FU	346	4
PROLOGIS INC	47 296	24

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Antall	Markedsverdi
PUBLIC STORAGE	11 400	20
REALTY INCOME CORP	18 400	10
REGENCY CENTERS CORP	9 600	5
RIOCAN REIT	8 396	1
SBA COMMUNICATIONS CORP-CL A	9 754	14
SEGRO	64 162	4
SIMON PROPERTY GROUP	24 196	35
SINO LAND	216 330	3
SL GREEN REALTY CORP	6 500	4
CALLOWAY REAL ESTATE INVESTM	7 071	1
STOCKLAND	165 127	4
SUMITOMO REALTY & DEV CO	31 500	10
SUN HUNG KAI PROPERTIES	132 164	16
SUNTEC REIT	184 100	2
SWIRE PACIFIC A	40 600	4
SWIRE PROPERTIES LTD	87 200	3
SWISS PRIME SITE-REG	4 447	3
GPT GROUP	112 905	4
WHARF HOLDINGS	93 000	2
TOKYU LAND CORP	30 400	1
UDR INC	17 000	6
UNIBAIL GROUP STAPLED	10 766	14
UNITED URBAN INVESTMENT CORP	186	2
UNITED OVERSEAS LAND	34 787	1
VENTAS	27 311	14
VORNADO REALTY TRUST	12 539	7
WELLTOWER INC	28 115	17
WESTFIELD RETAIL TRUST	394 445	9
WEYERHAEUSER CO	57 564	11
WHARF REAL ESTATE INVESTMENT	93 000	5
WHEELOCK AND CO. LTD.	65 000	3
WP CAREY INC	13 200	7
SUM EIENDOM		731
ACTIVISION BLIZZARD INC	51 100	21
ALPHABET INC-CL A	22 160	201
ALPHABET INC-CL C	23 404	210
AT&T	546 411	135
AUTO TRADER GROUP PLC	87 140	4
AXEL SPRINGER AG	2 859	1
BCE INC	9 380	3
BEZEQ ISRAELI TELECOM CORP	131 689	1
BT GROUP	610 781	16

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Antall	Markedsverdi
CENTURYLINK INC	75 616	10
CHARTER COMMUNICATIONS INC-A	13 112	32
COMCAST CORP A (NEW)	352 916	104
CYBERAGENT INC	7 500	3
DENA CO LTD	7 800	1
DENTSU	18 300	7
DEUTSCHE TELEKOM	255 379	37
DISH NETWORK CORP	14 800	3
DRILLISCH AG	5 691	2
ELECTRONIC ARTS	22 360	15
ELISA OYJ	8 942	3
EUTELSAT COMMUNICATIONS	12 529	2
FACEBOOK INC-A	182 050	207
FRANCE TELECOM	144 787	20
HAKUHODO DY HOLDINGS	13 200	2
HKT TRUST AND HKT LTD	347 880	4
IAC/INTERACTIVECORP	5 900	9
ILIAD	1 692	2
INFORMA PLC	95 279	7
INTERPUBLIC GROUP OF COS	27 400	5
JC DECAUX INTERNATIONAL	4 481	1
KAKAKU.COM INC	10 139	2
KDDI	133 800	28
KONAMI 100 YEN1K	5 600	2
KPN (KON.)	282 723	7
LIBERTY BROADBAND-C	8 000	5
LIBERTY GLOBAL A	15 535	3
LIBERTY GLOBAL C	47 432	8
LIBERTY MEDIA COR-SIRIUSXM C	13 500	4
LIBERTY SIRIUSXM GROUP	6 000	2
LINE CORP	2 800	1
MILLICOM INTERNATIONAL CELLULAR SA	4 162	2
NEWS CORP - CLASS A	24 545	2
NEXON CO LTD	21 200	2
NINTENDO CO	8 800	20
NTT CORP	52 116	18
NTT DOCOMO INC	105 700	21
OMNICOM GROUP	17 616	11
PCCW	293 049	1
PEARSON	54 518	6
PROXIMUS	9 645	2
PUBLICIS GROUPE	16 685	8
REA GROUP LTD	3 640	2

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Antall	Markedsverdi
ROGERS COMMUNICATIONS B	28 978	13
SES A-FDR	30 445	5
SHAW COMMUNICATIONS B	27 777	4
SINGAPORE PRESS HLDG	95 550	1
SINGAPORE TELECOM	569 080	11
SIRIUS XM RADIO INC	158 300	8
SOFTBANK CORP	60 100	35
SPRINT NEXTEL CORPORATION	67 313	3
SWISSCOM	2 156	9
TAKE-TWO INTERACTIVE SOFTWRE	8 000	7
TELE2 B	23 182	3
TELECOM CORP NEW ZEALAND	109 332	3
TELECOM ITALIA RNC	394 837	2
TELECOM ITALIA ORD	824 953	4
TELEFONICA DEUTSCHLAND HOLDI	37 149	1
TELEFONICA	343 746	25
TELENET GROUP HOLDING NV	3 821	2
TELIASONERA	234 131	10
TELSTRA CORP	330 461	6
TELUS CORP	12 974	4
T-MOBILE US INC	22 900	13
TPG TELECOM LTD	16 167	1
TRIPADVISOR INC	7 800	4
TWITTER INC	44 200	11
UBISOFT ENTERTAINMENT	6 266	4
UNITED INTERNET	7 491	3
VERIZON COMMUNICATIONS	310 898	151
VODAFONE GROUP	1 946 192	33
WPP PLC	99 103	9
YAHOO JAPAN CORP	214 100	5
ZAYO GROUP HOLDINGS INC	16 800	3
ZILLOW GROUP INC - C	7 600	2
SUM TELEKOM		1 620
AGL ENERGY LTD	50 000	6
ALTAGAS LTD	10 256	1
AMERICAN WATER WORKS CO INC	15 300	12
APA GROUP	181 393	9
ATCO LTD -CLASS I	5 700	1
ATMOS ENERGY CORP	9 500	8
AUSNET SERVICES	152 439	1
CANADIAN UTILITIES A	7 731	2
CENTERPOINT ENERGY	36 100	9

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Antall	Markedsverdi
CENTRICA PLC	422 859	6
CHUBU ELECTRIC POWER CO	43 600	5
CK INFRASTRUCTURE HOLDINGS L	63 000	4
CMS ENERGY CORP	24 200	10
CONSOLIDATED EDISON	24 310	16
DOMINION RESOURCES	50 354	31
DONG ENERGY A/S	13 671	8
E. ON	177 548	15
EDISON INTERNATIONAL	26 389	13
EDP ENERGIAS DE PORTUGAL	237 110	7
EDF	45 433	6
ENDESA SA	20 878	4
ENEL	636 965	32
ENTERGY CORP	15 414	11
EXELON CORP	72 963	28
FORTIS	34 655	10
FORTUM OYJ	30 052	6
GAS NATURAL SDG	23 186	5
GDF SUEZ	154 009	19
HYDRO ONE LTD	18 300	2
IBERDROLA	501 775	35
INNOGY SE-NEW	8 000	3
KANSAI ELECTRIC POWER CO	47 600	6
KYUSHU ELECTRIC POWER CO	28 300	3
MERIDIAN ENER-PARTLY PAID SH	98 843	2
NATIONAL GRID	274 949	23
NEXTERA ENERGY INC	37 350	56
NISOURCE INC	21 300	5
NORTHEAST UTILITIES	24 022	14
OSAKA GAS CO	25 400	4
PG&E CORP	38 573	8
HONGKONG ELECTRIC HLDGS	111 500	7
PPL CORP	54 424	13
PUBLIC SV ENTERPRISE CO	41 815	19
RED ELECTRICA CORPORACION SA	29 288	6
RWE STAMM	36 299	7
SCANA CORP	9 100	4
SEMPRA ENERGY	22 908	21
SEVERN TRENT	16 188	3
SSE PLC	80 961	10
SUEZ ENVIRONNEMENT SA	32 639	4
TERNA	99 595	5
HONGKONG CHINA GAS	772 439	14

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Organisasjonsnummer	Antall	Markedsverdi
TOHO GAS CO		4 000	1
TOHOKU ELECTRIC POWER CO		30 600	3
TOKYO GAS CO		29 020	6
UGI CORP		11 600	5
UNIPER SE		19 583	4
UNITED UTILITIES GROUP PLC		67 527	5
VEOLIA ENVIRONNEMENT		43 844	8
VERBUND OESTERR ELEK A		6 692	2
VISTRA ENERGY CORP		32 300	6
SUM FORSYNING			604
UTLAND			23 305
Totalt			30 552
SUM EIENDOM			748
SUM ENERGI			2 684
SUM FINANS			5 123
SUM FORBRUKSVARER			2 908
SUM FORSYNING			2 736
SUM HELSE			3 195
SUM INDUSTRI			2 681
SUM IT			3 684
SUM KONSUMENTVARER			2 686
SUM RÅVARER			1 688
SUM TELEKOM			2 111
SUM USPESIFISERT			308
SUM AKSJER			30 552
AKSJEFOND			
ABERDEEN INDIRECT PARTNERS EUROPA		29 586	7
ABERDEEN INDIRECT PROPERTY PARTNERS ASIA		394 249	23
EUROPRISE SUB-FUND A		5	0
JPMORGAN EUROPEAN PROPERTY FUND		315	15
KLP AKSJE FREMVOKSENDE MARKEDER INDEKS I	996 715 426	3 905 747	7 075
KLP AKSJE FREMVOKSENDE MARKEDER INDEKS II	996 716 678	25 000	44
KLP AKSJE VERDEN INDEKS	996 716 716	25 000	67
KLP AKSJEASIA INDEKS I	990 122 571	222 770	366
KLP AKSJEASIA INDEKS II	990 140 847	131 851	147
KLP AKSJEASIA INDEKS III	916 909 381	200 000	242
KLP AKSJEASIA INDEKS IV	816 909 422	42 311	50
KLP AKSJEEUROPA INDEKS I	990 122 555	795 305	1 281
KLP AKSJEEUROPA INDEKS II	890 139 752	0	0

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Organisasjonsnummer	Antall	Markedsverdi
KLP AKSJEGLOBAL INDEKS I	987 570 113	3 103 726	9 267
KLP AKSJEGLOBAL INDEKS V	917 767 238	299 700	366
KLP AKSJEGLOBAL LAVBETA I	912 651 037	12 355 223	22 238
KLP AKSJEGLOBAL LAVBETA II	912 651 096	89 545	123
KLP AKSJEGLOBAL SMALL CAP INDEKS II	919 175 451	4 038 458	3 792
KLP AKSJENORDEN INDEKS	980 854 043	215 154	873
KLP AKSJENORGE	880 854 062	968 393	5 918
KLP AKSJENORGE INDEKS	988 425 958	2 238 292	5 530
KLP AKSJEUSA INDEKS II	990 140 790	98 023	195
KLP AKSJEUSA INDEKS III	917 232 164	967 724	1 204
KLP AKSJEUSA INDEKS IV	817 232 582	210 896	245
KLP AKSJEUSA INDEKS USD	986 332 650	96 059	2 202
KLP LANG HORISONT	996 599 965	49 831	79
NMI FRONTIER FUND KS	993 246 743	17 975 000	34
NMI GLOBAL FUND KS	993 246 735	3 853 750	27
PARETO EIENDOMSFELLESKAP II AS	914 428 378	1 880 485	23
SSGA EMERGING MARKETS SRI ENHANCED EQUITY FUND		16 804 931	1 699
SUM AKSJEFOND			63 132
PRIVATE EQUITY			
21 CENTRALE PARTNERS IV, FCPR			226
ABINGWORTH BIOVENTURES V CO-INVEST GROWTH EQ. FUND			43
ABRIS CEE MID-MARKET FUND III L.P.			112
ALTOR 2003 FUND			0
ALTOR IV AB			46
ASTORG V FCPR			223
ASTORG VI			344
AUCTUS IV GMBH & CO. KG			104
CAPITAL PARTNERS IV L.P			33
CAPMAN BUYOUT FUND VIII			10
CHEQUERS CAPITAL XVII			13
CONSILIUM PRIVATE EQUITY FUND III			100
CONTANGO VENTURES II IS/AS			14
COOPERATIVE H2 EQUITY PARTNERS FUND V U.A.			65
DANSKE PE PARTNERS V			43
DANSKE PE PARTNERS V - NEW			61
DANSKE PRIVATE EQUITY PARTNERS IV K/S			116
EGERIA PRIVATE EQUITY FUND IV			181
ENDLESS FUND IV A LP			34
ENERGY VENTURES II B IS			5
ENERGY VENTURES II KS	988 015 105		3
ENERGY VENTURES III LP			36

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Organisasjonsnummer	Antall	Markedsverdi
ENERGY VENTURES IV LP			201
FORBION CAPITAL FUND I CO-INVESTMENT FUND I			55
FORBION CAPITAL FUND I CO-INVESTMENT FUND II			61
FORBION CAPITAL FUND II CV			137
FORBION CAPITAL III C.V.			197
FORBION CF II CO-INVEST I C.V.			16
FRANCE SPECIAL SITUATIONS FUND II			150
FSN CAPITAL II L.P.			2
FSN CAPITAL IV L.P.			130
GERMAN EQUITY PARTNERS IV			72
HERKULES PRIVATE EQUITY III			23
HGCAPITAL 6			28
HGCAPITAL MERCURY A			101
HITECVISION ASSET SOLUTIONS			289
HITECVISION PRIVATE EQUITY IV			48
HITECVISION PRIVATE EQUITY V LP			158
HITECVISION VI LP			621
HITECVISION VII LP			450
INDEX VENTURES GROWTH II, L.P.			242
INDEX VENTURES GROWTH III (JERSEY) L.P			261
INDEX VENTURES VI (JERSEY) LP			244
INDEX VENTURES VII			196
INDEX VENTURES VIII (JERSEY), L.P			115
INNKA 4 PARTNERS L.P.			21
LITORINA V AB			29
LIVINGBRIDGE 6 LP			107
LIVINGBRIDGE ENTERPRISE 2 LP			86
MB EQUITY FUND V			89
MEDICXI GROWTH I LP			11
NAUTA TECH INVEST 2			3
NAUTA TECH INVEST 3			15
NAZCA CAPITAL III, FCR			107
NORTHZONE V K/S			12
NORTHZONE VI L.P.			17
NORTHZONE VII LP	913 585 763		93
NORTHZONE VIII L.P.			69
NORVESTOR IV L.P.			8
NORVESTOR V			49
NORVESTOR VI			57
NORVESTOR VII	816 106 362		70
NORWEGIAN MICROFINANCE INITIATIVE FUND III KS			71
PARAGON FUND II GMBH & CO. KG			141
PARETO EIENDOMSFELLESSKAP II IS			2 258

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Organisasjonsnummer	Antall	Markedsverdi
PARTNERS GROUP SECONDARY 2008			63
PERUSA PARTNERS FUND 2, L.P.			113
PRIVEQ INVESTMENT FUND IV L.P.			74
PRIVEQ INVESTMENTS V (A) AB			151
PROA IBERIAN BUYOUT FUND II			353
QUADRIGA CAPITAL PRIVATE EQUITY FUND IV			130
SOFINNOVA CAPITAL VII			104
SOFINNOVA CAPITAL VIII			72
SPECIAL SITUATIONS VENTURE PARTNERS III LP			23
STRATEGIC INVESTORS FUND VIII L.P.			42
TDR CAPITAL III 'B' L.P.			273
TENZING PRIVATE EQUITY FUND I LP			18
TRITON FUND III			115
VEP SPECIAL SITUATIONS FUND II C.V.			77
VERDANE CAPITAL VI K/S			10
VERDANE CAPITAL VII K/S			159
WATERLAND PRIVATE EQUITY FUND VII, C.V.			32
XENON PRIVATE EQUITY VI			102
SUM PRIVATE EQUITY			10 830
ALTERNATIVE PLASSERINGER I AKSJER			
BRUNSWICK REAL ESTATE CAPITAL I,		550 000 000	317
BRUNSWICK REAL ESTATE CAPITAL II		2 000 000 000	539
KLP ALFA GLOBAL ENERGI	996 415 406	1 158 951	1 266
KLP ALFA GLOBAL RENTE	998 577 098	1 373 288	1 342
SECTOR SPESIT 1 A USD		14 166	2
SUM ALTERNATIVE INVESTERINGER			3 466
ANLEGGSFOND INFRASTRUKTUR			
SUM PLASSERINGER		198 940 225	253
COPENHAGEN INFRASTRUCTURE PARTNERS II K/S (non-US)		1 290 615 273	1 151
COPENHAGEN INFRASTRUCTURE PARTNERS III K/S		1 549 593 390	223
SUM ANLEGGSFOND INFRASTRUKTUR			1 626
SUM PLASSERINGER			109 607

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

AKSJER OG ANDELER FORDELT PER PORTEFØLJE	Kollektiv- porteføljen	Investeringsvalg- porteføljen	Selskaps- porteføljen	Sum
AKSJER	27 543	0	0	27 543
ANLEGGSAKSJER	2 408	0	601	3 009
AKSJEFOND	65 149	599	0	65 748
PRIVATE EQUITY	10 830	0	0	10 830
ALTERNATIVE INVESTERINGER	3 451	16	0	3 466
ANLEGGSFOND INFRASTRUKTUR	1 626	0	0	1 626
SUM	111 007	615	601	112 223

PROSENTVIS ANDEL BØRSNOTERT	
AKSJER NORGE	63,8 %
AKSJER UTLAND	99,9 %
AKSJEFONDSANDELER	0,0 %
ALTERNATIVE INVESTERINGER	0,0 %

Norske aksjer og andeler er oppgitt med tilhørende organisasjonsnummer.

NOTE 16 Kursreguleringsfond finansielle omløpsmidler

MILLIONER KRONER	Anskaffelseskost 31.12.2018	Virkelig verdi 31.12.2018	Kursreserver 31.12.2018	Kursreserver 31.12.2017
Kursreserver aksjer	75 603	102 498	26 896	32 974
Kursreserver aksjederivater	0	-1 706	0	0
Kursreserver renteplasseringer	121 665	128 195	6 529	9 206
Kursreserver rentederivater	0	-1 972	12	98
Variasjonsmargin futures med daglig oppgjør			2	0
Grunnlag for avsetning til kursreguleringsfond			33 439	42 277
Kursreguleringsfond			33 439	42 277

Kursreguleringsfondet består av netto positive urealiserte verdier på de finansielle omløpsmidlene tilknyttet kollektivporteføljen.

Dersom netto kursreserver er negative, settes kursreguleringsfondet til null. Endringer i kursreguleringsfondet føres over resultatregnskapet. Urealisert kursreserve tilknyttet finansielle omløpsmidler i utenlandsk valuta som kan til-

skrives valutakursendringer avsettes ikke til kursreguleringsfond dersom investeringen er sikret mot valuta-kursendringer. Anskaffelseskost i denne sammenhengen er justert for sikret valuta, i samsvar med beregning av

kursreguleringsfondet, slik at dette vil skape et avvik mot faktiske tall. Valutakursendring tilknyttet sikringsinstrumentet avsettes således heller ikke til kursreguleringsfond, men føres direkte over resultatet.

NOTE 17 Investeringseiendommer

MILLIONER KRONER	2018	2017
Leieinntekter	40	42
Driftskostnader	-2	-2
Verdiregulering	60	0
Netto finansinntekt	0	0
Netto driftsinntekter fra investeringseiendom	99	41
Gevinst ved salg	362	0
Netto inntekter fra investeringseiendom	461	41

MILLIONER KRONER	2018	2017
Bokført verdi 01.01.	1 003	1 003
Netto inntekter fra investeringseiendom	461	41
Kapitaluttak	-540	-40
Bokført verdi 31.12.	924	1 003

Virkelig verdi på eiendommene per. 31.12.2018 er NOK 900 millioner.

NOTE 18 Immaterielle eiendeler

MILLIONER KRONER	2018	2017
Bokført verdi 01.01.	226	253
Anskaffelseskost 01.01.	1 159	1 122
Total tilgang	11	37
herav internt opparbeidet	2	10
herav kjøpt	8	27
Avgang	0	0
Anskaffelseskost 31.12. ¹	1 170	1 159
Akkumulerte avskrivninger og nedskrivninger tidligere år	-933	-869
Årets ordinære avskrivninger	-63	-63
Årets nedskrivning	0	0
Akkumulerte avskrivninger og nedskrivninger 31.12.	-996	-933
Bokført verdi 31.12.	173	226
Avskrivningstid	1 til 9 år	1 til 9 år

¹ Immaterielle eiendeler i KLP består av IT-systemer

NOTE 19 Forsikringstekniske forhold

Forsikringsforpliktelse per hovedbransje

MILLIONER KRONER	Kollektiv pensjonsforsikring for kommuner, herunder institusjoner med lignende pensjonsplaner	Gruppelivsforsikring	31.12.2018	31.12.2017	Endring 2018	Endring 2017
Premiereserve	433 078	16	433 094	405 751	27 343	23 327
Tilleggsavsetning	28 306		28 306	25 539	2 767	1 115
Kursreguleringsfond	33 439		33 439	42 277	-8 838	13 940
Premiefond	12 761		12 761	15 591	-2 830	-1 599
Sum forsikringsforpliktelse	507 584	16	507 600	489 159	18 442	36 783

Forsikringsforpliktelse per delbransje i kollektiv pensjonsforsikring for kommuner, herunder institusjoner med lignende pensjonsplaner - gruppelivsforsikring har ikke delbransjer

MILLIONER KRONER	Tjenestepensjonsordninger uten investeringsvalg	Tjenestepensjonsordninger med investeringsvalg	31.12.2018	31.12.2017	Endring 2018	Endring 2017
Premiereserve	431 137	1 941	433 078	405 737	27 341	23 323
Tilleggsavsetning	28 206	100	28 306	25 539	2 767	1 115
Kursreguleringsfond	33 439		33 439	42 277	-8 838	13 940
Premiefond	12 383	378	12 761	15 591	-2 830	-1 599
Sum forsikringsforpliktelse	505 165	2 419	507 584	489 145	18 439	36 780

Endringer i forsikringsforpliktelse i perioden til dekning av foretakets forpliktelse under kontrakter med kontraktsfastsatte forpliktelse

MILLIONER KRONER	Premiereserve	Tilleggsavsetning	Kursreguleringsfond	Premiefond	Sum 2018	Sum 2017
Forsikringsforpliktelse 01.01.	403 902	25 399	42 277	15 206	486 785	450 194
Netto resultatførte avsetninger	27 254	-21	-8 838	265	18 660	37 486
Overskudd på avkastningsresultatet	0	2 845	0	2 240	5 085	5 706
Risikoresultat tilordnet forsikringskontraktene	0	0	0	478	478	519
Annen tilordning av overskudd	0	0	0	0	0	0
Sum resultatførte endringer	27 254	2 825	-8 838	2 983	24 223	43 710
Overføringer mellom fond/ disponert til premiebetaling	0	0	0	-5 788	-5 788	-7 096
Inn- /utbetalt ved flytting m.v.	-2	-18	0	-18	-38	-24
Sum ikke resultatførte endringer	-2	-18	0	-5 806	-5 827	-7 119
Sum endringer i forsikringsforpliktelse	27 251	2 807	-8 838	-2 823	18 397	36 591
Forsikringsforpliktelse 31.12.	431 153	28 206	33 439	12 383	505 182	486 785

NOTE 19 Forsikringstekniske forhold - forts.**Endringer i forsikringsforpliktelser i perioden til dekning av foretakets forpliktelser knyttet til verdien av særskilt investeringsvalgportefølje**

MILLIONER KRONER	Premiereserve	Tilleggs-avsetning	Premiefond	Sum 2018	Sum 2017
Forsikringsforpliktelser 01.01.	1 849	140	385	2 374	2 181
Netto resultatførte avsetninger	92		7	98	89
Overskudd på avkastningsresultatet		-40	0	-40	108
Risikoresultat tilordnet forsikringskontraktene			2	2	2
Annen tilordning av overskudd			0	0	1
Sum resultatførte endringer	92	-40	9	60	200
Overføringer mellom fond/disponert til premiebetaling			-16	-16	-9
Inn- /utbetalt ved flytting m.v.	1	0		1	3
Sum ikke resultatførte endringer	1	0	-16	-15	-7
Sum endringer i forsikringsforpliktelser	92	-40	-7	45	194
Forsikringsforpliktelser 31.12.	1 941	100	378	2 419	2 374

Teknisk regnskap per hovedbransje

MILLIONER KRONER	Kollektiv pensjonsforsikring for kommuner, herunder institusjoner med lignende pensjonsplaner		Gruppelivsforsikring		Sum	
	2018	2017	2018	2017	2018	2017
Premieinntekter	38 724	32 413	3	3	38 727	32 417
Netto inntekter kollektivporteføljen	7 021	30 809	1	0	7 021	30 810
Netto inntekter investeringsvalgporteføljen	14	164			14	164
Andre forsikringsrelaterte inntekter	1 055	984			1 055	984
Erstatninger i livsforsikring	-18 844	-17 384	-3	-3	-18 847	-17 386
Endring forsikringsforpliktelser - kontraktsfastsatte	-21 501	-38 612	-2	-3	-21 503	-38 615
Endring forsikringsforpliktelser - investeringsvalg	-58	-95			-58	-95
Midler tilordnet forsikringskontrakter	-2 939	-5 199			-2 939	-5 199
Forsikringsrelaterte driftskostnader	-1 096	-1 001	-1	-1	-1 097	-1 001
Andre forsikringsrelaterte kostnader	-1 059	-980			-1 059	-980
Resultat av teknisk regnskap	1 318	1 100	-3	-2	1 315	1 098

NOTE 19 Forsikringstekniske forhold - forts.

Teknisk regnskap per delbransje - hovedbransjen gruppelivsforsikring har igjen delbransjer
Delbransjer i kollektiv pensjonsforsikring for kommuner, herunder institusjoner med lignende pensjonsplaner

MILLIONER KRONER	Tjenestepensjonsordninger uten investeringsvalg		Tjenestepensjonsordninger med investeringsvalg		Sum	
	2018	2017	2018	2017	2018	2017
Premieinntekter	38 575	32 281	149	132	38 724	32 413
Netto inntekter kollektivporteføljen	7 021	30 809			7 021	30 809
Netto inntekter investeringsvalgporteføljen			14	164	14	164
Andre forsikringsrelaterte inntekter	1 050	980	4	5	1 055	984
Erstatninger i livsforsikring	-18 758	-17 302	-86	-82	-18 844	-17 384
Endring forsikringsforpliktelser - kontraktsfastsatte	-21 501	-38 612			-21 501	-38 612
Endring forsikringsforpliktelser - investeringsvalg			-58	-95	-58	-95
Midler tilordnet forsikringskontrakter	-2 937	-5 095	-2	-104	-2 939	-5 199
Forsikringsrelaterte driftskostnader	-1 091	-996	-5	-5	-1 096	-1 001
Andre forsikringsrelaterte kostnader	-1 054	-976	-5	-4	-1 059	-980
Resultat av teknisk regnskap	1 307	1 088	11	11	1 318	1 100

Resultatanalyse per hovedbransje

MILLIONER KRONER	Kollektiv pensjonsforsikring for kommuner, herunder institusjoner med lignende pensjonsplaner		Gruppelivsforsikring		Sum	
	2018	2017	2018	2017	2018	2017
Avkastningsresultat inkl. overføring fra egenkapital	5 207	6 770	0	0	5 207	6 770
Risikoresultat	960	899	-3	-2	957	896
Administrasjonsresultat	137	141	-1	0	136	141
Vederlag for rentegaranti	758	711			758	711
Sum resultatelementer før tildeling kunder	7 062	8 520	-3	-2	7 059	8 517
Avkastningsresultat til tileggsavsetninger	-2 805	-1 137			-2 805	-1 137
Avkastningsresultat og risikoresultat tilført premiefond	-2 723	-5 202			-2 723	-5 202
Disponering av egenkapital til premiefond/premiereserver	-216	-298			-216	-298
Disponering til premiereseve	0	-784			0	-784
Resultat av teknisk regnskap	1 318	1 100	-3	-2	1 315	1 098

NOTE 19 Forsikringstekniske forhold - forts.**Resultatanalyse per delbransje - hovedbransjen gruppelivsforsikring har igjen delbransjer****Delbransjer i kollektiv pensjonsforsikring for kommuner, herunder institusjoner med lignende pensjonsplaner**

MILLIONER KRONER	Tjenestepensjonsordninger uten investeringsvalg		Tjenestepensjonsordninger med investeringsvalg		Sum	
	2018	2017	2018	2017	2018	2017
Avkastningsresultat inkl. overføring fra egenkapital	5 247	6 657	-40	112	5 207	6 770
Risikoresultat	956	895	4	4	960	899
Administrasjonsresultat	137	140	1	1	137	141
Vederlag for rentegaranti	750	703	8	7	758	711
Sum resultatelementer før tildeling kunder	7 090	8 396	-28	124	7 062	8 520
Avkastningsresultat til tilleggsavsetninger	-2 845	-1 132	40	-6	-2 805	-1 137
Avkastningsresultat og risikoresultat tilført premiefond	-2 721	-5 095	-2	-107	-2 723	-5 202
Disponering egenkapital til premiefond/premiereserve	-216	-297	0	-1	-216	-298
Disponering avkastning- og risikoresultat til premiereseve	0	-784	0	0	0	-784
Resultat av teknisk regnskap	1 307	1 088	11	11	1 318	1 100

Erstatninger per hovedbransje

MILLIONER KRONER	Kollektiv pensjonsforsikring for kommuner, herunder institusjoner med lignende pensjonsplaner		Gruppelivsforsikring		Sum	
	2018	2017	2018	2017	2018	2017
Utbetalte erstatninger i henhold til forsikringsavtalene	-18 345	-17 168	-5	-6	-18 350	-17 174
Utbetalte erstatninger i henhold til gjenkjøp	0	0	0	0	0	0
Sum	-18 345	-17 168	-5	-6	-18 350	-17 174

NOTE 19 Forsikringstekniske forhold - forts.

FLYTTING OG NYTEGNING

Flytting per hovedbransje

MILLIONER KRONER	Kollektiv pensjonsforsikring for kommuner, herunder institusjoner med lignende pensjonsplaner		Gruppelivsforsikring		Sum	
	2018	2017	2018	2017	2018	2017
TILFLYTTTEDE MIDLER						
Premiereserve	5	298	0	0	5	298
Reserveoppbygging	0	0	0	0	0	0
Mottatte midler ført over resultatet	5	298	0	0	5	298
Premiefond	2	24	0	0	2	24
Tilleggsavsetninger til fond	2	22	0	0	2	22
Sum mottatte midler	9	344	0	0	9	344
Antall kontrakter	1	1	0	0	1	1
FRAFLYTTTEDE MIDLER						
Premiereserve	439	190	0	0	439	190
Tilleggsavsetning	21	13	0	0	21	13
Kursreserver	37	9	0	0	37	9
Avgitte midler ført over resultatet	497	212	0	0	497	212
Premiefond	22	2	0	0	22	2
Sum avgitte midler	518	214	0	0	518	214
Antall kontrakter	9	4	0	0	9	4

Nytegning per hovedbransje

MILLIONER KRONER	Kollektiv pensjonsforsikring for kommuner, herunder institusjoner med lignende pensjonsplaner		Gruppelivsforsikring		Sum	
	2018	2017	2018	2017	2018	2017
Nytegning	10	7	0	0	10	7
Antall kontrakter	59	38	0	0	59	38

NOTE 20 Sikringsbokføring

31.12.2018 MILLIONER KRONER	Nominell verdi	Endret verdi i sikret risiko	Bokført verdi
SIKRINGSOBJEKT			
Fondsobligasjonslån	-984	-678	-1 662
SIKRINGSINSTRUMENT			
Kombinert rente- og valutaswap	984	657	657
Sikringseffektivitet pr 31.12.2018		98 %	
Sikringseffektivitet gjennom året		98 %	

31.12.2017 MILLIONER KRONER	Nominell verdi	Endret verdi i sikret risiko	Bokført verdi
SIKRINGSOBJEKT			
Fondsobligasjonslån	-984	-551	-1 534
SIKRINGSINSTRUMENT			
Kombinert rente- og valutaswap	984	530	530
Sikringseffektivitet pr 31.12.2017		98 %	
Sikringseffektivitet gjennom året		98 %	

Fondsobligasjonslånet er sikret mot endringer i rente- og valutakurser ved kjøp av en kombinert rente- og valutaswap. Sikringen er regnskapsført etter reglene om virkelig verdisikring. Dette innebærer at sikringen er utført av en ekstern part, at det er inngått en formell øremerking og dokumentasjon av sikringsforholdet, samt at den forventes å være svært effektiv og at dette vurderes på løpende grunnlag, i tillegg til at den bestemte føringen gjennomføres slik det er beskrevet nedenfor. I praksis innebærer sikringen bytte av valuta-betingelser (15 mrd. JPY mot 0,984 mrd. NOK) og rentebetingelser (fast rente på 5,07% mot NIBOR + 2,6475%) på henholdsvis innlånet og den kombinerte rente- og valutaswapen. Sikringseffektiviteten måles ved å se på endring i virkelig verdi på sikringsobjekt og

sikringsinstrumentet. Sikringseffektiviteten utgjør 98%.

Sikringseffektiviteten blir vurdert retrospektivt hver måned og den vurderes som effektiv hvis endringen i virkelig verdi mellom sikringsobjekt og sikringsinstrument samsvarer med intervallet 80% til 125%.

Virkelig verdi sikring innebærer at den sikrede verdiutviklingen på sikringsobjektet regnskapsføres over resultatet. Tilsvarende regnskapsføres verdiendringen på sikringsinstrumentet over resultatet. Hensikten med sikringsforholdet ovenfor er å sikre sikringsobjektet med et sikringsinstrument, hvor betingelsene til sikringsinstrumentet gir negativ korrelasjon i forhold til sikringsobjektet; noe som betydelig

reducerer eller eliminerer resultat-effekten. Er sikringsgraden 100% vil netto resultateffekt på sikringsobjekt og sikringsinstrument være 0.

KLP benytter seg av sikring i stort omfang, men de fleste tilfeller er ordinær økonomisk sikring. Den ovenstående posten er den eneste hvor sikringsbokføring blir benyttet. Hensikten til økonomisk sikring er er den samme, nemlig å redusere eller eliminere resultataffekten den sikrede delen av sikringsforholdet representerer.

Ettersom verdiutviklingen på sikringsobjektet og sikringsinstrumentet har høy negativ korrelasjon vil resultat-effekten bli relativt lav. Se også note 2 for nærmere omtale av regnskapsmessig sikringsbokføring.

NOTE 21 Ansvarlige lån og fondsobligasjonslån

2018 MILLIONER KRONER	Lånebeløp valuta ²	Lånebeløp NOK	Bokført verdi 31.12.2018	Forfall
LÅNEOPPTAK ¹				
Juni 2015	EUR 600	5 163	6 029	2045
Sum ansvarlige lån		5 163	6 029	
April 2004	JPY 15 000	984	1 662	Evigvarende
Sum fondsobligasjonslån		984	1 662	
Sum ansvarlige lån og fondsobligasjonslån		6 146	7 691	

¹ Rentekostnader på ansvarlige lån var 249 millioner kroner (283 millioner kroner) og 61 millioner kroner (61 millioner kroner) for fondsobligasjonslånet i 2018. Tall i parentes er 2017 tall.

² Dette er beløp i lokal valuta som er gitt i millioner.

2017 MILLIONER KRONER	Lånebeløp valuta ²	Lånebeløp NOK	Bokført verdi 31.12.2017	Forfall
LÅNEOPPTAK ¹				
Juni 2015	EUR 600	5 163	5 977	2045
Sum ansvarlige lån		5 163	5 977	
April 2004	JPY 15 000	984	1 534	Evigvarende
Sum fondsobligasjonslån		984	1 534	
Sum ansvarlige lån og fondsobligasjonslån		6 146	7 511	

¹ Rentekostnader på ansvarlige lån var 249 millioner kroner (283 millioner kroner) og 61 millioner kroner (61 millioner kroner) for fondsobligasjonslånet i 2018. Tall i parentes er 2017 tall.

² Dette er beløp i lokal valuta som er gitt i millioner.

EUR 600

Renten på lånet er fast 4,25 prosent p.a. Lånet ble utstedt 10. Juni 2015 og er tidsbegrenset med forfall i 2045. Innlånet kan innfris av konsernet etter 10 år, og på hver renteinntalingsdato etter dette frem til forfallstidspunktet. Lånet er valutasikret med EUR-denominerte obligasjoner som vist i tabellen nedenfor. Konsernet har ikke påberopt seg regnskapsmessig sikring for den økonomiske sikringen knyttet til dette innlånet.

JPY 15 000

Renten på lånet er fast USD-rente på 5,07 prosent p.a. Lånet er evigvarende, men konsernet har rett til å innløse lånet 28. april 2034. Dersom konsernet ikke benytter sin rett til innløsning i 2034, får lånet flytende rente. Kredittmarginen øker da med 1 prosentpoeng til 6 mnd. JPY LIBOR-rente + margin på 3,30 prosent p.a. For å sikre rente- og valutarisikoen knyttet til lånet, er det inngått en kombinert rente- og valuta-

swap, der konsernet betaler 3 mnd.

NIBOR-rente + margin på 2,65 prosent p.a og mottar USD-rente på 5,07 prosent p.a. Dette innlånet er gjenstand for sikringsbøkerføring. Sikringsforretningen er vist i note 20 i KLP.

NOTE 21 Ansvarlige lån og fondsobligasjonslån - forts.

2018 MILLIONER KRONER	Pålydende valuta ²	Anskaffelses- kost NOK	OIF renter ³	Urealisert valuta	Bokført verdi 31.12.2018	Forfall
Obligasjoner	EUR 596	5 152	32	716	5 899	2025
Sum sikringsforretninger		5 152	32	716	5 899	

2017 MILLIONER KRONER	Pålydende valuta ²	Anskaffelses- kost NOK	OIF renter ³	Urealisert valuta	Bokført verdi 31.12.2017	Forfall
Obligasjoner	EUR 596	5 152	31	665	5 849	2025
Sum sikringsforretninger		5 152	31	665	5 849	

² Dette er beløp i lokal valuta som er gitt i millioner.

³ OIF = opptjente ikke forfalte renter.

NOTE 22 Overførte eiendeler med restriksjoner

OVERFØRTE EIENDELER SOM IKKE ER FRAREGNET OG TILHØRENDE FORPLIKTELSER

Alle overførte eiendeler er innregnet i balansen dersom KLP fortsatt er eksponert for endringer i eiendelens virkelige verdi. Dette gjelder for gjenkjøpsavtaler og avtaler vedrørende verdipapirutlån.

Gjenkjøpsavtaler er en form for innlån med sikkerhet hvor KLP selger verdi-

papirer med en avtale om å kjøpe de tilbake til en forhåndsavtalt pris. Kontanter mottatt blir innregnet som innskudd (gjeld). Overførte verdipapirer i forbindelse med gjenkjøpsavtaler blir ikke fraregnet i balansen.

Avtaler vedrørende verdipapirutlån er transaksjoner hvor KLP låner ut verdipapirer til en motpart og mottar en provisjon for dette.

Ettersom både gjenkjøpsavtaler og verdipapirutlån resulterer i at verdipapirene blir returnert til KLP, er risikoen for verdiendringer hos KLP. Verdipapirene er imidlertid ikke tilgjengelige for KLP i perioden hvor de er overført.

Verdipapirene som fremdeles er rapportert i balansen, og tilhørende gjeld, er vurdert til virkelig verdi.

OVERFØRTE EIENDELER SOM FORTSATT BALANSEFØRES

MILLIONER KRONER	31.12.2018	31.12.2017
GJENKJØPSAVTALER		
Sertifikater og obligasjoner	0	0
VERDIPAPIRUTLÅN		
Aksjer	1 915	1 686
Sum overførte eiendeler som fortsatt balanseføres	1 915	1 686

FORPLIKTELSER TILKNYTTET EIENDELENE

MILLIONER KRONER	31.12.2018	31.12.2017
GJENKJØPSAVTALER		
Innskudd fra kredittinstitusjoner	0	0
VERDIPAPIRUTLÅN		
Innskudd fra kredittinstitusjoner	0	0
Sertifikater og obligasjoner	2 020	1 786
Sum forpliktelser	2 020	1 786

Alle eiendelene i tabellen over er gjenstand for videresalg eller sikkerhetsstillelse hos motpart.

OVERFØRTE EIENDELER SOM IKKE ER FRAREGNET OG TILHØRENDE FORPLIKTELSER

KLP mottar sikkerheter under omvendte gjenkjøpsavtaler og avtaler

vedrørende verdipapirinnlån, som i henhold til avtalene er tillatt solgt eller pantsatt. Transaksjonene gjennomføres i henhold til standard avtaler som anvendes av partene i finansmarkedet. Generelt krever avtalene at det stilles tilleggssikkerhet hvis verdiene av verdipapirer faller under et forhåndsbestemt nivå. I avtalene har mottakeren av

sikkerheten en ubegrenset rett til å selge eller pantsette sikkerheten mot å levere tilsvarende sikkerheter på oppgjørsdagen.

NOTE 22 Overførte eiendeler med restriksjoner - forts.

MOTTATTE VERDIPAPIRER SOM ER TILLATT SOLGT ELLER PANTSATT

MILLIONER KRONER	31.12.2018	31.12.2017
OMVENDTE GJENKJØPSAVTALER		
Sertifikater og obligasjoner	0	0
Hvorav solgt eller pantsatt	0	0
VERDIPAPIRINNLÅN		
Aksjer	0	0
Hvorav solgt eller pantsatt	0	0
Sum overførte eiendeler som fortsatt balanseføres	0	0

NOTE 23 Kapitalavkastning

PROSENT	2018	2017	2016	2015	2014
KUNDEPORTEFØLJER					
KOLLEKTIVPORTEFØLJEN TOTALT					
Avkastning I	3,5	3,9	4,4	3,6	4,3
Avkastning II	1,5	6,7	5,8	4,0	6,9
Avkastning III	0,5	6,7	5,4	2,8	9,5
INVESTERINGSVALGPORTEFØLJEN TOTALT	0,6	7,5	6,2	4,0	6,7

Avkastning I = Bokført avkastning.

Avkastning II = Verdijustert avkastning. Dette er den bokførte avkastning +/- urealiserte verdiendringer som føres mot kursreguleringsfond.

Avkastning III = Verdijustert avkastning inklusive verdiendringer på eiendeler som regnskapsføres til amortisert kost. Disse verdiendringene inngår ikke i årets regnskapsmessige resultat.

PROSENT	2018		2017		2016		2015		2014	
	Avkastning I	Avkastning II	Avkastning I	Avkastning II	Avkastning I	Avkastning II	Avkastning I	Avkastning II	Avkastning I	Avkastning II
KOLLEKTIVPORTEFØLJENS UNDERPORTEFØLJER HAR HATT FØLGENDE AVKASTNING										
Balansert portefølje 1	3,5	1,4	3,9	6,7	4,5	5,8	3,6	4,0	4,2	7,0
Balansert portefølje 2	3,5	1,5	4,0	6,8	4,4	5,8	3,7	3,9	4,7	6,9
Moderat portefølje	3,8	1,7	3,1	6,0	4,2	5,5	3,6	3,7	4,5	6,5

NOTE 23 Kapitalavkastning - forts.

PROSENT	2018	2017	2016	2015	2014
SELSKAPSPORTEFØLJEN					
Avkastning på finansielle investeringer i selskapsporteføljen	4,2	4,0	4,7	4,7	7,3

For selskapsporteføljen er det ingen forskjell på avkastning I og II da det ikke gjøres særskilt avsetning for eventuelle urealiserte merverdier.

NOTE 24 Salgskostnader

MILLIONER KRONER	2018	2017
Personalkostnader	77	73
Provisjoner	0	0
Øvrige kostnader	59	57
Sum salgskostnader	136	130

NOTE 25 Pensjonsansvar egne ansatte

Hoveddelen av pensjonsansvaret er dekket gjennom KLP's Fellesordning for kommuner og bedrifter («Fellesordningen»). Foretaket tilbyr også pensjonsordning utover Fellesordningen. Denne forpliktelsen dekkes over driften. Fellesordningen er en ytelsesbasert pensjonsordning som tilfredsstiller kravene om obligatorisk tjenstepensjon (OTP). Foretaket har AFP-ordning.

Den regnskapsmessige behandling av pensjonsforpliktelser er nærmere beskrevet i note 2.

MILLIONER KRONER	Felles- ordningen	Over drift	2018	Felles- ordningen	Over drift	2017
PENSJONSKOSTNADER						
Nåverdi av årets opptjening	69,3	5,5	74,8	66,4	5,1	71,5
Administrasjonsomkostning	1,8	0,0	1,8	1,7	0,0	1,7
Arbeidsgiveravgift - Pensjonskostnad	10,0	0,8	10,8	9,6	0,7	10,3
Finansskatt - Pensjonskostnad	3,6	0,3	3,8	3,4	0,3	3,7
Resultatført pensjonskostnad inkl. arbeidsgiveravgift og adm.	84,6	6,5	91,2	81,1	6,0	87,1
NETTO FINANSKOSTNAD						
Rentekostnad	29,5	3,2	32,7	28,6	3,2	31,8
Renteinntekt	-21,2	0,0	-21,2	-20,4	0,0	-20,4
Forvaltningsomkostning	1,8	0,0	1,8	1,7	0,0	1,7
Netto rentekostnad	10,1	3,2	13,4	9,9	3,2	13,1
Arbeidsgiveravgift - netto rentekostnad	1,4	0,5	1,9	1,4	0,4	1,8
Finansskatt - netto rentekostnad	0,5	0,2	0,7	0,5	0,2	0,7
Netto rentekostnad inkl. arbeidsgiveravgift	12,1	3,8	15,9	11,8	3,8	15,6
ESTIMATAVVIK PENSJONER						
Aktuarielt tap (gevinst)	8,2	4,5	12,8	7,4	8,2	15,6
Arbeidsgiveravgift	1,2	0,6	1,8	1,0	1,2	2,2
Finansskatt	0,4	0,2	0,6	0,4	0,4	0,8
Aktuarielt tap (gevinst) inkl. arbeidsgiveravgift og finansskatt	9,8	5,4	15,2	8,9	9,8	18,6
Sum pensjonskostnad inkl. rentekostnad og estimatavvik	106,5	15,8	122,3	101,7	19,6	121,3
PENSJONSFORPLIKTELSE						
Brutto påløpt pensjonsforpliktelse	1 258,5	139,2	1 397,7	1 168,9	131,4	1 300,3
Pensjonsmidler	923,2	0,0	923,2	863,3	0,0	863,3
Netto forpliktelse før arbeidsgiveravgift og finansskatt	335,3	139,2	474,5	305,5	131,4	436,9
Arbeidsgiveravgift	47,3	19,6	66,9	43,1	18,5	61,6
Finansskatt	16,8	7,0	23,7	15,3	6,6	21,8
Brutto påløpt forpliktelse inkl. arbeidsgiveravgift og finansskatt	1 322,6	165,7	1 488,3	1 227,2	156,5	1 383,7
Netto forpliktelse inkl. arbeidsgiveravgift og finansskatt	399,4	165,7	565,1	363,9	156,5	520,4

NOTE 25 Pensjonsansvar egne ansatte - forts.

MILLIONER KRONER	Felles- ordningen	Over drift	2018	Felles- ordningen	Over drift	2017
AVSTEMMING PENSJONSFORPLIKTELSE						
Balanseført netto forpliktelse/(midler) 31.12. i fjor	363,9	156,5	520,4	331,4	142,9	474,3
Resultatført pensjonskostnad	84,6	6,5	91,2	81,1	6,0	87,1
Resultatført finanskostnad	12,1	3,8	15,9	11,8	3,8	15,6
Aktuarielle gevinst og tap inkl. arbeidsgiveravgift og finansskatt	9,8	5,4	15,2	8,9	9,8	18,6
Arbeidsgiveravgift innbetalt premie/tilskudd	-8,4	-0,8	-9,2	-8,2	-0,7	-8,9
Finansskatt innbetalt premie/tilskudd	-3,0	-0,3	-3,3	-2,9	-0,3	-3,2
Innbetalt premie/tilskudd inkl. adm.	-59,6	-5,5	-65,1	-58,1	-5,0	-63,2
Balanseført netto forpliktelse/(midler) 31.12. i år	399,4	165,7	565,1	363,9	156,5	520,4

MILLIONER KRONER	Felles- ordningen	Over drift	2018	Felles- ordningen	Over drift	2017
ENDRING I PENSJONSFORPLIKTELSE						
Brutto pensjonsforpliktelse 01.01.	1 227,2	156,5	1 383,7	1 097,2	142,9	1 240,1
Nåverdi av årets opptjening	69,3	5,5	74,8	66,4	5,1	71,5
Rentekostnad	29,5	3,2	32,7	28,6	3,2	31,8
Aktuarielt tap (gevinst) brutto pensjonsforpliktelse	12,5	5,4	17,9	49,2	9,8	58,9
Arbeidsgiveravgift av pensjonskostnad	10,0	0,8	10,8	9,6	0,7	10,3
Arbeidsgiveravgift av netto rentekostnad	1,4	0,5	1,9	1,4	0,4	1,8
Arbeidsgiveravgift innbetalt premie/tilskudd	-8,4	-0,8	-9,2	-8,2	-0,7	-8,9
Finansskatt av pensjonskostnad	3,6	0,3	3,8	3,4	0,3	3,7
Finansskatt av netto rentekostnad	0,5	0,2	0,7	0,5	0,2	0,7
Finansskatt innbetalt premie/tilskudd	-3,0	-0,3	-3,3	-2,9	-0,3	-3,2
Utbetalinger	-20,0	-5,5	-25,5	-17,9	-5,0	-23,0
Brutto pensjonsforpliktelse 31.12.	1 322,6	165,7	1 488,3	1 227,2	156,5	1 383,7

ENDRING I PENSJONSMIDLER						
Pensjonsmidler 01.01.	863,3	0,0	863,3	765,7	0,0	765,7
Renteinntekt	21,2	0,0	21,2	20,4	0,0	20,4
Aktuarielt (tap) gevinst på pensjonsmidlene	2,7	0,0	2,7	40,3	0,0	40,3
Administrasjonsomkostning	-1,8	0,0	-1,8	-1,7	0,0	-1,7
Finansomkostning	-1,8	0,0	-1,8	-1,7	0,0	-1,7
Innbetalt premie/tilskudd inkl. adm.	59,6	5,5	65,1	58,1	5,0	63,2
Utbetalinger	-20,0	-5,5	-25,5	-17,9	-5,0	-23,0
Pensjonsmidler 31.12.	923,2	0,0	923,2	863,3	0,0	863,3

PENSJONSORDNINGENS OVER-/ UNDERFINANSIERING						
Nåverdien av den ytelsesbaserte pensjonsforpliktelsen	1 322,6	165,7	1 488,3	1 227,2	156,5	1 383,7
Virkelig verdi av pensjonseiendelene	923,2	0,0	923,2	863,3	0,0	863,3
Netto pensjonsforpliktelse	399,4	165,7	565,1	363,9	156,5	520,4

NOTE 25 Pensjonsansvar egne ansatte - forts.

PROSENT	31.12.2018	31.12.2017
ØKONOMISKE FORUTSETNINGER (FELLES FOR ALLE PENSJONSORDNINGENE)		
Diskonteringsrente	2,60 %	2,40 %
Lønnsvekst	2,75 %	2,50 %
Folketrygdens grunnbeløp (G)	2,50 %	2,25 %
Pensjonsregulering	1,73 %	1,48 %
Arbeidsgiveravgift	14,10 %	14,10 %
Finansskatt	5,00 %	5,00 %

Til målingen av pensjonskostnaden for 2018 anvendes forutsetninger per 31.12.2017, mens for beregning av pensjonsforpliktelsen 31.12.2018 anvendes forutsetninger og bestand per 31.12.2017. Forutsetningene er basert på markedssituasjonen per 31.12.2018 og er i samsvar med anbefaling fra regnskapsstiftelsen.

AKTUARIELLE FORUTSETNINGER**KLP's Fellesordning for kommuner og bedrifter («Fellesordningen»)**

En viktig del av grunnlaget for pensjonskostnader og pensjonsforpliktelser er hvordan dødelighet og uførhet gjør seg gjeldende blant medlemmene i pensjonsordningen.

KLP har lagt til grunn dødelighetstabell K2013BE som tar utgangspunkt i FNO sine analyser av dødeligheten i livsforsikringsbestandene i Norge og SSBs framskrivinger.

Uttak av AFP (prosent i forhold til gjenværende arbeidstakere):

Kostnadene til AFP avhenger av hvor mange i hvert årskull som tar ut AFP. Ved fylte 62 år er det 42,5 prosent som går av med AFP-pensjon. Det er bare de som er ansatt og i arbeid helt frem til pensjoneringen som har rett til AFP. Dette er tatt hensyn til i beregningen av AFP-forpliktelsen.

FRIVILLIG AVGANG FOR FELLESORDNING (i %)						
Alder (i år)	<24	24-29	30-39	40-49	50-55	>55
Turnover	25 %	15 %	7,5 %	5 %	3 %	0 %

NOTE 25 Pensjonsansvar egne ansatte - forts.

PENSJONER OVER DRIFTEN

Uttak av AFP/tidligpensjon er ikke relevant for denne ordningen. Når det gjelder levealder, er samme variant av K2013E lagt til grunn som i Fellesordningen.

ANTALL	Felles- ordningen	Over drift	2018	Felles- ordningen	Over drift	2017
MEDLEMSTATUS						
Antall aktive	559	26	585	527	26	553
Antall oppsatte (tidligere ansatte med oppsatte rettigheter)	413	12	425	391	12	403
Antall pensjoner	195	49	244	182	50	232

	2018	2017
PENSJONSMIDLENES SAMMENSETNING:		
Eiendom	12,7 %	12,3 %
Utlån	12,1 %	11,6 %
Aksjer	21,4 %	22,5 %
Anleggs-/HTF- obligasjoner	29,1 %	27,1 %
Omløpsobligasjoner	18,4 %	19,2 %
Likviditet/pengemarked	6,3 %	7,3 %
Sum	100,0 %	100,0 %

Pensjonsmidlene er basert på KLPs finansielle midler i kollektivporteføljen. Tabellen viser prosentvis plassering av pensjonsmidlene som administreres av KLP ved utgangen av året. Verdijustert avkastning av eiendelene ble 1,5 prosent i 2018 og 6,7 prosent i 2017.

Forventet innbetaling til ytelsesplaner etter ansettelsens opphør for perioden 1. januar 2019 – 31. desember 2019 er 107 millioner kroner.

SENSITIVITETSANALYSE PER 31.12.2018	
Diskonteringsrenten reduseres med 0,5%	Økning
Brutto pensjonsforpliktelse	9,66 %
Årets opptjening	14,40 %
Lønnsvekst økes med 0,25%	Økning
Brutto pensjonsforpliktelse	1,42 %
Årets opptjening	3,19 %
Dødeligheten styrkes med 10%	Økning
Brutto pensjonsforpliktelse	2,50 %
Årets opptjening	1,90 %

Sensitivitetsanalysen over er basert på at alle andre forutsetninger er uendret. I praksis er det lite sannsynlig og endringer i noen forutsetninger er korrelerte. Beregningen av brutto pensjonsforpliktelse og årets opptjening i sensitivitetsanalysen er gjort etter samme metode som ved beregning av brutto pensjonsforpliktelse i balansen. Durasjonen i fellesordningen er beregnet til 17,1 år.

NOTE 26 Skatt

MILLIONER KRONER	2018	2017
Regnskapsmessig resultat før skatt	2 425	1 985
Poster i utvidet resultat før skatt	-21	-28
FORSKJELLER MELLOM REGNSKAPSMESSIG- OG SKATTEMESSIG RESULTAT		
Tilbakeføring av verdireduksjon finansielle eiendeler	102	3 588
Tilbakeføring av verdiøkning finansielle eiendeler	-543	-22 812
Regnskapsmessig gevinst ved realisasjon av aksjer og andre verdipapirer	-49	-1 466
Skattemessig tap ved realisasjon av aksjer og andre verdipapirer	48	1 426
Andre permanente forskjeller	-78	-27
Endring i forskjeller som påvirker forholdet mellom regnskapsmessig og skattemessig inntekt	-400	-22
Skattemessig resultat	1 483	-17 356
Mottatt konsernbidrag med skattemessig effekt	223	3 070
Årets over-/underskudd overføres til fremførbart underskudd	1 706	-14 286
Fremførbart underskudd fra tidligere år	-60 657	-47 224
Forskjell mellom beregnet og ilignet skattegrunnlag	538	853
Årets endring i fremførbart underskudd	0	-14 286
Merverdi finansielle instrumenter kollektivportefølje	61 918	0
Overgangsregel 01.01.2018	1 799	0
Sum fremførbart underskudd og godtgjørelse pr. 31.12.	0	-60 657
AVSTEMMING AV GRUNNLAG FOR UTSATT SKATT		
SKATTEØKENDE MIDLERTIDIGE FORSKJELLER		
Driftsmidler	0	2
Finansielle instrumenter	0	6
Gevinst- og tapskonto	3	3
Risikoutjevningfond	4 154	4 154
Verdipapirer	1 387	63 221
80% av teknisk resultat	1 052	0
Sum skatteøkende midlertidige forskjeller	6 596	67 387
Forskjell som ikke inngår i grunnlag for utsatt skatt	-4 154	-4 154
Sum skatteøkende midlertidige forskjeller	2 442	63 232
SKATTEREDUSERENDE MIDLERTIDIGE FORSKJELLER		
Driftsmidler	-62	0
Langsiktig gjeld	-1 329	-1 152
Pensjonsforpliktelse	-565	-520
Justert for 20 % av overgangsregel 01.01.2018	-360	0
Sum skattereduserende midlertidige forskjeller	-2 316	-1 673

NOTE 26 Skatt - forts.

MILLIONER KRONER	2018	2017
Netto midlertidige forskjeller	126	61 560
Overgangsregel 01.01.2018	1 799	0
Fremførbart underskudd	0	-60 657
Grunnlag for utsatt skatt/eiendeler ved skatt	1 925	903
25% utsatt skatt/eiendeler ved skatt	481	226
Balanseført forpliktelser ved utsatt skatt	-481	-226
Balanseført forpliktelser ved utlignet skatt	-426	-2
Skatt på mottatt konsernbidrag førte direkte i balansen	-56	-74
Resultatført endring av utsatt skattefordel/eiendeler ved skatt	-256	-488
OPPSUMMERING AV ÅRETS SKATTEKOSTNAD		
Resultatført endring av utsatt skattefordel/eiendeler ved skatt	-256	-488
Resultatført formuesskatt	3	-4
Resultatført betalbar skatt	-371	0
Sum skattekostnad	-624	-492
SKATTEKOSTNADER ER RESULTATFØRT PÅ FØLGENDE POSTER		
Skattekostnader	-627	-496
Skatt på andre resultatkomponenter	4	5
Sum skattekostnad	-624	-492
AVSTEMMING AV SKATTEKOSTNAD MOT ORDINÆRT RESULTAT FØR SKATT		
Regnskapsmessig resultat før skatt	2 403	1 957
Forventet skattekostnad etter nominell sats (25%)	-601	-489
Skatteeffekten av:		
Permanente forskjeller	20	152
Endringer i forskjeller som ikke inngår i grunnlag for utsatt skatt	0	62
Effekt av korrigert tidligere år/overgangsregel	-45	-213
Sum skattekostnad på ordinært resultat	-626	-488
Effektiv skattesats	26 %	25 %
FORMUESSKATT		
Skattepliktig verdi eiendeler	0	508 961
Skattepliktig verdi forpliktelser	0	-507 400
Netto formue	0	1 561
Grunnlag formuesskatt	0	1 561
Formuesskatt (0,15%)	0	2

NOTE 27 Ytelser og lån til ledende ansatte m.v.

Styret i KLP har fastsatt prinsipper og retningslinjer for godtgjørelse som gjelder for hele konsernet, samt etablert et godtgjørelsesutvalg som er et underutvalg av styret. Utvalget innstiller på og fører kontroll med at godtgjørelsesordningene i konsernet er i tråd med styrets prinsipper og retningslinjer.

Ledende ansatte er definert som konsernsjef og konserndirektører ansatt i morselskapet KLP og som inngår i konsernledelsen.

Ledende ansatte som ble medlemmer av konsernledelsen før 1. mai 2013 har pensjonsalder på 65 år, men kan velge å endre denne til 70 år. Ingen av disse har valgt å benytte seg av muligheten til å endre pensjonsalderen pr 31.12.2018. Personer som gikk inn i verv som ledende ansatt fra og med 1. mai 2013 har pensjonsalder 70 år.

Alle ansatte i KLP-konsernet i Norge er innmeldt i KLPs pensjonsordning for kommuner og bedrifter. De ansatte opp-tjener pensjonsrettigheter i denne ordningen for lønn opptil 12G.

Ansatte i KLP-konsernet med lønn over 12 G og med lavere pensjonsalder enn 67 år, opptjener pensjonsytelser også for lønn over 12G. Full alderspensjon i denne tilleggsdekningen utgjør 66% av lønn over 12G, og oppnås etter minst 30 års opptjening i ordningen. Ansatte med spesiell avtale om lavere pensjonsalder enn 67 år sikres alderspensjon tilsvarende 66% av all pensjonsgivende lønn fram til 67 år. Denne tilleggsordningen ble lukket 2. mai 2013 og gjelder ikke for ansatte som startet etter denne dato. Ordningen gjelder heller ikke for ansatte som var ansatt på dette tidspunkt i KLP, men som først etter denne dato mottar lønn over 12G.

Konsernsjefen har etterlønn tilsvarende en årslønn inkludert tilleggsgoder ved eventuelt opphør av ansettelsesforholdet. Det foreligger ingen forpliktelser til å gi styreleder særskilt vederlag eller andre fordeler ved opphør eller endring av vervet. Ingen av de ledende ansatte har prestasjonslønn eller bonusordning. KLP betaler styreansvarsforsikring for sine styremedlemmer.

Alle medarbeidere i konsernet kan oppta lån i KLP-konsernet til lånevilkår for ansatte. Ingen ledende ansatte har vilkår som avviker fra dette. Lån til eksterne styremedlemmer/eksterne medlemmer at foretaksforsamlingen blir kun gitt til ordinære lånevilkår.

Honorar til styremedlemmer fastsettes av foretaksforsamlingen. Styrets vararepresentanter og observatører, herunder ytelser og utlån til disse, er ikke inkludert i opplysningene vist i denne noten.

Alle ytelser er oppgitt uten tillegg for arbeidsgiveravgift og finansskatt. For styremedlemmer som er valgt av og blant de ansatte opplyses det kun om ytelser og lån som kan knyttes til vervet som styremedlem.

Det vises forøvrig til beskrivelse av hovedprinsippene til fastsettelse av godtgjørelse i KLP-konsernet som kan søkes opp på klp.no.

2018 TUSEN KRONER	Utbetalt fra foretaket						Utbetalt fra annet foretak i samme konsern					
	Lønn, honorar m.v.	Andre ytelser	Årets pensjons- opptjening	Lån	Rentesats per 31.12.2018	Avdrags- plan ¹	Lønn, honorar m.v.	Andre ytelser	Årets pensjons- opptjening	Lån	Rentesats per 31.12.2018	Avdrags- plan ¹
LEDENDE ANSATTE												
Sverre Thornes, konsernsjef	4 016	201	1 496	-	-	-	-	-	-	11 939	2,30-2,40	A45
Marianne Sevaldsen	2 724	167	1 157	-	-	-	-	-	-	4 439	2,30	A43
Aage E. Schaanning	3 498	163	1 255	-	-	-	-	-	-	5 779	2,30	Flexsilån
Rune Hørnes	2 533	160	380	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Gro Myking	2 011	160	487	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kirsten Grutle	1 627	137	523	-	-	-	-	-	-	-	-	-

¹ S= Serielån, A=Annuitetlån, siste avdrag.

NOTE 27 Ytelser og lån til ledende ansatte mv. - forts.

2018 TUSEN KRONER	Utbetalt fra foretaket						Utbetalt fra annet foretak i samme konsern					
	Lønn, honorar m.v.	Andre ytelser	Årets pensjons-opptjening	Lån	Rentesats per 31.12.2018	Avdrags-plan ¹	Lønn, honorar m.v.	Andre ytelser	Årets pensjons-opptjening	Lån	Rentesats per 31.12.2018	Avdrags-plan ¹
STYRET³												
Liv Kari Eskeland, leder til og med 7. mai (4 av 5) ²	196	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Egil Johansen, leder fra og med 8. mai (11 av 11)	369	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Lars Vorland (9 av 11)	253	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Jan Helge Gulbrandsen (5 av 5) ²	127	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Marit Torgersen (8 av 11)	281	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Jenny Følling (5 av 6)	132	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Odd Haldgeir Larsen (6 av 6)	114	-	-	-	-	-	-	-	2 193	2,40	A38	-
Karianne Melleby (5 av 6)	127	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Susanne Torp-Hansen, valgt av og blant de ansatte (11 av 11)	225	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Freddy Larsen, valgt av og blant de ansatte (11 av 11)	270	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
FORETAKSFORSAMLING												
Sum foretaksforsamling, inkl. ansattrepresentanter	674	-	-	4 711	-	-	-	-	-	36 000	-	-
ANSATTE												
Lån til ansatte i KLP til subsidert rente	-	-	-	123 036	-	-	-	-	-	318 972	-	-
Lån til ansatte i KLP til ordinære vilkår	-	-	-	16 109	-	-	-	-	-	158 058	-	-

¹ A=Annuitetslån, siste avdrag.

² Trådt ut av vervet i løpet av året.

³ Tall i parentes representerer antall møter deltatt av totalt antall møter.

2017 TUSEN KRONER	Utbetalt fra foretaket						Utbetalt fra annet foretak i samme konsern					
	Lønn, honorar m.v.	Andre ytelser	Årets pensjons-opptjening	Lån	Rentesats per 31.12.2017	Avdrags-plan ¹	Lønn, honorar m.v.	Andre ytelser	Årets pensjons-opptjening	Lån	Rentesats per 31.12.2017	Avdrags-plan ¹
LEDENDE ANSATTE												
Sverre Thornes, konsernsjef	3 900	205	1 457	-	-	-	-	-	-	13 556	2,10-2,35	A45/A47
Marianne Sevaldsen	2 655	167	1 140	-	-	-	-	-	-	4 439	2,10	A43
Aage E. Schaanning	3 413	167	1 223	-	-	-	-	-	-	5 991	2,10	Fleksilån
Rune Hørnes	2 288	160	372	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Gro Myking	1 933	160	480	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kirsten Grutle	1 549	120	505	-	-	-	-	-	-	4 066	2,10-2,35	A46

NOTE 27 Ytelser og lån til ledende ansatte mv. - forts.

2017 TUSEN KRONER	Utbetalt fra foretaket						Utbetalt fra annet foretak i samme konsern					
	Lønn, honorar m.v.	Andre ytelser	Årets pensjons- opptjening	Lån	Rentesats per 31.12.2017	Avdrags- plan ¹	Lønn, honorar m.v.	Andre ytelser	Årets pensjons- opptjening	Lån	Rentesats per 31.12.2017	Avdrags- plan ¹
STYRET³												
Liv Kari Eskeland, leder (10 av 10)	361	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Egil Johansen (10 av 10)	322	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Lars Vorland (8 av 10)	217	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Jan Helge Gulbrandsen (9 av 10)	217	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Marit Torgersen (10 av 10)	252	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Ingjerd Blekli Spiten (9 av 10)	252	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Susanne Torp-Hansen, valgt av og blant de ansatte (6 av 10)	209	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Freddy Larsen, valgt av og blant de ansatte (10 av 10)	252	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
FORETAKSFORSAMLING												
Sum foretaksforsamling, inkl. ansatterepresentanter	599	-	-	7 997	-	-	-	-	-	32 085	-	-
ANSATTE												
Lån til ansatte i KLP til subsidiert rente	-	-	-	181 241	-	-	-	-	-	302 235	-	-
Lån til ansatte i KLP til ordinære vilkår	-	-	-	39 703	-	-	-	-	-	210 118	-	-

¹ A=Annuitetslån, siste avdrag.³ Tall i parentes representerer antall møter deltatt av totalt antall møter avholdt i den perioden vedkommende har vært i styret.

TUSEN KRONER	2018	2017
Periodens kostnader knyttet til rentesubsidiering av lån til ansatte	1 671	2 301

NOTE 28 Antall ansatte

	2018	2017
Antall fast ansatte 31.12.	561	534
Antall midlertidig ansatte 31.12.	9	8
Totalt antall ansatte 31.12.	570	542
Antall årsverk fast ansatte	546	519
Antall årsverk midlertidig ansatte	8	7
Totalt antall årsverk	555	527

NOTE 29 Honorar til revisor

MILLIONER KRONER	2018	2017
Ordinær revisjon	2,3	1,6
Attestasjonstjenester	0,2	0,8
Skatterådgivning	0,6	0,3
Andre tjenester utenfor revisjonen	1,0	0,3
Sum honorar til revisor	4,1	3,0

Revisjonshonoraret periodiseres ikke, men kostnadsføres i henhold til mottatt faktura. Beløpene ovenfor er inklusive merverdiavgift.

NOTE 30 Transaksjoner med nærstående parter

Alle transaksjoner mot nærstående parter er gjort til markedsmessige vilkår. Unntaket er administrative tjenester som benyttes på tvers i konsernet. Kostnader for administrative tjenester fordeles til selvkost etter faktisk forbruk. Enhetene som omtales som nærstående parter er alle 100 prosent eide datterforetak.

MILLIONER KRONER	2018	2017
RESULTATPOSTER		
Kjøp forvaltningstjenester fra KLP Kapitalforvaltning AS	-106	-104
Kjøp forvaltningstjenester fra KLP Banken AS	-58	-57
Leie av kontorlokaler fra KLP Huset AS	-65	-53
Salg av pensjonsforsikring/gruppeliv til datterselskaper	94	89
Netto refusjon administrative tjenester	332	304
Sum	198	178

MILLIONER KRONER	31.12.2018	31.12.2017
BALANSEPOSTER ¹		
Netto mellomværende til:		
KLP Skadeforsikring AS	41	112
KLP Bedriftspensjon AS	4	5
KLP Forsikringservice AS	1	3
KLP Kapitalforvaltning AS	-1	9
KLP Eiendom AS	14	27
KLP Bank konsern	22	28
Sum konsernmellomværende	82	184
KLP Huset AS, klassifisert i regnskapet som "Aksjer og andeler i eiendomsdatterforetak" (selskapsporteføljen)	77	81
KLP Eiendom AS, klassifisert i regnskapet som "Aksjer og andeler i eiendomsdatterforetak" (kollektivporteføljen)	4 012	3 197
KLP Eiendom AS, klassifisert i regnskapet som "Aksjer og andeler i eiendomsdatterforetak" (investeringsvalgporteføljen)	22	18
Sum konserninterne fordringer	4 193	3 479

¹ Netto mellomværende inkluderer konsernbidragposter på de ulike foretakene.

NOTE 31 Andre forpliktelser

MILLIONER KRONER	31.12.2018	31.12.2017
Leverandørgjeld	21	7
Skyldig mva og skattetrekk	449	421
Uoppgjort verdipapirhandel	1 442	711
Sum andre forpliktelser	1 912	1 139

NOTE 32 Kapitalkrav

I Solvens II-balansen inngår eiendeler og forpliktelser til virkelig verdi. For eiendeler som har en annen verdi i regnskapet legges derfor mer-/mindreverdiene til. For KLPs forsikringsforpliktelser finnes det ikke observerbare markedsverdier. Disse beregnes derfor ved et beste estimat basert på aktuarielle forutsetninger. I tillegg kommer en risikomargin som skal reflektere en tredjeparts kapitalkostnader ved å overta disse forpliktelsene.

Kapitalgruppe 1 fremkommer av Solvens II-balansen, samt fondsobligasjonslånet. Kapitalgruppe 2 består av ansvarlige lån, risikoutjevningfond og ikke-innbetalt supplerende kapital. Finanstilsynet har godkjent at KLPs vedtektsfestede etterinnkallingsrett kan regnes med som supplerende kapital med et beløp tilsvarende 2,5 % av foretakets premiereserve. Kapital som kan medregnes i kapitalgruppe 2 er begrenset oppad til 50 % av kapitalkravet.

Uten bruk av midlertidig fradrag i forsikringstekniske avsetninger er foretakets solvensgrad 263 % som er godt over foretakets mål om minst 150 %. Med det midlertidige fradraget er solvensgraden 311 %.

	31.12.2018	31.12.2017
SOLVENSGRAD	263 %	242 %

MILLIARDER KRONER FORENKLET SOLVENS II BALANSE	31.12.2018	31.12.2017
Eiendeler, bokført	559	535
Merverdier HTF/lån og fordringer	6	10
Merverdier øvrige utlån	0	1
Øvrige mer/mindreverdier	0	0
Utsatt skattefordel	0	0
Sum eiendeler etter solvens II	564	545

NOTE 32 Kapitalkrav - forts.

MILLIARDER KRONER FORENKLET SOLVENS II BALANSE	31.12.2018	31.12.2017
Beste estimat	500	487
Risikomargin	13	13
Ansvarlige lån/fondsobligasjonslån	8	8
Andre forpliktelser	9	7
Utsatt skatteforpliktelse	2	1
Sum forpliktelser etter solvens II	532	516
Eiendeler minus forpliktelser	32	29
- Utsatt skattefordel	0	0
- Risikoutjevningfond	-5	-4
+ Fondsobligasjonslån	2	2
Basiskapital - kapitalgruppe 1	29	27
Tellende ansvarlig kapital - kapitalgruppe 1	29	27
Ansvarlige lån	7	6
Risikoutjevningfond	5	4
Basiskapital - kapitalgruppe 2	12	10
Supplerende kapital	11	10
Supplerende kapital - kapitalgruppe 2	11	10
Fradrag for maks. kapital i gruppe 2	-16	-14
Tellende ansvarlig kapital - kapitalgruppe 2	7	7
Utsatt skattefordel	0	0
Tellende ansvarlig kapital - kapitalgruppe 3	0	0
Tellende ansvarlig kapital under Solvens II	36	34
Markedsrisiko	6	6
Diversifisering markedsrisiko	-2	-2
Motpartsrisiko	0	0
Forsikringsrisiko	15	15
Diversifisering forsikringsrisiko	-4	-4
Diversifisering generelt	-3	-3
Operasjonell risiko	2	2
Tapsabsorberende evne til utsatt skatt	-2	-1
Solvenskapitalkrav (SCR)	14	14
Det lineære minstekapitalkravet (MCR_lineær)	6	6
Minimum	3	3
Maksimum	6	6
Minstekapitalkravet (MCR)	6	6
Solvensgrad	263 %	242 %

NOTE 33 Andre forsikringsrelaterte inntekter og kostnader

MILLIONER KRONER	2018	2017
ANDRE FORSIKRINGSRELATERTE INNTEKTER		
Tilskudd servicepensjon/AFP	1 053	981
Diverse renteinntekter	2	4
Sum andre forsikringsrelaterte inntekter	1 055	984
ANDRE FORSIKRINGSRELATERTE KOSTNADER		
Utbetalinger servicepensjon/AFP	1 053	977
Diverse rentekostnader	6	3
Sum andre forsikringsrelaterte kostnader	1 059	980

NOTE 34 Betingede forpliktelser

MILLIONER KRONER	31.12.2018	31.12.2017
Kausjonsansvar	2	2
Kommitert, ikke trukket investering i private equity og eiendomsfond	10 340	9 515
Godkjente, ikke utbetalte lånetilsagn	8 800	5 080
Sum betingede forpliktelser	19 142	14 597

NOTE 35 Hendelser etter balansedagen

KLPs beholdning av aksjer i Hafslund ASA (5 327 265 A-aksjer og 4 042 483 B-aksjer) ble innløst i november 2017 som en konsekvens av Oslo Kommunes overtakelse av foretaket. På innløsnings-tidspunktet var siste observerte priser på

Hafslund A kr 103,5 kr per aksje og Hafslund B kr 105,0 per aksje, mens de ble innløst til en kurs på 96,75kr per aksje. KLP har ment at innløsnings-kursen var for lav, og har vært i rettslig prosess for å få en avklaring av verdien.

Skjønsretten har avsagt kjennelse i saken, og løsningssummen for aksjene settes til 147,13 kr per aksjer. Dommen er anket, og ikke rettskraftig ved avleggelse av årsregnskapet.

NOTE 36 Endring i forpliktelser fra finansieringsaktiviteter

MILLIONER KRONER	31.12.2017	Kontantstrømeffekt finansierings aktiviteter	Ikke-kontantstrømeffekt	31.12.2018
Annen ansvarlig lånekapital	5 977	0	53	6 029
Fondsobligasjonslån	1 534	0	127	1 662
Sum forpliktelser fra finansieringsaktiviteter	7 511	0	180¹	7 691

¹ Ikke kontantstrøm endringer er i hovedsak urealisert valuta.

NOTE 37 Endring i virkelig verdi IFRS 9

31.12.2018 MILLIONER KRONER	Finansielle eiendeler som måles til amortisert kost ¹ Bestått SPPI
Virkelig verdi 31.12.2017	160 094
Kjøp	35 815
Salg	-2 658
Innløsning ved forfall	-14 651
Endring i virkelig verdi	-3 881
Virkelig verdi 31.12.2018	174 719

¹ Investeringer som holdes til forfall og obligasjoner klassifisert som utlån og fordring

31.12.2018 MILLIONER KRONER	Finansielle eiendeler som måles til virkelig verdi
Virkelig verdi 31.12.2017	258 547
Kjøp	94 124
Salg	-94 987
Endring i virkelig verdi	-4 028
Virkelig verdi 31.12.2018	253 656

31.12.2018 MILLIONER KRONER	Øvrige utlån og fordringer målt til amortisert kost Bestått SPPI	Øvrige utlån og fordringer målt til amortisert kost Ikke bestått SPPI	Øvrige utlån og fordringer målt til amortisert kost Sum
Virkelig verdi 31.12.2017	57 774	0	57 774
Opptak av nye lån i perioden	27 881	117	27 998
Innbetaling på-/ Innløsning av lån	-23 488	0	-23 488
Endring i virkelig verdi	282	6	288
Virkelig verdi 31.12.2018	62 448	124	62 572

I henhold til notekravene har foretaket foretatt SPPI test på porteføljen som måles til amortisert kost. Den foreløpige vurderingen er at alle investeringene med unntak av et lån består testen. Viser også til notene 5 Virkelig verdi av finansielle eiendeler og forpliktelser og note 11 Kredittrisiko.

Til generalforsamlingen i Kommunal Landspensjonskasse gjensidig forsikringsselskap

Uavhengig revisors beretning

Uttalelse om revisjonen av årsregnskapet

Konklusjon

Vi har revidert Kommunal Landspensjonskasse gjensidig forsikringsselskaps årsregnskap, som består av:

- selskapsregnskapet, som består av balanse per 31. desember 2018, resultatregnskap, egenkapitaloppstilling og kontantstrømoppstilling for regnskapsåret avsluttet per denne datoen og noter til årsregnskapet, herunder et sammendrag av viktige regnskapsprinsipper, og
- konsernregnskapet, som består av balanse per 31. desember 2018, resultatregnskap, egenkapitaloppstilling og kontantstrømoppstilling for regnskapsåret avsluttet per denne datoen og noter til årsregnskapet, herunder et sammendrag av viktige regnskapsprinsipper.

Etter vår mening:

- er årsregnskapet avgitt i samsvar med lov og forskrifter
- gir det medfølgende selskapsregnskapet et rettviseende bilde av den finansielle stillingen til Kommunal Landspensjonskasse gjensidig forsikringsselskap per 31. desember 2018 og av selskapets resultater og kontantstrømmer for regnskapsåret som ble avsluttet per denne datoen i samsvar med regnskapslovens regler og god regnskapsskikk i Norge.
- gir det medfølgende konsernregnskapet et rettviseende bilde av den finansielle stillingen til konsernet Kommunal Landspensjonskasse gjensidig forsikringsselskap per 31. desember 2018 og av konsernets resultater og kontantstrømmer for regnskapsåret som ble avsluttet per denne datoen i samsvar med International Financial Reporting Standards som fastsatt av EU.

Grunnlag for konklusjonen

Vi har gjennomført revisjonen i samsvar med lov, forskrift og god revisjonsskikk i Norge, herunder de internasjonale revisjonsstandardene International Standards on Auditing (ISA-ene). Våre oppgaver og plikter i henhold til disse standardene er beskrevet i Revisors oppgaver og plikter ved revisjon av årsregnskapet. Vi er uavhengige av selskapet og konsernet slik det kreves i lov og forskrift, og har overholdt våre øvrige etiske forpliktelser i samsvar med disse kravene. Etter vår oppfatning er innhentet revisjonsbevis tilstrekkelig og hensiktsmessig som grunnlag for vår konklusjon.

Sentrale forhold ved revisjonen

Sentrale forhold ved revisjonen er de forhold vi mener var av størst betydning ved revisjonen av årsregnskapet for 2018. Disse forholdene ble håndtert ved revisjonens utførelse og da vi dannet oss vår mening om årsregnskapet som helhet. Vi konkluderer ikke særskilt på disse forholdene.

Virksomheten i konsernet har i hovedsak vært uendret sammenlignet med fjoråret. Det har ikke vært regulatoriske endringer, transaksjoner eller hendelser som kvalifiserer som nye Sentrale forhold ved revisjonen for revisjonen av regnskapet for 2018. I lys av dette har fokusområdene i revisjonen vært de samme i 2018 som i fjoråret.

PricewaterhouseCoopers AS, Postboks 748 Sentrum, NO-0106 Oslo

T: 02316, org. no.: 987 009 713 MVA, www.pwc.no

Statsautoriserte revisorer, medlemmer av Den norske Revisorforening og autorisert regnskapsførerselskap

Sentrale forhold ved revisjonen

Hvordan vi i vår revisjon håndterte sentrale forhold ved revisjonen

Verdsettelse av investeringseiendom

Vi har fokusert på dette området både fordi det utgjør en betydelig del av eiendelene i balansen og fordi det ikke eksisterer et likvid marked for omsetning av investeringseiendommer. Verdsettelsen av investeringseiendom gjøres ved hjelp av konsernets interne verdivurderingsmodell som benytter seg av estimerte fremtidige kontantstrømmer som neddiskonteres til nåverdi. Modellen involverer bruk av ledelsens skjønn for fastsettelse av forventet fremtidig markedsleie, oppgraderingskostnad og avkastningskrav.

Presisjonen i beregningen avhenger også av intern informasjon om eiendommene, slik som areal, eksisterende leiekontraktens utløpsdato og kontraktsfestet leienivå mv.

Se note 3.2, 7 og 16 til konsernregnskapet for en beskrivelse av verdsettelse av investeringseiendom.

Vi har vurdert og testet utformingen og effektiviteten av konsernets etablerte kontroller over verdsettelse av investeringseiendom. Vi undersøkte særlig at ledelsen hadde etablert kontroller som sikrer vurdering av forventet fremtidig markedsleie, oppgraderingskostnader og avkastningskrav mot både eksterne verdsettelse og markedsdata og mellom eiendommer i porteføljen. Vi har utfordret ledelsens anvendelse av skjønn ved å vurdere rimeligheten av ledelsens forklaringer på avvik av betydning mellom de benyttede parameterne og eksterne verdsettelse og markedsdata. Vi kom frem til at verdsettelsesmodellen som ble benyttet er hensiktsmessig og i henhold til bransjepraksis.

For å ta stilling til presisjonen i beregningene ble sentrale interne parametere i modellen kontrollert på stikkprøvebasis mot leiekontrakter og andre dokumenter uten at det ble avdekket avvik av betydning. Vi kontrollerte at modellen foretar matematisk riktige beregninger.

At alle eiendommene ble verdivurdert ble kontrollert ved å sammenligne listen over eiendommer verdsatt i modellen med liste over eiendommer bokført i regnskapet. Verdsettelsesmodellens verdifastsettelse sammenlignet vi mot de eksterne verdsetteres anslag på verdier for utvalgte eiendommer. Avvik av betydning ble forklart av ledelsen i diskusjoner hvor vi utfordret grunnlaget for deres syn på at avvikene ikke burde føre til endring av bokførte verdier.

Vi har også vurdert og kommet til at noteinformasjonen om investeringseiendom er tilstrekkelig og dekkende.

Forsikringsmessige avsetninger i livsforsikring

Vi har fokusert på beregningen av 'Forsikringsmessige avsetninger i livsforsikring' fordi det er et vesentlig estimat i regnskapet som involverer komplekse vurderinger av fremtidige hendelser.

Det er iboende risiko knyttet til om avsetningene er tilstrekkelige til å dekke

Ved vår revisjon har vi vurdert og testet utformingen og effektiviteten av etablerte kontroller som sikrer god datakvalitet i forsikringssystemet som ligger til grunn for beregningen av forsikringsmessige avsetninger. Vi undersøkte særlig at ledelsen hadde etablert effektive kontroller som sikret fullstendige og nøyaktige bestandsdata, herunder kontroller for datainnhenting, databehandling og grensesnitt mot forsystemene.

(2)

den fremtidige totale forpliktelsen overfor forsikringstakerne.

Beregningen av forsikringsmessige avsetninger vil i stor grad avhenge av god datakvalitet i forsikringssystemet og anvendelse av forutsetninger som er i tråd med regulatoriske bestemmelser og relevante bransjestandarder.

Se note 2.14, 3.1, 9.1 og 21 til konsernregnskapet for en nærmere beskrivelse av beregningen av forsikringsmessige avsetninger.

Vi har vurdert og testet utformingen og effektiviteten av etablerte kontroller for kvalitetssikring av anvendte forutsetninger og beregningsmetode. Vi konkluderte med at vi kunne basere oss på disse kontrollene i vår revisjon.

Vi har gjennomgått aktuarens kontrollberegning av premiereserve som aktuaren sammenlignet mot det som er beregnet av forsikringssystemet. Videre har vi kontrollert konsernets framskrivning av forsikringsmessige avsetninger og detaljvstemt denne mot reserven som beregnes i forsikringssystemet. Kontrollberegningen viste ikke avvik av betydning mot systemreservene. Vi har videre vurdert og testet anvendelsen av metode og sentrale forutsetninger som dødsrisiko, uferhetsrisiko, opplevelsesrisiko og diskonteringsrente (grunnlagsrente).

Etter vår oppfatning var beregningene av forsikringsmessige avsetninger underlagt hensiktsmessige og fungerende kontroller. Videre var forutsetningene i beregningene anvendt konsistent og i tråd med regulatoriske bestemmelser og bransjestandarder.

Vi har også vurdert og kommet til at noteinformasjonen om forsikringsforpliktelsene er tilstrekkelig og dekkende.

Verdsettelse av derivater og finansielle eiendeler som regnskapsføres til virkelig verdi over resultatet

Vi har fokusert på dette området både fordi det utgjør en betydelig del av eiendelene i balansen og fordi markedsverdien i enkelte tilfeller må estimeres ved hjelp av verdsettelsesmodeller som vil inneholde skjønn.

Det alt vesentlige av de finansielle eiendelene som regnskapsføres til virkelig verdi over resultatet er notert i et likvid marked. For disse eiendelene har vi fokusert på KLPs rutiner og prosesser for å sikre et nøyaktig grunnlag for verdsettelsen. For derivater og finansielle eiendeler som er verdsatt basert på modeller og enkelte forutsetninger som ikke er direkte observerbare, har vi fokusert på de forutsetninger som ligger til grunn for verdsettelsen.

Vi har vurdert at KLPs retningslinjer for verdsettelse av finansielle instrumenter er i tråd med anerkjente regnskapsprinsipper og gjeldende regelverk.

Vi har vurdert og testet utformingen og effektiviteten av konsernets etablerte kontroller over verdsettelse av derivater og finansielle eiendeler til virkelig verdi over resultatet. Dette omfattet for derivater og finansielle eiendeler i likvide markeder tester av kontroller som sikrer nøyaktighet og fullstendig registrering av grunnlaget for prisfastsettelsen, samt at prisene som lastes opp i systemet fra de enkelte verdsettelseskildene stemmer med kildene og allokeres til riktige derivater og finansielle eiendeler.

For derivater og finansielle eiendeler som er verdsatt basert på modeller og enkelte forutsetninger som ikke er direkte observerbare har vi testet de kontrollene ledelsen har etablert for å sikre at det ble innhentet uavhengige vurderinger.

Se note 3.3, 6 og 7 til konsernregnskapet for en beskrivelse av verdsettelse av finansielle eiendeler som måles til virkelig verdi over resultatet.

Der det er relevant har vi tatt stilling til påliteligheten av kildene som benyttes. Vi konkluderte med at vi kunne basere oss på disse kontrollene i vår revisjon.

Vi har også vurdert og funnet at noteinformasjonen om konsernets verdsettelsesprinsipper og virkelig verdi fastsettelse var tilstrekkelig og dekkende.

Øvrig informasjon

Ledelsen er ansvarlig for øvrig informasjon. Øvrig informasjon omfatter informasjon i årsrapporten bortsett fra årsregnskapet og den tilhørende revisjonsberetningen, og forventes å bli gjort tilgjengelig for oss etter datoen for denne revisjonsberetningen.

Vår uttalelse om revisjonen av årsregnskapet dekker ikke øvrig informasjon, og vi attesterer ikke den øvrige informasjonen.

I forbindelse med revisjonen av årsregnskapet er det vår oppgave å lese øvrig informasjon med det formål å vurdere hvorvidt det foreligger vesentlig inkonsistens mellom øvrig informasjon og årsregnskapet, kunnskap vi har opparbeidet oss under revisjonen, eller hvorvidt den tilsynelatende inneholder vesentlig feilinformasjon.

Dersom vi ved gjennomlesing av øvrig informasjon konkluderer med at rapporten inneholder vesentlig feilinformasjon, er vi pålagt å kommunisere forholdet til styret.

Styrets og daglig leders ansvar for årsregnskapet

Styret og daglig leder (ledelsen) er ansvarlig for å utarbeide årsregnskapet i samsvar med lov og forskrifter, herunder for at det gir et rettviseende bilde, for selskapsregnskapet i samsvar med regnskapslovens regler og god regnskapsskikk i Norge, og for konsernregnskapet i samsvar med International Financial Reporting Standards som fastsatt av EU. Ledelsen er også ansvarlig for slik intern kontroll som den finner nødvendig for å kunne utarbeide et årsregnskap som ikke inneholder vesentlig feilinformasjon, verken som følge av misligheter eller utilsiktede feil.

Ved utarbeidelsen av årsregnskapet må ledelsen ta standpunkt til selskapets og konsernets evne til fortsatt drift og på tilbørlig måte opplyse om forhold av betydning for fortsatt drift. Forutsetningen om fortsatt drift skal legges til grunn for selskapsregnskapet så lenge det ikke er sannsynlig at virksomheten vil bli avvirket. Forutsetningen om fortsatt drift skal legges til grunn for konsernregnskapet med mindre ledelsen enten har til hensikt å avvikle konsernet eller legge ned virksomheten, eller ikke har noe realistisk alternativ til dette.

Revisors oppgaver og plikter ved revisjonen av årsregnskapet

Vårt mål med revisjonen er å oppnå betryggende sikkerhet for at årsregnskapet som helhet ikke inneholder vesentlig feilinformasjon, verken som følge av misligheter eller utilsiktede feil, og å avgi en revisjonsberetning som inneholder vår konklusjon. Betryggende sikkerhet er en høy grad av sikkerhet, men ingen garanti for at en revisjon utført i samsvar med lov, forskrift og god revisjonsskikk i Norge, herunder ISA-ene, alltid vil avdekke vesentlig feilinformasjon som eksisterer. Feilinformasjon kan oppstå som følge av misligheter eller utilsiktede feil. Feilinformasjon blir vurdert som vesentlig dersom den enkeltvis eller samlet med rimelighet kan forventes å påvirke økonomiske beslutninger som brukerne foretar basert på årsregnskapet.

Som del av en revisjon i samsvar med lov, forskrift og god revisjonsskikk i Norge, herunder ISA-ene, utøver vi profesjonelt skjønn og utviser profesjonell skepsis gjennom hele revisjonen. I tillegg:

(4)

- identifiserer og anslår vi risikoen for vesentlig feilinformasjon i regnskapet, enten det skyldes misligheter eller utilsiktede feil. Vi utformer og gjennomfører revisjonshandlinger for å håndtere slike risikoer, og innhenter revisjonsbevis som er tilstrekkelig og hensiktsmessig som grunnlag for vår konklusjon. Risikoen for at vesentlig feilinformasjon som følge av misligheter ikke blir avdekket, er høyere enn for feilinformasjon som skyldes utilsiktede feil, siden misligheter kan innebære samarbeid, forfalskning, bevisste utelatelser, uriktige fremstillinger eller overstyring av internkontroll.
- opparbeider vi oss en forståelse av den interne kontroll som er relevant for revisjonen, for å utforme revisjonshandlinger som er hensiktsmessige etter omstendighetene, men ikke for å gi uttrykk for en mening om effektiviteten av selskapets og konsernets interne kontroll.
- evaluerer vi om de anvendte regnskapsprinsippene er hensiktsmessige og om regnskapsestimatene og tilhørende noteopplysninger utarbeidet av ledelsen er rimelige.
- konkluderer vi på hensiktsmessigheten av ledelsens bruk av fortsatt drift-forutsetningen ved avleggelsen av regnskapet, basert på innhentede revisjonsbevis, og hvorvidt det foreligger vesentlig usikkerhet knyttet til hendelser eller forhold som kan skape tvil av betydning om selskapets og konsernets evne til fortsatt drift. Dersom vi konkluderer med at det eksisterer vesentlig usikkerhet, kreves det at vi i revisjonsberetningen henleder oppmerksomheten på tilleggsopplysningene i regnskapet, eller, dersom slike tilleggsopplysninger ikke er tilstrekkelige, at vi modifierer vår konklusjon om årsregnskapet og årsberetningen. Våre konklusjoner er basert på revisjonsbevis innhentet inntil datoen for revisjonsberetningen. Etterfølgende hendelser eller forhold kan imidlertid medføre at selskapet og konsernet ikke fortsetter driften.
- evaluerer vi den samlede presentasjonen, strukturen og innholdet, inkludert tilleggsopplysningene, og hvorvidt årsregnskapet representerer de underliggende transaksjonene og hendelsene på en måte som gir et rettviseende bilde.
- innhenter vi tilstrekkelig og hensiktsmessig revisjonsbevis vedrørende den finansielle informasjonen til enhetene eller forretningsområdene i konsernet for å kunne gi uttrykk for en mening om det konsoliderte regnskapet. Vi er ansvarlige for å lede, følge opp og gjennomføre konsernrevisjonen. Vi alene er ansvarlige for vår revisjonskonklusjon.

Vi kommuniserer med styret blant annet om det planlagte omfanget av revisjonen og til hvilken tid revisjonsarbeidet skal utføres. Vi utveksler også informasjon om forhold av betydning som vi har avdekket i løpet av revisjonen, herunder om eventuelle svakheter av betydning i den interne kontrollen.

Vi gir styret en uttalelse om at vi har etterlevd relevante etiske krav til uavhengighet, og om at vi har kommunisert og vil kommunisere med dem alle relasjoner og andre forhold som med rimelighet kan tenkes å kunne påvirke vår uavhengighet, og, der det er relevant, om tilhørende forholdsregler.

Av de sakene vi har kommunisert med styret, tar vi standpunkt til hvilke som var av størst betydning for revisjonen av årsregnskapet for den aktuelle perioden, og som derfor er sentrale forhold ved revisjonen. Vi beskriver disse sakene i revisjonsberetningen med mindre lov eller forskrift hindrer offentliggjøring av saken, eller dersom vi, i ekstremt sjeldne tilfeller, beslutter at en sak ikke skal omtales i beretningen siden de negative konsekvensene av en slik offentliggjøring med rimelighet må forventes å oppveie allmennhetens interesse av at saken blir omtalt.

Uavhengig revisors beretning - Kommunal Landspensjonskasse gjensidig forsikringsselskap

Uttalelse om andre lovmessige krav

Konklusjon om årsberetningen

Basert på vår revisjon av årsregnskapet som beskrevet ovenfor, mener vi at opplysningene i årsberetningen og i redegjørelsen om samfunnsansvar om årsregnskapet, forutsetningen om fortsatt drift og forslaget til resultatdisponering er konsistente med årsregnskapet og i samsvar med lov og forskrifter.

Konklusjon om registrering og dokumentasjon

Basert på vår revisjon av årsregnskapet som beskrevet ovenfor, og kontrollhandlinger vi har funnet nødvendig i henhold til internasjonal standard for attestasjonsoppdrag (ISAE) 3000 «Attestasjonsoppdrag som ikke er revisjon eller forenklet revisorkontroll av historisk finansiell informasjon», mener vi at ledelsen har oppfylt sin plikt til å sørge for ordentlig og oversiktlig registrering og dokumentasjon av selskapets regnskapsopplysninger i samsvar med lov og god bokføringsskikk i Norge.

Oslo, 20. mars 2019

PricewaterhouseCoopers AS

A handwritten signature in blue ink, appearing to read 'Erik Andersen', written over a light blue horizontal line.

Erik Andersen

Statsautorisert revisor

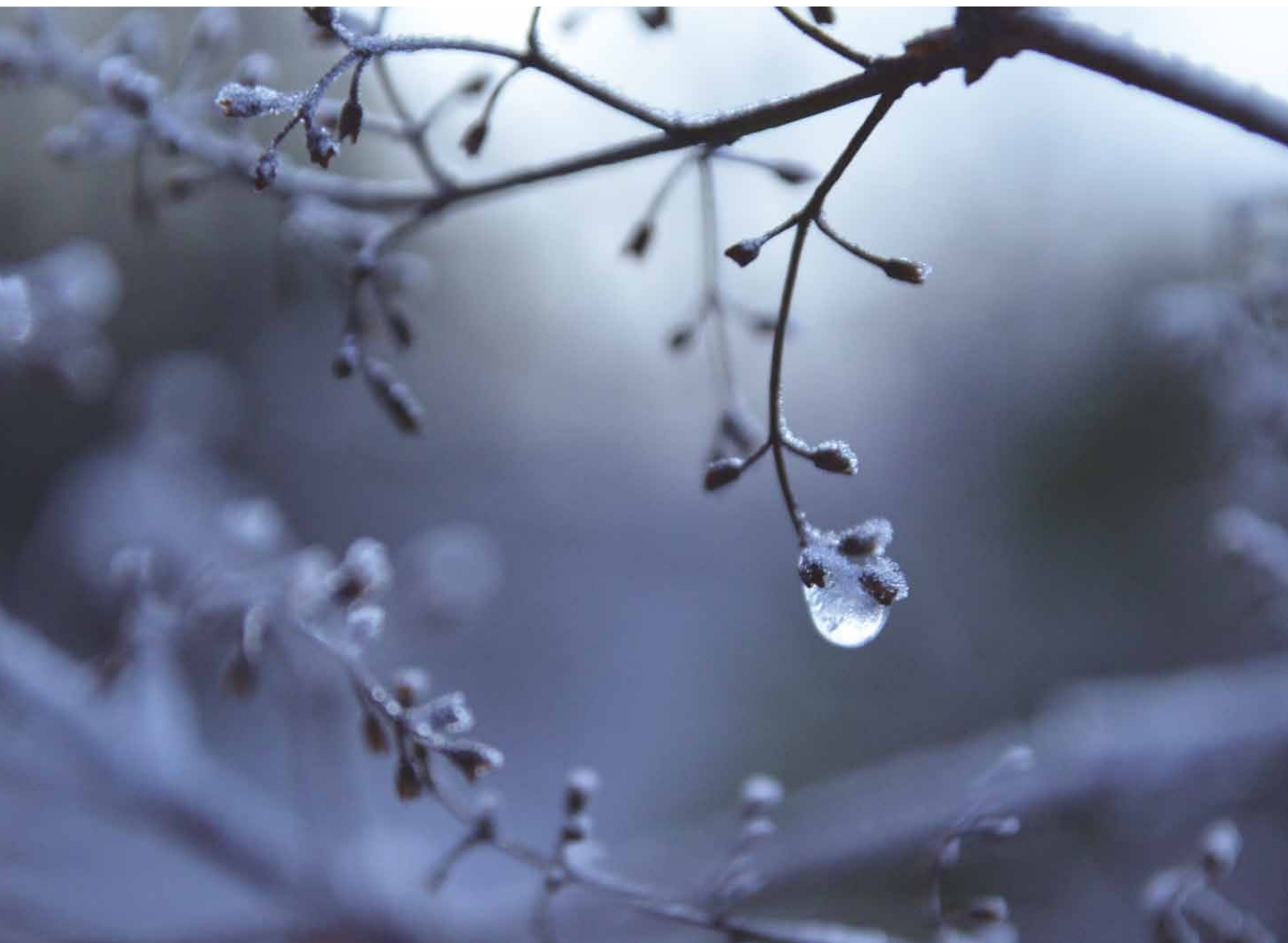

Foto:
Karoline Baltzersen
Ansatt i KLP

Til generalforsamlingen i
Kommunal Landspensjonskasse

Foretaksforsamlingen i Kommunal Landspensjonskasse har gjennomgått styrets forslag til årsberetning og årsregnskap for Kommunal Landspensjonskasse gjensidig forsikringsselskap, selskap og konsern. Årsoppgjøret består av resultatregnskap, balanse, oppstilling over endring i egenkapital, kontantstrømoppstilling, noter og revisors beretning.

Foretaksforsamlingen tilrår overfor generalforsamlingen at selskapets og konsernets årsregnskap og årsberetning for 2018 fastsettes i samsvar med styrets forslag.

Oslo, 11. april 2019

Nils A. Røhne
Foretaksforsamlingens leder

Styrer i KLP

KONSERNSTYRET

Egil Johansen (styreleder)
Jenny Følling (nestleder)
Odd-Haldgeir Larsen
Katrine Melleby
Øyvind Brevik
Cathrine M. Lofthus
Freddy Larsen (ansattes representant)
Susanne Torp-Hansen
(ansattes representant)
Tom Tvedt
(1. varamedlem – fast møtende)
Hilde Rolanden (2. varamedlem)
Sissel M. Skoghaug
(varamedlem for Odd-Haldgeir Larsen)
Erling Bendiksen
(1. varamedlem ansatte)
Marianne Holt Holgersen
(2. varamedlem ansatte)
Erik Orskaug (observatør)
Erik Kollerud (observatør)
Dag Bjørnar Jonsrud (varaobservatør)
Ingjerd Hovdenakk (varaobservatør)

STYRER I DATTERSELSKAPENE

KLP Bankholding AS

Sverre Thornes (leder)
Aage E. Schaanning (nestleder)
Ingrid Johansen Aune
Aina Slettedal Eide
Kjell Fosse
Christin Kleppe
(valgt av og blant de ansatte)
Espen Trandum
(valgt av og blant de ansatte)
Oddvar Engelsåstrø
(vara for ansattvalgt medlem)
Eivind Østre
(vara for ansattvalgt medlem)
Adm.dir: Leif Magne Andersen

KLP Banken AS

Sverre Thornes (leder)
Aage E. Schaanning (nestleder)
Ingrid Johansen Aune
Aina Slettedal Eide
Kjell Fosse
Christin Kleppe
(valgt av og blant de ansatte)
Espen Trandum
(valgt av og blant de ansatte)
Oddvar Engelsåstrø
(vara for ansattvalgt medlem)
Eivind Østre
(vara for ansattvalgt medlem)
Adm.dir: Leif Magne Andersen

KLP Bedriftspensjon AS

Marianne Sevaldsen (styreleder)
Per Myklestu
Alexander Berg Larsen
Gro Myking
Gry Pettersvold
Harald Ramon Hagen (styremedlem
valgt av og blant de ansatte)
Håkon Ingar Eidissen
(vara for ansattvalgt medlem)
Adm.dir: Torun Wahl KLP

KLP Boligkreditt AS

Aage E. Schaanning (leder)
Kjell Fosse
Ingrid Johansen Aune
Marit Barosen
Adm.dir: Christopher Steen

KLP Eiendom AS

Sverre Thornes (styreleder)
Arvid Grundekjøn
Mimmi K. Berdal
Ida Louise Skaurum Mo
Aage E. Schaanning
Einar Kvien
(valgt av og blant de ansatte)
Andreas L. Farberg
(varamedlem for Einar Kvien)
Adm.dir: Gunnar Gjørtz

KLP Forsikringservice AS

Sverre Thornes (leder)
Marianne Sevaldsen (nestleder)
Cathrine Hellandsvik
Helge Rudi
Heidi Iren Sunde
Adm.dir: Erik Falk

KLP Kapitalforvaltning AS

Sverre Thornes (styreleder)
Ingvild Dingstad
Gro Myking
Leif Ola Rød
Hilde Seem
Magne Valen-Sendstad (ansatt valgt)
Gunnar Børjesson (varamedlem)
Per Christian Standerholen
(varamedlem)
Bent Marius Undlien (varamedlem)
Marte Siri Storaker
(vara for ansatt valgt)
Adm.dir: Håvard Gulbrandsen

KLP Kommunekreditt AS

Aage E. Schaanning (leder)
Kjell Fosse
Ingrid Johansen Aune
Aud Norunn Strand
Adm.dir: Carl Steinar Lous

KLP Skadeforsikring AS

Sverre Thornes (leder)
Lene Elisabeth Bjerkan
Camilla Dunsæd
Marianne Sevaldsen
Jan-Hugo Sørensen
Steinar Haukeland
(valgt av og blant de ansatte)
Mona Wittenberg
(valgt av og blant de ansatte)
Camilla Gravem
(vara for ansattvalgt medlem)
Jørn Kärnä
(vara for ansattvalgt medlem)
Adm.dir: Tore Tenold

KLP-Huset AS

Gunnar Gjørtz (styreleder)

Tillitsvalgte i KLP

KLPS FORETAKSFORSAMLING 2018-2020

Anne Katarina Cartfjord	Helse-Midt Norge RHF
Anita Eidsvold Grønli	Nedre Romerike Brann og redning
Arne Sandbu	Nord-Fron kommune
Atle Brynestad	Helse Sør-Øst RHF
Brit Kramprud Lundgård	Øyer kommune
Erik Arne Hansen	Helse Nord RHF
Eva Ottesen	Gratangen kommune
Inger Torun Klosbøle	Nord-Aurdal kommune
Janne Fardal Kristoffersen	Lindesnes kommune
Katrine Lereggen	Melhus kommune
Magnus Mjør	Stord kommune
May Holen	Oslo Sanitetsforening
Nils A Røhne	Stange kommune
Ola Bergheim	Nore Energi AS
Ola Stene	Levanger kommune
Ole John Østenstad	Førde kommune
Per Karlsen	Helse Vest RHF
Svein Tore Valsø	Helse Sør-Øst RHF
Tor Egil Bakken	Larvik kirkelige fellesråd
Tove Mette Bjørkmo	Sortland kommune
Tove Trovatn	Helse Vest RHF
Unni Skaar	Sarpsborg kommune
Vibeke Stjern	Åfjord kommune
Øystein Beyer	Porsgrunn kommune

Varamedlemmer

Ståle Refstie	Sunnal kommune
Björg Tveito Lundfaret	Nome kommune
Roger Gjennestad	Sykehuset Vestfold HF
Jarle Nilsen	Karmøy kommune
Knut Langeland	Helse Nord RHF
Gunn Cecilie Ringdal	Lier kommune
Øyvind Mikalsen	Avfallsservice AS
Hanne Aspaas	Horten kommune
Camilla Storøy	Herøy kommune
Lars Erik Hyllvang	Engerdal kommune
Heidi Magnussen	St. Olav Hospital HF
Marianne S. Næss	Hammerfest kommune

Oppnevnt av arbeidstakerorganisasjonene

Klemet Rønning-Aaby	UNIO
Anne Green Nilsen	Fagforbundet
Pål Skarsbak	Fagforbundet
Lizzi Thorkildsen	Delta
Ole Jakob Knudsen	Naturviterne
Tone Faugli	Fagforbundet

Varamedlemmer

Svend Morten Voldsrud	Fagforbundet
Ingrid Myran	Fagforbundet
Arne Løseth	Fagforbundet
Ingjerd Hovdenakk	UNIO

Ansattvalgte representanter

Anders Eidsnes	KLP Bergen
Frode Berge	KLP Bergen
Hanne Bratlie	KLP Oslo
Ingrid Eriksen	KLP Oslo
Linda Brodin	KLP Oslo
Magnus Haldorsen	KLP Skadeforsikring
Marianne Holt Holgersen	KLP Oslo
Odd Steinsrud	KLP Skadeforsikring
Oddvar Engelsåstrø	KLP Trondheim
Pål Jevne	KLP Oslo
Svein Thalberg	KLP Oslo
Trine Bjelland Ottosen	KLP Oslo
Torkell Dobbe	KLP Skadeforsikring
Vibeke Heldal	KLP Bergen
Vidar Stenseth	KLP Oslo

Varamedlemmer

Bjarte Bratten	KLP Oslo
Jørn Trygve Kärnä	KLP Skadeforsikring
Hilde Tangen Fjeld	KLP Oslo
Even Bladt Jarlseth	KLP Oslo
Kristian Kaarød	KLP Bergen
Linda Maria Eide Bruneel	KLP Trondheim

VALGKOMITEEN

Ole John Østenstad (leder)
Steinar Marthinsen
Anita Eidsvold Grønli
Inger Torun Klosbøle
Janne Fardal Kristoffersen (møtende vara)

Foto:
Ole Jørgen Gangsøy
Ansatt i KLP

Foto:
Øyvind Garsjø
Ansatt i KLP

Foto:
Ole Jørgen Gangsøy
Ansatt i KLP

Forsidefoto: Zydrunas Kamarauskas
Design: Bardus Design
Trykk: Merkur Trykk AS
Papir: Munken Polar

KLP

Kommunal Landspensjonskasse,
Pb. 400 Sentrum, 0103 Oslo
Organisasjonsnr.: 938 708 606

BESØKSADRESSE

Dronning Eufemias gate 10, Oslo

klp.no

Tlf: 55 54 85 00

klp.no/kontakt

